

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 29

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Одеса
«Астропринт»
2019

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29>

Засновник: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Головний редактор збірника — *Тетяна Корольова*, доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна)

Редакційна колегія:

Наталія Бідюк, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, Україна);

Алла Богуш, академік НАПН України, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри дошкільної педагогіки Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Віктор Брицун, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України (м. Київ, Україна);

Леонід Велитченко, д-р псих. наук, проф. кафедри теорії та методики практичної психології Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Володимир Глуценко, д-р філол. наук, проф. Слов'янського державного педагогічного університету, завідувач кафедри загального, германського та слов'янського мовознавства (м. Слов'янськ, Україна);

Андреа Громінова, д-р філософії, проф., зав. кафедри русистики, факультету філософії і гуманітарних наук Словенського університету Святих Кирила і Методія (м. Трнава, Словаччина);

Микола Гумениш, академік АН ВШ України, д-р філол. наук, проф. зав. кафедри української та зарубіжної літератури Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Ян Гжесяк, д-р гуманістичних наук, проф. Познанського університету ім. Адама Міцкевича (м. Познань, Польща);

Миколай Зимомря, д-р філол. наук, проф., академік Академії наук вищої школи України, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна);

Олександр Ліади, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету Володимира Винниченка, (м. Кропивницький, Україна);

Олена Карпенко, д-р філол. наук, проф. зав. кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, Україна);

Наталка Котелянець, д-р пед. наук, проф. кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький, Україна);

Райса Мартинова, член-кореспондент НАПН України, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Анатолій Науменко, д-р філол. наук, проф. зав. кафедри теорії і практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Олександра Попова, д-р пед. наук, доц. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, декан факультету Іноземних мов Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Дінь Сінь, канд. псих. наук, приват-професор Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського», доцент Гуманітарного інституту Харбінського інженерного університету, координатор Міжнародного проекту «Інститут Конфуція» (м. Одеса, Україна);

Ришард Стефаняк, д-р гуманістичних наук, проф., віце-президент Ченстоховського університету ім. Яна Доглуша (м. Ченстохова, Польща);

Валентин Таранець, д-р філол. наук, проф., кафедри германських та східних мов, Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, Україна);

Олег Тищенко, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів, Україна);

Алешика Чайковська, д-р філол. наук, проф., декан філологічного факультету Ченстоховського університету ім. Яна Доглуша (м. Ченстохова, Польща);

Олена Шаблій, д-р філол. наук, проф. кафедри іноземних мов юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна);

Анастасія Юмрукуз, канд. філол. наук, доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Тетяна Яблонська, д-р пед. наук, проф. кафедри західних і східних мов та методики їхнього навчання Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Заступник головного редактору: *Світлана Юхимець*, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

SCIENTIFIC RESEARCH ISSUES

OF SOUTH UKRAINIAN
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
NAMED AFTER K. D. USHYNKY

Linguistic Sciences

Collection of scientific works

№29

Issued since 2005

Frequency: beannual

Odesa
“Astroprint”
2019

ГЕНДЕРНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗАПАХІВ ПРИРОДИ У ТВОРАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРОЗИ

Надія Васильєва

викладач кафедри англійської філології Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна
e-mail: nadezhdavasylyeva@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7926-3334

АНОТАЦІЯ

Представлена стаття присвячена актуальній лінгвістичній проблемі — особливостям гендерного зіставлення інтерпретації ольфакторної інформації на матеріалі французької художньої літератури кінця XIX — першої половини XX століття. Метою дослідження є аналіз гендерної інтерпретації автором/авторкою запаху при зображенні явищ природи за допомогою пейзажних контекстів, виділених із творів французької прози. Для здійснення дослідження було використано комплекс методів: контрастивного, контекстуального, описового, структурного, лексико-стилістичного та прийом кількісного аналізу.

У ході роботи було проаналізовано 27 чоловічих та 7 жіночих дескриптивних уривків, що стосуються ольфакторної інформації про об'єкти/феномени природи. Найбільш продуктивними шляхами номінації запахів є безпосередній опис джерела запаху та використання низки стилістичних засобів (епітету, порівняння, метафори, синектичної метафори). Виявлено, що чоловічі ольфакторні образи — більш образні, порівняно із жіночими. Фактично французькі письменниці не фокусуються на описах запахів, а побічно згадують їх. Тому такі описи є децю схематичними, «пунктирними».

Отримані результати наукової розвідки спростовують установлені стереотипи про еталонні соціальні ролі чоловіка та жінки, в яких поведінка першого співвідноситься із розумом, раціональністю, виваженістю, а, відповідно, другої — із емоційністю, нестабільністю, певною хаотичністю, що виражається у вчинках і вербально. Натомість стилістичний аналіз виокремлених лексичних одиниць продемонстрував зовсім протилежну тенденцію, в якій саме письменник, а не письменниця, є більш експресив-

ним щодо інтерпретації запахів світу природи. Отже, твори художньої літератури є цінним фактологічним матеріалом, в якому акумульовано інформацію щодо перцепції, особливостей світобачення та гендерних відмінностей мови/мовлення митців/мисткинь.

Ключові слова: запах, гендерне зіставлення, ольфакторій, сенсорний досвід, епітет, порівняння, метафора.

Вступ. У межах сучасної антропоцентричної лінгвістики мовознавці все більше звертають увагу на проблему діади «людина — мова» у етно- та лінгвокультурологічних, когнітивних, нейропсихологічних, соціолінгвістичних та інших напрямках досліджень. Серед них актуальною проблемою є вивчення сенсорного досвіду мовця/автора, тобто особливостей сприйняття, категоризації та інтерпретації інформації про об'єкти/феномени буття за допомогою сенсорних каналів (зір, слух, нюх, тактильні відчуття тощо). Перспективним лінгвістичним питанням є вивчення ольфакторію, що потребує більш досконального дослідження. Відомо, що французи відрізняються витонченим смаком щодо запахів, саме тому ольфакторна інформація аналізуватиметься на матеріалі французьких прозових творів кінця XIX — першої половини XX століття, адже художня література акумулює цінні дані щодо нюансів світобачення та його інтерпретації письменниками, представниками певного народу і, відповідно, конкретної картини світу.

Варто зазначити, що деякі аспекти проблеми запаху вже є представленими в наукових роботах науковців різних сфер. Так, запах розглядається не тільки з позицій фізіології та психології (А. В. Мінон, М. С. Плужніков, І. В. Проничев, С. В. Рязанцев, Л. К. Тітова та інші), а також як культурологічне явище (О. Б. Вайнштейн, К. А. Жиріцька). У межах літературознавчих студій ольфакторній категорії присвячено чимало робіт, серед яких значним є дослідження Х. Д. Ріндісбахера «Запах книг» (1992 р.), де обґрунтовано змістовий потенціал ольфакторної інформації в художньому тексті. Крім того, російські літератори звернули увагу на роль запаху у поезії Срібно-го століття (Н. О. Рогачова). Однак, попри значне зацікавлення цією проблемою у межах літературознавчих і мовознавчих наукових розвідок, ольфакторій все ще залишається лакунарно висвітленим і вивченим. З цього приводу Н. Л. Зиховська зазначає, що вербалізація запаху в художній літературі залежить від компетентності самого автора

(Зиховська, 2015: 26). Фактично митець виражає саме те, що бачить, чує, дегустує або відчуває на дотик. А ольфакторна інформація, яка отримується нюховим каналом, вимагає від автора конкретних умінь і навичок для адекватної реалізації у тексті. Тобто, кожен письменник передає індивідуальні відчуття (сенсорні й емоційні). Таким чином, за міркуванням В. В. Мамцевої, автор є «ольфакторним перекладачем» (Мамцева, 2015: 103), який надає читачеві певні дані про запах, що мається на увазі письменником. Можна резюмувати, що запахи уподібнюються до іноземної мови, яку читацька аудиторія не знає, лише завдяки «ольфакторному перекладачу» вдається зрозуміти, розпізнати та пов'язати запах і пов'язані з ним відчуття. Щодо цього О. Б. Вайнштейн зауважує, «навіть найдосвідченіші письменники завжди намагались знайти правильні слова, щоб хоч якимось чином відчути збудливу красу запахів» (Вайнштейн, 2003: 6). Отже, вербалізуючи ольфакторні образи, письменники несвідомо відшукують найбільш оптимальні номінації, щоб передати складне та специфічне явище запаху за допомогою лексичних одиниць.

Інше положення, що привертає увагу, — це дефіцитність всебічного вивчення ольфакторної лексики, і, перш за все, як семантичної категорії. Головна причина такого стану дослідженості слів із семою запаху, за міркуваннями Х. Д. Ріндісбахера, полягає в тому, що саме мова є головною перешкодою для культурно-естетичної інтеграції та оцінки ольфакторної інформації: «хоча людина може розпізнавати сотні тисяч різноманітних запахів, подібно до зору та слуху, здається, не існує класифікацій запаху, таких як численні класифікації кольору» (Ріндісбахер, 2000: 581–582).

Вивчаючи те, як запахи номінуються, Х. Д. Ріндісбахер виділяє три моделі мови: *деконструктивістську*, *дискурсивну* та *інференційну* (Ріндісбахер, 2000: 585–586). Н. Л. Зиховська у монографії «Ольфакторна поетика: запахи в художній літературі» (2011) розглядає саме деконструктивістську модель, яка вважається найбільш складною; дослідниця пояснює, що її сутність полягає у «понятійному накладенні» однієї системи опису на іншу. Усі ці моделі реалізуються за допомогою *метонімії* та *метафори*. Зауважимо, що перше поняття вживається для оцінної думки щодо типу запаху, а друге — безпосередньо змальовує цей тип. При цьому Х. Д. Ріндісбахер інтерпретує метонімію та метафору як «перенесення, накладення, переклад і фор-

мування аналогій», що використовуються для дескрипції ольфакторної лексики експресивно й виразно (Ріндісбахер, 2010: 585). До того ж результати експериментальних досліджень показали, що запахи є невербальними дифузними враженнями, що мають схильність до синестезії (Зиховська, 2015: 217), а тому вони вербалізуються у мові не прямо, а побічно, тобто за допомогою метафоричного перенесення. Імовірно, передаючи ольфакторні образи, митець керується індивідуальними асоціаціями, аналогіями, як результат, читач отримує не об'єктивну інформацію, а суб'єктивну інтерпретацію про запах.

Метою дослідження є аналіз гендерної інтерпретації автором/авторкою запаху при зображенні явищ природи у французькій художній літературі кінця XIX — першої половини XX століття. Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання**:

– здійснити аналіз гендерних репрезентацій запаху в художніх творах французької літератури кінця XIX — першої половини XX століття;

– виявити лексико-стилістичні та морфологічні особливості інтерпретації запаху у гендерному аспекті.

Матеріалом дослідження є автентичні прозові твори французької художньої літератури кінця XIX — першої половини XX століття (12 письменників (21 твір), 7 письменниць (9 творів), 34 мінімальних пейзажних контекста). Мета та завдання дослідження обумовили застосування таких **методів дослідження**: *контрастивного аналізу* відповідно до зіставного ракурсу дослідження; *контекстуального й описового (прийому інтерпретації контексту)*, використаних для виявлення і пояснення семантичних значень слів, словосполучень, фрагментів речень на позначення запаху в межах пейзажних описів; *структурного аналізу*, за допомогою якого було визначено найбільш широко застосовані способи словотворення лексичних одиниць, що передають запаховідчуття, та систематизовано виокремлені фрагменти ілюстративного матеріалу (за аспектом дослідження (запах) і статевою приналежністю письменників); *лексико-стилістичного аналізу*, використаного для пояснення особливостей вербалізації запаху майстрами художнього слова; *прийом кількісного аналізу* — для унаочнення результатів праці.

Результати та дискусія. У ході аналізу французьких художніх творів було виокремлено 27 фрагментів тексту із **чоловічого** мовлення та 7 **уривків** із жіночого, які стосуються опису ольфакторних образів

елементів природи. Проаналізуємо виокремлені дескриптивні фрагменти більш детально. Перш за все, варто відзначити тенденцію до змалювання аромату квітів у художньому мовленні письменниками/письменницями, зокрема:

– *Comme ils étaient en fleurs, ces arbres, leur parfum violent et doux emplissait la nuit (Maupassant de G. «Les Contes Divers»).*

– *Оскільки дерева розцвіли, їх сильний і солодкий аромат наповнював ніч (Г. де Мопассан «Оповідання»).*

Попри незначну кількість описових фрагментів запаху, виділених для зіставлення, чоловічі фрагменти вербалізації ольфакторної інформації все ж виявились більш яскравими і показовими, тоді як жінки конкретно номінували запах за його джерелом або лаконічно характеризували. Наприклад:

– *Le doux parfum de leur épanouissement se mêle aux grasses senteurs des étables ouvertes et aux vapeurs du fumier qui fermentent (Maupassant de G. «Les Contes Divers»).*

– *Солодкий аромат їхнього цвіту танув у щедрих запахах відкритого хліву та випарах гною, що бродив (Г. де Мопассан «Оповідання»).*

– *Et les sapinières! Peu profondes, elles, et peu mystérieuses, je les aime pour leur odeur... (Colette «Claudine à l'École»).*

– *І ялиці! Не такі густі вони й менш таємничі, люблю їх за аромат... (Колетт «Клодіна у школі»)*

У першому прикладі Гі де Мопассан застосовує епітети «*le doux parfum*», «*grasses senteurs*» та метафору «*se mêle*», які контрастно й реалістично відтворюють пахощі квітучих рослин і запахи продуктів життєдіяльності тварин. У другому фрагменті французька мисткиня Колетт лише використовує лексему «*odeur*» (пахощі, аромат), що виражає приємний запах дерев ялівцю.

Інша авторка, Жорж Санд, теж досить лаконічно вербалізує запах квітів за допомогою епітету. Розглянемо приклад:

– *Ce n'est pas seulement le puissant et le riche qui ont le droit de fouler ses marges fleuries et de respirer ses sauvages parfums (Sand G. «Consuelo»).*

– *Не тільки можновладні та багаті мають право топтати їх уквітчані узбіччя та вдихати їх дикі пахощі (Ж. Санд «Консуело»).*

Так, епітет «*respirer ses sauvages parfums*» (вдихати їх дикі пахощі) не надає чітких характеристик, оскільки прикметник «*sauvage*» (дикий) використовується, як правило, для опису тварин, їх поведінки або

вказує на людські вади виховання чи розвитку; щодо характеристики ольфакторної інформації, цей епітет, вірогідно, акцентує унікальні, непересічні якості запаху.

Наступний приклад:

– *La famille, éparse, jouit de la douceur et des parfums de la soirée; le soleil couchant dore les vitres, et le bruit de la fabrique se mêle au bruit de la ferme* (Sand G. «Indiana»).

– *Родина порізно насолоджується ніжністю та ароматами вечора; сонце, що сідає за обрій, золотить вікна, а шум фабрики розтає у звуках ферми* (Ж. Санд «Індіана»).

У поданому вище реченні письменниця змальовує захід сонця, поєднуючи дескрипції кольору («*le soleil couchant dore les vitres*» — сонце, що сідає за обрій, золотить вікна), звуків («*le bruit de la fabrique se mêle au bruit de la ferme*» — шум фабрики розтає у звуках ферми) та запаху («*jouit de la douceur et des parfums de la soirée*» — насолоджується ніжністю та ароматами вечора). Фактично авторка побіжно згадує про запах, добираючи досить абстрактну характеристику («*parfums*» — пахощі), проте відтворений пейзаж є досить реалістичним.

Дескриптивні фрагменти ольфакторію природи, відібранні із художніх творів чоловіків, виявились більш інформативними та репрезентативними, зокрема:

– *Ils traversaient des résédas qui leur montaient jusqu’aux genoux comme un vrai parfum. A côté d’eux était un champ d’héliotropes, d’une haleine si douce de vanille, qu’elle donnait au vent comme une caresse de velours. [...] Les lis leur offraient un refuge de candeur au milieu de la sollicitation ardente des chèvrefeuilles suaves, des violettes musquées, des verveines exhalant l’odeur fraoche d’un baiser, des tubéreuses soufflant la pemoison d’une volupté mortelle... Et les jacinthes et les tubéreuses se mouraient dans leur parfum...* (Zola É. «La Faute de L’abbé Mauret»).

– *Вони проходили через резеду, яка, здавалось, діставала до їх колін справжнім ароматом. Поблизу знаходилось поле геліотропів з таким солодким диханням ванілі, що подих вітру був подібний до оксамиту. [...] Наївні лілеї запропонували їм прихисток від палкого потягу ніжно пахнучих каприфолій, мускусних фіалок, вербени, котра дихала свіжим ароматом поцілунка, туберози, що видихала нуду передсмертної насолоди... І гіацинти, і туберози вмирили у своїх ароматах... (Е. Золя «Провина абата Морé»).*

Еміль Золя виявився майстром вербалізації запаху квітів. Вищеподаний фрагмент акумулює яскраві та реалістичні ольфакторні образи через перелік і характеристики різноманітних квітів: «*des résédas*» — резеда, «*des violettes musquées*» — мускусні фіалки, «*des verveines*» — вербена, «*des tubéreuses*» — квітки туберози, «*les jacinthes*» — гіацинти. Інтерпретація пахощів рослин багата деталями та нюансами, які передані за допомогою таких стилістичних засобів:

1. порівняння: «*des résédas qui leur montaient jusqu’aux genoux comme un vrai parfum*» (резеду, яка, здавалось, діставала до їх колін справжнім ароматом), «*A côté d’eux était un champ d’héliotropes ... qu’elle donnait au vent comme une caresse de velours*» (подих вітру був подібний до оксамиту);

2. епітетів: «*d’une haleine si douce de vanille*» (з таким солодким диханням ванілі), «*des violettes musquées*» (мускусні фіалки), «*la pâmoison d’une volupté mortelle*» (нуда передсмертної насолоди), «*des chèvrefeuilles suaves*» (ніжнопахнучі каприфолії);

3. метафор: «*les jacinthes et les tubéreuses se mouraient dans leur parfum*» (гіацинти і туберози вмирили у своїх ароматах [імовірно, за допомогою цієї метафори письменник інтерпретує надзвичайну насиченість ароматів квітів. — *Н. В.*]), «*des verveines exhalant l’odeur fraoche d’un baiser*» (вербена, котра дихала свіжим ароматом поцілунка), «*des tubéreuses soufflant la pemoison d’une volupté mortelle*» (тубероза, що видихала нуду передсмертної насолоди).

Наступний приклад:

– *...c’était vers la fin de mai et des odeurs délicieuses voltigeaient, pénétraient dans les wagons... Les orangers et les citronniers en fleurs, exhalant dans le ciel tranquille leurs parfums sucrés, si doux, si forts, si troublants, les mêlaient au souffle des roses poussées partout. [...] Elles emplissent le pays de leur arôme puissant et léger, elles font de l’air une friandise, quelque chose de plus savoureux que le vin et d’enivrant comme lui* (Maupassant de G. «Idylle»)

– *Це було наприкінці травня і смачні пахощі сповнювали повітря, проникали у вагони... Дерева помаранчів і лимонів, дихаючи у спокійне небо своїми солодкими пахощами, такими теплими, такими насиченими, такими хвилюючими, поєднувалися із подихом троянд, якими пахло навкруги. [...] Вони наповнювали місцевість своїми сильними і слабкими ароматами, вони робили повітря солодким, як щось більш пікантне, ніж вино, і таке ж п’янке (Г. де Мопассан «Іділія»).*

Гі де Мопассан також вдається до низки засобів експресивності під час опису запахів рослин, зокрема: епітетів («*des odeurs délicieuses*» — смачні пахощі; «*de leur arôme puissant et léger*» — своїми сильними і слабкими ароматами; *leurs parfums sucrés* — своїми солодкими пахощами); метафор («*Elles emplissent le pays de leur arôme puissant et léger, elles font de l'air une friandise*» — вони наповнювали місцевість своїми сильними і слабкими ароматами, вони робили повітря солодким; «*Les orangers et les citronniers en fleurs, exhalant dans le ciel tranquille leurs parfums sucrés*» — дерева помаранчів і лимонів, дихаючи у спокійне небо своїми солодкими пахощами; «*les mêlaient au souffle des roses poussées partout*» — вони поєднувалися із подихом троянд, якими пахло навкруги); порівняння («*quelque chose de plus savoureux que le vin et d'enivrant comme lui*» — як щось більш пікантне, ніж вино, і таке ж п'янке). Крім того, митець вживає лексичні повтори прислівника у поєднанні із прикметником («*si doux, si forts, si troublants*» — такими теплими, такими насиченими, такими хвилюючими), що певною мірою ритмізує опис та надає йому додаткової виразності.

Інший видатний літератор, Марсель Пруст, у романі «У сторону Сванна» запах лілей передає так:

— ...*c'est au côté de Méséglise que je dois de rester seul en extase à respirer, à travers le bruit de la pluie qui tombe, l'odeur d'invisibles et persistants lilas* (Proust M. «*Du côté de chez Swann*»).

— ...*це поблизу Мезеглізи, де я маю залишитися сам у захваті вдихати, крізь шум падаючого дощу, невидимі та стійкі аромати лілей* (М. Пруст «*У сторону Сванна*»).

Досить лаконічні та нечіткі ольфакторні характеристики, реалізовані за допомогою епітетів «*l'odeur d'invisibles et persistants lilas*» (невидимі та стійкі аромати лілей), не нав'язують читачеві авторських асоціацій, натомість — дають можливість інтерпретувати зображені запахи по-своєму, індивідуально.

Наступний приклад:

— *Quelle nuit! L'odeur des écorces et des résines surchauffées, l'odeur des arbres centenaires, vigoureux et musqués comme des bêtes, avait détruit tous les parfums plus fragiles composés par la délicate alchimie du jour, et flottait seule à présent, dans l'ombre complice, s'y déroulait lentement, pesamment, ainsi qu'un épais brouillard, qui avait la tiédeur des choses vivantes, laissait sous la langue un goût de sueur ou de sang* (Bernanos G. «*Nouvelle histoire de Mouchette*»).

— *Яка ніч! Запах підігрітої кори та смоли, запах столітніх дерев, міцний і мускусний, наче від худоби, зруйнував усі слабкі пахощі, складені делікатною алхімією дня, і один лише відчувався зараз у змовницьких сутінках, з яких розходився поволі, тяжко, подібно до густого туману, що мав теплоту живих речей, і залишав присмак поту чи крові* (Ж. Бернонос «*Нова історія Мюшет*»).

Жорж Бернонос особливо майстерно вербалізовує нічні аромати. Так, на початку описативного фрагменту письменник використовує номінативну конструкцію «*Quelle nuit!*» (Яка ніч!), яка передає авторський захват, здивування, захоплення; далі він безпосередньо номінує запахи за їх джерелом: «*L'odeur des écorces et des résines surchauffées, l'odeur des arbres centenaires*» (запах підігрітої кори та смоли, запах столітніх дерев); потім митець вдається до складної комбінації асоціацій запаху із туманом, завдяки якій «вимальовується» унікальний, складний для осягнення та, відповідно, опису ольфакторний образ. Власне Ж. Бернонос застосовує: епітети та порівняння («*vigoureux et musqués comme des bêtes*» — міцний і мускусний, наче від худоби); метафори та епітети («*avait détruit tous les parfums plus fragiles composés par la délicate alchimie du jour*» — зруйнував усі слабкі пахощі, складені делікатною алхімією дня), метафори та порівняння («*déroulait lentement, pesamment, ainsi qu'un épais brouillard*» — розходився поволі, тяжко, подібно до густого туману). Остання частина складної синтаксичної конструкції — метафора: «*laissait sous la langue un goût de sueur ou de sang*» (залишав присмак поту чи крові) — апелює вже до асоціацій із царини смаку, а тому є *синектичною*.

Інші випадки застосування *синектичної метафори* це словосполучення «*les odeurs chaudes*» (*теплі запахи*), частина речення «*l'air avait une douceur délicieuse*» (*повітря було насичене солодким смачним запахом*): в першому прикладі відбувається перенесення характеристики температури до царини нюху, а в другому — гастрономічні якості зіставляються із запахом.

Розглянемо ще приклад:

— ...*elle écoutait les parfums... ils lui jouaient une musique étrange de senteurs...* (Zola É. «*La Faute de L'abbé Mauret*»).

— ...*вона слухали пахощі... вони їй грали дивну музику запахів...* (Е. Золя «*Провина абата Морé*»).

Поданий уривок є показовим щодо використання синектичних метафор, в яких запах вербалізовано завдяки перенесенню характеристик звуку у ситуацію, що стосується сприйняття запахів: «...elle écoutait les parfums...» (вона слухала пахощі) та «ils lui jouaient une musique étrange de senteurs...» (вони їй грали дивну музику запахів). Крім того, метафора «une musique étrange de senteurs» створює унікальний ольфакторний образ, однак дещо абстрактний, оскільки складно здогадатися, про які саме запахи йдеться.

Наступний приклад:

– *La forêt, presque dépouillée, était humide comme une salle de bains. Quand on entrait dedans, sous les grands arbres fouettés par les grains, une odeur moisie, une buée d'eau tombée, d'herbes trempées, de terre mouillée, vous enveloppait...* (Maupassant de G. «Clair de lune»).

– *Ліс, майже без листя, був вологий, як ванна кімната. Коли ви входили туди, під великі дерева, що сікли плодами, вологий запах, пар від падаючої води, мокрі рослини, вогка земля огортала вас...* (Г. де Мопассан «Місячне світло»).

Лексична одиниця «une odeur moisie» (вологий запах) виражена шляхом синектичної метафори, що реалізується через перенесення тактильних характеристик до царини запаху. Така авторська асоціація щодо змалюваного ольфакторного образу вербалізує знайомий читачеві запах лісу.

У попередніх публікаціях ми зверталися до аналізу колірної лексики (Мимченко, 2014б) та звукопозначень (Мимченко, 2014а), що у порівнянні із ольфакторним аспектом представлені більшою кількістю ілюстративного матеріалу. Це підтверджує тезу про те, що зір і слух надають лівову частку інформації про об'єктивну реальність, а нюх є дещо другорядним, проте його значимість для людини не нівелюється, адже за умови фізичної неспроможності або проблем сприйняття та розрізнення запахів в особистості формується неповноцінне, необ'єктивне уявлення про об'єкт або предмет, що бачиться, осмислюється чи вивчається.

Висновки. У серії публікацій, присвячених інтерпретації феноменів природи крізь «призму» перцепції людини, ми вже дослідили нюанси кольоро- та звукопозначень, аналізуючи фактологічний матеріал слов'ян (українських і російських) і германців (англійських і американських митців/мисткинь) кінця XIX — першої половини XX сто-

ліття. Представлена стаття присвячена лінгвістичній проблемі запаху, що викликає неабиякий інтерес у дослідників, чому сприяє її стан часткової розробленості. Резюмуючи попередні роботи, зазначимо: світобачення слов'янських авторів/авторок нероздільно пов'язане зі світом природи, відповідно їхні тексти акумулюють цінні дані щодо інтерпретації кольорів, звуків і запахів; германські письменники/письменниці меншою мірою фокусуються на репрезентації зазначених аспектів у своїх творах. Щодо романців (французів), зауважимо: подібно до германців, прослідковується тенденція до інтерпретації кольору, звуку, запаху побіжно; все ж ольфакторна інформація гідно представлена у літературних творах цього періоду (порівняно із колірною лексикою та лексичними одиницями, які номінують звуки), що свідчить про особливий статус конкретного прошарку інформації для всієї нації. Отже не дивно, що Франція — країна парфумерії, а французи — світові фахівці у цій галузі.

У результаті здійсненого дослідження ми дійшли до висновку, що французький ольфакторій (проаналізований на матеріалі художньої літератури кінця XIX — першої половини XX століття) ширше, яскравіше вербалізований чоловіком, аніж жінкою. Досить показовими є фрагменти, виділені шляхом суцільної вибірки, із чоловічої прози (*parfum violent et doux — сильний і солодкий аромат, les odeurs chaudes — теплі запахи*). Вражає також, що жіноча інтерпретація запахів природи виявилась досить «бідною», лаконічною, а іноді навіть «пунктирною» («*le parfum des riziures fleuries*» — *пахощі квітів ризи*), що суперечить загальному стереотипному уявленню про соціальні гендерні ролі, в яких чоловікові приписується раціональність, стриманість, а жінці — емоційність, певна гарячість.

Дані та спостереження, отримані в результаті гендерного зіставлення інтерпретації запаху, є передумовою подальших наукових розвідок сенсорного досвіду людини. Так, вивчення тактильних та просторових інтерпретацій предметів або об'єктів навколишнього світу у гендерному аспекті, як і залучення фактологічного матеріалу інших культур, становлять перспективу дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Вайнштейн О. Б. Грамматика ароматов. *Ароматы и запахи в культуре*. Москва : Новое литературное обозрение, 2003. Т. 1. С. 437–463.
- Зыховская Н. Л. Дыхание текста: проблема вербализации запаха в языке русской прозы. *Мир русского слова*. 2015. № № 4. С. 73–79.
- Мамцева В. В. К вопросу о вербализации концепта «ЗАПАХ» в художественной литературе. *Вестник ЧГПУ им. И. Я. Яковлева. Филологические науки*. 2015. № 2 (86). С. 101–106.
- Мимченко Н. О. Акустичні образи природи у гендерному аспекті. *Новітня філологія*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. № 48. С. 145–160.
- Мимченко Н. О. Гендерна вербалізація кольорів при зображенні факторів природи. *Наукові записки*. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 128. С. 164–169.
- Риндисбахер Х. Д. От запаха к слову: моделирование значений в романе Патрика Зюскинда «Парфюмер». *Ароматы и запахи в культуре*. Москва : Новое литературное обозрение, 2010. Кн. 2. С. 579–607.
- Риндисбахер Х. Д. От запаха к слову. Москва : Новое литературное обозрение, 2000. № 43. С. 88–100.

ГЕНДЕРНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЗАПАХОВ ПРИРОДЫ
В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ФРАНЦУЗСКОЙ ПРОЗЫ

Надежда Васильева

преподаватель кафедры английской филологии Черноморского национального университета имени Петра Могилы, Николаев, Украина
e-mail: nadezhdavasylieva@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7926-3334>

АННОТАЦИЯ

Представленная статья посвящена актуальной лингвистической проблеме — особенностям гендерного сопоставления интерпретаций ольфакторной информации на материале французской художественной прозы конца XIX — первой половины XX столетия. Цель исследования — анализ гендерной интерпретации писателем/писательницей запаха при изображении явлений природы с помощью пейзажных контекстов, выделенных из произведений французской прозы. Был использован комплекс методов анализа: контрастивного, контекстуального, описательного, структурного, лексико-стилистического и количественного приема.

В процессе работы было проанализировано 27 мужских и 7 женских фрагментов, имеющих отношение к ольфакторной информации об объектах/явлениях природы. Наиболее продуктивными способами номинации запахов оказались непосредственное описание источника запаха,

а также использование стилистических средств (эпитетов, сравнений, метафор, синектических метафор). Определено, что мужские ольфакторные образы — более яркие, сравнительно с женскими. Французские писательницы почти не фокусируют внимание на описаниях запахов, вспоминая о них случайно. Поэтому такие описания — схематические, «пунктирные».

Полученные результаты исследования опровергают представления о социальных ролях мужчины и женщины, где поведение первого соотносится с разумом, рациональностью, а второй — с эмоциональностью, некоторой хаотичностью в поступках и вербально. Стилистический анализ выделенных лексических единиц продемонстрировал полностью обратную тенденцию, в которой именно писатель, а не писательница — более экспрессивный касательно интерпретаций запахов мира природы. Таким образом, произведения художественной литературы — ценный фактологический материал, который аккумулирует информацию о процессах перцепции, особенностях мировоззрения и гендерных отличиях языка/речи мужчин и женщин.

Ключевые слова: запах, гендерное сопоставление, ольфакторий, сенсорный опыт, эпитет, сравнение, метафора.

GENDER INTERPRETATION OF NATURAL
SCENTS IN FRENCH PROSE

Nadiia Vasylieva

Assistant Lecturer at the Department of Foreign Philology,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
e-mail: nadezhdavasylieva@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7926-3334>

SUMMARY

The article is dedicated to an actual linguistic problem: peculiarities of gender comparison of the olfactory information interpretation based on the material of French belles-lettres prose of the late XIX — the first half of XX century. The investigation aim is to analyze gender interpretations of scents by male and female authors, depicting nature phenomena, through paysage contexts, found out in French fiction. In order to achieve the aim, a complex of analytical methods has been used: contrastive, contextual, structural, descriptive, lexical, and stylistic as well as quantitative. 27 male and 7 female text fragments have been analyzed, referring to the olfactory information of objects/phenomena of nature. The most widespread methods of scents nomination are immediate description of smell source and application of stylistic devices (epithets, similes, metaphors, synecitic metaphors etc.).

It has been identified that male olfactory images are more vivid, comparing with female ones. French authoresses almost avoid scents descriptions, naming them accidentally. Therefore, their interpretations are rather sketchy. The research results disprove the accepted stereotypes on social roles of men and women, in which male behavior is associated with reason and rationality, whereas female — with emotionality and certain expressivity in actions and words. The stylistic analysis of the sorted out lexis revealed a completely opposite tendency, where an author is more expressive in scents interpretations.

Thus, belles-lettres texts contain valuable empirical material, accumulating peculiarities of writers' perception processes, nuances of the worldview and gender characteristics of language/speech (similarities and differences) of men and women.

Key words: *scent, gender comparison, olfactory, sensorial experience, epithet, simile, metaphor.*

REFERENCES

- Vainshtein, O. B. (2003). Grammatika aromatov [The Grammar of Aromas]. *Aromaty i zapakhi v kulture — Aromas and Scents in Culture, 1*, 437–463 [in Russian].
- Zykhovskaia, N. L. (2015). Dykhanie teksta: problema verbalizatsii zapakha v yazyke russkoi prozy [The Text Breath: The Problem of Verbalization of Scent in Russian Language Prose]. *Mir russkogo slova — The World of Russian Word, 4*, 73–79 [in Russian].
- Mamtseva, V. V. (2015). K voprosu verbalizatsii kontsepta «ZAPAKH» v khudozhestvennoi literature [To the Question of Verbalization of the Concept «SMELL» in Belles-Lettres]. *Vestnik ChGPU im. I. Ya. Yakovleva. Filologicheskie nauki — I. Yakovlev Chuvash State Pedagogical University Bulletin, 2 (86)*, 101–106 [in Russian].
- Mymchenko, N. O. (2014a). Henderna verbalizatsiia koloriv pry zobrazhenni faktoriv pryrody [Gender Verbalization of Colours Depicting Nature Phenomena]. *Naukovi zapysky. Seriia filolohichni nauky (movoznavstvo) — The Scientific Bulletin. Philological Studies (Linguistics), 128*, 164–169 [in Ukrainian].
- Mymchenko, N. O. (2014b). Akustychni obrazy pryrody u hendernomu aspekti [Acoustic Images of Nature in the Gender Aspect]. *Novitnia filolohiia — The New Philology Bulletin, 48*, 145–160 [in Ukrainian].
- Rindisbakher, H. D. (2010). Ot zapakha k slovu: modelirovanie znachenii v romane Patrika Ziuskinda «Parfumer» [From Scent to Word: Modelling of Meanings in P. Süskind's «Perfume»]. *Aromaty i zapakhi v kulture — Aromas and Scents in Culture, 2*, 579–607 [in Russian].
- Rindisbakher, H. D. (2000). Ot zapakha k slovu [From Scent to Word]. *Nov. Lit. Obozrenie — New Lit. Review, 43*, 88–100 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 01.07.2019

УДК 159.9

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-3>

БУТТЄВІ КОНЦЕПТИ ЯК СУБ'ЄКТНИЙ ЗМІСТ БУТТЯ ОСОБИСТОСТІ

Леонід Велитченко

доктор психологічних наук, професор кафедри теорії і методики практичної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: leonidvelitchenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3786>

АНОТАЦІЯ

Запропоновано поняття буттєвого концепту, що розуміється як результат генералізації (арефлексивного узагальнення) континуальної активності людини в предметному, предметно знаковому, соціальному середовищі. Аргументується, що буттєві концепти є узагальненою характеристикою типових ситуацій життєдіяльності людини, які утворюють суб'єктний зміст її буття як особистості. Стверджується присутність у буттєвих концептах певних протиріч й між фактичним і бажаним як причини відповідного їм психологічного підтексту, в якому присутня бажаність того, що малюється уявою відповідно до стану, який переживається особою. Вказується на можливість використання психолінгвістичних ознак авторської мови для визначення суб'єктної основи мовленнєвої діяльності індивіда як континуального ментального супроводу буття його особистості.

Ключові слова: *буттєвий концепт, особистість, свідомість, суб'єктність, методика колірних виборів, суб'єктна основа мовленнєвої діяльності.*

Вступ. Провідною ідеєю статті є висвітлення питання про суб'єктивну реальність як континуум внутрішньої мовленнєвої активності, в якій відбувається створення ментальних узагальнень стосовно буттєвих обставин повсякденного життя, в яких, власне, існує, формується і розвивається особистість.

Теоретичні пошукування у проблематиці особистості (Хьел, Зиглер, 2000; Johnson-Laird, Негтманн, 1984) у плані її інтернального, суто психологічного змісту, передбачають звичайно ж звернення до

переживання індивідом своєї буттєвої сутності у вигляді різних проявів внутрішньої мовленнєвої активності — внутрішнього діалогу (Кучинський, 1990; Herrmann, 1993; Streek, 1994) або аутокомунікації (Велитченко, 1997), які є, по суті справи, продовженням зовнішніх обставин у простір суб'єктивної реальності.

Зовнішній діалог відтворює взаємозалежності об'єктивної реальності як її необхідний і важливий атрибут, що створює в кожному окремому випадку унікальний особистісний простір для кожного індивіда. Він здійснюється за допомогою: а) соціального спілкування — формули ввічливості, соціальних мовних традицій, формального спілкування, відносин, фактичного спілкування; б) техніки комунікації — вказівка на адресат, включення в комунікацію, сигнали запиту потрібної інформації, управління видачею інформації, завершення інформації (Скалкин, 1974).

У внутрішньому діалозі людина відтворює цей простір у вигляді суб'єктивної картини, що володіє властивістю не тільки *довільної оборотності* подій, але і *довільного позначення* суттєвих ознак ситуаційного контексту згідно з власною системою особистісних смислів. Внутрішній діалог є засобом аутокомунікації — суттєвої ознаки індивідуальної свідомості, спрямованої на пізнання предметного, предметно-знакового та соціумного середовища та відповідного їм самопізнання (Велитченко, 1997: 26).

Мета статті полягає у визначенні «суб'єктної основи» (Велитченко, 2004) мовленнєвої діяльності індивіда як континуального ментального («свідомісного») супроводу буття його особистості.

Внутрішнє говоріння індивіда ґрунтується на його власній лексико-семантичній системі, яка в найзагальнішому вигляді містить позначення предметного, предметно знакового, соціального середовища. У словах, що належать до предметного середовища, міститься вказівка на засоби *задоволення потреб* (вітальних, матеріальних, пізнавальних, духовних), *самоствердження*, *престижу* (корисність, прекрасне, якість), *самореалізації* у праці. Слова, які співвідносяться з предметно-знаковим середовищем (друкована продукція), вказують на засоби задоволення *пізнавальних і професійних* потреб, самовираження і самореалізації. До слів, що відносяться до соціального середовища, належать слова, в яких виражається *прийняття заданої соціумом ролі, боротьба за право на бажану*

роль, активну поведінку, програма особистісного і діяльнісного (професійного) становлення.

Результати та дискусія. Якщо розглядати особистість і свідомість у плані співвідношення процесів інтернаціоналізації/екстерналізації, то ми неодмінно доходимо висновку про те, що особистість у певному сенсі є *експресивною* стороною свідомості, а свідомість, відповідно, є її *імпресивною* стороною. Звертаючись до запропонованої нами структури свідомості (Велитченко, 2002), яка містить опозитні конкретизації до таких її основних складових, як образ, знак, значення, смисл, ми можемо стверджувати, що *образ* у перцептивному акті: а) містить позначення — мовні знаки, що у наступному генералізуються; б) супроводжується уточненням в ситуаціях практичної, пізнавальної, комунікативної діяльності — формуються відповідні значення, що концептуалізуються, узагальнюючись, згідно зі змістом ситуацій; в) супроводжується позитивними/негативними переживаннями, які відносяться до предмета перцепції — оцінюються як такі, що мають особистісне значення — смисли.

З наведеного випливає, що будь-який перцептивний акт є *відправною точкою* у формуванні особистісних смислів як системи бажаних атрибутів своєї актуальної/потенційної суб'єктності. Між *перцепцією* та *почуттями* знаходяться ланки опосередкування: а) *вербалізація* перцептивних образів в межах відповідного лексико-семантичного і ціннісно-сислового простору; б) індивідуальне *узмістовлення* контекстуальних обставин актів відображення у континуумі буття — *буттєві концепти*.

Вважаємо, що буттєві концепти існують як певна суб'єктна зверненість індивіда до змісту конкретної предметної або когнітивної ситуації. З огляду на їх мисленнєву природу, вони є наслідком операцій порівняння, узагальнення, абстракції, ідеалізації, визначення, постійно присутніх у процесах відображення буттєвих обставин життєдіяльності та життя у цілому. Їхня узагальнена природа вказує на присутність в них особистісно значущих ознак, які були не тільки об'єктом орієнтувальної діяльності, але й певним змістовним контекстом, в межах якого створювались ідеалізовані картини власного буття — основи внутрішнього світу та його суб'єктивної раціональності з наголосом на відрефлексованих аспектах власного існування.

Гене́за буттевих концептів пов'язана із генералізаціями поточних подій у побутових, комунікативних, діяльнісних ситуаціях, завдяки яким виникає ментальний матеріал для наступних узагальнень стосовно їхніх інформативних ознак, від яких залежить підсумковий особистісно значущий результат.

Отже, буттеві концепти виникають як наслідок ментального опрацювання *образів конкретних* ситуацій, в яких індивід сприймає (сприймає) себе як її безпосередній учасник. Образи цих подій, як і образи конкретних предметів, що склалися (Richardson, 1974), визначають упередженість їх бачення, аналогічно до тих подій, що актуально переживаються. Навколо образів існують *вербальні утворення*, в яких виражається і здійснюється ставлення до об'єктів, виділення ознак, відношення між ознаками. Вербальні побудови навколо образу відображають функції свідомості — пізнання, ставлення, цілеутворення, розрізнення суб'єкта й об'єкта. В них відбувається аналіз цілого на диференційовані частини, який залежить від лексико-граматичної та логічної культури індивіда.

Створення перцептивних та репрезентативних образів і, отже, *буттевих концептів*, детерміновано континуумом завдань (перцептивних, мнемічних, мовних, розумових), виконуваних індивідом у тій чи іншій ситуації за ознаками розв'язання прагматичної задачі. До цих ознак належать: а) перетворення умов завдання; б) моделювання відношень; в) перетворення моделей відношень (В. В. Давидов). Дії з розв'язання, адекватні моделі задачі та детерміновані специфікою їх орієнтовної основи (В. І. Тализіна), характеризуються поетапним переходом на рівень узагальнених дій (П. Я. Гальперін). Саме ця обставина є, на нашу думку, умовою виникнення буттевих концептів, і, отже, може слугувати вказівкою на такі інтернальні процеси їх формування, як перетворення умов завдання, моделювання відношень, перетворення моделей відношень.

Вважаємо, що прагматичні завдання, розглянуті як задачі, є засобом, під впливом якого здійснюється зміна ментальних конструктів індивіда. У процесі розв'язання задач, як ми вважаємо, застосовують: а) *спрощення* її змісту шляхом виділення в ньому основних ознак та їх розгляду з власних (суб'єктних) позицій; б) суб'єктне *тлумачення* ознак та відповідне *реагування* на отримане тлумачення. Послідовність *ментальних* єдностей (ознака + тлумачення + відповідь на

нього) у внутрішньому мовленні утворює власне текстове опосередкування зовнішнього прагматичного дискурсу, який, у свою чергу, виступає в значенні досвідного опосередкування узагальненого концепту ситуації буття.

Зазначимо, що такі опосередкування супроводжуються явищами «соціального порівняння» (Stipek, 1992), включення «загального контексту», який утворюється контекстом міжособистісних відносин (Gardner, 1993) у процес «категоріального навчання» (Estes, 1994).

У наших міркуваннях про буттеві концепти слід вказати на наступні *опосередкування міжособистісних* відносин: а) минулий досвід (схеми результативних дій і ставлення до складно структурованих ситуацій, в яких індивід виступав як активний діяч); б) смислові утворення (схеми успішних дій щодо значущих об'єктів з метою не тільки їх перетворення, але і присвоєння / перенесення їх у простір своєї суб'єктивної реальності); в) вплив (переведення інших учасників у простір своїх взаємовідносин, смислів, діялісно-комунікативних схем); г) взаємовплив (обопільний перехід в простір взаємовідносин і особистісних смислів і створенням загального смислового поля).

Постулюючи ідею існування навколо суб'єктивних образів і, отже, буттевих концептів відповідних їм мовленнєвих формувань, що брали участь у їх створенні, ми повинні певним чином схарактеризувати мовленнєву (семантичну) систему індивіда.

Семантична система індивіда, на нашу думку, досить чітко виявляється в явищах соціально-психологічного плану, які вказують на: а) усталений стиль спілкування; б) типи інтеракцій в групі; в) статусні відносини; г) групову динаміку. Вона служить засобом особистісного самовираження. У ній проявляються його мовна особистість, установки, очікування. Семантична система індивіда здійснюється на основі комунікативних навичок граматично правильних і соціально прийнятних висловлювань в інтеракціях і спілкуванні, вказує на його соціальний і психологічний статус.

У структурі семантичної системи можна виділити такі аспекти, як номінативний, предикативний і оцінний. *Номінативний* аспект відображає суттєві зв'язки та відношення дійсності. Він характеризує особливості лексико-семантичної системи індивіда, в якій відтворюється зміст його життєдіяльності. Лексико-семантична система вико-

ристовується в усвідомленні та структуруванні ситуацій у діяльності й спілкуванні.

Предикативний аспект відтворює суттєві характеристики практичних, пізнавальних, комунікативних дій. Їх логічним суб'єктом виступає предмет дії, а логічним предикатом — властивості предмета, що визначають вибір і здійснення адекватних дій. Змістовною одиницею дій (практичних, пізнавальних, комунікативних) є ситуація (акт діяльності, пізнання, спілкування), а функціональною одиницею — дія + дія у відповідь, дія + протидія, судження + судження у відповідь, уточнення + уточнення у відповідь. Специфіка *уточнення* визначає специфіку виділення властивостей і *відображення* їх в лексико-семантичній системі.

Оцінний аспект (оцінна, експресивна лексика, синтаксичні засоби оціночної модальності) вказує на ступінь відповідності належного і фактичного (конструктивний, неконструктивний, деструктивний).

Оскільки зміна вищих рівнів свідомості виходить з попередньої зміни нижчих (Johnson-Laird, Herrmann, 1984), остільки зміна в системі образів при їх рефлексивному опрацюванні *передують змін* у системах значень і особистісних смислів. У такому випадку образ сприйняття — це не просто образ відображення, але й образ, який у своїй прагматичності містить *потенційні судження* та *умовиводи*.

Як складова структури свідомості — образ, знак, значення, смисл (Велитченко, 2002), буттєві конструкти у найбільшій мірі належать до *семантичної* (значеннєвої) парадигми, у межах якої вони відкриваються як результат мовленнєвої діяльності на рівні рефлексивного застосування мовних одиниць при *інтерпретації* ситуації (ситуацій), що сприймається (сприймаються) відповідно до власної системи понять та цінностей.

Буттєві концепти, будучи за своєю когнітивною природою узагальненнями стосовно деякої кількості схожих явищ у минулому досвіді, мають містити, якщо міркувати за аналогією із поняттям екзистенції (Тузова, 2003), ознаку *незавершеного* існування, яке слід *завершити*.

«Незавершеність існування» переживається індивідом як певний психологічний стан, що спонукує його до відповідної вербальної поведінки, де «мова говорить людям і людьми» (М. Гайдеггер) у тій чи іншій мовленнєвій продукції і вказує на *індивідуальне «прочитання»* ситуації у предметному, предметно-знаковому, соціумному середо-

вищі. Зауважимо, що хоча й «мова говорить людям і людьми», але все ж таки відповідно до тематичних та *особистісних обставин*, які викликають переживання певного *дисонансу* між реальним і бажаним, що, власне, і відображується у висловлюваннях дискурсу та його підтексту.

Якщо взяти до уваги схильність людини думати про те, що складає основний зміст її життєдіяльності, і це думання розглядати як певний інтернальний нарратив на кшталт потоку свідомості (У. Джеймс), то можна вбачити у ньому переживання деякої розбіжності фактичного і бажаного (належного). Саме така розбіжність є, як ми вважаємо, причиною виникнення відповідних психічних станів, як правило, таких, що не вербалізуються і, отже, не усвідомлюються, але тим чи іншим чином все ж таки впливають на *модальність настрою*, породжуючи відповідний йому хід думок.

Виходячи з того, що людина мислить про зміст значущих подій, а континуум значущих подій у певному проміжку часу розглядати як певний «особистісно значущий текст», в якому вона розповідає про те, що становить смислову канву її існування в цьому проміжку, то можна отримати відомості про його суб'єктивну раціональність з притаманним їй екзистенційним змістом.

Кожна подія відрізняється від рутинних обставин (самообслуговування, побут тощо) своєю належністю до системи уявлень індивіда про належне та особистісне цінне. Саме ці уявлення не тільки є змістовною характеристикою особистості, вказуючи на її оціночні ставлення до дійсності, але і служать відправною точкою в зображенні рушійних сил її поведінки й, отже, розвитку — діалектичних протиріч між суб'єктивно значущим, цінним, бажаним, з одного боку, та об'єктивно отриманим результатом, з іншого. Кожне протиріччя не тільки викликає відповідне переживання того чи іншого ступеня інтенсивності, але і спонукає індивіда до внутрішньої мовленнєвої активності, в якій він немов переводить отримане в площину бажаного, супроводжуючи цей перевід відповідними емоційними нюансуваннями.

В окремих особливо значущих випадках, що належать, наприклад, до сфери любовних взаємовідносин, дисонанс між бажаним і дійсним проявляється в різних зразках віршування, в яких автор за допомогою системи образів та відповідних їм «авторських» символів

прагне не просто вербалізувати свої почуття, але і відтворити подію, виділяючи в ній найбільш яскраві фрагменти, які, на його думку, найбільш яскраво повно виявляють його емоційний стан.

Але хоч би що там було, протиріччя між бажаним, очікуваним, з одного боку, і фактичним, з іншого, є спонукою до відновлення шуканої рівноваги хоча б у плані суб'єктивної реальності. У тих випадках, коли сказане стосується особистісно значущих ситуацій, що зачіпають моральні почуття людини (почуття обов'язку, гуманність, доброзичливість, любов, дружба, патріотизм тощо), пов'язані з переживанням свого Я у всій повноті його проявів, з'являється прагнення не тільки до досить постійного думання, але і постійного оповідання про це, адресованого різним особам. Саме така мовленнєва активність (внутрішня, зовнішня) протягом деякого, досить тривалого проміжку часу може бути розглянута не тільки як інтернальна/екстернальна текстова діяльність індивіда, але і як *вербально-смысловая основа його суб'єктності*.

На нашу думку, основу такої континуальної дискретної текстової діяльності, в якій наратор оповідає і собі, й іншим про суб'єктивно значущі події, утворюють: а) зовнішня (фактологічна) канва події; б) її трактування оповідачем; в) психічний стан оповідача взагалі й в момент оповіді зокрема.

Відправною точкою, як ми вважаємо, в будь-якому акті оповідання є узагальнена картина тієї чи іншої події, в якій оповідач розставляє відповідні акценти, згідно з його власним розумінням подієвої канви, в заломленні стосовно до свого власного Я. Сукупність таких картин щодо подібних подій ми та позначаємо терміном «буттєві концепти».

Зі сказаного випливає, що буттєві концепти є внутрішнім «літописом» людини, в якому відбивається її суб'єктна буттєва сутність, яка існує на перетині бажаного і фактичного. Кожен момент цього «літопису» пов'язаний з досить визначеним психічним станом, викликаним самовідображенням людини у зв'язку з її участю в тій чи іншій події. Отже можна, звернувшись до особливостей авторської мови (Люшер, 1995), визначити не тільки подієву канву, але й особливості мовної особистості автора (Караулов, 1987).

З метою визначення дисонансу між фактичним та бажаним, що у найбільшій мірі відтворює психологічну суть буттєвості, що пере-

живається людиною, ми звернулися до ідеї про можливість використання психолінгвістичних ознак авторської мови для визначення особливостей асоціативних процесів, які так чи інакше вказують на найбільш стійкі особистісні властивості, емоційні й функціональні стани автора тексту.

Згідно з таким задумом, необхідно було показати наявність зв'язку між подієвою канвою тексту, його змістовним тлумаченням і прихованим психологічним змістом, відповідним суб'єктивним переживанням автора. Ми задалися питанням, чи є взагалі цей психологічний підтекст, який виступає психологічною основою для створення поетичного твору? Якщо він є в даному випадку, то він має бути й у разі реплік у діалозі, у тексті-дискурсі тощо.

Вихідним пунктом у наших міркуваннях було припущення про можливість застосування методики колірних виборів (тест Люшера) для аналізу психологічних особливостей автора літературного твору. Теоретичною основою слугували положення про: а) спонтанність появи у свідомості звукових комплексів при реалізації мовного задуму (О. Г. Баїндуршвілі); б) існування зв'язків між звуками мови та колірними асоціаціями (О. Г. Баїндуршвілі, С. В. Воронін, О. П. Журавльов, А. Н. Журинський).

Наша ідея полягала в наступному. Суб'єктивна перевага колірних стимулів у тесті Люшера вказує на деякі індивідуальні особливості, що співвідносяться з *цілями* особистості, *способами* їх досягнення, *потребами* і т. ін. Якщо вважати звуко-колірні асоціації літературного твору адекватними стимульному матеріалу тесту Люшера, що містяться в тексті, то на підставі колірних переваг можна судити про психологічні особливості його автора. Висунуте припущення можна вважати вірним, якщо при такому аналізі виявиться збіг відомого про життя автора і отриманого за допомогою методики колірних виборів.

В якості об'єкта аналізу були взяті три вірші А. С. Пушкіна, присвячені Є. К. Воронцовій. Вірш «Кораблю» написано у зв'язку з відплиттям Є. К. Воронцової з Одеси в Крим 14 червня 1824 року.

Морей красавец окрыленный,
Тебя зову — плыви, плыви
И сохрани залог бесценный
Мольбам, надеждам и любви.

Вірша «Пускай увенчанный любовью красоты» створено у серпні 1824 року, коли Пушкіна вислали з Одеси до Михайлівського, як сподад про Є. К. Воронцову.

Пускай увенчанный любовью красоты
В заветном золоте хранит ее черты
И письма тайные, награда долгой муки,
Но в тихие часы томительной разлуки
Ничто, ничто моих не радует очей,

Вірш «Прощание» написано у 1832 році і присвячено Є. К. Воронцовій.

В последний раз твой образ милый
Дерзаю мысленно ласкать,
Будить мечту сердечной силой
И с негой робкой и унылой
Твою любовь вспоминать.

Для виконання нашого завдання тексти віршів вводилися в комп'ютер і транскрибувались. Результати транскрибування піддавалися звуковій експертизі за допомогою спеціальної програми (Санжаров, Финьков, 1991) і виводилися на друк у вигляді списку кольорів, розташованих в порядку зменшення відсоткового вмісту кожного кольору в тексті (Велитченко, Финьков, Цепенюк, 1995). Ця процедура дала такі колірні ряди:

- «Кораблю» (зображується палкість любовного почуття, відчуття щастя, надія на те, що розлука буде недовгою) — червоний, зелений, синій, сірий, чорний, коричневий, фіолетовий, жовтий; вказують на те, що у психологічному стані автора на момент написання цього твору були присутні переживання: а) вимушеності компромісної поведінки; б) тимчасової відмови від реалізації деяких намірів; в) відходу від міжособистісних контактів у світ власних переживань;

- «Пускай увенчанный любовью красоты» (образ томливої розлуки, безумної, але безнадійної любові) — зелений, синій, сірий, фіолетовий, жовтий, червоний, коричневий, чорний; для психологічного стану автора характерно: а) потреба в спокої, підбадьоренні, позбавленні від стану незадоволеності; б) побоювання труднощів у реалізації власних намірів і розширення сфери діяльності; в) протест проти заборон та небажаних обмежень;

- «Прощание» (мотив вічної розлуки та безповоротно втраченого кохання) — червоний, синій, зелений, фіолетовий, сірий, жовтий, чорний, коричневий. Психологічний аналіз свідчить про: а) тенденцію до стримування безпосередніх реакцій, яскравих емоційних сплесків; б) потребу розпоряджатися своєю долею (переживання «нареченого тридцятирічного»).

Для того, щоб переконатися в правильності наших тлумачень, ми зверталися до даних, в яких описувалися ситуації, що передували написанню того чи іншого твору. Таким чином, аналіз відбувався за схемою: текст твору — літературознавче тлумачення тексту — визначення психологічного стану.

У цілому створення художнього образу є суб'єктивний аналіз репрезентативних образів, пов'язаних з подією, формулювання на його основі суб'єктивних думок про факти, події минулого, перерозподіл ознак відповідно до їхньої суб'єктивної вагомості.

Головна ідея художнього твору («червона нитка») зазвичай подається у першому рядку, викликає певні асоціації у зв'язку з нею, на яких надбудовуються інші, які у той чи інший спосіб пов'язані з головною ідеєю. На перший погляд складається враження, що рядки виникають ніби самі по собі. На нашу думку, у даному випадку ми маємо справу з інтуїтивним відтворенням суб'єктивного переживання автором ситуації, яка справила на нього незабутнє враження.

Саме такі переживання були нами визначені за допомогою комп'ютерного фоно-семантичного аналізу поезій А. С. Пушкіна — палкість любовного почуття, відчуття щастя, надію на те, що розлука буде недовгою («Кораблю»); потреба в позбавленні від стану незадоволеності, протест проти небажаних обмежень («Пускай увенчанный любовью красоты»); стримування безпосередніх реакцій, яскравих емоційних сплесків («Прощание»).

Саме «вербалізація суб'єктивних істин», яка відбувається на тлі лексико-семантичної системи індивіда, як приписування ознак значущим елементам ситуації активності, що визначають ставлення індивіда до них та особливість його вираження, є основою створення художнього образу. У процесі створення такого образу відбувається те, що Мартін Гайдеггер схарактеризував як вплив мовної системи на висловлювання («мова говорить людьми»), де вже сказане викликає ті чи інші мовні асоціації (зокрема рими), які автор відбирає згідно із

загальною ідеєю твору. Останні, у свою чергу, викликають вже інші асоціації й так далі.

Відбір лексико-семантичних засобів здійснюється автором відповідно до загальної «емоційної тональності» задуму. «Істина буття», на думку Гайдеггера, найбільш повно відбивається у творчості поетів, що спонукало його до вивчення поезій Фрідріха Гельдерліна, Райнера Марія Рільке, Георга Тракля.

«Істина буття» — явище індивідуальне, особистісне, суб'єктне. Так, наприклад, у Гельдерліна вона міститься у безнадійній і пристрасній любові до Сюзетт Гонтар, яку він оспівував у своїх творах під ім'ям Діотіми.

Молодость невозвратима,
Но поэзии цветы
Вновь раскрылись, Диотима,
В час, когда явилась ты.

Я молчал в немой печали,
Но сверкнул мне образ твой,
И, как прежде, зазвучали
Гимны радости живой.<...>

У Райнера Марія Рільке вона постає поєднанні музики, поезії та живопису.

Ночь залегла в глубинах парка,
и звезды кротко светят нам;
луны серебряная барка
плывет к далеким берегам.

Фонтан рассказывает сказку,
как будто грезит наяву, —
почти без звука, глухо, вязко
упало яблоко в траву <...>

Віршам австрійського поета Георга Тракля притаманне трагічне світовідчуття, звернення до тем смерті.

Корёжишься от каждой боли ты,
бросает в дрожь мелодий разнород
шепё от арфы — это, сердце, ты,
из чьей тоски большой цветок растёт.

Как погасить, убийца и вампир,
последнюю искру в душе он смог,
как он разбожествлен, этот грубый мир,
как шлюха мерзок, болен и убог <...>

Із наведеного випливає висновок про «істину буття» як певне суб'єктне явище, в якому представлено переживання тих чи інших подій, що забарвлено особливостями власного емоційно-динамічно-го патерну та лексико-семантичної системи.

На омріяну абсолютну «істини буття» накладають відбиток окремі «індивідуальні істини». Ті, у свою чергу, відчувають вплив з боку «істин континууму ситуацій», з яких і складається життєдіяльність людини. Отже кожен поетичний твір базується на переживанні певного протиріччя між об'єктивним (наявним) та суб'єктивним (бажаним), що й утворює відповідний психологічний підтекст.

Висновки. Підсумовуючи наведене, вважаємо за необхідне зробити такі висновки. По-перше, буттєві концепти являють собою генералізацію феноменології суб'єктної буттєвості — континуальної активності в предметному, предметно знаковому, соціальному середовищі, яка існує як континуум складних образів, що містять ознаки *споглядання* (фактично дане) та *оцінювання* за ознакою бажаності (те, що є бажаним). По-друге, буттєві концепти є узагальненою характеристикою типових ситуацій власної життєдіяльності, що утворює суб'єктний зміст його буття як особистості. По-третє, присутність у буттєвих концептах протиріч між фактичним і бажаним є причиною відповідного психологічного підтексту, в якому присутня бажаність того, що малюється уявою відповідно до стану, який переживається особою. По-четверте, буттєві концепти є не тільки проявом відображувальної та породжувальної функцій свідомості, але й у певній мірі наближаються до поняття екзистенції, в якому наголошується на ознаках *нестачі*, *неповного*, *незавершеного* існування, в яких присутні й розуміння, і тлумачення себе і світу.

ЛІТЕРАТУРА

Велитченко Л. К. Оппозициональная модель сознания. *Наука і освіта*. Одеса, 2002. № 2. С. 12–15.

Велитченко Л. К. Психологические основы педагогического взаимодействия: речевой аспект. Київ : Педагогічна думка, 1997. 160 с.

Велитченко Л. К. Структура субъектности. *Наука і освіта*. Одеса, 2004. № 6–7. С. 39–43.

Велитченко Л. К., Финьков А. В., Цепенюк И. А. Применение методики цветowych выборов (тест Люшера) для выявления психологических особенностей автора литературного произведения. *Национальное своеобразие культур и литератур*: сб. науч. сообщений. Измаил, 1995. С. 44–46.

Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / под ред. Д. Н. Шмелева. Москва : Наука, 1987. 263 с.

Кучинский Г. М. Психология внутреннего диалога : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Москва, 1990. 40 с.

Люшер М. Сигналы личности: Роль игры и их мотивы. Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. 173 с.

Санжаров Л. Н., Финьков А. В. Знает ли компьютер поэзию? *Журнал д-ра Добра*. 1991. № 3. С. 38–39.

Скалкин В. Л. Коммуникативно-информационная структура устноязычного текста и некоторые вопросы обучения речи. *Иностранные языки в школе*. Москва, 1974. № 6. С. 41–48.

Тузова М. Экзистенция. *Новейший философский словарь*. Москва : Книжный Дом, 2003. С. 1214.

Хьел Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 608 с.

Estes W. K. Classification and cognition. New York, Oxford : Oxford University Press, 1994. 282 p.

Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York : Basic Books. A Division of Harper Collins Publishers, 1993. 440 p.

Herrmann H. J. M., Kempen H. J. G. The dialogical self. San Diego; New York; Boston : Academic Press, Inc., 1993. 195 p.

Johnson-Laird P. N., Herrmann D. J., Chaffin R. Only connections: A critique of semantic networks. *Psychological Bulletin* / American Psychological Association. 1984. № 96 (2). P. 292–315.

Richardson J. T. E. Imagery and free recall. *Journal of verbal learning and verbal behavior*. Published by Elsevier Inc., 1974. № 13. P. 709–713.

Stipek D. The child in school. Developmental psychology : an advanced textbook. Third edition / ed. by Marc H. Bornstein, Michael E. Lamb. Hillsdale. New Jersey; Hove; London : Laurence Erlbaum Associates Publishers, 1992. P. 579–625.

Streek J. Gestures as communication II: The audience as co-author. *Research of language and social interaction*. Taylor & Francis, 1994. № 27. P. 239–267.

БЫТИЙНЫЕ КОНЦЕПТЫ КАК СУБЪЕКТНОЕ СОДЕРЖАНИЕ БЫТИЯ ЛИЧНОСТИ

Леонид Велитченко

доктор психологических наук, профессор кафедры теории и методики практической психологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, Украина

e-mail: leonidvelitchenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3786>

АННОТАЦИЯ

Теоретические изыскания по проблематике личности в плане определения ее интернального содержания, предусматривают обращение исследователей к переживанию человеком своей бытийной сущности в виде различных проявлений внутренней речевой активности. Цель статьи заключается в определении субъектной основы речевой деятельности индивида как континуального ментального сопровождения бытия его личности. Рассматриваются аспекты внутреннего говорения индивида с указанием на его собственную лексико-семантическую систему, содержащую в самом общем виде обозначения предметной, предметно знаковой, социальной среды. Со ссылкой на авторскую модель строения сознания утверждается, что бытийные концепты существуют в виде субъектной организации содержания соответствующей ситуации. Их обобщенная природа указывает на присутствие в них личностно значимых признаков, определяющих особенности субъективной рациональности. Отмечается влияние на бытийные концепты прошлого опыта, смысловых образований, перевод участников коммуникации в пространство собственной субъективной реальности, создание собственного смыслового поля. В бытийных концептах усматривается признак незавершенности бытия, что сближает их с понятием экзистенции. Рассматривая континуум значимых событий как смысловую канву его существования в определенном промежутке времени, можно получить сведения о его субъективной рациональности человека с присущим ему экзистенциальным содержанием. Утверждается, что бытийные концепты являются внутренней «летописью» человека, в котором отражается его субъектная бытийная сущность, существующая на пересечении желаемого и фактического. На примере установления определенного соответствия звуко-цветовых ассоциаций литературного произведения и стимульного материала теста Люшера аргументируется возможность использования цветowych предпочтений для суждения о психологических особенностях его автора. Формулируется общий вывод о бытийных концептах как о переживании континуума собственного бытия.

Ключевые слова: бытийный концепт, личность, сознание, субъектность, методика цветowych выборов, субъектная основа речевой деятельности.

EXISTENTIAL CONCEPTS AS SUBJECTIVE CONTENT OF THE INDIVIDUAL'S PERSONALITY EXISTENCE

Leonid Velitchenko

Doctor of Psychology, Professor at the Department of Theory and Methodology of Practical Psychology, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: leonidvelitchenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3786>

SUMMARY

Theoretical research on the problems of the individual in the discovery of its internal content, provide treatment researchers to the experience of a man, his/her existential essence as different manifestations of inner speech activity. The purpose of the article is to determine the subject basis of speech activity of an individual as a continuous mental support of his/her personality. There are aspects of the internal speech of the individual with the indication of his/her own lexical-semantic system that contains in its most General form a semantic unity specific, subject-specific symbolic, social environment.

With reference to the author's model of the structure of consciousness, it is argued that existential concepts exist in the form of subjective appeal to the content of the relevant situation. Their generalized nature indicates the presence in them of personally significant features that determine the features of subjective rationality. It provides influence on the existential concepts of past experiences, conceptual structures, translation of the communication parties in the private space of subjective reality, creating its own semantic field. The sign of incompleteness of being is seen in the existential concepts, which brings them closer to the concept of existence. Considering the continuum of significant events as the semantic canvas of its existence in a certain period of time, it is possible to obtain information about its subjective rationality of a person with its inherent existential content. It is argued that the existential concepts are the internal «chronicle» of a man, which reflects his/her subjective being, existing at the intersection of the desired and the actual. On the example of establishing a certain correspondence between the sound and color associations of a literary work and the stimulus material of the Lusher test, the possibility of using color preferences for evaluating the psychological characteristics of its author is argued. The general conclusion about the existential concepts as about the experience of the continuum of one's own existence is formulated.

Key words: *existential concept, personality, consciousness, subjectivity, method of color choices, subjective basis of speech activity.*

REFERENCES

Velitchenko, L. K. (2002). Opozitsionalnaia model soznaniia [Oppositional Model of Consciousness]. *Nauka i osvita — Science and Education*, 2, 12–15 [in Russian].

Velitchenko, L. K. (1997). Psikhologicheskie osnovy pedagogicheskogo vzaimodeistviia: recevoi aspekt [The Psychological Basis of Pedagogical Interaction: Speech Aspect]. Kyiv: Pedagogichna dumka [in Russian].

Velitchenko, L. K. (2004). Struktura subiektnosti [The Structure of Subjectivity]. *Nauka i osvita — Science and Education*, 6–7, 39–43 [in Russian].

Velitchenko, L. K., Finkov, A. V., & Tsepeniuk, I. A. (1995). Primenenie metodiki tsvetovyykh vyborov (test Liushera) dlia vyavleniia psikhologicheskikh osobennosti avtora literaturnogo proizvedeniia [The Use of Color Choices Techniques (Lüscher test) to Identify Psychological Characteristics of an Author of a Literary Work]. *Natsionalnoe svoebrazie kultur i literatur — National identity of cultures and literatures*, (pp. 44–46). Izmail [in Russian].

Karaulov, Yu.N. (1987). Russkii yazyk i yazykovaia lichnost [Russian Language and Language Personality]. D. N. Shmelev (Ed.). Moscow : Nauka [in Russian].

Kuchinskii, G. M. Psikhologiiia vnutrennego dialoga [Psychology of Inner Dialogue]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].

Lüscher, M. (1995). Signaly lichnosti: Rolevye igry i ikh motivy [Signals of Personality: Role-playing Games and their Motives]. Voronezh: NPO «MODEK» [in Russian].

Sanzharov, L. N., & Finkov, A. V. (1991). Znaet li kompiuter poeziiu? [Does a Computer Know Poetry?]. *Zhurnal d-ra Dobba — Dr. Dobb's Journal*, 3, 38–39 [in Russian].

Skalkin, V. L. (1974). Kommunikativno-informatsionnaia struktura ustnoiazychnogo teksta i nekotorye voprosy obucheniiia rechi [Communicative and Informational Structure of an Oral Text and some Issues of Speech Training]. *Inostrannyye yazyki v shkole — Foreign languages at school*, 6, 41–48.

Tuzova, M. (2003). Ekzistentsiia [Existence]. *Noveishii filozofskii slovar — The latest philosophical dictionary*. Moscow: Knizhnyi Dom [in Russian].

Hel, L., & Zigler, D. (2000). Teorii lichnosti [Theories of Personality]. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].

Estes, W. K. (1994). Classification and cognition. New York, Oxford: Oxford University Press.

Gardner, H. (1993). Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books. A Division of Harper Collins Publishers.

Herrmann, H. J. M., & Kempen, H. J. G. (1993). The dialogical self. San Diego, New York, Boston: Academic Press, Inc.

Johnson-Laird, P. N., Herrmann, D. J., & Chaffin, R. (1984). Only connections: A critique of semantic networks. *Psychological Bulletin*, 96 (Vols. 2), (pp. 292–315). Washington, DC: American Psychological Association.

Richardson, J. T. E. (1974). Imagery and free recall. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 13, 709–713.

Stipek, D. (1992). The child in school. Developmental psychology. Marc H. Bornstein, Michael E., & Lamb Hillsdale (Eds.). New Jersey, Hove, London: Laurence Erlbaum Associates Publishers.

Streek, J. (1994). Gestures as communication II: The audience as co-author. *Research of language and social interaction*, 27, 239–267.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2019

УДК 81'25:[811.111+811.161.2]

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-4>

КРОС-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ТЕКСТІВ З ПИТАНЬ ЛІКАРСЬКОЇ ЕТИКИ У ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Олена Величенко

кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: lepinafelina@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8349-5621>

Олександра Попова

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету іноземних мов, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: alex-popova@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-5473>
Researcher ID: <https://publons.com/researcher/R-1107-2018/>

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене вивченню деяких культурних особливостей відтворення англомовних текстів морально-етичного лікарського дискурсу, представлених на матеріалі «Підручника з лікарської етики» Світового лікарського товариства, засобами української мови. Актуальність представленої розвідки ґрунтується на необхідності глибокого вивчення засобів реалізації, репрезентації, актуалізації і відтворення крос-культурних зв'язків між фахівцями і споживачами у сфері охорони здоров'я і медичного обслуговування англомовного та українськомовного соціумів. Авторки дослідження наголошують на важливості для України такого обміну досвідом задля зміцнення зв'язків з економічно розвиненими країнами, а також для покращення рівня професійної та етико-правової підготовки сучасних і майбутніх лікарів.

Метою дослідження є вивчення специфіки і своєрідності роботи українського перекладача над пошуком і використанням коректних пере-

кладацьких операцій для адекватного крос-культурного відтворення англомовних текстів з питань лікарської етики з урахуванням відповідної стратегії і тактик перекладу.

Охарактеризовано досліджуваний вид тексту як такий, що об'єднує в собі риси як лікарського, так і морально-етичного дискурсу, тим самим викликаючи певні труднощі в адекватному перекладі з англійської мови українською. Визначено функції досліджуваного тексту, види інформації, що міститься в ньому, структурно-компонентні, змістові і лексичні елементи, особливо цікаві і важливі у створенні адекватного перекладу з урахуванням культурних особливостей тексту періоджерела і цільової аудиторії перекладу. Наголошено на доцільності застосування стратегії комунікативно-рівноцінного перекладу, а також вивчено деякі відповідні тактики й операції у перекладі, серед яких якісно і кількісно визначено найбільш уживані й коректні.

Ключові слова: морально-етичний лікарський дискурс, текст, лікарська етика, крос-культурні особливості, стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу, тактики, перекладацькі операції.

Вступ. У сучасній науковій парадигмі актуальним і водночас дискусійним постає питання міждисциплінарності і механізмів міжкультурної взаємодії в дослідженнях низки соціально-гуманітарних наук, таких як культурологія, мовознавство, перекладознавство. Разом із інтеграцією мов, культур, сучасних наук, дисциплін і систем наукових знань виникає необхідність глибокого крос-культурного пошуку, згідно з яким особливості поведінки індивіда і соціальних груп, а також різних науково-професійних сфер комунікації вивчають у соціокультурному і психолінгвістичному контекстах.

Проблема підготовки і професіоналізму сучасного покоління висококваліфікованих фахівців із лікувальної справи постає наразі нагальною і може бути вирішеною завдяки засвоєнню зарубіжного досвіду, в якому одне з провідних місць займає вивчення механізмів вирішення питань лікарської етики. Не останню роль в цьому обміні досвідом відіграє робота перекладача над відтворенням іноземних публікацій з питань лікарської етики українською мовою.

Актуальність. У світовому перекладознавстві вивченню особливостей відтворення лікарського дискурсу і медичної термінології типологічно різними мовами приділено недостатньо уваги, також існує значний брак досліджень з лінгвістичних і перекладознавчих питань щодо лікарської етики з погляду на проблеми крос-культурні, соціолінгвістичні, психоетнолінгвістичні у мовній парі англійська ↔ українська.

Коректний, адекватний переклад іншомовних інформаційних джерел міжнародних організацій з питань охорони здоров'я та лікарської етики українською мовою значною мірою дозволяє не лише ознайомитися з професійним досвідом і етичною стороною лікарської практики за кордоном, в економічно розвинених країнах, а й порівняти і зіставити ці реалії в українському суспільстві для подальших висновків і розробки стратегій із удосконалення медичного сервісу та діалогу між лікарем і пацієнтом у нашій державі. Проте дуже часто процес перекладу викликає порівняно відчутні труднощі для перекладача через культурні відмінності між мовою-донором і мовою-реципієнтом, брак в українській мові лексичних і синтаксичних універсалій у медичній, правовій, етичній термінології і традиції, а також проблему єдиного орфографічного стандарту мови, яку, маємо надію, вже скоро буде вирішено завдяки затвердженню нового «Українського правопису» 2019 року. Саме тому необхідність вивчення й аналізу специфіки перекладу іншомовних текстів з питань лікарської етики українською мовою є своєчасною і обумовлює актуальність цієї розвідки (Мацумото, 2003).

Метою цього дослідження є вивчення специфіки і своєрідності роботи українського перекладача над пошуком і використанням коректних перекладацьких операцій для адекватного крос-культурного відтворення англomовних текстів з питань лікарської етики з урахуванням відповідної стратегії і тактик перекладу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких *завдань*:

- визначити специфічні лексичні, змістові і структурно-композиційні особливості текстів з питань лікарської етики;
- проаналізувати домінуючі перекладацькі тактики й операції, залучені до адекватного відтворення крос-культурної компоненти відповідної стратегії у перекладі текстів з питань лікарської етики;
- виявити труднощі відтворення крос-культурних особливостей і шляхи їхнього вирішення в українському перекладі текстів, що вивчаються.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом дослідження було обрано підручник з лікарської етики “Medical Ethics Manual” by The World Medical Association, Inc. в оригіналі, англійською мовою, та перекладі, українською мовою, загальним обсягом 271 сторінка.

Грунтуючись на необхідності досягнення поставленої мети дослідження, розв'язанні конкретних його завдань і доцільності вра-

хування міждисциплінарної парадигми у вирішенні запропонованої проблеми, вважаємо раціональним користуватися підходом, заснованим на загальних положеннях системного аналізу з використанням загальнонаукових, лінгвістичних та власне перекладознавчих методів: *метод суцільної вибірки* для створення корпусу матеріалу дослідження; *компонентний аналіз*, який дав змогу окреслити функції композиційних компонентів, специфіку та характеристику досліджуваних складників у перекладі; *трансформаційний аналіз* для висвітлення всіх можливих трансформацій під час перекладу англomовного тексту з питань лікарської етики українською мовою; *диференційний і генетичний аналіз* для об'єднання спорідненого і розмежування гетерогенного матеріалу; *порівняльний аналіз* перекладів, який полягає в аналізі форми та змісту тексту перекладу в зіставленні з формою і змістом оригіналу та дозволяє визначити крос-культурні особливості тексту підручника з лікарської етики в оригіналі та перекладі, а також встановити стратегію, тактики й операції перекладу українською мовою; *функціонально-комунікативний аналіз*, який дав змогу дійти висновків щодо коректності виявлення перекладачем прагматичного потенціалу першоджерела та адекватності його відтворення в українському перекладі з урахуванням типу комунікативної ситуації, що склалася; елементи *методу кількісного обчислення* для підтвердження об'єктивності одержаних результатів.

Результати та дискусія. Переклад текстів з питань лікарської етики є різновидом спеціального перекладу, а отже, за визначенням, є інформаційно-комунікативним перекладом, який обслуговує певну галузь знань з її термінологічною номенклатурою, функціонує у сферах спілкування на суспільно-політичні, наукові, медичні, юридичні, дипломатичні, ділові та інші спеціальні теми і предметні галузі, зокрема й теми повсякденної комунікації (Нелюбин, 2003).

Розглянемо досліджуваний текст «Підручника з лікарської етики», що є публікацією підрозділу з етики Світового лікарського товариства (WMA), яким користуються представники Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ), на предмет окреслення його особливих структурно-композиційних, змістових і лексичних компонентів для визначення їхньої специфіки і впливу на переклад оригінального тексту українською мовою.

Текст підручника складається зі взаємопов'язаних структурно-композиційних сегментів:

- 1) англ. Table of Contents — укр. Зміст;
- 2) англ. Acknowledgements — укр. Подяки;
- 3) англ. Foreword — укр. Передмова;
- 4) англ. Introduction — укр. Вступ;
- 5) англ. Chapters One–Six — укр. Розділи 1–6;
- 6) англ. Appendices A–E — укр. Додатки A–E.

У межах цих основних структурно-композиційних сегментів також відбувається розподілення інформації за підпунктами, пов'язаними між собою логічно та ієрархічно для зручності користування і пошуку необхідної інформації. Ці структурно-композиційні елементи організовані таким чином, що можуть використовуватися самостійно або в комплексі з іншими частинами підручника.

Також в українському перекладі підручника є додаткові структурно-композиційні частини, а саме «До українського видання Всеукраїнського Лікарського Товариства» і «Всеукраїнське Лікарське Товариство», в яких надається інформація щодо діяльності організації, що створила підручник, її представників, а також пропонується стислий огляд історичного розвитку організації на території України.

У додатковій вступній частині до українського видання «Підручника з лікарської етики» йдеться саме про кропітку роботу команди перекладачів над опрацюванням оригінального тексту для його адекватного відтворення засобами української мови. Уже на самому початку передмови редакційна колегія підручника не оминула увагою навіть той факт, що перекладачами був здійснений відповідний грамотний переклад (у перекладознавстві доцільно використовують термін «адекватний переклад») назви організації *World Medical Association (WMA) — Світове Лікарське Товариство*, та супроводжують його коментарем: «*Світове Лікарське Товариство (англ. World Medical Association — WMA) — не «Всесвітня Медична Асоціація», як інколи хибно перекладають, бо «всесвіт» більше ніж «світ», «медик» ширше ніж «лікар». Оскільки WMA об'єднує лише лікарів, а не всіх медиків, точніше користуватись назвою «Світове Лікарське Товариство». Саме «Товариство», а не «Асоціація», бо WMA об'єднує не асоціації, а національні лікарські організації, які в різних країнах частіше мають свої власні*

назви, які дуже умовно перекладаються англійською, як «association». Отож хибно і неграмотно в цьому контексті зворотньо перекладати з англійської словом «асоціація» замість своїх національних відповідників у кожній країні».

Провідними функціями досліджуваного тексту є

- денотативна (повідомлення фактів);
- комунікативна (текст реалізується у відповідних ситуаціях в умовах спілкування);
- організаційно-інституційна (текст та його структурні елементи умотивовують дії адресата) (Загнітко, Миронова, 2013).

Тональність у текстах з питань лікарської етики зазвичай *нейтральна*, однак іноді в досліджуваному тексті можна зустріти фрагменти з елементами *позитивної* або *негативної* тональності. Найчастіше це пов'язано із наведенням у тексті прикладів реальних комунікативних ситуацій між лікарем і пацієнтом, лікарем і юристом, лікарем та іншим фахівцем тощо, а також із індивідуальним стилем автора, який намагається прибрати бар'єри у спілкуванні зі своєю цільовою аудиторією, навмисне змінюючи тональність тексту з нейтральної на позитивну або негативну, для досягнення ефекту близькості і довіри між ним і читачем:

англ. *“It is incredible to think that although the founders of medical ethics, such as Hippocrates, published their works more than 2000 years ago, the medical profession, up until now, has not had a basic, universally used, curriculum for the teaching of medical ethics. This first WMA Ethics Manual aims to fill that void. What a privilege it is to introduce it to you!”;*

укр. *«Неймовірно, що хоча засновники лікарської етики, такі, як Гіппократ, оприлюднили свої праці понад 2000 років тому, лікарська професія дотепер, не має основного, універсально вживаної навчальної програми викладання лікарської етики. Цей перший Підручник з лікарської етики Світового Лікарського Товариства має за мету заповнити таку прогалину. Який великий привілей представити його Вам!».*

У досліджуваному тексті міститься декілька видів інформації:

- змістовно-фактуальна (об'єктивні відомості про факти, події, процеси, пов'язані з питаннями лікарської етики, що вивчаються);
- змістовно-концептуальна (відображає індивідуально-авторське розуміння відношень між елементами змістовно-фактуальної інформації);

– *апеляційна* (спонукання, заклик до вчинення певних дій, як, наприклад, в інструкціях, рекомендаціях, зауваженнях тощо);

– *емоційна* (передача емоцій та відчуттів; зустрічається у текстах з питань лікарської етики рідко) (Гальперин, 2007).

Домінантою перекладу досліджуваного тексту є засоби, що забезпечують об'єктивність і логічність викладу змісту оригінального тексту і передають, у першу чергу, змістовно-фактуальну й апеляційну інформацію.

Також варто наголосити на тому, що для комунікативної ситуації, репрезентованої в оригіналі і перекладі досліджуваного тексту «Підручника з лікарської етики», характерні свої морально-етичні норми, властиві двом різним лінгвокультурним спільнотам. Шаблонні уявлення одного культурного соціуму переносяться до умов іншої культури, яка має свої характерні стандарти моралі й етики. У таких ситуаціях легко може статися так званий конфлікт культур, тому завданням перекладача є його уникнення або цілковите усунення. Наприклад, у перекладі деяких фрагментів з «Підручника з лікарської етики», де розглядаються рольові ситуації на прийомі у лікаря, перекладач виступає посередником, від якого залежить точність передачі інформації, що стосується не лише медичних питань, але й питань взаємовідносин між лікарем і пацієнтом, а також основного послання авторів підручника щодо норм моралі, етики і професійно-ділових відносин у сфері охорони здоров'я і медичних послуг. Це такий процес перекладу, який, крім знання мови і спеціальної термінології, передбачає розуміння перекладачем сучасних норм і традицій, що дозволяють охарактеризувати ту чи ту представлену комунікативну поведінку як нормативну або ненормативну. Функції перекладача у представленій ситуації перекладу складаються з надання допомоги в подоланні не лише мовного, а й соціально-лінгвістичного бар'єру в розумінні українськомовною цільовою аудиторією важливої інформації з англійського тексту оригіналу. Таким чином, перекладач повинен мати уявлення про національну специфіку системи охорони здоров'я, наявні правила і норми медобслуговування, функції та обов'язки медперсоналу і т.ін.

Відповідно до комунікативно-функціонального підходу (Сдобников, 2015) до спеціального перекладу текстів з питань лікарської етики, текст перекладу повинен мати такий вплив на читача, який має

текст першоджерела на свою цільову аудиторію, а також слугувати засобом актуалізації комунікативної інтенції автора оригінального тексту. Специфіка комунікативної ситуації, в якій виникла необхідність створення і перекладу «Підручника з лікарської етики», враховуючи також характер предметної діяльності комунікантів, їхні потреби і сподівання, досить однозначно регламентує вибір стратегії перекладу, а разом із тим і виявляє специфічні особливості та лінгвістичні параметри тексту перекладу.

Відповідною стратегією у перекладі досліджуваного тексту є *стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу*, яка робить можливим виконання перекладачем такого перекладу, який цілковито реалізує комунікативну інтенцію автора оригіналу в наново створеній формі тексту перекладу, а також здатний забезпечувати комунікативний вплив на реципієнта перекладу відповідно до очікувань автора оригіналу і, впливаючи з цього, взаємодію комунікантів — носіїв типологічно різних мов — в умовах спільної предметної діяльності.

Стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу використовується широко для відтворення цілої низки комунікативних ситуацій із використанням перекладу. Щодо досліджуваного матеріалу — цей текст відноситься до комунікативної ситуації, яка характеризується тим, що ініціатором перекладу «Підручника з лікарської етики» скоріше за все виступає ймовірний реципієнт тексту перекладу. Саме в такій ситуації необхідність вибору стратегії комунікативно-рівноцінного перекладу є очевидною, адже в цій комунікативній ситуації відбувається переклад спеціальних, інформативних матеріалів, ознайомлення зі змістом яких є необхідним і обов'язковим для реципієнта, який має на меті здійснення його професійної діяльності.

Важливою особливістю досліджуваного тексту з питань лікарської етики є його функціональна спрямованість на задоволення інформаційних потреб отримувачів тексту. З точки зору перекладу важливим є питання про потенційного реципієнта тексту перекладу, бо перекладач повинен чітко уявляти, хто буде виступати в якості споживача (recipient) перекладеного тексту (Płońska, 2014).

Варто відзначити ще одну вагому особливість досліджуваного науково-технічного тексту — наявність в ньому термінологічних одиниць, що передають комунікативно-релевантну інформацію, хоча вони і представлені в досліджуваному матеріалі нерівномірно і в різ-

ній пропорції відносно до загальноживаної лексики. Найбільш типовою лексичною ознакою медичного дискурсу з питань лікарської етики в представленій мовній парі англійська — українська є насиченість тексту спеціальними термінами і термінологічними словосполученнями, а також наявність реалій, кліше і скорочень. Під реаліями в цьому тексті розуміємо власні назви — антропоніми, назви медичних і лікарських організацій, правовстановлюючих документів, історичних подій, пов'язаних із питаннями охорони здоров'я і лікарської етики, та інші суспільно-політичні реалії.

Оскільки завданням перекладача є відтворення інформації, яка міститься в тексті першоджерела, з максимально можливою точністю і в максимально можливому обсязі, ми можемо говорити про те, що найбільш прийнятною тактикою в цих умовах є *тактика максимально точної і повної передачі інформації*. Реалізація цієї тактики вимагає від перекладача використання певних перекладацьких операцій.

Оскільки значна частина комунікативно-релевантної змістовно-фактуальної інформації відтворена в значеннях термінів і реалій, особливу важливість представляє саме передача в перекладі значень термінологічних та інших характерних лексичних одиниць. Для цього використовуються такі види *перекладацьких операцій*:

– використання міжмовних відповідників, або еквівалентів (англ. *World Medical Association* — укр. *Світове Лікарське Товариство*; англ. *World Medical Assembly* — укр. *Світове Лікарське Зібрання*; англ. *curricula* — укр. *навчальні програми*) — 69,0 % випадків;

– транскрибування/транслітерування (англ. *Dr. Delon Human* — укр. *Д-р Делон Г'юмен*; англ. *Dr. Annette J. Braunack-Mayer* — укр. *Д-р Аннетт Дж. Браунек-Мейер*; англ. *hemophilia* — укр. *гемофілія*) — 16,0 % випадків;

– калькування (англ. *laparoscopic gastric bypass* — укр. *лапароскопічне шунтування шлунка*; англ. *dilatation and curettage* — укр. *розширення і вишкрібання*) — 10,0 % випадків;

– описовий переклад, або експлікація (англ. *current medical condition* — укр. *стан здоров'я на момент надходження в клініку*; англ. *psychiatric admission* — укр. *служба допомоги людям із психічними розладами*) — 5,0 % випадків.

Незважаючи на традиційне переконання лінгвістів у тому, що переклад спеціального тексту передбачає мінімальну прагматичну

адаптацію, використання *тактики прагматичної адаптації тексту* є явищем досить поширеним у перекладі текстів гуманітарного або морально-етичного характеру, зміст яких відображає особливості соціальної організації носіїв мови-першоджерела, а отже максимально впливає на крос-культурну адаптацію тексту під час перекладу.

Для практичної реалізації прагматичної адаптації оригінального тексту «Підручника з лікарської етики» засобами української мови застосовуються такі перекладацькі операції:

– додавання інформації (англ. *public health* — укр. *громадська охорона здоров'я*; англ. *endocrinology* — укр. *хвороби ендокринної системи*; англ. *high cholesterol* — укр. *підвищений вміст холестерину в крові*; англ. *urinary symptoms* — укр. *ознаки порушення роботи сечовидільної системи*) — 81,0 % випадків;

– конкретизація (англ. *other ingredients* — укр. *допоміжні речовини*; англ. *cat eye syndrome* — укр. *синдром котячих зіниць*) — 12,0 % випадків;

– генералізація (англ. *aviator's ear* — укр. *аероотит*) — 7,0 % випадків.

Відхилення, пов'язані з актуалізацією перекладних текстів з питань лікарської етики в умовах сучасності в Україні, часто можуть бути викликані невдалим перекладом композиційних елементів і смислових одиниць тексту, неоднозначністю трактування і перекладу спеціальної медичної, правової, морально-етичної та іншої соціально-гуманітарної термінології, низьким рівнем обізнаності про зміст текстової одиниці або недостатньою адекватністю його змісту стосовно певних культур, впливом культурної специфіки, такої як чинники, що створюють перешкоди, або іншою конотацією слів, що входять до складу вихідного тексту (Amigo Extremera, 2015). Переклад тексту з питань лікарської етики може виявитися невдалим як через помилки у перекладі, так і у зв'язку з лінгвістичними особливостями досліджуваного стилю. Навіть переклади, коректні з точки зору лінгвіста, можуть характеризуватися низькою якістю з точки зору фахівця з питань медицини і лікарської етики (Мацумото, 2003).

Висновки. Виконання завдань започаткованого дослідження з питання крос-культурних особливостей відтворення текстів з питань лікарської етики у перекладі з англійської мови українською дало змогу дійти таких висновків:

1. Тексти з питань лікарської етики є об'єктом міждисциплінарних досліджень в галузі мовознавства, перекладознавства, культурології, соціології, медицини, сфери послуг і правових відносин тощо та об'єднують у собі риси як лікарського, так і морально-етичного дискурсів. Тому ключові поняття у вивченні досліджуваного матеріалу розглядалися крізь призму суто наукового, медичного, культурологічного і лінгвістичного понятійних апаратів. Було визначено, що до лексичних особливостей досліджуваних текстів належать не лише відповідні термінологічні одиниці медичної лексики, але й спеціальна і безеквівалентна лексика, реалії і кліше низки соціально-гуманітарних наук, які вивчають морально-етичні, правові, соціокультурні відносини між представниками різних професій і культур. Щодо змістових і структурно-композиційних особливостей досліджуваного тексту було виявлено, що провідними в них є денотативна, комунікативна й організаційно-інституційна функції; інформація, на якій ґрунтується виклад авторського повідомлення, представлена чотирма основними видами — змістовно-фактуальна, змістовно-концептуальна, апеляційна й емоційна; тональність тексту загалом нейтральна із деякими включеннями позитивної та негативної тональності; дизайн і композиція тексту відповідають науковому стилю підручника, з усією прикрасною йому структурно-логічною і синтаксичною специфікою, з чого випливає особливий підхід фахівця до перекладу тексту.

2. Наголошено на тому, що досліджуваний вид перекладу доцільно виконувати із застосуванням стратегії комунікативно-рівноцінного перекладу. Досягнення цієї мети передбачає використання низки тактик, серед яких особливу увагу для передачі крос-культурної компоненти варто звернути на відтворення тактики максимально точної і повної передачі інформації, а також тактики прагматичної адаптації тексту. Якісний і кількісний аналіз перекладацьких операцій, залучених до відтворення цих тактик, показав, що найбільш уживаними й адекватними є операції використання міжмовних відповідників, або еквівалентів — 69,0 % випадків, транскрибування/транслітерування — 16,0 % випадків, калькування — 10,0 % випадків, описовий переклад, або експлікація — 5,0 % випадків (у тактиці максимально точної і повної передачі інформації), а також додавання інформації — 81,0 % випадків, конкретизація — 12,0 % випадків, генералізація — 7,0 % випадків (у тактиці прагматичної адаптації тексту).

3. До специфічних труднощів і тонкощів українськомовного відтворення крос-культурних особливостей англійського тексту з питань лікарської етики належать такі елементи, як спеціальна термінологія, професійні жаргонізми, специфічні скорочення й аббревіатури. Часто текст медичного характеру важкий для розуміння нефахівцем, тому, задля уникнення помилок, перекладач повинен користуватися авторитетними довідковими та інформаційними джерелами широкого ужитку і спеціально підготовленими матеріалами. Під час перекладу необхідно враховувати і те, що в англійській мові слова можуть змінювати первинний зміст, застосовуватися не в узуальному, а в оказіональному значенні; у слів бувають вузькі, спеціальні значення; фіксований порядок слів в англійській мові; необхідність опускаєть будь-які слова оригіналу або додавати щось від себе тощо. Для створення адекватного перекладу з урахуванням усіх специфічних і крос-культурних особливостей текстів з питань лікарської етики перекладачеві, крім знання термінології, необхідно повністю усвідомлювати медичну сторону справи, тобто за словами бачити предмет.

Отримані висновки і результати запропонованого дослідження варто розглядати у перспективі подальших наукових розвідок з проблем міждисциплінарності у вивченні питань перекладу в морально-етичному лікарському дискурсі романо-германських і слов'янських мов.

ЛІТЕРАТУРА

- Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 5-е, стереотипное. Москва, 2007. 144 с.
- Занітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови : теоретико-прикладний аспект. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. P. 165–169.
- Мацумото Д. Психология и культура. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 720 с.
- Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. 3-е издание, переработанное. Москва : Флинта : Наука, 2003. 320 с.
- Сдобников В. В. Коммуникативная ситуация как основа выбора стратегии перевода : дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.20 / Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н. А. Добролюбова. Москва, 2015. 492 с.
- Amigo Extremera, José Jorge. Fitting CULTURE into translation process research. *Translation and Interpreting*. 2015. 7/1. P. 26–46. DOI: ti.106201.2015.a05.
- Płońska Dagmara. Strategies of Translation. *Psychology of Language and Communication*. 2014. Vol. 18, No. 1. P. 67–74. DOI: 10.2478/plc-2014-0005.

КРОСС-КУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ТЕКСТОВ ПО ВОПРОСАМ ВРАЧЕБНОЙ ЭТИКИ В ПЕРЕВОДЕ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Елена Величенко

кандидат филологических наук, преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики, Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, Украина
e-mail: lepinapelina@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8349-5621>

Александра Попова

доктор педагогических наук, профессор, декан факультета иностранных языков, Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, Украина
e-mail: alex-popova@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-5473>
Researcher ID: <https://publons.com/researcher/R-1107-2018/>

АННОТАЦИЯ

Исследование посвящено изучению некоторых культурных особенностей воспроизведения англоязычных текстов морально-этического врачебного дискурса, представленных на материале «Учебника по врачебной этике» Всемирной медицинской ассоциации, посредством украинского языка. Актуальность представленной работы основывается на необходимости глубокого изучения средств реализации, репрезентации, актуализации и воспроизведения кросс-культурных связей между специалистами и потребителями в сфере здравоохранения и медицинского обслуживания англоязычного и украинскоязычного социумов. В исследовании сделан акцент на важности для Украины такого обмена опытом для укрепления связей с экономически развитыми странами, а также для улучшения уровня профессиональной и этико-правовой подготовки современных и будущих врачей.

Целью исследования является изучение специфики и своеобразия работы украинского переводчика над поиском и использованием корректных переводческих операций для адекватного кросс-культурного воспроизведения англоязычных текстов по вопросам врачебной этики с учетом соответствующей стратегии и тактик перевода.

Охарактеризован исследуемый вид текста, которому присущи черты как врачебного, так и морально-этического дискурса, что вызывает определенные трудности для адекватного перевода с английского языка на украинский. Определены функции исследуемого текста, виды информации, содержащейся в нем, структурно-компонентные, содержательные и

лексические элементы, особенно интересные и важные для создания адекватного перевода с учетом культурных особенностей исходного текста и целевой аудитории перевода. Отмечена целесообразность применения стратегии коммуникативно-равноценного перевода, а также изучены некоторые соответствующие тактики и операции в переводе, среди которых качественно и количественно определены наиболее употребляемые и корректные.

Ключевые слова: морально-этический врачебный дискурс, текст, врачебная этика, кросс-культурные особенности, стратегия коммуникативно-равноценного перевода, тактики, переводческие операции.

CROSS-CULTURAL SPECIFICITIES OF RENDERING TEXTS ON MEDICAL ETHICS IN UKRAINIAN TRANSLATION

Olena Velychenko

Candidate of Philology, Lecturer at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: lepinapelina@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8349-5621>

Oleksandra Popova

Doctor of Pedagogy, Professor, Dean of the Foreign Languages Faculty, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: alex-popova@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-5473>
Researcher ID: <https://publons.com/researcher/R-1107-2018/>

SUMMARY

The article is devoted to studying some cultural peculiarities of rendering English texts on moral-ethical medical discourse into Ukrainian and presented on the material of “Medical Ethics Manual” by The World Medical Association, Inc. The importance, originality and topicality of the research question are based on the need for thorough studying the means of realization, representation, actualization and rendering of cross-cultural relations between specialists and consumers in the field of English and Ukrainian healthcare. The authors of the study emphasize the importance for Ukraine of the experience exchange in order to strengthen the ties with economically developed countries, as well as to improve the level of professional and ethical training of current and future physicians.

The purpose of the article is to study specifics and originality of the Ukrainian translator's work on finding and using correct translation operations for adequate

cross-cultural rendering of English texts on medical ethics, taking into account the appropriate strategy and tactics of translation.

The studied type of the text combines the features of both medical and moral-ethical discourses, thus causing some difficulties in the adequate translation from English into Ukrainian. The functions of the text, the types of information contained therein, the structural-component, semantic and lexical elements are determined, especially interesting and important in creating an adequate translation, taking into account the cultural specificity of the source text and the target audience in the translation. The emphasis is placed on the expediency of using the strategy of communicative-equal translation by means of some relevant tactics and operations, among which the most appropriate and correct ones were determined.

Key words: moral-ethical medical discourse, text, medical ethics, cross-cultural specificities, strategy of communicative-equal translation, tactics, translation operations.

REFERENCES

- Galperin, I. R. (2007). *Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniia [Text as an Object of Linguistic Research]*. Moscow [in Russian].
- Zahnitko, A., & Myronova, H. (2013). *Syntaksys ukraiïnskoiï movy : teoretyko-prykladnyi aspekt [Syntax of the Ukrainian Language: Theoretical and Applied Aspect]*. Brno: Masarykova univerzita [in Ukrainian].
- Matsumoto, D. (2003). *Psikhologiiia i kultura [Culture and Psychology]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Neliubin, L. L. (2003). *Tolkovyï perevodovedcheskii slovar [Explanatory Dictionary on Translation Studies]*. Moscow: Flinta: Nauka [in Russian].
- Sdobnikov, V. V. (2015). Kommunikativnaia situatsiia kak osnova vybora strategii perevoda [Communicative Situation as the Basis for Choosing a Translation Strategy]. *Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- Amigo Extremera, José Jorge. (2015). Fitting CULTURE into translation process research. *Translation and Interpreting*, 7/1, 26–46. DOI: ti.106201.2015.a05
- Płońska, Dagmara. (2014). Strategies of Translation. *Psychology of Language and Communication*. (Vols. 18, No. 1). (pp. 67–74). DOI: 10.2478/plc-2014–0005

Стаття надійшла до редакції 05.07.2019

UDK 81'253

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-5>

KONZEPTIONELLE KATEGORIEN DES MENSCHENVERHALTENS IN SPRACHSTUDIEN: DEUTSCHER UND UKRAINISCHER KONTEXT

Svitlana Hrushko

Dr. phil., Dozentin am Lehrstuhl für Übersetzung und theoretische und angewandte Linguistik, Staatliche Einrichtung “Südukrainische Nationale Pädagogische Uschinskij-Universität”, Odessa, Ukraine
e-mail: svetagrushko64@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9940-7780>

Natalia Chernenko

Dr. paed. habil., Professor am Lehrstuhl für Bildungsmanagement und öffentliche Verwaltung, Staatliche Einrichtung “Südukrainische Nationale Pädagogische Uschinskij-Universität”, Odessa, Ukraine
e-mail: chernenkonatali2016@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8230-5147>

ANNOTATION

Der Artikel befasst sich mit den Besonderheiten der Funktionsweise begrifflicher Kategorien des menschlichen Verhaltens in der Linguistik. Der Fokus liegt auf deutschsprachigen und ukrainischsprachigen Konzepten des Zwecks und der Ursache, die im Kontext ihrer sprachlichen Funktionsweise betrachtet werden. Die Methode der vergleichenden Analyse wird angewendet. Es wird darauf hingewiesen, dass im Deutschen im Gegensatz zur ukrainischen Sprache, in der die Begriffe “Zweck” und “Ziel” (“мета” und “ціль”) synonym verwendet werden, zwischen Definitionen von “Zweck” und “Ziel” unterschieden wird. Unter dem “Zweck” wird ein Ziel verstanden, das bereits gemeinsam entwickelt wurde, und der gesamte Handlungsprozess, der zu seiner Realisierung führt, wird in einem Modell festgehalten. Im zweiten Fall beziehen sich “Ziele” auf einzelne Aktivitäten. Diese Tatsache erklärt sich aus den historischen und psycholinguistischen Merkmalen der Deutschen.

Der Zusammenhang zwischen Linguistik und Psycholinguistik auf diesem Gebiet ist unbestreitbar. Sprache, Denken und Verhalten von Menschen sind psychologisch bedingt durch Sprachphänomene, die die Bildung des Sprachbewusstseins, die menschliche Tätigkeit als Sprachpersonlichkeit mit ihren nationalen Besonderheiten des Sprachverhaltens beeinflussen. Die Offenlegung dieser Fragen im Kontext der neuesten Entwicklungen in den psychologischen und sprachwissenschaftlichen Wissenschaften in Übereinstimmung mit modernen methodologischen Anforderungen ist der konzeptuelle Rahmen, die problematische Struktur und der Inhalt der wissenschaftlichen Studien, die dem Problem der konzeptuellen Kategorien des menschlichen Verhaltens gewidmet sind.

Heute ist "Zweck" ein Schlüsselbegriff in Konzepten, die ein komplexes organisches System oder menschliches Verhalten beschreiben (vor allem was das Verstehen von Zielen und Zwecken angeht). Er ist gekennzeichnet durch eine "Idee des Zustands", nach dem dieses System oder diese Person sucht und wegen dem es existiert. Dieses Phänomen wird von modernen in- und ausländischen Wissenschaftlern aktiv erforscht.

Schlüsselwörter: Sprachkategorie, Zweck, Ziel, Ursache, lexikalische Semantik.

Eines der Merkmale der zeitgenössischen Forschungslage in der Sprachwissenschaft ist die Suche nach neuen Ansätzen, Lösungen für das zentrale Problem der Sprachorganisation und ihrer Funktionsweise im Kontext eines ständig wachsenden Wissensvolumens. Unter den Hauptproblemen stellen wir Folgendes fest:

- Studium der mentalen Grundlagen und der kognitiven Fähigkeiten der Sprache;
- Untersuchung der Besonderheiten der menschlichen Psyche und Psychologie und ihrer Reflexion in der Sprache (Linguistik und Psycholinguistik);
- Erforschung kognitiver Prozesse unter linguistischen Gesichtspunkten;
- Untersuchung der nationalen Merkmale des sprachlichen Weltbildes und des sprachlichen Bewusstseins.

Um diese Probleme anzugehen, stützen sich Sprachwissenschaftler auf theoretische Forschung und empirisch gewonnene Ergebnisse in verwandten Wissensgebieten: Logik, Psychologie und insbesondere Psycholinguistik. Heute ist es offensichtlich, dass die Haupttrends in der Entwicklung der modernen Linguistik mit der Entwicklung der Psycholinguistik vergleichbar sind. Diese Tatsache erklärt sich aus dem veränderten Verständnis des Phänomens Sprache. Wenn sich die Aufmerksamkeit der Linguisten früher

hauptsächlich auf die Probleme des Studiums von Sprachmitteln (phonetischen, grammatischen, lexikalischen) konzentrierte, werden diese Sprachmittel heute hauptsächlich als "formale Operatoren" betrachtet, mit deren Hilfe eine Person den Erkenntnis- und Kommunikationsprozess durchführt. Dies ist die wichtigste kognitive Einheit, die das menschliche Weltbild prägt und als solche Teil verschiedener Arten von kognitiven Mustern ist, die als Referenzbilder typischer kognitiver Situationen angesehen werden können.

Der Beitrag der Sprachwissenschaft selbst zu diesem Problem hängt mit der Analyse spezifischer Formen der Manifestation sprachlicher Besonderheiten, der Suche und dem Studium von Sprachmitteln, Methoden, Formen des Verstehens und der Kategorisierung der Phänomene der Welt zusammen. Dieser Aspekt sieht eigentlich ein Studium der Formen des sprachlichen Bewusstseins vor. Zu den wichtigsten derartigen Formen gehören anscheinend die sprachlichen Kategorien des menschlichen Verhaltens. Sie tragen dazu bei, dass das über die Welt und über sich selbst gewonnene Wissen "in Ordnung gebracht" und die Einheit der Sprache als System in all ihren individuellen Erscheinungsformen gesichert wird. Diese Tatsache ermöglicht es uns, Sprachkategorien als eine besondere Art des Wissenserwerbs zu betrachten.

Von besonderer Bedeutung ist das Problem der konzeptuellen Kategorien des menschlichen Verhaltens im Kontext sprachwissenschaftlicher Studien, auch weil Sprache als komplexes semiotisches System und zugleich soziales Phänomen durch eine Vielzahl von Existenzformen und -weisen gekennzeichnet ist, insbesondere in sprachlich-regionalen, sprachlich-kulturellen sprachlich-ethnischen Manifestationen.

Es ist bekannt, dass Sprache einerseits in ihren systemischen und multifunktionalen Aspekten als direktes Objekt der Sprachforschung auftritt. Das Studium dieser Aspekte zeigt die Mehrdimensionalität der Struktur der Sprache, die Multifunktionalität ihrer Einheiten als Kommunikationsmittel. Andererseits ist es auch ein Mittel zur Konzeptualisierung und Kategorisierung anderer Objekte, einschließlich Spracheinheiten und Phänomene. Dies bedeutet, dass Sprache der wichtigste "Weg" zum Wissenserwerb ist.

Das Phänomen der Sprache liegt in ihrer Multifunktionalität, in der Verflechtung und gegenseitigen Beeinflussung ihrer Hauptfunktionen: (der kommunikativen, erkenntnistheoretischen, axiologischen, kognitiven Funktionen).

Kognitive Prozesse sind der Grund, die Hauptbedingung für die Entstehung und Existenz sprachlicher Kategorien und damit für den Prozess der Kategorisierung, da sie eines der Merkmale und Hauptfunktionen des menschlichen Bewusstseins sind.

In- und ausländische Wissenschaftler haben bewiesen, dass Sprachkategorien originäre konzeptuelle Strukturen oder Formen des Verstehens der Welt in einer Sprache sind. Sie gelten als Wissensformen besonderer Art. Die Grundlage dieser Aussage ist die Einheit und Interaktion aller kognitiven Prozesse, einschließlich der Prozesse der Kategorisierung und Konzeptualisierung.

Noch bevor der kognitive Ansatz in Studien sprachlicher Art umgesetzt wurde, wurde in der traditionellen Sprachwissenschaft die Annahme geäußert, dass das gesamte Wissen über die Welt in einer kategorialen Form im Kopf eines Menschen gespeichert ist. Zeichen und Eigenschaften, die im menschlichen Bewusstsein in Form bestimmter Konzepte gebildet werden, sind nicht auf ein Objekt beschränkt, sondern gelten für bestimmte Klassen von Objekten. In einer Sprache, deren Funktionen es sind, verschiedenes Wissen zu speichern, zu verarbeiten, zu vermitteln, zu interpretieren, gelten kategoriale Strukturen mit gemeinsamen konzeptuellen Merkmalen als einzigartige Formate der Erkenntnis. Sie haben eine besondere Funktion in der Organisation, dem Verständnis, der Nutzung des Wissens über die Sprachwelt und in der Verbalisierung der Welt durch den Menschen.

Die Verbindung von Sprache, Denken und Verhalten von Menschen ist ein axiologischer Wert der Linguistik, ebenso wie die Aussage der Psycholinguistik über die psychologische Bedingtheit sprachlicher Phänomene, die die Bildung des sprachlichen Bewusstseins und die menschliche Tätigkeit als sprachliche Persönlichkeit mit ihrem national spezifischen Sprachverhalten beeinflussen. Die Aktualisierung dieser Fragen im Kontext der neuesten Erkenntnisse in der Psychologie und Sprachwissenschaft und gemäß den aktuellen methodischen Anforderungen bildet den konzeptuellen Rahmen, die problematische Struktur und den Inhalt wissenschaftlicher Studien, die den konzeptuellen Kategorien des menschlichen Verhaltens gewidmet sind, in erster Linie den Kategorien der Ursache und des Zwecks.

Eine der Hauptkomponenten des Verhaltens von Menschen, ihrer Tätigkeit, ist der Zweck. Hierbei handelt es sich um eine komplexe konzeptionelle Kategorie, die eine bestimmte Ursache zum Ausgangspunkt hat,

die Erreichung eines bestimmten Ergebnisses impliziert und die Suche nach dafür notwendigen Mitteln und Wegen bedingt.

Moderne philosophische Lehren stellen das Ziel als Objekt des Begehrens dar, das, was zu erfüllen ist, die mentale Vorhersage des Ergebnisses der Aktivität; als eine imaginierte und wünschenswerte Zukunft — ein Ereignis oder einen Zustand, deren Realisierung ein intermediäres kausales Glied auf dem Weg zu einem Ziel ist, das das antizipatorische Ergebnis unserer Tätigkeit ist; als das, was im Bewusstsein erscheint und als Ergebnis der in bestimmter Weise gerichteten Handlungen und desgleichen vorgesehen werden kann.

Bei der Untersuchung des Verhältnisses von Ursache und Zweck ist es wichtig, zwischen Zweck und Motiv einer Aussage zu unterscheiden, was laut Psycholinguistik offensichtlich ist. Das Motiv spiegelt sich in der Pragmatik des Satzes wider. Es kann lexikalisch oder mit einer speziellen grammatikalischen Konstruktion ausgedrückt werden, aber auch verdeckt und sogar absichtlich verborgen werden. T. Yashchenko betont diesbezüglich, dass die Grenzen syntaktischer Konditionalitätsverhältnisse für das Studium der Kausalität, die wir als Sonderfall des Zusammenhangs der Umstände betrachten, unter denen ein bestimmter Vorgang abläuft, nahe beieinander liegen. Es ist auch notwendig, die Daten der Psycholinguistik und der diskursiven Analyse zu verwenden, was mit dem Paradigmawechsel möglich wird (Ященко, 2017: 21).

Zweck ist heute ein Schlüsselbegriff in Konzepten, die ein komplexes organisches System oder menschliches Verhalten beschreiben (in erster Linie in Bezug auf Zwecke und Ziele) und wird durch eine "Idee des Zustands" gekennzeichnet, nach dem diese Person oder dieses System sucht. Dieses Phänomen wird von modernen in- und ausländischen Wissenschaftlern im Rahmen von Sprachstudien aktiv untersucht (V. Admoni, N. Arutyunova, O. Bondarenko, I. Vyhovanets, M. Brandes, L. Dubovik, N. Lavrentyeva, T. Yashchenko, Peter Eisenberg, N. Victor).

Die semantischen und pragmatischen Dominanten von Äußerungen definieren die Zielsetzung als einen komplexen Denkprozess, bei dem Bedingungen und Umstände bewertet, Aktivitätsziele bestimmt und ein Zielerreichungsprogramm festgelegt werden, unabhängig davon, ob das Gewünschte sich erfüllt oder nicht. Somit ist das im Kopf des Sprechers entstandene Ziel subjektiv in seiner Existenzform und virtuell in seinen Realisierungsmöglichkeiten. Dies unterscheidet es von der Ursache. Das

logische Zielsetzungsverfahren beinhaltet die obligatorische Anwesenheit des Subjekts, das dieses Ziel bestimmt hat, unabhängig davon, ob die Ursache des Ziels vorgegeben ist oder nicht. Die Ursache wiederum ist nicht direkt mit dem Subjekt verbunden, sondern kann durch objektive Faktoren angegeben werden, obwohl es vom Subjekt als real verstanden werden muss.

Im Gegensatz zur ukrainischen Sprache, in der die Begriffe *Zweck* und *Ziel* (“*мета*” und “*ціль*”) Synonyme sind (beachten Sie, dass es im Russischen nur einen Begriff dafür gibt – “*цель*”), unterscheiden die Linguisten im Deutschen zwischen *Zweck* und *Ziel*. *Ziele* beziehen sich auf einzelne Aktivitäten, und *Zweck* wird verwendet, um die Situation zu berücksichtigen, in der einzelne Ziele bereits gemeinsam entwickelt wurden und der gesamte Prozess des Handelns, der zur Erreichung des Ziels führt, in einem Modell festgelegt ist. *Zwecke* sind in gewissem Maße *Ziele*, die gemeinsam in Handlungsmodellen definiert wurden, die erreicht wurden oder in Zukunft erreicht werden (Кондаков, 1975: 108). Die Ziele von Aktanten, die auf Bedürfnissen als “sozial erzeugten Größen” basieren und durch Handlungsmotive vermittelt werden (Busse Dietrich, 2012: 23), werden in *Zwecke* umgewandelt, die in den Handlungsmodellen dargestellt sind und in kollektiver Dimension vorliegen. Daher umfasst dieses Funktionskonzept sowohl *Zwecke* als kollektiv geformtes Ende der Handlung als auch *Ziele* von Aktanten als individuelle Verfolgung des Motivs.

Bisher gibt es in der Sprachwissenschaft keine optimale Definition des *Zwecks*. In einer Reihe von Studien zur Zielsemantik wird der *Zweck*begriff anhand semantisch verbundener, aber nicht identischer Lexeme interpretiert, die der Kategorie der Konditionalität und dem Konzept des Grundes zuzuordnen sind: *wollen*, *wünschen*, *vorhaben*. Die **Relevanz** des vorliegenden Artikels besteht daher darin, die Besonderheit der Funktionsweise der Kategorie des *Zwecks* im semantischen Bereich des Ukrainischen und des Deutschen zu bestimmen.

Der von G. Solotova vorgeschlagene Begriff für die Bezeichnung der Komponente mit der Bedeutung des *Zwecks*, der Bestimmung der Aktion – *Finitiv* – wurde in der wissenschaftlichen Literatur wenig verwendet (Золотова, 1979: 45). Die Beziehung der Semantik des *Zwecks* zu anderen Bedeutungen der Kategorie der Konditionalität bleibt auch wenig untersucht. Wir unterscheiden folgendes:

1) Bedingung, Folge, Grund;

2) Es wurden keine Faktoren identifiziert, die die Dominanz einer der kontaminierenden Seme beeinflussen: Dieselbe Aktion kann als willkürlich (kontrolliert) und unwillkürlich (unkontrolliert) eingestuft werden.

Die Kategorie des Ziels in einer Sprache hängt eng mit der Kategorie der Konditionalität zusammen. Zahlreiche Studien, die sich mit kausalen Zusammenhängen sowohl in der Sprache als auch in der extralingualen Realität befassen, geben Anlass, die Kausalität als komplexe relationale Megakategorie zu bezeichnen, die genetische Verknüpfungen in Welt und Sprache widerspiegelt, einschließlich Kategorien von Bedingung, Ursache, Folge, Einräumung und Zweck.

Das Wesen dieser relationalen Kategorie besteht darin, dass sie logische Verbindungen zwischen bestimmten Situationen in der Welt und dem sprachlichen Bewusstsein widerspiegelt. In den Arbeiten von ukrainischen und ausländischen Linguisten werden logische Kausalzusammenhänge am gründlichsten im Hinblick auf syntaktische Konditionalitätsverhältnisse untersucht, die durch das Konzept semantischer Propositionen interpretiert werden, die durch logische Verknüpfungen kombiniert werden. Konditionalität, also Kausalität im weiteren Sinne des Wortes, verbindet die Bedeutungen von *Bedingung*, *Ursache*, *Einräumung*, *Zweck*, *Folge*, *Vergleich* und *Gegenüberstellung*. Das Kombinieren der genannten Kategorien zu einer Superkategorie führt häufig zu deren Identifizierung, insbesondere auf der Ebene der Grammatik. So hängt der synthetisierte Ansatz zur Untersuchung von Konditionalitätsbeziehungen zum Teil mit der Verwendung der Theorie der funktional-semantischen Kategorie und des funktional-semantischen Feldes zusammen. Nach Ansicht von T. Jaschtschenko besteht jedoch bei der Analyse der Konditionalitätsverhältnisse ein Bedarf an Kriterien zur Unterscheidung von Ursache und Zweck. Gegenwärtig, so die Forscherin, ist es wichtig, das Verhältnis der Konditionalität zu untersuchen, um die folgenden Probleme anzugehen:

1) eine ganzheitliche (synthetisierende) Herangehensweise an ihre Untersuchung, die die Identifizierung unterschiedlicher Merkmale von Subtypen der Beziehungen nicht ausschließt;

2) die Angemessenheit der Verwendung von Definitionen “generierende Situation und generierte Situation”, was dem Verständnis der Kausalität als genetischer Verbindung in Welt und Sprache entspricht. In diesem Fall wird die “generierende Situation” durch Situationen der Ursache, der Bedingungen und des Zwecks dargestellt, und die “generierte Situation” bezieht

sich auf die Situation der Folge sowie auf die Handlungen, die auf die Verwirklichung des Ziels gerichtet sind. Die Forscherin betont die Notwendigkeit, Ursache und Zweck als besondere Konzepte zu unterscheiden, die sich auf verschiedene Weise in der Sprache widerspiegeln.

Die Kategorie der Ursache gilt neben der Kategorie des Zwecks als eine der wichtigsten philosophischen Kategorien, die das Weltbild charakterisiert und sich in der Sprache widerspiegelt, indem sie durch unterschiedliche Struktureinheiten im Diskurs verbalisiert wird. Der mechanische, statische Ansatz, der dem theoretischen Verständnis von Kausalität zugrunde liegt, wurde schrittweise durch einen dynamischen ersetzt, indem zwei Ereignisse im Zusammenhang mit dem Kausalitätsverhältnis als die realen Bestandteile einer Kausalsituation betrachtet wurden. Das moderne Verständnis der Kategorie des Grundes basiert auf dem Konzept von S. Wendler, wonach die Gründe als Tatsachen und nicht als Ereignisse gelten. Tatsachen sind nicht gleichbedeutend mit Ereignissen: Tatsachen orientieren sich an der Welt des Wissens, d. h. an einem logischen Raum, der durch die Koordinate von Wahrheit und Falschheit organisiert wird; Das Ereignis konzentriert sich auf das Geschehen in Echtzeit und im realen Raum. Das Hauptunterscheidungsmerkmal der Kategorie von Ursache ist somit ihre begründete Faktualität, die ihre konkrete Manifestation in der semantischen Opposition “generierendes reales Ereignis – generiertes reales Ereignis” findet, die durch Irreversibilität und Unidirektionalität gekennzeichnet ist (die Folge kann ihrer Ursache niemals vorausgehen).

Die Kategorien von Ursache und Zweck innerhalb des Begriffsfeldes sollten unterschieden werden. Die Bestimmung semantischer Komponenten zur Bezeichnung von Ursachen und Zwecken bestätigt nicht nur den individuellen Status jedes einzelnen von ihnen, sondern zeigt auch ihre Beziehungen und Abhängigkeiten als Manifestationen von intentionalen Eigenschaften.

Ursache und Zweck weisen auf zwei Ereignisse, zwei Situationen und ihre verbindliche gegenseitige Abhängigkeit hin. Das Vorhandensein in einem Satz der Oppositionen “Ursache – Folge” und “Zweck – Handlung” bestätigt das Bestehen einer Ursache-Wirkung-Beziehung einerseits und der Beziehung des Zwecks und der Handlung zu seiner Erreichung andererseits. Der Unterschied zwischen Ursache und Zweck liegt in erster Linie in der Tatsache, dass Kausalität, die Existenz von Ursache-Wirkung-Beziehungen der objektiven Realität inhärent sind. Die Kate-

gorie der Ursache kann nicht auf unrealistische Ereignisse und Beziehungen zwischen ihnen angewendet werden. “Der Mensch sucht in der realen Welt nach den Ursachen für Phänomene, die wirklich existieren” (Арутюнова, 1992: 20). Das Ziel ist im Kern hypothetisch, wünschenswert, aber nicht immer verwirklicht. In sprachlicher Hinsicht kann die Realität von Ursache-Wirkung-Beziehungen in Konstruktionen manifestiert werden, in denen der erste Teil den Grund nennt, der das Erreichen des im zweiten Teil des komplexen Satzes definierten Ziels behindert. Die Folge der Handlung ist ein unerfülltes, aber wünschenswertes Ziel; der Sinn der Aussage ist, dass der Sprecher einen Wunsch hatte, der aber aus bestimmten Gründen nicht realisiert wurde. N. Arutyunova stellt dabei fest: “Die Ursache ist das Ergebnis einer mentalen Operation. Das Ziel erfordert Aktion. Der Grund ist vorhanden, das Ziel wird verwirklicht. Gründe werden in die Vergangenheit projiziert, das Ziel dagegen in die Zukunft” (Арутюнова, 1992: 15).

Die Bedürfnisse der sozialen Entwicklung der menschlichen Gesellschaft, insbesondere die Notwendigkeit, die Natur der intellektuellen und kommunikativen Tätigkeit des Menschen zu begreifen, haben zur Suche nach neuen Ansätzen und Methoden bei der linguistischen Forschung geführt. Die Sprache als höchste mentale Funktion, die eine der Komponenten der intellektuellen Aktivität darstellt, und die Sprache als Hauptmittel für die Durchführung von Sprachaktivitäten und die Umsetzung von Denkprozessen sind seit langem Gegenstand besonderer Aufmerksamkeit von Psychologen und Linguisten. In diesem Sinne werden auch Studien zu konzeptuellen Kategorien menschlichen Verhaltens in ihren universellen und nationalen Erscheinungsformen aktualisiert.

Zahlreiche wissenschaftliche Studien belegen, dass die unterschiedlichsten Sprachkategorien als Formen der Wissensrepräsentation ein ontologisches Dreieck “Welt – Mensch – Sprache” bilden. Basierend auf diesem Axiom ist es möglich, Sprachmodelle der kategorialen Vision der Welt abzuleiten: lexikalisches, grammatikalisches und modulares.

Das lexikalische kategoriale Format des Wissens gibt die Struktur und den Inhalt von Kategorien natürlicher Objekte in der Sprache wieder. Dies ist ein ontologisches Modell zur Kategorisierung der Welt. Lexikalische Kategorien sind nicht wirklich linguistisch und basieren hauptsächlich auf dem “Invarianten-Variations-Prinzip” (N. Boldyrev). Sie bringen die erkenntnistheoretische Funktion von Sprache und Denken zum Ausdruck.

Grammatische und lexikalisch-grammatische kategoriale Modelle offenbaren die ontologische Natur der Sprache, die Kategorisierung von Objekten, die ihr eigen sind. Deshalb sind sie nach dem prototypischen Prinzip organisiert.

Modulare Kategorien sind von Natur aus mit der Ontologie des menschlichen Bewusstseins, seiner Interpretationsfunktion und dem Interpretationsmodell der Welt verbunden. Sie interpretieren die Art und Weise, wie menschliches Wissen über die Welt verstanden wird, und fixieren die Mechanismen dieser Interpretation im Sprachsystem in Form eines bestimmten Wissensformats. Modulare Kategorien sind abhängig von anderen konzeptuellen Phänomenen. Sie sind relationaler Natur und zeigen in ihrer Struktur eine Kombination verschiedener Organisationsprinzipien.

Die begrifflichen Kategorien des sprachlichen Verhaltens von Menschen (in unserem Fall die Kategorien des Zwecks und der Ursache) beziehen sich unserer Meinung nach auf modulare sprachliche Modelle.

Zusammenfassung. Das Zusammenspiel von Ursache, Zweck und Folge ist das einzige Kriterium für zeitliche Beziehungen zwischen Phänomenen. Basierend auf der Studie können wir den Schluss ziehen, dass das in diesen Abhängigkeiten zentrierte Zweckverhältnis durch die Formel “A hat B geschehen lassen” konstruiert wird. Kausale Zusammenhänge deuten in der Regel auf eine Ursache in der Vergangenheit und ein Handeln in der Zukunft hin. Die Handlung, die die Bedeutung der Ursache vermittelt, die das Ziel bestimmt, wird hauptsächlich durch Prädikate ausgedrückt, die eine Bewegung in eine bestimmte Richtung bezeichnen. Das Erreichen eines vorprogrammierten Ergebnisses ist möglich, wenn man sich viel Mühe gibt, und die Bewegung bedeutet eine solche aktive Handlung.

Daher ist das Ziel auf aktive bewusste menschliche Aktivität bezogen. Der Begriff des Handelns unter diesen Bedingungen bedeutet “willkürliche Tätigkeit mit einer bestimmten Absicht, die auf die Erreichung eines bewussten Zwecks abzielt” (Гак, 1992: 77). Die zielgerichteten Handlungen sind durch Ursache-Wirkung-Beziehungen gekennzeichnet (Арутюнова, 1992: 14). In diesem Zusammenhang erscheint als rechtswidrig die Position von Linguisten, die die Bedeutung des Ziels als nicht vereinbar mit der Bedeutung rein emotionaler, modalen Verben ansehen, da die bloße Äußerung der Absicht, etwas zu erreichen, in der Regel von den Gedanken begleitet ist, das gewünschte Ziel zu erreichen.

ЛІТЕРАТУРА

Арутюнова Н. Д. Язык цели. Логический анализ языка: модели действия. Москва : Наука, 1992. С. 14–23.

Гак В. Г. Номинация действия. Логический анализ языка: модели действия. Москва : Наука, 1992. С. 77–83.

Золотова Г. А. О синтаксической природе современного инфинитива. *Научные доклады высшей школы. Филологические науки*. 1979. № 5. С. 43–51.

Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. Москва : Наука, 1975. 720 с.

Яценко Т. А. Каузация в російській мові: онтологія та концептуалізація : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2007. 36 с.

Busse Dietrich. Frame-Semantik. Berlin : De Gruyter, 2012.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ: НІМЕЦЬКОМОВНИЙ І УКРАЇНОМОВНИЙ КОНТЕКСТИ

Світлана Грушко

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна

e-mail: svetagrushko64@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9940-7780>

Наталія Черненко

доктор педагогічних наук, професор кафедри освітнього менеджменту та публічного управління Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна

e-mail: chernenkonatali2016@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8230-5147>

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається своєрідність функціонування концептуальних категорій поведінки людини у мовознавстві. Увага акцентується на німецькомовних та українськомовних концептах мети і причини, які розглядаються у контексті їхнього функціонування в мові. Використовується метод порівняльного аналізу. Звертається увага на той факт, що на відміну від української мови, де поняття “мета” і “ціль” використовуються як слова-синоніми, в німецькій мові мовознавці розрізняють дефініції “zweck” і “ziel”. У першому випадку “zweck” — це окремі цілі, які вже були розроблені колективно, і весь процес дії, який веде до досягнення цілі, зафіксовано у моделі. У другому — “ziel” — цілі, пов’язані з індивідуальними

видами діяльності. Цей факт пояснюється історичними і психолінгвістичними особливостями німців.

Зв'язок лінгвістики і психолінгвістики у цій площині є безперечним. Мова, мислення і поведінка людей психологічно зумовлені мовленнєвими явищами, які впливають на формування мовної свідомості, діяльності людини як мовної особистості з її національною своєрідністю мовленнєвої поведінки. Розкриття цих питань у контексті найновіших досягнень психологічної і лінгвістичної науки та відповідно до сучасних методологічних вимог становить концептуальну основу, проблемну структуру, зміст наукових розвідок, присвячених проблемі концептуальних категорій поведінки людей.

Сьогодні “мета” є ключовим поняттям у концепціях, які описують будь-яку складну органічну систему або поведінку людини (у першу чергу в розумінні мети і цілей). Вона характеризується “уявленням про стан”, до якого прагне ця людина або система і заради якого вона існує. Цей феномен активно досліджується сучасними вітчизняними та зарубіжними ученими.

Ключові слова: мовна категорія, мета, ціль, причина, лексична семантика.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ КАТЕГОРИИ ПОВЕДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА В ЯЗЫКОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ: НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫЙ И УКРАИНОЯЗЫЧНЫЙ КОНТЕКСТЫ

Светлана Грушко

кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения “Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”,

Одесса, Украина

e-mail: svetagrushko64@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9940-7780>

Наталья Черненко

доктор педагогических наук, профессор кафедры образовательного менеджмента и публичного управления Государственного учреждения “Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”,

Одесса, Украина

e-mail: chernenkonatali2016@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8230-5147>

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается своеобразие функционирования концептуальных категорий поведения человека в языкознании. Внимание акцентируется на немецкоязычных и украиноязычных концептах в контексте их функционирования в языке. Используется метод сравнительного анализа. Обращается внимание на тот факт, что в отличие от украинского языка, где понятия “цель” и украинское — “мета” используются как слова-синонимы, в немецком языке различают дефиниции “zweck” и “ziel”. В первом случае “zweck” — отдельные цели, которые уже были разработаны коллективно, и весь процесс деятельности, который ведёт к достижению цели, зафиксирован в модели. Во втором — “ziel” — понятия цели связано с индивидуальными видами деятельности. Этот факт объясняется историческими и психолингвистическими особенностями немцев.

Связь лингвистики и психолингвистики в этой плоскости является бесспорной. Язык, мышление и поведение людей психологически обусловлены языковыми явлениями, которые влияют на формирование языкового сознания деятельности человека как языковой личности с её национальным своеобразием языкового поведения.

Решение этих вопросов в контексте новейших достижений психологической и лингвистической науки и в соответствии с современными методологическими требованиями составляет концептуальную основу, проблемную структуру, содержание научных исследований, посвященных проблеме концептуальных категорий поведения человека.

Цель является ключевым понятием в концепциях, которые описывают любую сложную органическую систему или поведение человека (в первую очередь в понимании его цели). Она характеризуется “представлением о состоянии”, к которому стремится человек или система и ради которого он существует. Этот феномен активно исследуется отечественными и зарубежными учеными.

Ключевые слова: языковая категория, цель, причина, лексическая семантика.

CONCEPTUAL CATEGORIES OF HUMAN BEHAVIOR IN LINGUISTIC RESEARCHES: GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGE CONTEXTS

Svitlana Hrushko

Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: svetagrushko64@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9940-7780>

Natalia Chernenko

Doctor of Pedagogy, Professor, Professor at the Department of Educational Management and Public Administration, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: chernenkonatali2016@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8230-5147>

SUMMARY

The article discusses the uniqueness of the conceptual categories of human behavior in linguistics' functioning. Attention is focused on German and Ukrainian concepts in the context of their functioning in the language. The method of comparative analysis is used. Attention is drawn to the fact that, unlike the Ukrainian language, where the concepts “purpose” and (Ukrainian — “meta”) are used as synonyms, the definitions “weck” and “ziel” are distinguished in German. In the first case, “zweck” is an individual goal, already developed collectively, and the entire process of activity that leads to the achievement of the goal is fixed in the model. Secondly — “ziel” — is the concept of goal, associated with individual activities. This fact is explained by the historical and psycholinguistic features of the Germans.

The connection of linguistics and psycholinguistics in this area is undeniable. The language, thinking and behavior of people are psychologically determined

by linguistic phenomena that affect the formation of linguistic consciousness of human activity as a linguistic personality with its national originality of linguistic behavior. The solution of these issues in the context of the latest achievements of psychological and linguistic science and in accordance with modern methodological requirements makes up the conceptual basis, the problem structure, the content of scientific research on the problem of conceptual categories of human behavior.

A goal is a key concept in concepts that describe any complex organic system or human behavior (primarily in understanding its purpose). It is characterized by a “concept of state” that a person or system strives for and for which it exists. This phenomenon is actively investigated by domestic and foreign scientists.

Key words: language category, goal, reason, lexical semantics.

REFERENCES

- Arutiunova, N. D. (1992). *Yazyk tseli. Logicheskii analiz yazyka: modeli deistviia [Target Language. Logical Language Analysis: Action Models]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Gak, V. G. (1992). *Nominatsiia deistviia. Logicheskii analiz yazyka: modeli deistviia [Action Nomination. Logical Language Analysis: Action Models]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Zolotova, G. A. (1972). O sintaksicheskoi prirode sovremennogo infinitiva [On the Syntactic Nature of Modern Infinitive]. *Nauchnye doklady vysshei shkoly: Filologicheskie nauki — Higher Education Scientific Reports: Philological Sciences* 5, 43–51 [in Russian].
- Kondakov, N. I. (1975). *Logicheskii slovar-spravochnik [Logical Reference Dictionary]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Yashchenko, T. A. (2007). *Kauzatsiia v ukrainskii movi: ontolohiia ta kontseptualizatsiia [Causation in Ukrainian Language: Ontology and Conceptualization]*. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Busse Dietrich. (2012). *Frame-Semantik*. Berlin: De Gruyter.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2019

РОЛЬ АНТРОПОНИМОВ В СЕМАНТИЧЕСКОМ ПОЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Лидия Дербенёва

доктор филологических наук, профессор Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа, Ивано-Франковск, Украина
e-mail: derbenyovalv@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0288-907X>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена роли антропонимов в семантическом поле художественного произведения. Исследуется функция антропоэтонимов в формировании читательского «горизонта ожидания». Являясь своеобразным «текстом в тексте», антропоэтонимы концентрируют большой объём информации на незначительном отрезке текста, отражая основную тему произведения. В качестве «текста» этот класс поэтонимов выполняет ряд функций: передачу и хранение информации, порождение новых смыслов, функцию «культурной памяти», чем и объясняется читательский «горизонт ожидания». Антропоэтонимы являются своеобразной формой текстовых включений-интекстов, видом скрытого смысла на основе имплицитной семантики, создают глубинный контекст произведения. Их следует рассматривать как «структурные узлы», участвующие в формировании целостности произведения.

При анализе контекста художественного произведения необходимо учитывать функции антропоэтонимов как в вертикальном контексте (связь художественного текста с другими текстами и корневой системой культуры), так и в контексте горизонтальном (связь времен, реализованную в коммуникативной цепи от слова к тексту; авторские интенции). В этом аспекте роль антропоэтонимов в структуре литературного текста чрезвычайно показательна, поскольку антропоэтонимы обладают ассоциативной природой, порождающей сложный механизм аллюзий. Как любые аллюзии они всегда передают информацию о предшествующем тексте и предполагают двойную дешифровку. С одной стороны, реципиент декодирует эту информацию, с другой — воспринимает её как вид скрытого, утаённого смысла.

Таким образом, антропоэтонимы являются своеобразным «транспортным средством» и, одновременно, видом скрытого смысла, базирующегося на основе имплицитной семантики. Их следует рассматривать

как маркеры интертекстуальности, как «структурные узлы», участвующие в формировании целостности произведения.

Ключевые слова: *оним, автор, текст, художественный мир, герой, латентная семантика.*

Введение. Поэтика онима в современной науке представляет собой одно из наиболее перспективных направлений лингвистических исследований. Своеобразие функционирования имен собственных (ИС) и их семантические свойства в культурном тексте той или иной эпохи является одной из актуальных проблем отечественной ономастики. В этом аспекте по-прежнему остаётся актуальной мысль, высказанная Ю. М. Лотманом: в художественном тексте все элементы «суть элементы семантические». Имя собственное в структуре литературного текста как «семантический элемент» является одним из наиболее ярких лингвистических информативных феноменов. Как свидетельствуют многочисленные исследования учёных-ономастов, они выполняют прежде всего социально-дифференцирующую функцию называния единичного субъекта или объекта, однако на страницах художественного произведения ИС всегда несут дополнительную информацию, прежде всего — семантическую и смысловую (характеризуют персонаж, эпоху, социальную среду, выражают авторские интенции и т. д.).

Сегодня уже не вызывает сомнения и представление о художественном произведении, как своеобразной «системе», состоящей из множества элементов. Целостность структурных элементов системы предполагает понимание многочисленности авторских смыслов в реализации творческого замысла произведения и отражает авторскую картину мира содержащей многочисленные авторские смыслы в реализации творческого замысла произведения и отражающей авторскую картину мира. Понять произведение, постигнуть его смысл возможно лишь при условии декодирования авторского замысла путем анализа разноуровневых элементов в структуре художественного текста как в отдельности друг от друга, так и в их взаимодействии, в системе. В этом аспекте исследование семантики антропоэтонимов, изучение семантического ореола, который окружает художественный поэтоним в структуре литературного текста в процессе создания их автором и в восприятии читателем, представляется одной из наиболее сложных и интересных проблем языкознания.

Цель и задания исследования — изучить роль антропонимов в смысловой многомерности художественного текста. Достижение поставленной цели актуализирует ряд **задач**: выявить семантические свойства антропонимов в структуре художественного текста; определить роль имён собственных в формировании «горизонта читательского ожидания»; установить особенности интертекстуальной природы антропонимов.

Методы исследования. В статье были использованы функциональный подход, генетический, интерпретационный метод, метод этимологического анализа.

Результаты исследования. Системность собственных имен в структуре литературного произведения В. М. Калинин предлагает рассматривать как поэтонимосферу. В этом аспекте значимость и ценность ИС можно понять тогда, «когда рассматривается вся система имен в целом и место конкретного имени в данной системе» (Калинkin, 1999: 167).

Избранное писателем имя актуализирует читательский поиск средств его постижения либо в пределах произведения, либо в факте биографии писателя, либо в контексте национальной или мировой культуры. Если движение мысли писателя идёт от признака к имени, то читательская мысль «движется» в обратном направлении: от имени к признаку, поскольку такая интеллектуальная операция даёт возможность понять авторскую мысль, в именованном образе. Отмечая уникальность антропонимов в «смысловой многомерности текста», В. Руднев подчеркивает их роль как вербального средства «воплощения авторских интенций и художественной идеи произведения за счет способности кодировать значительный объем художественной информации и выступать доминантными единицами текста» (Руднев, 1997: 64).

Своеобразие функционирования поэтонимов, их семантические свойства в литературном тексте той или иной эпохи, в идиостиле писателя является одной из актуальных проблем современной ономастики, о чём свидетельствуют исследования М. С. Альтмана, В. М. Калинин, В. Н. Михайлова, В. А. Никонова, Е. Ю. Карпенко, Ю. А. Карпенко, А. В. Суперанской, В. И. Супрун, О. И. Фояковой и др. В этом векторе исследований всё более актуализируется и проблема функционирования поэтонимов в области интертекстуально-

сти, поскольку значение, роль, формы этого класса онимов в художественной системе можно рассматривать как своеобразные текстовые включения-интексты, функционирующие в вертикальном контексте произведения. Антропонимы относятся к тем языковым средствам, которые позволяют в чрезвычайно лаконичной форме «поддерживать», а порой и передать смысловое и эмоциональное содержание художественного текста.

Роль антропонима, ИС героев литературного произведения, которое, на первый взгляд, кажется понятным, «обыкновенным», требует более внимательного рассмотрения. Необходимо учитывать: антропоним является важным структурным элементом художественного образа, служит своеобразным средством выражения цельности и конкретности образа персонажа, что, к сожалению, недостаточно учитывается исследователями-литературоведами.

Рассматривая структуру образа литературного героя, учёные, как правило, отмечают своеобразие его речевой характеристики, портрет, авторские комментарии, анализируют мотивированность и немотивированность поступков героя, его сословный или социальный статус, и очень редко — своеобразие его имянаречения. Исключение составляют «говорящие», с прозрачной семантикой характеризующие имена. Между тем, антропонимы являются своеобразными маркерами психологии, идеологии, жизненной позиции героя, его места в социальной иерархии.

Все существующие имена, в том числе и поэтонимы, прошли этимологическую стадию развития. Однако в одних случаях в ИС внутренняя форма сохранилась хорошо, поэтому они легко декодируются (говорящие имена), в других — она затемнена, её понимание требует дополнительных исследовательских усилий, поэтому они не могут быть легко соотнесены с исходным понятием, которое легло в основу первого именного обозначения. Имплицированная семантика в этом случае особенно значима.

Дешифровка антропонима, постижение его сути, информативности, функциональной значимости в структуре литературного текста являются важнейшим условием адекватного восприятия писательской идеи. Однако, согласно современной теории информации, одним из основных ее свойств является то, что информация не может передаваться абсолютно адекватно, без помех. В этом смысле

«кодирование» антропозтонима писателем и его «декодирование» читателем не является исключением. Необходимыми условиями интерпретации антропозтонима является относительное совпадение авторского и читательского тезауруса, знание широкого культурного и исторического контекста литературного произведения, национальных особенностей и, конечно, декодирование имплицитной семантики антропозтонима.

Однако декодирование бывает затруднено другим фундаментальным для языковой номинации фактором, обусловленным самой системой языка, — способностью языка при помощи ограниченных средств фиксировать всю безграничность человеческого опыта. Применительно к антропозтонимам это выражается в их особом свойстве передавать не одно, а несколько значений и их особой ролью в системе художественного текста. Антропозтоним, разумеется, передает не весь объем «сведений», связанных с прецедентным текстом, однако он всегда контекстуально обусловлен. Известно, что ИС входят в художественное произведение аналогично синсемантическим словам. Не обладая в изолированном состоянии собственным предметно-логическим значением, они реализуются только в контексте произведения.

Одна из основных функций интертекстуальных антропозтонимов — формирование читательского «горизонта ожидания» (Х.-Р. Яусс), который становится первым этапом культурного дискурса автора и читателя. Являясь своеобразным «текстом в тексте», антропозтонимы обладают важной особенностью: концентрируют большой объем информации на незначительном отрезке текста художественного произведения, иногда отражая основную тему произведения. В качестве «текста» этот класс поэтонимов выполняет не только характеризующую функцию, но функцию передачи и хранения информации, словами Ю. М. Лотмана, «конденсатора культурной памяти». Здесь важен интертекстуальный аспект. Так, в произведениях с «говорящими» названиями — «Гамлет Щигровского уезда», «Степной король Лир», «Фауст» Тургенева, «Леди Макбет Мценского уезда» — идея «вживания» в чужую культуру получает претворение уже в заглавии, через введение имени героя «другой культуры» как знака культурной памяти.

Название рассказов и повестей с «мировыми именами» упомянутых произведений, с одной стороны, соотносит образ главного героя

с шекспировским персонажем, вводит его в тип, а с другой — снижает его трагичность, ограничивает его образную значимость географически, в данном случае российским контекстом.

В структуре художественного текста, помимо номинации и идентификации, антропозтонимы, могут, во-первых, коррелировать с определенным классом означаемых имен, что приводит к детерминированию их употребления. Так, например, они могут указывать на социальную и национальную принадлежность его носителя (*Митрофан Саввич, Феофил Фомич, Евлампий Григорьевич* — типичные имена купцов. Во-вторых, звуковые и словообразовательные средства организации антропонимов формируют у читателя определенное отношение к номинируемому объекту (*Фефёлкин*). Если антропозтоним пришёл из другой национальной культуры в новый культурный текст, то он «достраивался» новым семантическим значением, «входя в иную культуру и делаясь её особыми метками, прежние имена связывались с иным мировоззрением, иной идеологией и несли в себе иные духовные ценности» (Суперанская, 2007: 23).

Исследования учёных-ономастов убедительно доказывают, что антропозтоним, пришедший из другой национальной культуры в новый культурный текст, всегда «достраивается» и новым семантическим значением, «входя в иную культуру и делаясь её особыми метками, — подчёркивает А. В. Суперанская, — прежние имена связывались с иным мировоззрением, иной идеологией и несли в себе иные духовные ценности» (Текст. Структура и семантика, 2001: 23).

Снижение, в свою очередь, демонстрирует всеобщность явления. В этой связи И. С. Тургенев отмечает: «Назовите меня Гамлетом Щигровского уезда, таких Гамлетов во всяком уезде много» (Тургенев, 1979: 252). Тургеневский герой, маркированный известным именем, подчеркивает не только распространенность гамлетизма, но и органичность этого явления для русской жизни. Полноту образу придаёт «русский» способ именования героя: тургеневский Гамлет — *Василий Васильевич* (вдвойне «царственный»). Имя, отчество, с одной стороны, признание достоинства, неординарности героя, его потенциальных возможностей, а с другой — авторский способ сниженного изображения несовпадения между потенциальными возможностями героя и реальным воплощением, заданными именем.

Поэтонимы, являясь порождением внутри- и межкультурной коммуникации, «культуризмами» (С. В. Моташков), обладают маркированным характером, в силу чего несут на себе «печать мотивированного употребления». Они воспринимаются как готовое слово из фонда традиции, становятся той формой, которая содержит в себе главную мысль и единство смысла, порождая собственное семантическое поле.

Как порождение культуры, антропоэтонимы помимо характерологической функции обладают и эстетической коннотацией, которая в полной мере раскрывается в структуре литературного текста в интертекстуальном проявлении и контекстуальных экспонентах. Этот вектор исследований функционирования ономастических единиц изучен недостаточно и требует дополнительных исследовательских усилий.

Известно, что концепция интертекстуальности была впервые сформулирована Ю. Кристевой (1967). Основой этой концепции, оказавшей огромное влияние на гуманитаристику XX века, была работа М. М. Бахтина «Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве» (1924). Ю. Кристева приняла концепцию Бахтина как диалог между текстами, интертекстуальность (Кристева, 2001).

Р. Барт, развив идею Ю. Кристевой, предложил концепцию существования общего «культурного» текста, единого интертекста. Согласно этой концепции, все вновь появляющиеся тексты являются лишь частью, составляющей общего предтекста — интертекста. Современная филологическая наука понимает интертекст в формулировке Р. Барта, ставшей канонической: «Каждый текст является интертекстом: другие тексты присутствуют в нем на различных уровнях в более или менее узнаваемых формах: тексты предшествующей культуры и тексты окружающей культуры <...>» (Барт, 1994: 164–165).

Помимо работ М. М. Бахтина, теории интертекстуальности предшествовала, по мнению М. Б. Ямпольского, теория анаграмм Ф. де Соссюра. Учёный считает, что соссюровский принцип анаграмм соотносится с интертекстуальностью: если неявный цитируемый текст является частью текста цитируемого, то его нужно разгадать. Еще одной, предшествующей концепции интертекстуальности, была мысль Ю. Н. Тынянова о пародии, которую можно рассматривать как идею о пародийном основании интертекстуальности.

В статье «Достоевский и Гоголь (к теории пародии)», посвященной повести «Село Степанчиково и его обитатели», Ю. Н. Тынянов изобразил образ главного героя, маркированного антропоэтонимом Фома Опискин как пародию на Н. В. Гоголя, которого можно рассматривать как смысловую анаграмму в повести Ф. М. Достоевского. «О том, что в Фоме Фомиче показан Гоголь, не подозревали 70 лет, вплоть до появления статьи Тынянова <...> и даже, скорее всего, не подозревал Достоевский — интертекст тесно связан с бессознательным» (Тынянов, 1977: 114–115).

Исходя из вышесказанного, вполне логичной является мысль А. А. Леонтьева, которую можно применить к антропоэтонимике, о том, что текст (если антропоэтоним рассматривать как своеобразный текст) можно уподобить сознанию, а его смысл (внутреннюю форму, исходный смысл, лежащий в основе слова, обозначающего имя, семантическую мотивировку его обозначения) — бессознательному. Распознать «бессознательный дискурс другого» — одна из интереснейших проблем современной филологической науки. Этот дискурс превращается в «осознанный художественный дискурс» для всех (Текст. Структура и семантика, 2001: 94–95).

Таким образом, при анализе контекста художественного произведения необходимо учитывать не только предшествующую и следующую за высказыванием стороны, но и принимать во внимание функции антропоэтонимов как в вертикальном контексте (связь художественного текста с другими текстами и корневой системой культуры, сознание и «сверхсознание» культуры), так и в контексте горизонтальном (связь времен, реализованную в коммуникативной цепи от слова к тексту; авторские интенции). В этом аспекте роль антропоэтонимов в структуре литературного текста с их информативной насыщенностью чрезвычайно показательна, поскольку антропоэтонимы обладают ассоциативной природой, порождающей сложный механизм аллюзий, которые, как известно, всегда передают информацию о предшествующем тексте, а значит, двойную дешифровку. Реципиент, с одной стороны, декодирует эту информацию, с другой — воспринимает её как вид скрытого, утаённого смысла. То есть на уровне текста реципиент, при декодировании этого класса ИС, «восстанавливает» привнесённую в анализируемый текст информацию из текста прецедентного. На уровне языка аллюзия предполагает действие механизма импликации в широком его понима-

нии и, следовательно, декодирование антропоэтонима на этом уровне состоит в восстановлении причинно-следственных связей. Понимание и интерпретация всегда предполагают перекодирование, то есть постижение смысла текста через призму собственного сознания.

Мысль о том, что ИС в структуре художественного текста являются функционально значимыми элементами не только в номинативном аспекте, но и как онтологическое, аксиологическое и эстетическое явление, в современной лингвистике не является новой. Каждый оним, помимо основного назначения — номинации и идентификации единичного объекта — представляет собой своеобразное «транспортное средство», доставляющее в текст набор аккумулятивной исторической, этнографической, географической, коннотативной и иной сопутствующей информации» (Калинкин, 1999: 41). В художественном произведении имя героя становится «фокусом мысли», «знаком», в свернутом виде содержит авторскую оценку и смысловое ядро образа (Калинкин, 1999: 10).

Как подчеркивалось выше, имена действующих лиц предшествующего художественного произведения привносятся в хронотоп нового текста. В этом случае антропоэтоним функционирует в новом контексте в качестве текстовой единицы второго плана, своеобразного интертекста, включая механизм аллюзии. Происходит своего рода «второе означивание» имен (Э. Бенвенист). В центре внимания оказывается не столько традиционная проблема семантической имен собственных, сколько их характеризующая функция, представляющая комплекс информации. Становится важной их психологическая значимость, приобретаемая в лингвокультурном сообществе. Поскольку в языковом коде имена занимают особое место: общее значение антропоэтонима может быть определено только со ссылкой на конкретный код, определяющий пространственно-временные координаты, национальные и социальные особенности, различные идеологические характеристики объектов номинации. Интертекстуальный аспект в этом случае является доминирующим.

Выводы. Таким образом, антропоэтонимы являются своеобразной формой текстовых включений-интекстов. Они обладают скрытым смыслом, имплицитной семантикой, создают глубинный (вертикальный) контекст произведения. Их следует рассматривать как «структурные узлы», участвующие в формировании целостности произведения.

ЛИТЕРАТУРА

- Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Москва : Прогресс, 1994. 616 с.
- Калинкин В. М. Поэтика онима. Донецк : Юго-Восток, 1999. 408 с.
- Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог, роман. *Личность и творчество М. М. Бахтина в оценке русской и мировой гуманитарной мысли.* Санкт-Петербург : РХГИ, 2001. С. 213–244.
- Руднев В. П. Словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты. Москва : Аграф, 1997. 384 с.
- Суперанская А. В. Имя — через века и страны / под ред. Э. М. Мурзаева. Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. 192 с.
- Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 367 с.
- Текст. Структура и семантика. Т. 1. Москва : Наука, 2001. 423 с.
- Тынянов Ю. Н. Достоевский и Гоголь (к истории пародии). *Поэтика. История литературы. Кино.* Москва : Наука, 1977. С. 198–227.
- Тургенев И. С. Записки охотника: Повести и рассказы. Москва : Художественная литература, 1979. 607 с.

РОЛЬ АНТРОПОНІМІВ У СЕМАНТИЧНОМУ ПОЛІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Лідія Дербеньова

доктор філологічних наук, професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: derbenyovalv@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0288-907X>

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена ролі антропонімів у семантичному полі художнього тексту. Досліджується функція антропоетонімів у формуванні читацького «горизонту очікування». Антропоетоніми розглядаються як своєрідний «текст у тексті». Вони концентрують великий обсяг інформації на незначному відрізку тексту, віддзеркалюючи основну тему твору. В якості «тексту» цей клас поетонімів виконує ряд функцій: передачу і збереження інформації, породження нових смислів, функцію «культурної пам'яті», що і пояснюється феноменом читацького «горизонту очікування».

Антропоетоніми є своєрідною формою текстових включень-інтекстів, видом прихованого смислу, що базуються на основі імпліцитної семантики. Вони створюють глибинний (вертикальний) контекст твору. Їх необхідно розглядати як «структурні вузли», що беруть участь у формуванні цілісності художнього тексту.

Аналізуючи контекст художнього твору, необхідно враховувати функції антропоетонімів як у вертикальному контексті (зв'язок ху-

дожного тексту з іншими текстами і кореневою системою культури), так і в контексті горизонтальному (у першу чергу — авторські інтенції і зв'язок часів, реалізовані у комунікативному ланцюгу від слова до тексту). У цьому аспекті роль антропоетонімів надзвичайно показова, адже цей клас онімів характеризується асоціативною природою, що породжує складний механізм алюзій, які завжди передають інформацію про попередні тексти і передбачають подвійну дешифровку. З одного боку, реципієнт декодує цю інформацію, з іншого — сприймає її як вид прихованого смислу.

Отже, антропоетоніми беруть участь у створенні змістовної смислової багатомірності тексту, є вербальним засобом втілення авторських інтенцій і художньої ідеї твору за рахунок здатності кодувати значний обсяг художньої інформації і виступати домінуючими одиницями тексту.

Ключові слова: онім, автор, текст, художній світ, герой, латентна семантика.

THE ROLE OF ANTHROPONYMS IN THE SEMANTIC FIELD OF ARTISTIC WORKS

Lidiya Derbenyova

Doctor of Philology, Professor at Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: derbenyovalv@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0288-907X>

SUMMARY

The article explores the role of antropoetonyms in the reader's «horizon of expectation» formation. As a kind of «text in the text», antropoetonyms are concentrating a large amount of information on a minor part of the text, reflecting the main theme of the work. As a «text» this class of poetonims performs a number of functions: transmission and storage of information, generation of new meanings, the function of «cultural memory», which explains the readers' «horizon of expectations».

In analyzing the context of the literary work we should consider the function of antropoetonyms in vertical context (the link between artistic and other texts, and the groundwork system of culture), as well as in the context of the horizontal one (times' connection realized in the communication chain from the word to the text; the author's intention). In this aspect, the role of antropoetonyms in the structure of the literary text is extremely significant because antropoetonyms convey an associative nature, generating a complex mechanism of allusions. It's an open fact that they always transmit information about the preceding text and

suggest a double decoding. On the one hand, the recipient decodes this information, on the other — accepts this as a sort of hidden, «secret» sense.

Key words: onym, author, text, artistic world, hero, latent semantics.

REFERENCES

- Bart, R. (1994). *Izbrannye raboty: Semiotika. Poetika* [Featured works: Semiotics. Poetics]. Moscow: Progress [in Russian].
- Kalinkin, V. M. (1999). *Poetika onima* [Poetics of Onym]. Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian].
- Kristeva, Yu. (2001). Bakhtin, slovo, dialog, roman [Bakhtin, word, dialogue, novel]. *Lichnost i tvorchestvo M. M. Bakhtina v otsenke russkoi i mirovoi gumanitarnoi mysli — The personality and work of M. M. Bakhtin in assessing Russian and world humanitarian thought*. (Vols. 1), (pp. 213–244). St. Petersburg: RHGI [in Russian].
- Rudnev, V. P. (1997). *Slovar kultury XX veka. Kliuchevye poniatia i teksty* [Dictionary of culture of the twentieth century. Key concepts and texts]. Moscow: Agraf [in Russian].
- Superanskaia, A. V. (2007). Imia — cherez veka i strany [Name — through centuries and countries]. E. M. Murzaev (Ed.). Moscow: LKI, 2007 [in Russian].
- Superanskaia, A. V. (1973). Obshchaia teoriia imeni sobstvennogo [General Proper Name Theory]. Moscow: Nauka [in Russian].
- Text. Structure and semantics (1st ed.). (2001). Moscow: Nauka.
- Tynianov, Yu.N. (1977). Dostoevskii i Gogol (k istorii parodii) [Dostoevskii and Gogol (to the history of the parody)]. *Poetika. Istoriiia literatury. Kino — Poetics. History of literature. Cinema*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Turgenev, I. S. (1979). *Zapiski okhotnika: Povesti i rasskazy* [Hunter Notes: Tales and Stories]. Moscow: Khudozhestvennaia literatura [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 12.06.2019

UDC 81'1:[811.111+811.161.2]:316.774:004.738.5
<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-7>

ON STRATEGIES AND TACTICS OF TRANSLATING AMATEUR PROSE

Iлона Derik

Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: ilonaderik@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1476-2391>

Tetyana Druzhyna

Candidate of Philology, Senior Lecturer at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: t.a.druzhyna@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2679-713X>

SUMMARY

The presented article is aimed at elaborating the problem of the peculiarities of translating amateur prose from typologically different languages, in particular from French, German and English into Ukrainian. The corpus of the research was formed on the basis of the amateur prose writings on the official sites in Belgium, Germany, the USA and Ukraine. The main objective of the paper consists in defining the basic strategies and tactics of rendering amateur writings of different genres with the preservation of the both semantic and pragmatic components. The results of the carried-out research have proved that there exist common strategies and tactics, allowing to perform adequate and faithful translation from the typologically different Rhaeto-Romanic (French) and Germanic (English, German) languages into the Slavic ones (Ukrainian).

The urgency of the paper arises from the need for efficient strategies and tactics of translating different types of texts in contemporary translation studies. The object of the work is the translation of amateur prose viewed in the aspect of its faithfulness and adequacy. The subject are strategies and tactics of translating amateur prose. The immediate tasks of the article have been predetermined by the above-mentioned objective and include respectively: the disclosure of the specifics

of amateur prose; the outline of the typologically common strategies and tactics of translating amateur writings.

The methodology of this research involved the inductive, the deductive method and the method of contrastive analysis. In the course of the research it has been concluded and experimentally and statistically proved that there exist common strategies and tactics of translating amateur prose into different languages. It has also been postulated that the pragmatic and the expressive potential of amateur writings is preserved and rendered in translation.

The perspective is seen in reviewing this issue in different Rhaeto-Romanic, Germanic and Slavic languages.

Key words: *amateur prose, linguistic paradigm, strategies and tactics, contrastive analysis.*

Introduction. The history of amateur writings dates not further back than 1990s. The most famous official site of amateur prose in the USA is the Den Of Amateur Writing (<https://www.amateurwriting.net>), in Belgium it's <https://www.oniris.be>, in Germany it's https://www.dsfo.de/fo/werke.php?sid=975e41983571_ea30177ab864f8f16745.

There also exists an opportunity to publish your works and distribute them throughout the world both in the web and through the bookstores. Such world famous book distributors as Amazon, Google, Apple, Barnes and Noble contribute greatly to this process. Each official amateur prose site is supplied with the Google Translator service.

Problem-setting and tasks. The objective of the following research is the outline of the strategies and tactics of amateur prose translation.

Artistic translation is differentiated from other types on the basis of the following two criteria: the specific object (belles-lettres texts) and the highlighted pragmatic and aesthetic functions.

Translators of belles-lettres texts always face the problem of untranslatability when searching for a proper equivalent on all the linguistic levels. The faithfulness and adequacy of artistic translation is measured by the following parameters: the aptness of the translation strategy and tactics according to the specificity of the communicative situation, the preservation of the content and pragmatics.

The most faithful interpretation of amateur prose is through the prism of national metaphor, as the latter is embodied in the artistic texts, determining their specific features.

Faithful and adequate artistic translation should be concise, accurate, clear, literary, orthographically, lexically, grammatically and stylistically correct.

The theoretical grounding for the ideas supplied was formed on the basis of the fundamental scientific works by E. Nida (Nida, 2001), H. Belloc (Belloc, 2019), R. Brower (Brower, 2019), P. Flynn (Flynn, 2013), R. Stolze (Stolze, 2019).

The genre is interpreted in the work as a historically molded type of a literary work of art, distinguished on the grounds of its reference to a certain type of literature as well as by its prevailing esthetical quality. Any genre is a combination of the form in its key moments — unique composition, images, language, rhythm.

However, there should be borne in mind that there exist primary (simple) and secondary (complex) speech genres. The latter encompass novels, dramas, scientific researches of any kind and come into being as a result of the more complicated and relatively highly organized cultural communication. In this case, artistic communication.

In the process of their formation the secondary genres absorb and process the primary genres, composed in the situation of everyday communication. The specificity of the genres predetermines the selection of the appropriate linguistic means of all levels.

Literary language is a complex dynamic system of language styles. The language of the belles-lettres is even more complicated and sophisticated as it reflects the diversity of all genres and literary trends both in synchrony and diachrony.

The functional approach which serves as the basis for distinguishing functional styles of the literary language is simultaneously employed as the ground for defining the genre, treated as a way of linguistic communication in the given sphere of the human activity as a sample of text arrangement. The genre is widely interpreted as the historically molded type of texts (utterances), reflecting the strict pattern of the human spiritual activity.

According to M. M. Bakhtin (Бахтин, 1975), the genre is distinguished by its stability, objectivity and impersonality. The common features of the genre are respectively the thematic content, style and compositional structure as well as the communicative situation, expressiveness and expressive intonation, length (approximate length of a speech whole) and the addressee's conception.

Material, methods. The research has been conducted on the basis of the amateur literary works published on-line on the web-sites in the USA and

Eastern Europe in the official languages of different countries (English, French, and German).

There has been made an attempt to perform adequate translation of amateur writings in the above-mentioned Indo-European languages into the Slavic Ukrainian language.

Methodology is viewed here as the study relating to methods. In other terms, it can be considered as defining feature of a discipline or an approach within a discipline.

The methodology of this research involved the inductive and deductive methods and the method of contrastive analysis. The original amateur writings and their Ukrainian translations were analyzed in the aspect of the vocabulary, syntax and pragmatics.

The preliminary linguistic analysis of the authentic source texts allowed to distinguish the key concepts embodied most vividly in the amateur prose (Love, Death, Life) and the leitmotif topics (Jealousy, Adultery, Despair, Sex). Though the topics may vary more depending on the age and gender than on nationality.

The sample selection included 20 amateur writings of different genres in English, French and German placed in the following sites <https://www.amateurwriting.net>, <https://www.oniris.be>, <https://www.dsfo.de>.

The analysis of the genre peculiarities has revealed the prevalence of certain genres, such as romantic prose, fantasy, horror and humorous stories. According to the prose genre forms there have been distinguished short stories, novels and essays as most recurrent.

Table 1

Amateur Prose Genres

Country	Essays	Short stories	Novels
Russia	45 %	45 %	10 %
Ukraine	50 %	40 %	10 %
the USA	55 %	40 %	5 %
Germany	55 %	40 %	5 %
France	55 %	40 %	5 %

Findings and discussion. In the course of the research it has been concluded that there are common strategies and tactics of rendering authentic amateur prose written in different Germanic and Rhaeto-Romanic languages by means of the Ukrainian language.

It has been assumed that the dominant strategy so far has been the strategy of the communicatively-relevant translation, achieved by employing the following tactics:

- the tactic of relevant information rendering;
- the tactic of the correct and faithful content conveyance;
- the tactic of the genre-stylistic peculiarities preservation;
- the tactic of the formal and structural features presentation;
- the tactic of linguistic and cultural adaptation.

The main source of difficulties in translating amateur prose is a search for adequate equivalents for euphemistic words and expressions in the source languages which often reflect the peculiarities of the national and cultural mentality and temperament.

The taboo words prove to be recurrent in English though they are reasonably less frequent in German and French. There also exists more censorship in Ukrainian in the aspect of taboo words employment.

The examples of the translations are adduced below in Table 2.

From the psycholinguistic point of view translating amateur prose is intriguing because of the possibility of switches from the inner code to the outer verbalization in the processes of speech generation and its interpretation with regards to the social-psychic types of language personalities and the role preferences.

The linguo-stylistic discourse analysis is focused on distinguishing the speech registers, differentiating oral speech from the written one in all the genre varieties, studying functional communication parameters on the basis its units (the characteristics of the functional styles).

Table 2

The Authentic Amateur Prose Writings and Their Translations in Ukrainian

The Source	The Source Language	The Authentic Writing	The Ukrainian Translation
https://www.amateurwriting.net/infusions/writings/writings.php?view=writing&wid=1486	English	I once looked at her in the eyes and saw an everlasting fire that was never going to be blown out, but now I look into her eyes and I see a flame that has died and cannot be brought to life again.	Колись я дивився в її очі і бачив там невмируще полум'я, що ніколи не загасне, але зараз я бачу, що цей вогник вмер і вороття не має.

End of table 2

The Source	The Source Language	The Authentic Writing	The Ukrainian Translation
https://www.dsfo.de/fo/viewtopic.php?t=59859	German	“Du bist wunderschön”. Mit der linken Hand fasste er die Haarsträhne, die vom Scheitelpunkt über ihrer Stirn bis weit über ihre rechte Schulter fiel und zog sie so vorsichtig nach links, als öffnete er eine Schleife. Sie küssten sich das Lächeln und die Worte von den Lippen, und Vika genoss jede köstliche Reaktion ihres Körpers auf ihren Liebsten. Die Seifenblase, in der sie seit acht Wochen lebten, war groß, intakt und gefüllt mit pulsierender Wärme.	“Ти дивовижна”. Лівою рукою він потягнув її за волосся та оголив плече, немов зняв шаль. Їхні пошмішки та слова, що застигли на губах, зустрілись у поцілунку. Віка насолоджувалась кожною безцінною реакцією її тіла на кохання. Мильна бульбашка, у якій вони жили усі ці два з половиною місяця, була великою, нерухомою, наповненою теплом, що пульсує.
http://www.oniris.be/nouvelle/ecritvain-parfumd-ete-selection-gl-4627.html	French	Mon estomac se noue et je sens mon cœur cogner ma poitrine de l'intérieur de plus en plus fort. Elle est magnifique, comme d'habitude. Elle porte une petite robes légère qui donne un air enfantin. Ses cheveux dorés sont réunis en deux petite tresses qui fouettent l'air derrière elle lorsqu'elle bouge la tête.	Я відчув біль у шлунку, а серце вискакувало з грудей. Вона, як завжди, шикарна. На ній маленька червона сукня, у якій вона виглядає так подівочому. Її золоте волосся заплетено у дві маленькі коси, що розвиваються позаду.

The structural and linguistic discourse translation description presupposes its segmentation and is aimed at foregrounding the textual proper communication peculiarities — the sense and formal discourse coherence, the ways of topic switching, the modal restrictors (hedgies), the large and small textual blocks, discourse polyphony understood as simultaneous communication on the different levels of the text depth.

Communication is essentially incomplete and inferential — it is impossible to say everything about anything at any point in time. To derive intended meaning from a spoken utterance or text, the hearer or reader needs to enrich or modify semantic representations of linguistic input (literal or prototype meanings) by using inferences based on context.

This context, or background, is the space of possibilities that allows us to listen to both what is spoken and what is unspoken; and meaning is created in an active process whereby linguistic form triggers interpretation rather than conveying information.

This space of possibilities forming the context of a text or utterance is a subset of the recipient's entire cognitive environment, selected on the basis of relevance. A person's cognitive environment includes information that can be perceived externally, as well as knowledge stored in memory, and information deriving from previous utterances or texts. This latter aspect of the cognitive environment is referred to as intertextuality.

Intertextuality is essentially a mechanism through which a text refers backward (or forward) to previous (or future) texts, by alluding to, adapting, or otherwise invoking meanings expressed in those other texts. In order to retrieve the full range of intended meaning in a given text, readers need to be able to recognize and understand such intertextual references. Failure to do so will result in partial understanding, or incomplete retrieval of the intended meaning of the text concerned.

The implications of this for translation are clear, since the potential for failure to recognize intertextual reference between languages and across cultures is likely to be considerably greater than within them, since such recognition requires social knowledge.

The key issue is the choice of the translation strategy. The translation strategy is correlated with the main purpose of communication and the peculiarities of the target audience, being formed on the basis of the translator's linguistic competence, the author's main communicative intention and the semantic invariant of the message, it represents the combination of

the translator's actions, aimed at the achievement of the discourse general communicative purpose and realized through the employment of a set of translation techniques.

The uniqueness of the amateur prose is determined by the interaction of the following features: the addressers' expectation, the genre specification (horror short story, romantic love story, essay, review etc.), the subject-subject positions of the communicants, the translation strategies and techniques assortment and the peculiarities of their functioning. Therefore, the strategy of translation should also be appropriate for this type of prose.

During the recent years, the concepts of domestication and foreignization have gained popularity among the foreign scholars. Domestication strategy presupposed adaptation of the cultural context while foreignization was employed in cases when the original cultural context was preserved, in terms of settings, names, etc.

According to the communicative-functional approach, the dominant strategy outlined was the strategy of communicatively equivalent translation which is primarily aimed to ensure the communicative effect identical to that one of the source text.

The translation tactic was respectively treated as a set of a translator's practical actions in the real process scientific information rendering, allowing to implement a chosen translation strategy to reproduce the initial sense of the source text by the linguistic means of a typologically different language often resulting in the use of translation transformations in case of the absence of the linguistic equivalents proper.

The tactics employed included the tactic of precise and complete information rendering, the tactic of explication, the tactic of correct presentation of information, the tactic of stylistic and pragmatic adaptation.

The typological language discrepancies led to the implementation of translation transformations (replacements, transpositions, additions and omissions) in the large scale.

The analysis revealed the predominance of verbs and verbals over nouns and adjectives, the repetition of personal pronouns, the replacement of the nouns by the pronouns, the use of the structures of secondary predication in the source languages (English, German, French).

There were spotted certain discrepancies between the original texts and their Ukrainian translations. This chiefly concerned the differences in the

grammar categories such as verbal tenses, aspects, moods and voices, presence or absence of case, number and gender categories for the nominative parts of speech and lexico-grammatical classification on the morphological level, both the semantic and functional variation of the word order regularities, syntactic constructions and structures of secondary predication on the syntactical level, discrepancies in the semantics and usage of the different lexical units (homonyms, pseudo international words and international words proper, terms, abbreviations and shortenings, polysemantic words) and also dissimilarity of the stylistic stratification.

All this predetermined the employment of translation operations like grammatical replacement, functional replacement, transposition, addition, omission, contextual replacement.

Translation is often understood as a task in which one strives to reproduce the original as closely as possible, ethical behavior has been simply posited as fidelity towards the original and its author.

When a person is given the task of translating a text from one language into another one, the goal of this task is to facilitate communication between people of different cultures. The issue of comprehension will be involved.

The translator expresses content understood from a source text and becomes a co-author for the target text, but before translating the source text he or she has to grasp the message.

The main factor in this process is the translator with his/her knowledge of languages, cultures, technical features and writing strategies. The focus is on translation competence and the presence of the background knowledge and professional skills.

Such types of translation as self-translation or autotranslation and pseudotranslation are also noteworthy. Self-translation is at work when the author himself translates an original work into another language. The author-translator often feels justified in introducing changes into the text where an ordinary translator might hesitate to do so.

In a certain sense the difference between translation and self-translation is a matter of authority. When it comes to an intuition of relevance authors-translators are definitely the best. Particularly disputable, however, is still the issue of adaptation in translation.

Conclusions. In the course of the complex research the detailed analysis of the translation strategies and techniques applied for the typologically distant language pair (English — Ukrainian) has also been performed.

It has been proved that the translation strategy is correlated with the main purpose of communication and the peculiarities of the target audience, being formed on the basis of the translator's linguistic competence, the author's main communicative intention and the semantic invariant of the message, it represents the combination of the translator's actions, aimed at the achievement of the discourse general communicative purpose and realized through the employment of a set of translation techniques.

The dominant strategy outlined was the strategy of communicatively equivalent translation which is primarily aimed to ensure the communicative effect identical to that one of the source text.

The tactics employed included the tactic of precise and complete information rendering, the tactic of explication, the tactic of correct presentation of information, the tactic of stylistic and pragmatic adaptation.

The typological language discrepancies led to the implementation of translation transformations (replacements, transpositions, additions and omissions) in the large scale.

The most striking differences were revealed in the grammar categories of parts of speech, tense forms, aspect forms, mood forms and voice forms. The presence of case and gender categories for the nominative parts of speech in German, French and Ukrainian alongside with the absence of the latter in English. The presence of the articles in English, French and German and the absence of articles in Ukrainian.

There were also outlined discrepancies in the semantics and usage of the different lexical units (homonyms, pseudo international words and international words proper, terms, abbreviations and shortenings, polysemantic words). The dissimilarity of the stylistic stratification was also evident.

The uniqueness of the amateur prose is determined by the interaction of the following features: the addressers' expectation, the genre specification (horror short story, romantic love story, essay, review etc.), the subject-subject positions of the communicants, the translation strategies and techniques assortment and the peculiarities of their functioning.

As it follows from the research, the debate on translating amateur prose may have failed to dwell on more complex relations between translators and authors in the matters of simultaneous authorship and translatorship. It hasn't been studied yet how such delineations might be perceived in various cultures in synchrony and diachrony.

The first place in timeliness of the research is preserved by the aesthetic function of the artistic prose. The second place is occupied by the emotive function, the third by the representative. This is a function aimed at conceptualizing the world image. Thus, the first and foremost for translation are the peculiarities of verbalizing the imaginary reality in two planes: firstly, these are the peculiarities of making objective the inner world image by linguistic means; secondly, each language verbalizes the inner world image in its own way. Thus, the linguistic aspects of translation should be studied together with the conceptual aspects.

The strategic orientation of the belles-lettres texts under investigation is on the crossroads of the key tasks of literature studies (provision of information, enlightenment, contribution to the international scientific and technical progress) and the entertainment goals.

The perspective is seen in the further study of amateur prose in the Indo-European languages and in search for the improved mechanism of translating such artistic texts, optimizing the relationship between amateur authors and translators.

ЛІТЕРАТУРА

- Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва : Художественная литература, 1975. 504 с.
- Belloc H. On Translation. Harvard University Press. 2019. URL: <https://doi.org/10.1177/000608445901000204>
- Brower R. On Translation. Harvard University Press. 2019. URL: <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674731615>
- Flynn P. Handbook of Translation Studies Online. John Benjamins Publishing Company. 2013. Volume 4. P. 12–19. URL: <https://doi.org/10.1075/hts.4.aut1>
- Nida E. A. Contexts in Translating. John Benjamins Publishing. 2001. URL: https://www.researchgate.net/publication/307815427_Eugene_A_Nida_Contexts_in_Translating
- Stolze R. The Translator's Approach — Introduction to Translational Hermeneutics. Berlin: Frank & Timme. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/291059009_The_Legal_Translator's_Approach_to_Texts

ПРО СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ АМАТОРСЬКОЇ ПРОЗИ

Ілона Дерік

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна
e-mail: ilonaderik@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1476-2391>

Тетяна Дружина

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна
e-mail: t.a.druzhyna@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2679-713X>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемі особливостей перекладу аматорської прози з типологічно неспоріднених мов, зокрема з французької, німецької та англійської мов на українську. Корпус дослідження було побудовано на основі аматорської прози на офіційних сайтах у Бельгії, Німеччині, США та Україні. Мета статті у визначенні базових стратегій і тактик перекладу аматорської прози різних жанрів із збереженням семантики та прагматики. Результати дослідження підтвердили наявність спільних стратегій і тактик, що дозволяють здійснювати адекватний переклад із типологічно неспоріднених романських (французька) та германських мов (німецька) на слов'янські (українська). Практична цінність дослідження у тому, що висновки можуть бути використані в перекладацькій діяльності.

Актуальність статті підтверджується необхідністю в ефективних стратегіях і тактиках перекладу різних видів текстів у сучасному перекладознавстві. Об'єктом дослідження є аматорська проза як об'єкт перекладу в аспекті його адекватності. Предметом дослідження є стратегії і тактики перекладу аматорської прози. Безпосередні завдання цієї статті, обумовлені вищезазначеною метою, є такими: розкриття особливостей аматорської прози; огляд типологічно спільних стратегій і тактик перекладу аматорської прози.

Методологія цього дослідження включала індуктивний та дедуктивний методи, а також метод контрастного аналізу. У процесі дослідження було одержано й експериментально та статистично підтверджено висновки про наявність спільних стратегій і тактик перекладу аматорської прози на різні мови. Також було констатовано, що прагматичний і експресивний потенціал аматорської прози зберігається та відтворюється у перекладі.

Перспектива у дослідженні цієї проблеми в різних романських, германських та слов'янських мовах. Подальша розробка питань можливого співробітництва письменників та перекладачів у вивченні аматорської прози також убачається перспективною.

Ключові слова: аматорська проза, лінгвістична парадигма, стратегії та тактики, контрастивний аналіз.

О СТРАТЕГИЯХ И ТАКТИКАХ ПЕРЕВОДА ЛЮБИТЕЛЬСКОЙ ПРОЗЫ

Илона Дерик

кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения “Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”, Одесса, Украина

e-mail: ilonaderik@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1476-2391>

Татьяна Дружина

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения “Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”, Одесса, Украина

e-mail: t.a.druzhyna@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2679-713X>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме особенностей перевода любительской прозы с типологически неродственных языков, в частности с французского, немецкого и английского языков на украинский. Корпус исследования был сформирован на основе любительской прозы на официальных сайтах в Бельгии, Германии, США и Украине. Цель статьи в выделении базовых стратегий и тактик перевода любительской прозы разных жанров с сохранением семантики и прагматики. Результаты проведенного исследования подтвердили наличие общих стратегий и тактик, позволяющих выполнить адекватный перевод с типологически неродственных романских (французский) и германских языков (немецкий) на славянские (украинский). Практическая ценность исследования в том, что выводы могут быть использованы в переводческой деятельности.

Актуальность статьи подтверждается необходимостью в эффективных стратегиях и тактиках перевода разных видов текстов в сов-

ременном переводоведении. Объектом исследования является любительская проза как объект перевода в аспекте его адекватности. Предмет исследования — стратегии и тактики перевода любительской прозы. Непосредственные задачи статьи были обусловлены вышеуказанной целью и включают следующее: раскрытие особенностей любительской прозы; обзор типологически общих стратегий и тактик перевода любительской прозы.

Методология исследования включала индуктивный и дедуктивный методы, а также метод контрастивного анализа. В ходе исследования были сделаны и экспериментально и статистически подтверждены выводы о наличии общих стратегий и тактик перевода любительской прозы на разные языки. Также было сделано заключение, что прагматический и экспрессивный потенциал любительской прозы сохраняется и воспроизводится при переводе.

Перспектива в исследовании данной проблемы в различных романских, германских и славянских языках. Дальнейшая разработка вопросов возможного сотрудничества писателей и переводчиков в изучении любительской прозы также представляется перспективной.

Ключевые слова: любительская проза, лингвистическая парадигма, стратегии и тактики, контрастивный анализ.

REFERENCES

- Bakhtin, M. M. (1975). *Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniia raznykh let [Literature and aesthetics issues. Researches of different years]*. Moscow: Khudozhestvennaia literatura [in Russian].
- Belloc, H. (2019). On Translation. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/000608445901000204>
- Brower, R. (2019). On Translation. Harvard University Press. Retrieved from: <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674731615>
- Flynn, P. (2013). *Handbook of Translation Studies Online*. John Benjamins Publishing Company. Volume 4. Retrieved from: <https://doi.org/10.1075/hts.4.aut1>
- Nida, E. A. (2001). *Contexts in Translating*. John Benjamins Publishing. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/307815427_Eugene_A_Nida_Contexts_in_Translating
- Stolze, R. (2019). *The Translator's Approach — Introduction to Translational Hermeneutics*. Berlin: Frank & Timme. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/291059009_The_Legal_Translator's_Approach_to_Texts

Стаття надійшла до редакції 24.06.2019

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ТРАНСГУМАНИЗМА В ТВОРЧЕСТВЕ РАННЕГО ОЛЕСЯ БЕРДНИКА

Поль Донец

преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики
Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинського», Одесса, Украина
e-mail: dp85@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6759-0920>

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются стилистические средства выражения трансгуманизма в раннем творчестве выдающегося украинского писателя Олеса Бердника, одного из ярчайших представителей отечественной научной фантастики. Материалом для исследования служат его романы «Пути титанов», «Стрела времени» и «Дети безграничности», раскрывающие перед читателем утопическую картину будущего. Выясняется, что на данном этапе творческой биографии автор придерживается канонов господствовавшего в середине XX века техно-оптимистического дискурса, а транслируемый им посыл характеризуется наличием ряда явных трансгуманистических и имморталистических признаков, которые обнаруживают себя как на содержательном (изображается эволюция человека во всеильное бессмертное существо), так и на лексико-стилистическом уровне. Это проявляется, в частности, в активном использовании положительно окрашенных эпитетов, гиперболических метафор, метонимических олицетворений и других выразительных средств, формирующих особые черты его идиостиля. Задействованный писателем арсенал тропов и стилистических фигур в основном несёт в себе экспрессивно-эмоциональную окраску, то есть содержит элемент оценки (в данном случае преимущественно позитивной). Отличительной особенностью прозы Бердника является повышенная эмфатичность: торжественно-приподнятый, нарочито высокопарный стиль, контрастность и яркость образов. Опираясь на идеи философии космизма, он, с одной стороны, следует в сциентистском русле англосферной фантастики периода «Золотого века», а с другой — привносит в устоявшийся жанр характерные элементы украинской национальной концептосферы. Вместе с тем более

поздний этап его творчества ознаменовался глубокой мировоззренческой трансформацией, вследствие чего авторский нарратив со временем вступает в антагонизм с ключевыми принципами доктрины трансгуманизма.

Ключевые слова: иммортализм, космизм, научная фантастика, постчеловек, трансгуманизм.

Введение. В пантеоне отечественной фантастики трудно найти фигуру более яркую и самобытную, чем О. П. Бердник. Прозаик и поэт, художник и композитор, философ и футуролог, путешественник и проповедник, диссидент и правозащитник — кажется, нет такой области человеческой деятельности, в которой не преуспел бы этот выдающийся литератор. В этой связи неудивительно, что его творчество всё чаще становится предметом научных дискуссий, периодически подвергаясь переоткрытию и переосмыслению в различных, подчас весьма неожиданных контекстах.

На сегодняшний день его литературное наследие изучено достаточно хорошо и недостатка внимания со стороны учёного сообщества в целом не испытывает: в фокусе внимания исследователей неоднократно оказывались как идейно-мировоззренческие, так и образно-языковые аспекты его произведений. Вместе с тем уникальный, не имеющий аналогов идиостиль писателя до сих пор остаётся малоизученным явлением, представляя собой необъятное поле для интерпретации и стилистического анализа. Как справедливо заметила И. В. Смаглий, разносторонняя проза Бердника по-прежнему требует глубоких исследований и новых подходов в расшифровке всех её смысловых пластов (Смаглий, 2018: 61).

Актуальность. Одним из таких пластов, очевидно, является трансгуманизм, интерес к которому неуклонно возрастает в связи с усиливающимся влиянием блока конвергентных или, иначе, нано-био-инфо-когнитивных технологий на эволюцию, развитие, а то и вовсе — на саму будущность нашего биологического вида. Сказанное выше свидетельствует об актуальности изучения языка и стиля художественных произведений, связанных по смыслу и содержанию с указанной темой.

Цель. Следовательно, если и искать в украинской фантастике модель будущего, вырабатываемого в рамках трансгуманистического дискурса, то начинать, бесспорно, следует с Бердника: при всей неоднозначности и противоречивости его взглядов именно он, как

никто другой, был озабочен вопросами онтологического переустройства человека и окружающего его мира. Таким образом, поиск стилистических средств выражения трансгуманизма в творчестве вышеозначенного автора и станет основной целью статьи.

Материалы и методы. При написании работы был задействован комплекс общенаучных методов, среди которых наиболее значимым для нас оказался метод контент-анализа, используемый в лингвистических исследованиях для вычленения в текстовом массиве тех или иных слов и понятий. Согласно определению А. Н. Баранова, сущность данного подхода заключается в том, чтобы на уровне слов и словосочетаний «сделать выводы об особенностях мышления и сознания автора текста — его намерениях, установках, желаниях, ценностных ориентациях» (Баранов, 2001: 247). Материалом для исследования послужили романы Бердника «Пути титанов», «Стрела времени» и «Дети безграничности», относящиеся к раннему периоду его творчества.

Результаты и дискуссия. На первый взгляд может показаться, что художественно-эстетическое мировоззрение Бердника идеально ложится в указанную канву. Уже его дебютный опус «Пути титанов» представляет воображению читателя утопическую панораму будущего: преуспевающая, технически продвинутая раса землян раскинулась на сотни миров и звёздных систем. Тетраформированы соседствующие с Землёй планеты и спутники, процветает гео- и астроинженерия, налажены контакты с внеземными цивилизациями. Повествование пестрит разнообразием фантастических приёмов и штампов: на страницах книги нашлось место и антигравитации с антиматерией, и телекинезу с телепатией, и сверхсветовым перемещениям с прогрессорскими миссиями за пределами ойкумены.

По мнению канадского профессора-слависта В. Смирнива, в «Пути титанов» Бердник очарован перспективами научно-технического прогресса и находится на пике сциентистского оптимизма (Smurniiv, 1981: 6). Будущее изображается автором широкими мазками и преимущественно в радужных тонах. Благодаря активному задействованию положительно окрашенных эпитетов его описание по многим признакам напоминает классическую утопию: *неймовірні, казкові досягнення, щасливе життя розумних істот, сповнене смислу і перспективи; настане час відпочинку, блаженства, розваг і небаченого щастя; які чудові люди будуть в майбутньому, як житимуть чудесно! Просто казка...*

В сходном ключе выдержаны его последующие романы «Стрела времени» и «Дети безграничности». До глубины пронизанные сциентизмом своей эпохи, оба произведения, говоря словами Х. Ортеги-и-Гассета, внушают читателю «полную уверенность, что завтра, словно упиваясь стихийным и неистовым ростом, мир станет ещё богаче, ещё шире и совершенней» (Ортега-и-Гассет, 2002: 56). Подобные умонастроения были характерными для значительной части советского фэндома того периода. «Образованные люди и особенно молодёжь, — вспоминает В. М. Розин, — оказались захваченными новыми идеями и ощущениями, а сегодня мы бы сказали, и соответствующими мифами — мифом могущества человечества, мифом могущества науки и техники и мифом освоения космоса» (Розин, 1997: 274).

Впрочем, даже на фоне современников прозу Бердника отличала повышенная экспрессивность: торжественно-приподнятый, нарочито высокопарный стиль, контрастность и яркость образов. С самого начала его излюбленным поэтическим средством становится гиперболическая метафора, которая, опираясь на различные аналогии, образует разветвлённые метафорические поля. Так, лексемы «наука» и «разум» вызывают у автора устойчивые ассоциации с:

- оружием (*воїн великої армії Розуму; зброя людської думки, якою вона перебудовує світ; наука руйнує всі межі, які сам перед собою встановлює консервативний розум*);
- религией (*величний храм сучасної Науки; Розум всемогутній, йому поклоняйтесь, люди!*);
- триумфом (*у морок, у безвість ради торжества Знання; завжди буде торжествувати в світі людський розум; я вірю в торжество Науки, в безмежність її можливостей!*);
- богатством (*дивовижні скарби знання, суспільства аристократів духу й розуму*).

Дополнительный эмфатический оттенок в данном случае привносят украшающие эпитеты (*нестримного людського інтелекту; силою могутнього Розуму; перед Розумом відкривається безкінечний грандіозний шлях дослідження й пізнання; кохався в чарівному світі числа, точного виміру, бездоганного експерименту*) и олицетворения (*Наука вільна, чесна і безстрашна; вічно молодий дух пізнання*).

Основатель теории постиндустриального общества Д. Белл назвал такое мессианское видение науки «scientists ex machina» по аналогии

с античным выражением «Deus ex machina», означающим неожиданную, искусственную развязку безвыходной ситуации с привлечением божественного вмешательства извне (Белл, 2004: 517). По словам профессора Университета Рединга П. Парриндера, сциентизм в подобных произведениях становится формой религии, в которой наука является объектом поклонения и обещает спасение, а учёные выступают в роли пастырей (Parrinder, 2014: 115). Сакрализация научной деятельности подменяет собой веру в высшие трансцендентные силы, возводя учёного-изобретателя в ранг демиурга. В центре таких нарративов, по наблюдению Р. Лахманн, всегда стоит «человек посвящённый, который как знаток и учёный превращает Другого в объект эксперимента и познания, становясь при этом новым творцом и перестраивая мир» (Лахманн, 2009: 6).

Именно такую картину мы наблюдаем у Бердника. Неоплатонический культ науки и знания, помноженный на гуманистический пафос и экстатическое возвеличивание человека за способность к постижению устройства мира, даёт на выходе неповторимую стилистическую картину, сотканную из патетики и эмфазы. Из многочисленных примеров видно, что редкое предложение Бердника обходится без экскламации и капитализации. Здесь всё — с прописной буквы: Человек, Разум, Полёты, Контакт, Вселенская Дружба, а едва ли не каждое второе высказывание увенчивается риторическим вопросом или восклицанием.

Лексические маркеры трансгуманизма встречаются в ранних произведениях Бердника повсеместно. Писатель не устаёт говорить о возможности взойти на другую ступень бытия, сбросить оковы времени и пространства и, что примечательно, бросить вызов самой смерти, что привносит в повествование нарратив научного иммортализма. Хотя тема вечной жизни, пишет Смирнов, не единожды затрагивалась западными фантастами, в советской литературе Бердник оказался первым, кто рискнул изобразить последовательную эволюцию человека в бессмертное богоподобное существо (Smirnov, 1984: 10). И это не художественная абстракция, не далёкий и недостижимый идеал: Бердник последовательно отстаивает мысль о том, что ключ к вечной жизни не просто существует, но и находится на расстоянии вытянутой руки, для чего подбирает соответствующие эпитеты и метафоры (*ми вступаємо в еру*

безсмертя; відкрити еру безсмертя; йду вперед, оновлений, могутній і безсмертний!).

Для придания своей речи убедительности автор опирается на метафорическую модель дороги, которую можно пройти (*люди ступили на шлях безсмертя; експериментом, який відкриє дорогу в безсмертя; шукає в лабіринтах живої клітини причину старіння, вже здобуто перші успіхи на цьому важкому шляху*), или вершины, которую можно покорить, для большей выразительности усиливая её анадиплосисом (*але як далеко ще до вершини... до вершини, з якої видно буде безсмертя*) и лексической анафорой (*попереду — Знання, попереду — Еволюція, попереду — Безсмертя!*). При этом безусловное первенство по частотности употребления принадлежит лексеме «бесконечность»: *небачений стрибок у Безкінечність; це буде трампліном у Безкінечність; станеш володарем Безкінечності; торжество Людини над Безкінечністю; Людина — це Велика Спіраль, яка пронизує Безкінечність; Безкінечність не страшилася людей того світу. Вона була їх домівкою, полем роботи*.

Примечательно, что фантаст не ограничивается каким-то одним способом достижения бессмертия. Рассматривается целый комплекс возможных методов и практик, среди которых особого упоминания достойны:

- крионика (*Інститут Воскрешень*);
- киборгизация (*люди повністю поєднали біологію з механікою та електронікою*);
- сеттлеретика (*біокібернетичний комплекс переносить інформацію пам'яті, почуттів, психогенетичні надбання з старого тіла у нове*);
- антиэйджинг (*їхні обличчя сяяли молодістю і красою. Цього досягла біохімія, переборовши старіння клітин організму*).

Несложно заметить, что основным приёмом в вышеперечисленных случаях выступает метонимическое олицетворение.

Главная мысль, красной нитью проходящая через его произведения, — необходимость автоэволюции (*потенціальні можливості мозку можна незмірно розширити; революційна перебудова людини необхідна*), для выражения которой автор обычно прибегает к метафоре (*стати власним плавильщиком; планувати власну еволюцію*). Для обозначения перехода к постчеловеческой стадии Бердник вводит в оборот окказионализм и даёт ему определение: *трансміграція — тобто, подорож через простір, єднання на відстані з близькими істотами, телекі-*

нез, антигравітація і безліч інших можливостей. При этом фантаст не скупится на описання постлюдей, которым, по его представлению, суждено унаследовать завтрашний день: *безсмертні кіборги, самопрограмуєчі механтропи, невразливі космонавти, що прямують до далеких світів, штучні вундеркінди, які відкриють для людей найпотаємніші глибини матерії, композитори і автомати-поети, які розвінчають містичність творчого натхнення і покажуть його раціоналістичну основу.*

Космизм — ещё одна грань творчества Бердника, во многом роднящая его произведения с тематикой трансгуманизма. Так, из «Философии общего дела» Н. Ф. Фёдорова он заимствует учение о всеобщем воскрешении и обессмертивании предков, то есть всех когда-либо живших людей. Для достижения экспрессивной окраски в реплики персонажей могут быть искусно вплетены библейские аллюзии (*буде не тільки воскресений, а й першим введений в безсмертя*).

У В. Н. Муравьёва он берёт на вооружение концепцию «овладения временем», что в бердниковском прочтении, опять же, имеет аллюзивную природу, принимая вид метафизической победы человека над Хроносом (*це буде перша перемога над Хроносом; перемогти деспотію часу*). В стилистическом разрезе эта борьба находит отражение в виде риторических вопросов: *Як побороти деспотизм Хроноса? Як вийти з його пастки? Хіба не кричить весь світ, уся нескінченність у в'язниці Хроноса, в його невидимому череві?*

От В. И. Вернадского Бердник перенял идею автотрофности, в соответствии с которой человечество должно создать для себя искусственную экосистему, функционирующую независимо от земной биосферы (*людина вже не залежала від середовища, від наявності певних умов; не носити скафандра, не створювати штучного мікроклімату, а бути господарем неосяжності*). Звучит призыв к созданию Нового Человека, получающего пищу и энергию от Солнца путём искусственного фотосинтеза (в подобных случаях автор использует ещё один окказионализм — *Космоандр*). В этой связи вполне логично, что и тело данному постчеловеческому существу также понадобится новое: *Необхідне нове тіло — пластичне, гармонійне, динамічне, — у якому не було б еволюційних апендиксів, зайвих органів, гіпертрофованих функцій, щоб воно стало ідеальним інструментом волі й розуму.*

От К. Э. Циолковского писатель унаследовал идею «лучистого человечества». По Берднику, человек в его нынешней телесной обо-

лочке исчерпал свой эволюционный потенциал (*біологічні тупики*), а потому необходим переход к постбиологическим формам существования (*вихід за межі тіла*). Постчеловек, по его мнению, будет представлять собой энергетическую форму жизни, описываемую при помощи нестандартных метафор (*ультрафіолетове пташеня свободи вирушає в нескінченний політ*) и стилистического параллелизма, где анафора соединяется с антитезой: *Напрямо еволюції — поступовий перехід з тіньового буття у світоносьне, з світу Відносності до світу Абсолютності, з світу Необхідності до світу Свободи.*

По описанию эти создания мало походят на людей (*нічого звичного не було в оновлених людських істотах*) и близки к трансгуманистическим представлениям о постчеловеке как о внеприродном существе: *вони могли перебувати не тільки в атмосфері, а й у повному вакуумі. Пошкоджені кінцівки регенерувались, відживлялись силою активізуючої дії мозку. Про смерть не могло бути й мови. Істоти мали таке багатогранне єство, що не боялися механічних ударів, а вільно переходили з одного виміру простору в інший, недоступний для тіла.* Одним из следствий такой метаморфозы является мультителесность, когда индивид перестаёт определяться только через характеристики своего физического тела и психики, а превращается в многомерную систему, состоящую из множества (в перспективе — бесконечного множества) как материальных, так и нематериальных носителей. У Бердника такой переход принимает форму антитезы: *Природа дала йому одне тіло — він, породжений тілом, опанує мірадами тіл і явищ.*

От В. С. Соловьёва в романы Бердника переключалась позиция «смертоборчества», что в стилистическом аспекте чаще всего принимает вид олицетворения (*вчений борюється зі смертю; невпинно змагається зі смертю; це буде великою перемогою над неблаганною смертю; він переміг смерть; поклявся все життя присвятити боротьбі зі смертю; смерть буде переможена; вік, коли переможена смерть; це дозволить одвертати смерть*) и метонимии (*дерзновенна рука людини хоче прорвати морок смерті*). У него же писатель перенимает идею богочеловечества, наделяя своих персонажей божественными чертами посредством эпитетов и сравнений: *людина буде безсмертною, всемогутньою, всюдисуючою; люди одержали сили могутніші, ніж всі боги стародавніх народів; людство і всезнаюче, як Бог; володар світу — Людина! Людина — це Все; Людина — як Бог.*

Усилению экспрессивно-эмоциональной нагрузки в данном случае способствует стилистическая конвергенция, которую И. В. Арнольд определяет как «схождение в одном месте пучка стилистических приёмов, участвующих в единой стилистической функции» (Арнольд, 1990: 64). Нижеприведённый пример демонстрирует, как автор объединяет в одном высказывании синекдоху, анафору, гиперболическую метафору и риторическое обращение: *Людина... Чи є щось могутніше за тебе? Ти рухаєш планети... Ти одягаєш їх атмосферу... Ти посієш під новим сонцем дерева і квіти, побудуєш чудесні будинки... Хто ж ти, людино? Ти — безсмертний розум! — Ти живий вогонь, що розганяє нітьму Космосу! <...> Ти — господар буття!*

Ещё одной отличительной чертой, роднящей творчество Бердника с мировоззрением космистов, является заимствование эстетического феномена ренессансного титанизма. Устами своих героев автор рассуждает о всемогуществе человеческой личности, беспредельности её возможностей (*супільство прекрасних, всемогутніх людей*). Метафорическая фигура титана настолько любима писателем, что возникает в тексте едва ли не чаще остальных: *прогрес йде кроками титанів; ти воістину станеш титаном, коли вийдеш з своєї коліски Землі! Взірцем може стати світ прекрасних людей з інтелектом титанів! Це титанічно! Ваше покоління — це покоління титанів!*

Впрочем, даже с учётом сказанного выше, спешить с выводами и записывать всю фантастику Бердника в разряд трансгуманистической всё же не следует. На рубеже 50–60-х гг. в мировоззрении писателя намечился глубокий идейный «перелом», в результате чего его последующая проза претерпевает кардинальную жанровую, нарративную и, как следствие, стилистическую трансформацию. По целому ряду пунктов она не просто различается, но и вступает в прямое противоречие с идейным базисом и принципами доктрины трансгуманизма. Этому этапу его творческой биографии мы посвятим отдельную статью, а пока подытожим наши рассуждения.

Выводы. Создавая свои ранние произведения, Бердник синтезировал ноосферное мироощущение философии антропокосмизма и техно-утопический пафос «Золотого века» научной фантастики. Сравнивая эти подходы с трансгуманистическим, можно отметить в некоторых позициях несомненно сильное концептуальное пересечение. В пользу этого свидетельствует задействованный писателем ар-

сенал изобразительно-выразительных средств языка (тропов и стилистических фигур), несущих в себе экспрессивно-эмоциональную окраску, то есть содержащих элемент оценки — в данном конкретном случае преимущественно позитивной по отношению к человеку, науке и их коэволюционно-трансформационному потенциалу.

ЛИТЕРАТУРА

- Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). Москва : Просвещение, 1990. 301 с.
- Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 360 с.
- Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Москва : Academia, 2004. 788 с.
- Лахманн Р. Дискурсы фантастического. Москва : НЛО, 2009. 384 с.
- Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. *Восстание масс*. Москва : АСТ, 2002. С. 11–208.
- Розин В. М. Парадоксы научной фантастики. *Философия техники: история и современность*. Москва : ИФ РАН, 1997. С. 272–281.
- Смаглій І. Аксиологічна ієрархія земного і космічного у творах Олесь Бердника. *Наукові записки БДПУ*. Філологічні науки. Бердянськ : БДПУ, 2018. № 16. С. 60–69.
- Parrinder P. Science Fiction: A Critical Guide. New York : Routledge, 2014. 251 p.
- Smyrniw W. Oles Berdnyk's Science Fiction. *Apostle of Immortality*. Toronto : Bayda Books, 1984. P. 7–11.
- Smyrniw W. The Theme of Man-godhood in Oles Berdnyk's Science Fiction. *Journal of Ukrainian Studies*. Edmonton : CIUS Press, 1981. Vol. 6(1). P. 3–19.

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТРАНСГУМАНІЗМУ В ТВОРЧОСТІ РАНЬОГО ОЛЕСЯ БЕРДНИКА

Поль Донець

викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: dp85@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6759-0920>

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються стилістичні засоби вираження трансгуманізму у ранній творчості видатного українського письменника Олесь Бердника, одного з найяскравіших представників вітчизняної наукової фантастики. Матеріалом для дослідження служать його романи «Шляхи титанів», «Стріла часу» і «Діти безмежся», що розкривають перед чи-

тачем утопічну картину майбутнього. З'ясовується, що на цьому етапі творчої біографії автор дотримується канонів техно-оптимістичного дискурсу, що панував в середині ХХ століття, а трансльований ним меседж характеризується наявністю ряду трансгуманістичних та іморталістичних ознак, які з'являються як на змістовному (зображується еволюція людини у весільну безсмертну істоту), так і на лексико-стилістичному рівні. Це виявляється, зокрема, в активному використанні позитивно забарвлених епітетів, гіперболічних метафор, метонімічних уособлень та інших виразних засобів, що формують особливі риси його ідіостилу. Задіяний автором арсенал тропів і стилістичних фігур в цілому несе в собі експресивно-емоційне забарвлення, тобто містить елемент оцінки (в даному випадку переважно позитивної). Визначальною особливістю прози Бердника є підвищена емпатичність: урочисто-піднесений, пишномовний стиль, контрастність і яскравість образів. Спираючись на ідеї філософії космізму, він, з одного боку, слідує в сцієнтистському руслі англійської фантастики періоду «Золотого століття», а з іншого — привносить до сталого жанру характерні риси української національної концептосфери. У той же час пізній етап його творчості ознаменувався глибокою світоглядною трансформацією, внаслідок чого авторський наратив згодом вступає в антагонізм з ключовими принципами доктрини трансгуманізму.

Ключові слова: іморталізм, космізм, наукова фантастика, постлюдина, трансгуманізм.

STYLISTIC MEANS OF EXPRESSING TRANSHUMANISM IN OLES BERDNYK'S EARLY NOVELS

Pol Donets

Assistant Lecturer at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

e-mail: dp85@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6759-0920>

SUMMARY

The article examines stylistic devices in which distinguished Ukrainian writer Oles Berdnyk expresses transhumanist ideas. The author is famous for being one of the brightest representatives of native science fiction. His early novels «Paths of Titans», «The Arrow of Time» and «Children of Infinity», which depict a utopian future, have been chosen as an object to be studied. It is found out that the message translated by the author in a given period of his creative activity reproduces primarily the techno-optimistic discourse that prevailed in the middle of the twentieth century and has some obvious transhumanist and immortalist indications,

which can be observed both at substantive (the evolution of a man into an omnipotent immortal being is being depicted) and stylistic level. In its simplest form, this is manifested in the active use of positively colored epithets, hyperbolized metaphors, metonymic embodiments and other stylistic means which shape central features of the author's idiosyncrasy. The tropes and figures of speech used by the author are in most cases emotionally expressive, that is, they contain elements of value (mostly positive, in this case). One common characteristic of Berdnyk's prose is its high expressiveness, that is, solemn and pompous style, contrast and bright images. Building on the ideas of cosmism philosophy, he follows the scientific trends of the Golden Age of western science fiction on the one hand and introduces some distinctive elements of national Ukrainian conceptsphere into the established genre on the other. His late works, however, underwent drastic philosophical changes, resulting in a gradual departure from his previous views.

Key words: immortalism, cosmism, posthuman, science fiction, transhumanism.

REFERENCES

- Arnold, I. V. (1990). *Stilistika sovremennogo angliiskogo yazyka (stilistika dekodirovaniia) [Stylistics of modern English (decoding stylistics)]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- Baranov, A. N. (2001). *Vvedenie v prikladnuu lingvistiku [Introduction to applied linguistics]*. Moscow: Editorial URSS [in Russian].
- Bell, D. (2004). *Griadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniia [The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting]*. Moscow: Academia [in Russian].
- Lahmann, R. (2009). *Diskursy fantasticheskogo [Discourses of fantastic]*. Moscow: NLO [in Russian].
- Ortega y Gasset, J. (2002). Vosstanie mass [The revolt of the masses]. *Vosstanie mass — The revolt of the masses*. (pp. 11–208). Moscow: AST [in Russian].
- Rozin, V. M. (1997). Paradoxы nauchnoi fantastiki [Paradoxes of science fiction]. *Filosofia tekhniki: istoriia i sovremennost — Philosophy of technics: history and modernity*. (pp. 272–281). Moscow: IF RAN [in Russian].
- Smahlii, I. (2018). Aksiolohichna ierararkhiia zemnoho i kosmichnoho u tvorakh Olesia Berdnyka [Axiological hierarchy of terrestrial and cosmic in Oles Berdnyk's works]. *Naukovi zapysky BDPU. Filolohichni nauky — Scientific notes of BDPU. Philological sciences* (Vol. 16), (pp. 60–69). Berdiansk: BDPU [in Ukrainian].
- Parrinder, P. (2014). *Science Fiction: A Critical Guide*. New York: Routledge.
- Smyrniw, W. (1984). Oles Berdnyk's Science Fiction. *Apostle of Immortality*, (pp. 7–11). Toronto: Bayda Books.
- Smyrniw, W. (1981). The Theme of Man-godhood in Oles Berdnyk's Science Fiction. *Journal of Ukrainian Studies* (Vol. 6(1)), (pp. 3–19). Edmonton: CIUS Press.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2019

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ АДЕКВАТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

Наталя Жмаєва

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса, Україна
e-mail: zhmaeva@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3382-0155>

Світлана Юхимець

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса, Україна
e-mail: yukhymets.svetlana@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3350-7310>

АНОТАЦІЯ

Різноманітність перекладацьких послуг та вимог, що висуваються до адекватності та якості перекладу у глобалізованій індустрії перекладу, викликає необхідність вирішення питання оцінки його якості.

Основним орієнтиром для перекладача за сучасних вимог постає мета перекладу, усвідомлення якої дозволяє обрати стратегію перекладу, що відповідає специфіці і параметрам комунікативної ситуації перекладу. Першорядним параметром в оцінці якості перекладу постає адекватність, що викликає необхідність розробки системи її оцінювання як передумови підвищення ефективності професійної діяльності перекладачів та розробки дидактичних основ їхньої підготовки.

Оцінка адекватності перекладу, тобто досягнення поставленої мети перекладу, відбувається з огляду на відтворення або зміну характеристик вихідного тексту (ВТ). Відповідно, виокремлюємо критерій «Ступінь релевантної подібності ВТ та перекладеного тексту (ПТ)», у межах якого розглядаємо такі підкритерії: відтворення релевантної інформації, відтворення жанрово-стилістичних особливостей ВТ, відтворення формально-структурних характеристик ВТ та прагматична адаптація ВТ. Стратегія комунікативно рівноцінного перекладу передбачає відтво-

рення усіх перелічених характеристик, у межах двох інших стратегій перекладу їхнє відтворення є факультативним.

Окремо виділяємо такі критерії оцінювання адекватності перекладу: коректність оформлення інформації та адекватність мовного оформлення ПТ. На нашу думку, останні два критерії є нормативними вимогами під час оцінки якості перекладу, здійсненого із застосуванням будь-якої стратегії перекладу, та не передбачають опцій.

Ключові слова: лінгвістичний підхід, комунікативно-функціональний підхід, еквівалентність, інваріант, адекватність, стратегія перекладу, критерії оцінювання адекватності перекладу.

Вступ. Сучасний етап розвитку перекладознавства характеризується переосмисленням багатьох значущих питань, викликаних зміною ракурсу досліджень у бік когнітивних, соціокультурних, соціосеміотичних, ідеологічних аспектів перекладу, що впливають на процес і результат перекладацької діяльності. Переклад при такому розумінні постає в якості засобу задоволення потреб комунікантів (перш за все, одержувачів перекладу) і ініціаторів перекладу. Основним орієнтиром для перекладача за таких обставин постає мета перекладу, усвідомлення якої дозволяє обрати стратегію перекладу, що відповідає специфіці і параметрам комунікативної ситуації. Саме такий підхід відзеркалює реальну перекладацьку практику, не накладаючи на неї штучні обмеження стосовно того, який вид обробки вихідного тексту після здійснення перекладу можна вважати дійсно перекладом, а який треба відносити до адаптивного транскодування, коло застосування якого значно обмежено у порівнянні з «повноцінним» перекладом.

Актуальність. Запропонований підхід вимагає розробки системи оцінювання адекватності отриманого результату перекладу як передумов підвищення ефективності професійної діяльності перекладачів та розробки дидактичних основ їхньої підготовки.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у встановленні критеріїв оцінювання адекватності перекладу.

У якості завдань дослідження виокремлюємо такі:

- 1) сформулювати теоретичні передумови розробки критеріїв оцінювання адекватності перекладу;
- 2) скласти перелік критеріїв оцінювання адекватності перекладу;
- 3) співвіднести критерій оцінювання адекватності перекладу із застосованою стратегією перекладу.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували теоретичні та практичні розробки у сфері перекладознавства, присвячені питанням еквівалентності, адекватності та стратегіям перекладу. У якості методів дослідження використовувалися загальнонаукові методи — аналізу, синтезу, узагальнення.

Результати та дискусія. Підхід того чи іншого дослідника до проблеми оцінки якості перекладу головним чином залежить від поглядів цього дослідника на те, що являє собою процес перекладу в цілому і що є об'єктом зіставлення при перекладі. Переважна більшість теоретиків перекладу в якості основного критерію оцінки пропонують той чи інший різновид еквівалентності. Це може бути еквівалентність текстового матеріалу, еквівалентність змісту або повідомлення, реакції одержувача, функції тексту або комунікативного ефекту, виробленого двома текстами.

Іншими поняттями, які традиційно долучаються до питання оцінки якості перекладу, є «адекватність» та «інваріант перекладу».

З оглядом на термінологічну плутанину в сучасному науковому середовищі, у тому числі й у перекладознавстві, коли можливо синхронне вживання одного і того самого терміна як із застарілим, так і з оновленим змістом, вважаємо за необхідне уточнити термінологічний апарат нашого дослідження, продемонструвати семантичні зсуви відносно ключових понять перекладознавства: «еквівалентність», «інваріант перекладу» та «адекватність» та довести пріоритетність поняття «адекватність» в оцінці якості перекладу.

Термін «еквівалентність» був запозичений лінгвістичним перекладознавством із технічних дисциплін та формальної логіки. Варто зазначити, що на початковому етапі свого розвитку перекладознавство було цілком орієнтоване на зіставну лінгвістику та займалося зіставленням не текстів, а виключно мовних систем та їхніх структур. Згідно з теорією еквівалентності, яка активно розроблялася на той час, мовні системи розбивалися на еквіваленти для певної мовної пари або для всіх мов і протиставлялися один одному. На підставі цього протиставлення сподівалися знайти релевантні способи подолання структурних відмінностей між окремими мовами. Згодом уявлення про існування симетрії між окремими мовами, на підставі якої їхні елементи можна порівняти один з одним, змінилося усвідомленням того, що між окремими мовами

симетрії не існує, навпаки, фактом, який недостатньо враховувався, виявилася асиметрія мов.

Згодом зіставна лінгвістика розширює сферу застосування терміна до порівнянних морфологічних, лексичних і синтаксичних одиниць, які мають у різних мовних парах однаково комунікативну функцію. При цьому увага приділяється виключно мікроструктурам, критерієм інваріантності (тобто тих елементів, які не змінюються у вихідному тексті (ВТ) та перекладеному тексті (ПТ) виступає досягнення тотожності сенсу.

Завдяки комунікативному підходу в поле зору дослідників поступово потрапляють самі учасники процесу перекладу. Перш за все, під впливом лінгвістики тексту та соціолінгвістики на пізній стадії дослідження еквівалентності на рівні мовних систем змінюється міркуваннями про конкретну обумовленість перекладу у відповідній ситуації. У якості релевантної одиниці починає розглядатися текст як єдине ціле. При цьому імпліцитно передбачається рівнозначність функцій ВТ і ПТ, що позначається терміном «адекватність», під «еквівалентністю» розуміється точність відтворення лексичного і семантичного змісту першотвору (Алексеева, 2004: 106).

Згодом парадигма порівняльної лінгвістики вичерпує себе, і перекладознавство звертає свій погляд на соціокультурну обумовленість перекладацької діяльності, а саме на учасників процесу перекладу, їхню соціокультурні особливості і дії. Хоча текст і вважається цілісним, його цілісність інтерпретується в конкретній ситуації сприйняття, виходячи з позиції реципієнта. Відповідно до такого розуміння ВТ залишається відкритим для нескінченної інтерпретації. Отже існує не один-єдиний ВТ, а кінцева кількість можливих інтерпретацій в залежності від ситуації. Окремим елементам і частинам ВТ з позиції реципієнта можна приписати різний ступінь релевантності, які підлягають чи не підлягають відтворенню під час перекладу.

Перекладач є лише одним з потенційних інтерпретаторів, одним з реципієнтів серед інших реципієнтів. З цього, не існує єдиного перекладу та єдиного продукту цього процесу. Це також всього лише виклад інформації для конкретного інтерпретатора і реципієнта.

Скопос-теорія розвінчує ілюзію функціональної константності між ВТ і ПТ. Постулат рівності функцій між ВТ та ПТ виявляється зжитим. На його місце приходять створення текстів перекладу, яке

визначається скопосом. Саме скопос визначає, чи потрібно взагалі прагнути до рівності функцій чи ні. Зміна функції виявляється такою ж легітимною постановкою мети перекладу, як і необхідність її збереження.

Відтворення функції ВТ є можливим, але не обов'язковим випадком перекладу. Текст перекладу, так само як і його функція, визначається скопосом.

У світлі пріоритетності скопосу пропонується не вишукувати еквівалентні зв'язки, а оцінювати текст перекладу та його елементи з позиції їхньої адекватності. Елемент вважається адекватним, якщо з його допомогою можна досягти мети, яка задана скопосом. Адекватність постає першорядним параметром в оцінці якості перекладу.

На місце загальноприйнятих, незалежних від скопосу постулатів еквівалентності, приходиться вимога доречності використовуваних мовних засобів стосовно обмеженої, тобто заданої скопосом постановки мети. Критерій еквівалентності зміщується на другорядну позицію не тільки зі своєї головної позиції в ієрархії чинників, що обумовлюють прийняття рішення, але і як критерій оцінки перекладу. Еквівалентність стає релевантною тільки тоді, коли, відповідно до скопосу, необхідно забезпечити константність функцій ВТ і ПТ. Оскільки збереження константності функцій є лише однією з можливих вимог, що висуваються до перекладацьких послуг, то еквівалентність перетворюється на специфічний різновид адекватності:

«Еквівалентність в нашій дефініції є специфічним різновидом адекватності, а саме, адекватності при функціональній рівнозначності вихідного тексту і тексту перекладу» (Прунч, 2015: 169).

«Нерозв'язні дилеми, перед якими перекладачі неминуче опинилися через взаємовиключні жорсткі постулати еквівалентності, змінилися, таким чином, доцільним і здійсненим вимогою. В результаті постановки адекватності та еквівалентності в один ряд пріоритетності попередня ієрархія рішень виявилася перевернутою з ніг на голову, а перекладач знайшов ґрунт під ногами» (Прунч, 2015: там само).

Принципи скопос-теорії знайшли своє відображення в комунікативно-функціональному підході в перекладознавстві, який передбачає вивчення перекладу в рамках тієї ситуації, в якій здійснюється переклад, виступаючи в якості засобу задоволення потреб комунікантів (перш за все одержувачів перекладу) та ініціаторів перекладу. При та-

кому розумінні суті перекладацької діяльності основним орієнтиром для перекладача, як і в скопос-теорії, є мета перекладу, усвідомлення якої дозволяє обрати стратегію перекладу, що відповідає специфіці і параметрам комунікативної ситуації.

Згідно з комунікативно-функціональним підходом до перекладу переклад-результат повинен розглядатися як текст, створений у певній комунікативній ситуації з певною метою і який виконує певну функцію. Саме в цьому полягає принципова відмінність комунікативно-функціонального підходу від текстоцентричного, згідно з яким переклад замінює собою оригінал, відтворюючи настільки повно і точно, наскільки це можливо, зміст оригіналу і його комунікативно-релевантні формальні ознаки (Сдобников, 2015).

Інваріант з позицій комунікативно-функціонального підходу трактується як величина варіабельна, яка встановлюється індивідуально для тієї комунікативної ситуації, в якій здійснюється переклад, з урахуванням потреб і очікувань одержувачів і ініціаторів перекладу, специфіки їхньої предметної діяльності і цілі перекладу. Варіативність функції тексту, а також комунікативна ситуація здійснення перекладу визначають обсяг інваріантної інформації, що підлягає збереженню в перекладі (Сдобников, 2015а).

Значним досягненням комунікативно-функціонального підходу, на нашу думку, є типологія стратегій перекладу, що дозволяє систематизувати та диференціювати критерії оцінки адекватності перекладів з урахуванням мети перекладу.

Поняття «стратегія перекладу» є досить розповсюдженим, проте розпливчастим у сучасному перекладознавстві. Деякі автори розуміють стратегію перекладу як концепцію перекладу взагалі, інші – як концепцію перекладу конкретного тексту (Витренко, 2008; Wills, 1983: 143–152) чи фрагменту тексту (Шлепнев, 2018: 166; Ілюхин, 2000); зустрічаються випадки отождолення понять «стратегія перекладу» та «операція перекладу» (Дерік, Белявська, 2014: 22).

У рамках комунікативного підходу до перекладу під стратегією перекладу (стратегією здійснення перекладацької діяльності) розуміємо програму здійснення перекладацької діяльності, що формується на основі загального підходу перекладача до виконання перекладу відповідно до мети перекладу (Сдобников, 2015б). Під одиницею перекладу, що зумовлює добір стратегії перекладу, розуміємо текст.

Текст трактуємо, слідом за О. О. Гончаровою та І. П. Шишкіною як «завершену з точки зору його автора, але у змістовому та інтенціональному планах відкрити для множинних *інтерпретацій* лінійну послідовність мовних знаків, які висловлюються графічним (*писемним*) або звуковим (*усним*) способом, семантико-змістова взаємодія яких створює певну композиційну єдність, яка підтримується лексико-граматичними відносинами між окремими елементами структури, що виникла таким чином... Текст реалізує певну *комунікативну* дію свого / -їх автора / -ів; в його основі лежить певна *комунікативно-прагматична стратегія*, або текстова / -ї функція / -ї, які проявляються за допомогою системи мовних і контекстуальних сигналів, які в силу своєї формальної виразності передбачають *адекватну реакцію адресата*» (Гончарова, 2005: 8); виділення наше. — Н. Ж., С. Ю.). Таке визначення тексту підкреслює його комунікативний задум, який вкладає в нього його автор, отже й відправник, стратегію реалізації вихідного повідомлення, безліч інтерпретацій тексту його потенційними реципієнтами, не обмежує текст виключно писемною формою, передбачає адекватність реакції отримувача у межах одномовної комунікації.

Перелічені характеристики є релевантними під час аналізу перекладів з позицій комунікативно-функціонального підходу, якого ми дотримуємося і вважаємо таким, що максимально відтворює реально існуючі параметри перекладацької діяльності.

Основними компонентами стратегії перекладу є:

- орієнтування в комунікативній ситуації з урахуванням особистості та ролі ініціатора перекладу, мети здійснення перекладу, характеру відносин між комунікантами (офіційний / неофіційний), умов здійснення комунікантами предметної діяльності, контакту комунікантів (безпосередній / опосередкований), форми контакту (письмова або усна), соціальних характеристик рецепторів перекладу;

- стратегічне планування характеру поведінки перекладача, необхідного для досягнення мети перекладу. Мета перекладу є найголовнішим фактором, який впливає на планування перекладацької діяльності і формування стратегії перекладу в цілому (Жмаєва, Корольова, 2018).

Слідом за В. В. Сдобніковим (Сдобников, 2015) виділяємо три стратегії перекладу: стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу, що має на меті реалізацію комунікативної інтенції автора оригіна-

лу у формі створення тексту мовою перекладу, стратегія терціарного перекладу, передбачає створення тексту перекладу, що задовольняє потреби носія мови перекладу, мета якого відмінна від мети автора оригіналу, та стратегія переадресації, націлена на створення тексту перекладу, призначеного для одержувача, який відрізняється від реципієнта вихідного тексту соціальними характеристиками.

Оцінка адекватності перекладу, тобто досягнення поставленої мети перекладу, на наш погляд, відбувається з оглядом на відтворення або зміну характеристик ВТ. Відповідно виокремлюємо критерій «Ступінь релевантної подібності ВТ та ПТ», у межах якого розглядаємо такі підкритерії: відтворення релевантної інформації (повнота відтворення типів вихідної інформації та їхньої ієрархії), відтворення жанрово-стилістичних особливостей ВТ, відтворення формально-структурних характеристик ВТ та прагматична адаптація ВТ (адаптації підлягають явища, що відрізняються національно-культурною специфікою і незнайомі одержувачам ПТ, відсутні в мові перекладу (МП), феномени, що відрізняються конотативним значенням в МП). Стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу передбачає відтворення усіх перелічених критеріїв, у межах двох інших стратегій перекладу їхнє відтворення є факультативним.

Окремо виділяємо такі критерії оцінки адекватності перекладу: коректність оформлення інформації (відповідно з нормативними вимогами МП) та адекватність мовного оформлення ПТ. На нашу думку, останні два критерії є нормативними вимогами під час оцінки якості перекладу, здійсненого з застосуванням будь-якої стратегії перекладу та не передбачають опцій.

Зведені дані критеріїв оцінювання адекватності перекладу з урахуванням стратегії перекладу наведені у таблиці.

Аналіз теоретичних та практичних джерел сучасного перекладознавства дозволяє розглядати адекватність як першорядний параметр в оцінці якості перекладу. До переліку критеріїв адекватності перекладу включаємо ступінь релевантної подібності ВТ та ПТ, у межах якого розглядаємо такі підкритерії: відтворення релевантної інформації, відтворення жанрово-стилістичних особливостей ВТ, відтворення формально-структурних характеристик ВТ та прагматична адаптація ВТ, коректність оформлення інформації (відповідно з нормативними вимогами МП) та адекватність мовного оформлення ПТ.

Таблиця 1

Критерії оцінювання адекватності перекладу з урахуванням стратегії перекладу

Критерій оцінювання адекватності перекладу	Стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу	Стратегія терціарного перекладу	Стратегія переадресації
Відтворення релевантної інформації	Повне відтворення усіх типів вихідної інформації з урахуванням їхньої ієрархії.	Відтворення типів інформації ВТ відповідно до мети перекладу. Повнота відтворення типів вихідної інформації — опціональна. Збереження ієрархії типів інформації ВТ факультативне.	Відтворення усіх типів інформації вихідного тексту з урахуванням їхньої ієрархії. Повнота відтворення — опціональна.
Відтворення жанрово-стилістичних особливостей ВТ	Повне відтворення жанру та стилістичного забарвлення ВТ. Імітація вихідного жанру та стилістичного забарвлення у разі відсутності аналога у МП. Стилістична адаптація тексту (модифікація стилістичного забарвлення ВТ відповідно до вимог відповідного жанру та стилю МП у разі наявності значних конвенціональних розбіжностей у межах мовної пари).	Модифікація / заміна жанру та / або стилістичного забарвлення ВТ відповідно до мети перекладу.	Відтворення жанру та стилістичного забарвлення ВТ. Імітація вихідного жанру та стилістичного забарвлення у разі відсутності аналога у МП. Стилістична адаптація тексту (модифікація стилістичного забарвлення ВТ згідно вимог відповідного жанру та стилю МП у разі наявності значних розбіжностей у межах мовної пари). Повнота відтворення жанрово-стилістичних особливостей ВТ опціональна.

Закінчення табл. 1

Критерій оцінювання адекватності перекладу	Стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу	Стратегія терціарного перекладу	Стратегія переадресації
Відтворення формально-структурних характеристик тексту	Повне відтворення	Повне відтворення — факультативно. Можливі суттєві зміни мети перекладу.	Повне відтворення — факультативно. Можливі суттєві зміни відповідно до мети перекладу.
Прагматична адаптація тексту	Обов'язкова	Опціональна	Обов'язкова
Коректність оформлення інформації	Обов'язкова	Обов'язкова	Обов'язкова
Адекватність мовного оформлення	Обов'язкове	Обов'язкове	Обов'язкове

Стратегія комунікативно рівноцінного перекладу передбачає відтворення усіх перелічених критеріїв, у межах двох інших стратегій перекладу їхнє відтворення є факультативним. Останні два критерії є нормативними вимогами під час оцінки якості перекладу, здійсненого з застосуванням будь-якої стратегії перекладу, та не передбачають опцій.

Висновки. Наукова студія презентує вивчення проблеми оцінювання адекватності перекладу у рамках комунікативного підходу до перекладу з урахуванням мети перекладу. Саме адекватність розглядається як вирішальний параметр в оцінці якості перекладу, що зумовлена його скопосом, тобто метою перекладу. Еквівалентність розглядається як варіант адекватності у випадку функціональної рівнозначності вихідного тексту і тексту перекладу.

Інваріант розглядаємо як величину варіабельну, що встановлюється індивідуально для тієї комунікативної ситуації, в якій здійснюється переклад, з урахуванням потреб і очікувань одержувачів і ініціаторів перекладу, специфіки їхньої предметної діяльності і цілі перекладу.

Типологізація стратегій перекладу дозволяє систематизувати та диференціювати критерії оцінки адекватності перекладів з урахуванням мети перекладу. Розглядаємо три стратегії перекладу: стратегія комунікативно рівноцінного перекладу, стратегія терціарного перекладу та стратегія переадресації.

Виокремлюємо такі критерії оцінки адекватності перекладу: ступінь релевантної подібності ВТ та ПТ, у межах якого розглядаємо такі підкритерії: відтворення релевантної інформації (повнота відтворення типів вихідної інформації та їхньої ієрархії), відтворення жанрово-стилістичних особливостей ВТ, відтворення формально-структурних характеристик ВТ та прагматична адаптація ВТ (адаптації підлягають явища, що відрізняються національно-культурною специфікою і незнайомі одержувачам ПТ, відсутні в мові перекладу (МП), феномени, що відрізняються конотативним значенням в МП); коректність оформлення інформації (відповідно з нормативними вимогами МП) та адекватність мовного оформлення ПТ.

Стратегія комунікативно рівноцінного перекладу передбачає відтворення усіх перелічених вимог, у межах двох інших стратегій перекладу їхнє відтворення є факультативним. Останні два критерії є нормативними вимогами під час оцінки якості перекладу, здійсненого з застосуванням будь-якої стратегії перекладу, та не передбачають опцій.

Запропоновані критерії оцінювання адекватності перекладу з урахуванням застосованої стратегії перекладу, розглядаємо як початкову сходинку в даному напрямку досліджень. Вважаємо за необхідне встановлення детальних підкритеріїв оцінювання та значущості кожного з них в рамках оцінювання з метою мінімізації суб'єктивності оцінки та підвищення адекватності перекладів в цілому. Значним доробком на подальшу перспективу було б представлення критеріїв оцінювання адекватності перекладу у вигляді матриці опцій, з урахуванням лінгвістичних, комунікативних, прагматичних, культурологічних характеристик ВТ, деталізації мети перекладу (з урахуванням замовника у разі наявності), умов здійснення перекладу, особливостей адресата.

В якості перспектив подальших розробок вбачаємо застосування визначених критеріїв на практиці стосовно перекладів різних типів текстів, виконаних із застосуванням різних видів стратегій перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

- Алексеева И. С. Введение в перевод: учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. Санкт-Петербург, 2004. 352 с.
- Витренко А. Г. О Стратегии перевода. *Вестник МГЛУ: Сопоставительная лингвистика и вопросы перевода*. Москва, 2008. Вып. 536. С. 3–17.
- Гончарова Е. А., Шишкина И. П. Интерпретация текста. Немецкий язык. Москва : Высшая школа, 2005. 368 с.
- Дерік І. М., Белявська К. О. До питання про роль особистості перекладача у виборі стратегії перекладу художньої літератури. *Науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського*: зб. наук. праць. Лінгвістичні науки. Одеса : Астропринт. 2014. Вип. 19. С. 18–23.
- Жмаєва Н. С., Корольова Т. М. Стратегії, тактики та операції перекладу : Proceedings of XX International scientific conference. *Practical Applications of Research Findings 2018*. Morrisville : Lulu Press. P. 60–63.
- Илюхин В. М. Стратегии в синхронном переводе : на материале англо-русских и русско-английских комбинаций перевода : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2000. 206 с.
- Прунч Э. Пути развития западного переводоведения. От языковой асимметрии к политической. Москва : Валент, 2015. 512 с.
- Сдобников В. В. Использование коммуникативно-функционального подхода к оценке качества перевода. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2017/03/15/sdobnikov_v.v.pdf (дата звернення: 01.10.2019)
- Сдобников В. В. Инвариант перевода: миф или реальность? Иностранный язык в контексте межкультурной коммуникации. Иностранные языки в контексте межкультурной коммуникации: материалы докладов VII Междунар. конф. (25–27 февраля 2015 года). Саратов : ИЦ «Наука», 2015. С. 197–208.
- Сдобников В. В. Коммуникативная ситуация как основа выбора стратегии перевода : автореф. дис. ... доктора филологических наук : 10.02.20. Москва, 2015 б. 48 с.
- Шлепнев Д. Н. Стратегия перевода и параметры стратегических решений. *Перспективы науки и образования*. 2018, № 5 (35). С. 161–170.
- Wilss W. Translation Strategy, Translation Method and Translation Technique : Towards a Clarification of Three Translational Concepts. *Revue de Phonetique Appliquee*. 1983. 66/68. P. 143–152.

К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КРИТЕРИЕВ ОЦЕНИВАНИЯ АДЕКВАТНОСТИ ПЕРЕВОДА

Наталья Жмаева

кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»,

Одесса, Украина

e-mail: zhmaeva@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3382-0155>

Светлана Юхимец

кандидат педагогических наук, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»,

Одесса, Украина

e-mail: yukhymets.svetlana@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3350-7310>

АННОТАЦИЯ

Разнообразие переводческих услуг и требований, предъявляемых к адекватности и качеству перевода в глобализированной индустрии перевода, вызывает необходимость решения вопроса оценки его качества.

Основным ориентиром для переводчика в современных условиях является цель перевода, осознание которой позволяет выбрать стратегию перевода, соответствующую специфике и параметрам коммуникативной ситуации перевода. Первостепенным параметром в оценке качества перевода становится адекватность, что вызывает необходимость разработки системы ее оценивания как предпосылки повышения эффективности профессиональной деятельности переводчиков и разработки дидактических основ их подготовки.

Оценка адекватности перевода, то есть достижение поставленной цели перевода, осуществляется с учетом воспроизведения или изменения характеристик исходного текста (ИТ). Соответственно, выделяем критерий «Степень релевантного сходства ИТ и переведенного текста (ПТ)», в рамках которого рассматриваем такие подкритерии: воспроизведение релевантной информации, воспроизведение жанрово-стилистических особенностей ИТ, воспроизведение формально-структурных характеристик ИТ и прагматическая адаптация ИТ. Стратегия коммуникативно равноценного перевода предусматривает воспроизведение всех перечисленных характеристик, в пределах двух других стратегий перевода их воспроизведение является опциональным.

Отдельно выделяем следующие критерии оценки адекватности перевода: корректность оформления информации и адекватность языкового

оформления ПТ. Последние два критерия являются нормативными требованиями при оценке качества перевода, осуществленного с применением любой стратегии перевода, и не предусматривают опций.

Ключевые слова: лингвистический подход, коммуникативно функциональный подход, эквивалентность, инвариант, адекватность, стратегия перевода, критерии оценки адекватности перевода.

ON THE ISSUE OF TRANSLATION ADEQUACY ASSESSMENT CRITERIA

Natalya Zhmayeva

Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

e-mail: zhmaeva@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3382-0155>

Svitlana Yukhymets

Candidate of Pedagogy, Associate Professor at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

e-mail: yukhymets.svetlana@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3350-7310>

SUMMARY

Diversification of translation services, adequacy and quality expectations in an increasingly globalized translation industry has accentuated the significance of translation quality assessment.

Under present circumstances the goal of translation is considered to be the reference point for an interpreter or a translator. It is the goal of translation that enables the choice of the translation strategy that meets the requirements of the specific nature and the features of the communicative situation of translation. Adequacy proves to be the primary parameter of translation quality assessment necessitating the need of its evaluation as a precondition for translators' professional activity efficiency increase and development of didactic basics of translators' professional training.

Translation adequacy assessment, i.e. achievement of the goal of translation is carried out with regard whether replication or alteration of the features of the source text (ST) takes place. Consequently, the criterion «Degree of Relevant Resemblance of the ST and Target Text (TT)» is singled out, within which the following sub-criteria are considered: relevant information rendering, ST genre

and stylistic features rendering, ST formal and structural features rendering, ST pragmatic adaptation. The strategy of the communicative translation foresees obligatory rendering the listed features, within the latest two strategies their rendering is optional.

Moreover, the following translation adequacy assessment criteria are singled out: the correctness of data arrangement and the adequacy of linguistic arrangement. These criteria are considered to be normative requirements when assessing translation adequacy within any strategy of translation and do not provide any options.

Key words: linguistic approach, communicative-functional approach, equivalence, invariant, adequacy, translation strategy, assessment criteria.

REFERENCES

- Alekseeva, I. S. (2004). *Vvedenie v perevodovedenie [Introduction into Translation Studies]*. Moscow: Akademiia [in Russian].
- Vitrenko, A. G. (2008). О «стратегии перевода» [On the Translation Strategy]. *Vestnik MGLU – Sopostavitelnaia lingvistika i voprosy perevoda – MSLU Bulletin: Comparative Linguistics and Translation Issues*, 536, 3–17. Moscow [in Russian].
- Goncharova, E. A. (2005). *Interpretatsiia teksta. Nemetskii iazyk [Text Interpretation. German]*. Moscow: Vysshiaia shkola [in Russian].
- Derik, I. M., & Beliavska, K. O. (2014). Do pyttannia pro rol osobystosti perekladacha u vybori stratehii perekladu khudozhnoi literatury [On the Issue of the Translator's Role when Choosing Translation Strategy of Belles-Lettres]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukraiinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho. Lnhvistychni nauky – Scientific Research Issues of South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky. Linguistic Sciences*, 19, 18–23 [in Ukrainian].
- Zhmayeva, N. S., Korolova, T. M. (2018). Stratehii, taktyky ta operatsii perekladu [Translation Strategies, Tactics and Operations]. *Proceedings of XX International scientific conference «Practical Applications of Research Findings 2018»*. (pp. 60–63). Morrisville: Lulu Press [in Ukrainian].
- Iliukhin, V. M. (2000). Strategii v sinkhronnom perevode: na materiale anglo-russkikh i russko-angliiskikh kombinatsii perevoda [Strategies in simultaneous translation: based on English-Russian and Russian-English translations]. *Candidate's thesis*. Moscow: MLU [in Russian].
- Prunch, E. (2015). *Puti razvitiia zapadnogo perevodovedeniia. Ot iazykovoi asimmetrii k politicheskoi [Ways of Development of Western Translation Studies. From Language Asymmetry to the Political One]*. Moscow: Valent [in Russian].
- Sdobnikov, V. V. (2015). *Ispolzovanie kommunikativno-funktsionalnogo podhoda k otsenke kachestva perevoda [Use of communicative and functional approach in assessing the quality of translation]*. Retrieved from https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2017/03/15/sdobnikov_v.v.pdf. [in Russian].
- Sdobnikov, V. V. (2015a). Invariant perevoda: mif ili realnost' [Invariant of Translation: Myth or Reality?]. *Proceedings from VII Mezhdunar. konf-tsii «Inostrannye iazyki v kontekste*

mezhkulturnoi komunikatsii» — The Seventh International Conference «Foreign Languages in the Context of Intercultural Communication». (pp.197–208). Saratov: PC «Nauka» [in Russian].

Sdobnikov, V. V. (2015b). Kommunikativnaia situatsiia kak osnova vybora strategii perevoda [Communicative Situation as the Basis of Choice of Translation Strategy]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow: Moskovskii gos. lingvist. un-t [in Russian].

Shlepnev, D. N. (2018). Strategiiia perevoda i parametry strategicheskikh reshenii [Translation Strategy and Parameters of Strategic Decisions]. *Perspektivy nauki i obrazovaniia — Prospects for Science and Education*, 5 (35), pp. 161–170 [in Russian].

Wilss, W. (1983). Translation Strategy, Translation Method and Translation Technique: Towards a Clarification of Three Translational Concepts. *Revue de Phonetique Appliquee*, 66/68, 143–152.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2019

ТИПОЛОГИЯ В СЕМАНТИКЕ: ИРАНО-СЛАВЯНСКИЕ СЕМАСИОЛОГИЧЕСКИЕ ВСТРЕЧИ

Александр Илиади

доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой методик дошкольного и начального образования Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко, Кропивницкий, Украина
e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена актуальной проблеме общей семасиологии — исследованию феномена регулярности семантического развития в лексике языков двух групп индоевропейской генетической семьи. Подход к анализу семантики с позиций охвата нескольких лексико-семантических систем предоставляет исследователю более полную картину распространённости языковых явлений и твёрдую почву для обобщений. Особенно интересны наблюдения над лексикой языков, носители которых являются носителями разных культур, в том числе культур и традиций общения. Типологические аналогии в семантике коммуникации этносов с различной культурой указывают либо на типологию языкового мышления, либо на реализацию общих семантических закономерностей, начавших действовать еще в эпоху праязыка, либо на языковые контакты разного времени.

В качестве объекта наблюдений выбрана лексика иранских и славянских языков, чей вокабулярный ещё сравнительно мало разработан на предмет сравнительно-семасиологического описания и выделения типологически общих черт в корреляции базового и производного значений. Предварительные наблюдения дают основание выделить следующие семасиологические параллели: 1) разыгрывание ситуации находки ребёнка на дороге как способ обмануть смерть, преследующую новорождённых в семье; 2) наделение символической значимостью завязки, узла, понимаемых как договор, обет, клятва, связывающих субъекты правовой ситуации; 3) связь руки с понятием помощи (видимо, также в ритуальном смысле). Прочие семасиологические встречи: отражённое в семантике стремление понять и описать объекты окружающего мира путём сравнения их с

частями человеческого тела; сохраняемые семантикой следы архаичного воззрения на связь членов рода через кровь (семя → род = 'люди одной крови/одного семени'); переход *verba facere* → *verba dicere*; переносное употребление глаголов с исконной семантикой 'шатать, качать' как 'ходить', 'гулять'; реализация семантической потенции обозначать ненужное через каритивный префикс и корень со значением 'дело'; изменение 'мести' → 'похищать' и 'мести' → 'прогонять' и пр.

Ключевые слова: семантика, этимология, типология, производное, глагол.

Предварительные замечания. Типологические аналогии в семантике относятся к явлениям, о которых обычно много говорят, но рассуждения об этом специфическом объекте лингвистических штудий, в основном, просто сводятся к признанию или непризнанию общих закономерностей эволюции значения, малорезультативному в силу отсутствия апелляции к какой-либо методологической установке. А между тем, подходы к методике выявления и объяснения типологически однородных семантических перебоев в разных языках были намечены ещё во второй половине XIX в. в лингвистических трактатах А. А. Потебни и С. П. Микуцкого, а позднее развиты В. И. Абаевым, Р. А. Будаговым, О. Н. Трубачёвым и отчасти Вяч. Вс. Ивановым, Т. В. Гамкрелидзе, чьи весомые достижения в этой области ныне, к сожалению, практически не востребованы. Причина этого — забвение, вызванное губительной для лингвистики тенденцией к дегуманизации науки о языке, одним из признаков которой является демонстративное невнимание к трудам классиков, вместо которых предлагаются околонучные публикации по «лингвистическому постмодернизму», несколько не расширяющие границы познания, напротив, подводящие к мысли об отказе языковедению в его собственной методологии в пользу интердисциплинарной эклектики, столь популярной сегодня. Фактически всё, чем располагает современная семасиология, это несколько серьёзных исследований, в которых отражён опыт наблюдения над регулярностью смысловых изменений в рамках словаря одного языка (ср., напр., монографию А. А. Зализняк (Зализняк, 2013)), их типичностью в группе родственных языков (фундаментальные работы Р. А. Будагова (Будагов, 1963), В. В. Левицкого (Левицкий, 1997), Е. Г. Микиной (Мікіна, 2012) и О. А. Меркуловой (Меркулова, 2009)), и уже имеются пионерские исследования по описанию семантической типологии в нескольких

группах одной семьи языков (наблюдения А. Ф. Журавлёва (Журавлёв, 2016: 345–418), работа коллектива Института языковедения им. А. А. Потебни (Непокупный, Быховец, Пономаренко, 2005), а также диссертации И. Н. Короткой (Коротка, 2018) и А. А. Фёдоровой (Фёдорова, 2018)). В целом, пока весьма скромный список.

Конечно, для верификации смысловой взаимосвязи, постулируемой как типичная для лексико-семантической системы языка, первостепенную важность имеют данные, накопленные в процессе работы над материалом нескольких групп внутри одной генетической семьи языков. Он предоставляет исследователю более полную картину распространённости языковых явлений и твёрдую почву для обобщений. Особенно интересны наблюдения над лексикой языков, носители которых одновременно являются носителями разных культур, что в равной степени относится также к культуре и традициям общения. Типологические аналогии в семантике коммуникации этносов с различной культурой указывают либо на типологию языкового мышления, либо на реализацию общих семантических закономерностей, начавших действовать еще в эпоху праязыка, либо на языковые контакты разного времени. А вернее всего говорить о том, что имели место все три источника аналогий. Поэтому работа со сложно организованным вокабулярием культурной сферы даёт интересные и во многом неожиданные результаты. Например, такие результаты показали предварительные наблюдения над семантической типологией в лексике иранских и славянских языков, где можно уверенно выделить два типа семантических параллелей, общих для иранского и славянского: один, обусловленный совместным историческим развитием диалектов обоих языков и совместным переживанием общих процессов в семантике (и не только), и второй, продиктованный общими закономерностями языкового развития.

Мы говорим о «предварительных наблюдениях», т. к. эта область исследований пока остаётся мало известной: семантическая организация лексики в обеих группах языков даже не сформулирована как проблема, не говоря уже о сколько-нибудь значимых попытках её решения хотя бы на уровне систематизации данных этимологических словарей и представления их в виде корпуса аналогий/контрастов в семантике общих ЛСГ. Исключение составляет интересная работа А. Ф. Журавлёва «Из наблюдений над славяно-иранскими семанти-

ческими параллелями (slavo-ossetica)», которая, по словам её автора, «может рассматриваться как семантический комментарий слависта к «Историко-этимологическому словарю осетинского языка» В. И. Абаева» (Журавлёв, 2016: 345–418). Нам также уже приходилось писать на эту тему и выделить ещё несколько случаев проявления типологически общих особенностей в семантике номинации, развитии лексического значения в иранском и славянском (Илиади, 2013), и в свете накопившихся новых фактов заявленная проблема предстаёт сложнее, чем при первом знакомстве с ней. Потому представляется необходимым вернуться к ней с очередной «порцией» примеров, используя те же исследовательские приёмы.

Ирано-славянские семасиологические встречи засвидетельствованы примерами, которые в целях удобства описания лучше представлять в виде небольших исследовательских этюдов.

1. Одинаковый путь семантического развития 'лизать' → 'улитка', 'слизень' у некоторых иранских и славянских суффиксальных производных от рефлексов и.-е. **leigh-* 'лизать', ср., в частности, тадж. *lesak* зоол. 'улитка' (букв. 'лизун'), совр. перс. *lisäk* 'то же' — дериваты от иран. **laiž-* : **liž-* 'лизать' (Эдельман, 2013: 64–66) и рус. диал. жиздр., калуж., пск., южн.-урал. *лизун* 'слизень, улитка', 1900 г. (Словарь русских народных говоров, 1965–2019 (17: 44)) < *лизать*, ср. определение лизуна-улитки: «Она ползает, будто лижет» (Словарь русских народных говоров, 1965–2019 (17: 44)). Сюда же укр. диал. *лизун* 'улитка, *Limax L.*; *Helix L.*', *лизюк*, *лізень*, *лізун* 'то же'. Объяснение укр. форм как результата контаминации *лизун* 'слизень, улитка', *слизюк*, *слізень*, *слізун* и *лизати*, *лізти* (Етимологічний словник української мови, 1982–2012 (3: 231)) представляется необязательным. Можно говорить о параллельном словообразовании в двух формально близких гнездах (*слиз* 'слизь' и *лизати*), обусловленном их сближением на основе прозрачной связи реалий — улитки, слизня и оставляемого ею/им слизистого следа.

2. Производность значения 'рождать' в глаголах с исконной семантикой 'искать'/'находить': осет. *aryn* (южн. *waryn*) : *ard* | *erun* : *ird* 'находить' и 'рождать' (*fælə jæm fændag næ ary* «... но не находит к нему дороги» и *qæmpy wælæ x yssyd Sæniat, qærzydta, jæ aryn afon ærcyd* «на соломе лежала Саниат, стонала, пришло ей время рожать»), пам. ор. *vār-* 'находить', 'рождать', в которых выделяется распространенная в

иран. языках основа *var-* с этими же значениями < и.-е. **uer-* 'находить' (Абаев, 1958–1989 (1: 73–74)). Славянские аналогии представлены, прежде всего, рус. данными, в основном, из говоров, находящихся вне пределов России (Литва, Латвия, Эстония, Азербайджан), за исключением тульских: «Давней не записывались, пока *ребяенок найдется*, тогда его запишут и сами запишутся» (Латвия), «У ей скоро *ребенок должен найтиться*, опять работать не смоёт» (Литва) и др. Далее: укр. диал. черниг. *найтись*, *находиться* 'родиться, рождаться' («У шапачках *находяться* дети, то гаворили — щчасливає», «*найшовся* и дитеначек»), *знайти дитину* 'родить ребенка' («А її уже й не турбую, моєї бідної Катрусі, щоб уже благополучно *знайшла*»), серб. диал. (у сербов-граничар, а также в говорах Боснии), фолькл. (в песнях) «как *нашло се дете*», «*Нашло се джетешице* мушко или женско (већ како буде), дошао сам по зламeнье», болг. *найде се* 'роди се', кашуб. *nalezć sa* 'найтись, оказаться', но «Ро zesac latax nalazło są u nix zescko», ср. еще *nelezk* 'внебрачный ребёнок; подкидыш, найдёныш' (материал приводится по: (Толстая, 1997: 290–291): семантическая модель «нашёлся ребёнок»; тут же см. подробно о магическом обряде обмана судьбы теми семьями, где «не держались дети» (ритуальное разыгрывание ситуации обнаружения (находки) ребёнка случайным прохожим). Его цель — уберечь новорождённого от предписанной ему смерти). Ср. для кашуб. форм серб./хорв. соответствие *налазити* в знач. собственно 'находить'.

Из неиндоевропейских параллелей ср. тюрк. *tap-* 'находить', 'рождать' (Абаев, 1958–1989 (1: 74)).

3. Общность принципа номинации в некоторых названиях полотенца, платка для рук. Речь идет об иранских и славянских двусловных лексемах с последовательностью «именной компонент со значением 'рука' & глагольный компонент со значением 'тереть'». В частности, этот принцип («рука & тереть») реализован в: 1) осет. *kælmærzæn* 'платок', 'шаль' из *kær-mærzæn* 'утиральник для рук', *k'ūx-mærzæn* | *k'ox-mærzæn*, *k'ūxtæ-mærzæn* 'платок-утиральник', где **kær* 'рука', *k'ūx* | *k'ox*, *k'ūxtæ* 'рука', 'руки', а *mærzæn* < *mærzun* 'утирать' (Абаев, 1958–1989 (1: 577–578); 2: 78); 2) перс. *dastmāl* 'платок (носовой)' из *dast* 'рука' и *māl* ~ *mālidan* 'тереть, растирать' (Абаев, 1958–1989 (1: 577): *kælmærzæn*; 4: 439, 604, 703). Ср. славянские эквиваленты в виде рус. диал. перм., вят., влад. и др. *рукотёр* 'полотенце',

рукотёрка 'то же' (Словарь русских народных говоров, 1965–2019 (35: 255)) с постпозитивным *тер-* от *тереть*.

4. Ср.-перс. *tōxt* 'семя, зерно' > *tōxt-ak* 'род, племя' (Расторгуева, 1966: 29) ~ рус. фолькл. *сэмя* 'порода, наследство' (*гадючыё сэмя, ведьмино сэмя* и др.).

5. Ср.-перс. ман. *bann* {*bn*} 'рабство, тюрьма', парф. *band* {*bnd*} 'то же', хс. *banaa-*, *banua-* 'арестованный', согд. будд., ман. *ḅnd* 'тюрьма; оковы, узы', тадж. *banda* 'раб, невольник; слуга' (последнее из **bandaka-*), а также инновации вроде курд. курм. *bāndī* 'заключенный, арестованный' (Расторгуева, Эдельман, 2000 (2: 73–74, 79)), ягноб. (из тадж.) *bandī* 'заключенный, узник', (из тадж.) *bandixonā* 'темница, тюрьма' (Ягнобско-русский словарь, 1957: 229) и др., относящиеся к гнезду иран. **band-/bad-* 'связывать'. С другой стороны, подобный мотив номинации использован в рус. *узник* 'невольник, заключённый' ~ *узы* 'оковы, путы' и укр. *в'язень* 'узник, заключённый', *в'язниця* 'тюрьма' ~ *в'язати* 'связывать' (восходят к псл. *(*v*)*oza* ~ *(*v*)*ežati*, о которых см.: (Этимологический словарь славянских языков, 1974–2018 (40: 98–100))).

6. Ягноб. *gab dih-*, *gap dih-*, *gap dēh-* 'говорить', 'беседовать', 'разговаривать' (сложный глагол, именная часть которого таджикская, а вспомогательный глагол ягнобский — полукалька с тадж. *gap zadan*), где *gap* 'слово', 'речь', 'разговор', а *dēh-*, *dēh-*, *dih-* 'бить', 'ударять', 'колотить' и 'кидать' (Ягнобско-русский словарь, 1957: 245, 253; Хромов, 1972: 86, 96). По логике грамматического построения и по семантическому контуру близко рус. разговорному выражению *перекинуться парой слов* или *бросаться словами* (= говорить безответственно, болтать).

7. Ср.-перс. *rōb-* /*lwp*/ 'тереть', 'выметать' и *rōb* /*lwp*/ 'грабёж', кл. перс. *rustan* 'мести' и *robūdan* 'похищать', бел. *rōpag* : *rupt* 'мести', йезди *ropyun*, *rofyun*, *-rop-*, *roftyun*, *-ruv-* (к. *roftmun*) 'красть, похищать, воровать, грабить', а также 'мести, подметать' < иран. **raup-*, **rup-*, ср. авест. **rūp-* 'опустошать' (?) Молчанова, 2008: 266), ягноб. *rant-* 'мести, подметать; вытирать', в секретном языке — 'воровать' (Ягнобско-русский словарь, 1957: 312) ~ рус. разг. жарг. *подмести* 'взять чужое', 'украсть'.

8. Ягноб. *pisām-* 'мести (сор, мусор)' и перен. 'прогонять' (Хромов, 1972: 177) ~ рус. разг. импег. *выметайся* 'уходи прочь'.

9. Руш., хуф. *ba-sīr* 'пресыщенный, дошедший до предела (терпения)', где *ba-* — именная приставка, противоположная отрицательному *bī-*, а *sīr* 'сытый' (Соколова, 1959: 138, 141, 249), букв. — «пре-сыт», что примерно соответствует серб./хорв. *прѣсит* 'слишком сытый, пресытившийся', ср. еще рус. (старославянизм) *пресыщен* < *пресытить*.

10. Возникновение вторичной правовой семантики (обязанности, долга, союза, договора) в глаголах со знач. 'вязать, связывать' и их производных: руш., хуф. *vīnd*: руш. *vost*, хуф. *vīst* 'привязывать, связывать', 'запирать (дверь)', а также в руш. выражении *šart vēstōw* 'заключать условие' (Соколова, 1959: 272–273), шугн. *vīšč*, inf. *vīstōw*, (в баджувском диалекте) *vīšč*, *vīšč* 'связывать, завязывать, привязывать; перевязывать' и 'закключать договор' (< **band-*: **bad-* 'связывать') (Расторгуева, Эдельман, 2000 (2: 69–70)), ср. также осет. *bæddgæjæ*, *bæddgæj* 'взаимы', 'в аренду' < *bæddyn* | *bæddun* 'вязать' (< **band-*) (Абаев, 1958–1989 (1: 243)), в котором также представлено смещение 'связь' → 'договор (о заёме, аренде)'. Славянские аналоги: серб./хорв. *обавѣзати* 'обязать' и перен. 'обязать', рус. *обязать* 'вызвать кого-то на ответную услугу' < *об-вязать*, диал. ряз. *в'язаться* 'обещать что-либо сделать', 1873 г., иркут., тобол. *связка* 'общение, знакомство, дружба' (Словарь русских народных говоров, 1965–2019 (6: 73; 36: 335)), где значение 'дружба' = 'союз', 'договор' (вообще показательно *связка* как *договор*), фразеологизм *связать договором* (*клятвой*, *обетом*), укр. *зобов'язати* 'обязать, вменить в обязанность' ~ *в'язати* 'вязать' и под.

Впрочем, проявление этой тенденции обнаруживается за пределами иранского и славянского, ср. лат. *vincīre* 'обязывать, обвинять' и 'скреплять клятвой' (*Jovis nomine vincita fides testimoniorum* — правильность свидетельских показаний, скрепленная именем Юпитера (клятвой) (Дворецкий, 1976: 1080)).

11. Развитие (но не исключен также исконный синкретизм) речевой семантики у звукоподражательных глаголов физического действия, ср.: тадж. *laqidan* (диал. *lakidan*) 'болтать(ся)' и *laq-laq* 'болтовня', тадж. *lak-lak* 'болтающийся' и тадж. кар. *laq-laq k.* 'болтать', восходящие к иран. **lak-* < и.-е. **lek-* 'гнуть(ся)', 'болтать(ся)', 'скакать', 'прыгать' (Эдельман, 2013: 66–67), сюда же руш., хуф. *laq*: *laqt* 'качаться, болтаться' и *lāq*: *lāqt* 'болтать (языком)' (Соколова, 1959: 201)

~ рус. *болтáть* 'говорить' и *болтáться* 'раскачиваться', 'шататься, ходить без дела', а также *болтáть* 'приводить в движение жидкость, мутить' и 'пустословить, суесловить', блр. *бовтаць* 'болтать, взбалтывать какую-либо жидкость', 'колыхать, двигать' и 'говорить вздор' (Этимологический словарь славянских языков, 1974–2018 (3: 119–120)).

12. Точно так же из семантики 'шатать, качать' в иран. и слав. лексемах развивается новое значение 'ходить (без дела)', 'гулять', ср.: ягн. *likak* 'трястись, приходит в движение', кауз. *likunak* 'трясти, приводить в движение' и *laks-*: *láksak* инф. 'ходить; кружиться; бродить; путешествовать', (перен.) 'гулять (о молодом человеке и девушке)' и др. < иран. **lak-* (к и.-е. **lek-* 'гнуть(ся)', 'болтать(ся)', 'скакать', 'прыгать') (Эдельман, 2013: 66) ~ рус. *шатать* 'раскачивать, качать', *шататься* 'качаться' и 'бродить без дела'.

13. Руш., хуф. *wazm*, *wazn* 'груз, тяжесть' и произв. с формантом *-in* (суфф. прилагательных, указывающий материал или свойство) *wazmīn* 'тяжелый, тяжкий', (эвфемист.) 'беременная' (Соколова, 1959: 187, 277) ~ ст.-сл. брѣмѣ 'груз, бремя' и произв. брѣменьнъ, прилаг. 'обремененный', болг. *брѣмenna* 'беременная' и др. (Этимологический словарь славянских языков, 1974–2018 (1: 195–196)), а также рус. *тяжесть* и диал. *тяжѣлая* 'беременная', укр. *вага* 'вес, тяжесть' и произв. *вагітна* 'беременная'.

14. Фарси-кабули *nākār* 'беспольный' — сложение *kār* 'дело' с преф. *nā-* со значением отсутствия качества (Дорофеева, 1960: 29), ср. еще тадж. диал. *vekor* 'ненужный', литер. *bekor* из *bē* (< *abē*) + *kor* 'дело' (Расторгуева, 1964: 48) наряду с рус. диал. петерб., калуж. (нач. XX в.) *бездѣль* 'что-либо, не имеющее ценности, значения', 'пустяк, мелочь, безделица' (Словарь русских народных говоров, 1965–2019 (2: 186)) ~ *дело*.

15. Близкий случай с отрицанием имеем в осет. *magūsa* | *magosa* 'бездельник', 'лодырь' из *ta-kūsa*, где *kūsa* — 3-е лицо конъюнктива от *kūsyn* 'работать', а *ta* — частица запрещения-отрицания (Абаев, 1958–1989 (2: 65)) при слав. **ne-orbь/*ne-orba*, ср.: рус. перм. *нѣробь*, *-и* 'о том, кто не работает' (Словарь русских народных говоров, 1965–2019 (21: 143)) — поздняя грамматическая перестройка **нероб* по образцу *ī-*основ, укр. диал. *нероб* 'бездельник, лентяй', *нероба* 'т. с.' ~ *роба* 'трудолюбивая, работающая женщина' (Етимологічний словник української мови, 1982–2012 (5: 98–99)) & **orbь/*orba*.

16. Перенос названий частей тела в сферу топографической номенклатуры, ср.: дари диал. (гер.) *dane* 'вход в ущелье' < *dan/dahan* 'рот' (Иоаннесян, 1999: 49) ~ рус. *устье*, словообразовательно (ещё в праславянскую эпоху) зависимое от *уста́*. Ср. англ. *mouth* 'рот' и 'устье реки', в котором представлено не произведённое морфологическим путем новое слово, а всего лишь новое метафорическое значение.

17. Ещё один подобный пример географического употребления соматического термина иллюстрируется дари диал. (гер.) *gardane* 'перевал' < *gardan* 'шея' (Иоаннесян, 1999: 49) ~ рус. *перешеек* в знач. 'горный перевал' < *шея*. Ср. еще англ. *neck* 'шея' и геогр. 'перешеек', но уже без использования специального словообразующего элемента для оформления нового слова.

18. Дари диал. (гер.) *bâreš* 'дождь' < *bâr* 'литься (о дожде)' (Иоаннесян, 1999: 51) ~ рус. *лечь*, *-ливать* > *львень*, укр. *з-льва* 'то же'.

19. Дари диал. (гер.) *daste* 'связка, букет' < *dast* 'рука' (Иоаннесян, 1999: 49) ~ серб., хорв. *rukovět* 'пучок, снопок колосьев' < *ръка* 'рука'.

20. Дари диал. (гер.) *amdesti* 'помощь' < *dest* (< *dast*) 'рука' + суфф. — *i* (Иоаннесян, 1999: 53) ~ укр. диал. *виру́ка* 'помощь' (Етимологічний словник української мови, 1982–2012 (5: 136)), *вируча́ти*, рус. *выруча́ть*, *выручка*, в основе которых сущ. *рука́*.

21. Отметим общий характер образного обозначения последнего ребенка в семье как последыша, которого «наскребли» из остатков муки, ср.: перс. фразеологизм *tah-taqāri* — последний ребенок у родителей, последыш (*на которого «наскребли муки» со дна глиняной лохани*) (Голева, 2006: 97) и рус. перм., костром., яросл., ворон. и др. *поскрéбыш* 'последний ребенок в семье', влад., калуж., сарат. и др. *поскрéбышек* 'остатки, оскребки (теста, муки и т. п.)' и перм., урал., курск. 'последний ребенок в семье' (Словарь русских народных говоров, 1965–2019 (30: 172)) ~ *скребти*, *скрести*. Несколько других примеров фразеологизмов персидского языка, идеологически близких к русским, см. (Голева, 2006: 68, 124): параллели к рус. *на чужом горбу ездить* (в перс. букв. = *возить груз на чьей-л. спине*) и *как сыр в масле катается* (в перс. букв. = *его хлеб плавает в масле*).

Некоторые выводы. Результаты разбора типологически общих случаев развития лексической семантики в иранском и славянском укладываются в рамки знаменитого и весьма точного определения В. И. Абаевым понятия «язык» как исторического опыта народа, за-

фиксированного в словах-понятиях и грамматических категориях. Глубина этого толкования постигается как раз при сравнении исторического опыта двух языковых культур, когда на поверхность выходит общее в этом опыте и показывает типичность в развитии языкового мышления, общие свойства носителей разных языков в восприятии и оценке окружающего мира. К таковым общим чертам можно отнести элементы организации семантики языка ритуала: 1) обыгрывание ситуации нахождения ребёнка на дороге как способ обмануть смерть, преследующую новорождённых в семье; 2) наделение символической значимостью завязки, узла, понимаемых как договор, обет, клятва, связывающих субъекты правовой ситуации; 3) связь руки с понятием помощи (видимо, сначала также в ритуальном смысле). Далее: отметим также отложившееся в семантике стремление понять и описать объекты окружающего мира через сравнение их с частями человеческого тела (антропоцентричность в познании); сохраняемые семантикой следы архаичного воззрения на связь членов рода через кровь (откуда *семья* → *род* = 'люди одной крови/одного семени'); переход *verba facere* → *verba dicere*; переносное употребление глаголов с исконной семантикой *шатать*, *качать* как *ходить*, *гулять*; реализацию семантической потенции обозначать ненужное через каритивный префикс и корень со значением *'дело'*; *изменение 'мест'* → *'похищать'* и *'мест'* → *'прогонять'* и *пр.*

ЛИТЕРАТУРА

- Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР; Наука, 1958–1989. Т. I–IV.
- Абаев В. И. Сложные слова — хранители древней лексики. *Вопросы языкознания*. 1983. № 4. С. 75–85.
- Будагов Р. А. Сравнительно-семасиологические исследования (Романские языки). Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1963. 301 с.
- Восканян Г. А. Русско-персидский словарь. Москва: Русский язык, 1986. 832 с.
- Голева Г. С. Фразеология современного персидского языка. Москва: Муравей, 2006. 224 с.
- Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: Русский язык, 1976. 1096 с.
- Дорофеева Л. Н. Язык фарси-кабули. Москва: Изд-во восточной литературы, 1960. 84 с.
- Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.

- Журавлёв А. Ф. Эволюции смыслов. Москва : ЯСК, 2016. 472 с.
- Зализняк А. А. Русская семантика в типологической перспективе. Москва : Языки славянской культуры, 2013. 640 с.
- Илиади А. И. К сравнительно-исторической семасиологии иранских и славянских языков. I. *Функциональная лингвистика*. 2013. № 5. С. 143–145.
- Иоаннесян Ю. А. Гератский диалект языка дари современного Афганистана. Москва : Восточная литература, 1999. 239 с.
- Коротка І. М. Семантична організація лексичних гнізд зі значенням 'рости', 'збільшуватися' у германських, слов'янських та балтійських мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Кіровоград, 2018. 233 с.
- Левицкий В. В. Этимологические и семасиологические исследования в области германских языков. Черновцы : Рута, 1997. 277 с.
- Меркулова О. А. Сравнительно-историческое исследование регулярных семантических переходов в германских языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2009. 23 с.
- Мікіна О. Г. Историко-семасиологичне дослідження латинських і романських дієслів мовлення на індоєвропейському фоні. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 450 с.
- Молчанова Е. К. Йезди (зороастрийский дари). *Основы иранского языкознания : среднеиранские и новоиранские языки*. Москва : Восточная литература РАН, 2008. С. 235–343.
- Очерки по сравнительной семасиологии германских, балтийских и славянских языков / А. П. Непокупный, Н. Н. Быховец, В. А. Пономаренко и др. ; [отв. ред. А. П. Непокупный]. Київ : Довіра, 2005. 367 с.
- Расторгуева В. С. Опыт сравнительного изучения таджикских говоров. Москва : Наука, 1964. 187 с.
- Расторгуева В. С. Среднеперсидский язык. Москва : Наука, 1966. 164 с.
- Расторгуева В. С., Эдельман Д. И. Этимологический словарь иранских языков. Москва : Восточная литература, 2000. Т. 1–5.
- Словарь русских народных говоров / под ред. Ф. П. Филина, Ф. П. Сороколетова. Москва ; Ленинград : Санкт-Петербург : Наука, 1965–2019. Вып. 1–51.
- Соколова В. С. Рушанские и хуфские тексты и словарь / отв. ред. И. И. Зарубин. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1959. 336 с.
- Толстая С. Из полесской обрядовой лексики: нашлось дитя. *Український діалектологічний збірник*. Київ : Довіра, 1997. Кн. 3. С. 287–292.
- Федорова А. О. Становлення правової термінологічної семантики в індоєвропейських мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Кропивницький, 2018. 295 с.
- Хромов А. Л. Ягнобский язык. Москва : Наука, 1972.
- Эдельман Д. И. Еще раз о фонемном составе общеиранского праязыка (фонологический статус *I). *Вопросы языкознания*. 2013. № 5. С. 58–88.
- Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / под ред. О. Н. Трубачева и А. Ф. Журавлева. Москва : Наука, 1974–2018. Вып. 1–41.
- Ягнобско-русский словарь / сост. М. С. Андреевым, В. А. Лившицем, А. К. Писарчик. *Ягнобские тексты*. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1957. С. 217–391.

ТИПОЛОГІЯ У СЕМАНТИЦІ: ІРАНО-СЛОВ'ЯНСЬКІ СЕМАСІОЛОГІЧНІ ЗУСТРІЧІ

Олександр Іліаді

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Кропивницький, Україна
e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено актуальній проблемі загальної семасіології — дослідженню феномена регулярності семантичного розвитку в лексиці мов двох груп індоєвропейської генетичної сім'ї. Підхід до аналізу семантики з позицій охоплення кількох лексико-семантичних систем дає досліднику повнішу картину поширення мовних явищ і міцний ґрунт для узагальнень. Особливо цікаві спостереження за лексикою мов, носії яких представляють різні культури, в тому числі культури й традиції спілкування. Типологічні аналогії в семантиці комунікації етносів із різною культурою вказують або на типологію мовного мислення, або на реалізацію спільних семантичних закономірностей, що почали діяти ще за часів прамови, або на мовні контакти різного часу.

За об'єкт спостережень взято лексику іранських і слов'янських мов, чий вокабулярій ще порівняно мало розроблений на предмет порівняльно-семасіологічного опису й виділення типологічно спільних рис у кореляції базового та похідного значень. Попередні спостереження дають підстави виділити такі семасіологічні паралелі: 1) обігрування ситуації знахідки дитини на дорозі як спосіб обдурити смерть, що переслідує вояководжених у сім'ї; 2) наділення символічною значимістю зав'язки, вузла, що розуміються як договір, обітниця, клятва і пов'язують суб'єктів правової ситуації; 3) зв'язок руки з поняттям допомоги (імовірно, також і в ритуальному смислі). Решта семасіологічних зустрічей: відображене в семантиці прагнення осмислити й описати об'єкти довкілля шляхом порівняння їх із частинами людського тіла; збереження семантикою слідів архаїчного погляду на зв'язок членів роду через кров (сім'я → рід = 'люди однієї крові'); перехід *verba facere* → *verba dicere*; переносне вживання дієслів із питомою семантикою 'хитати, хилитати' як 'ходити', 'гуляти'; реалізацію семантичної потенції позначати непотрібне через каритивний префікс і корінь зі значенням 'діло'; зміна 'мести' → 'викрадати' та 'мести' → 'проганяти' тощо.

Ключові слова: семантика, етимологія, типологія, похідне, дієслово.

TYPOLOGY IN SEMANTICS: IRANIAN-SLAVIC SEMASIOLOGICAL PARALLELS

Alexander Iliadi

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Methods of Preschool and Primary Education at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine
e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316>

SUMMARY

The article deals with a topical problem of general semasiology, namely the investigation of phenomenon of semantical development regularity in the vocabulary of two groups into Indo-European genetic family of languages. The approach with regard to analysis of semantics with taking into account of coverage of several lexical-and-semantic systems enables a researcher to imagine a fuller picture about extension of lingual phenomena and gives the solid ground for synthesis. Especially interesting is observing the vocabulary of languages, whose speakers are bearers of different cultures, including cultures and traditions of communication. Typological analogies in semantics of communication of ethnic groups, which have different cultures, indicate either typology of language thinking or implementation of common patterns, which have been formed in the epoch of the Proto-Indo-European language, either language contacts in different times.

Lexicon of Iranian and Slavic languages is used as the object of observing because it hasn't been widely devised in the aspect of its comparative semasiological description and highlighting of typologically common peculiarities in correlation of basic and derivative meanings. Preliminary observing entitles the author to highlight the semasiological parallels: 1) role-play situation when a child should be found on the road as a way to trick death, which hunting down all newborns in the family; 2) conferring of symbolic importance to a knot, tying, which can be taken as an agreement, an oath, a vow for consolidating all subjects of legal relationship; 3) very close link of hand with the idea of help (perhaps, also in ritual sense). Other semasiological parallels: human desire to reflect in lexical semantics the objects of environment by the way of comparison these with body parts; traces of an archaic view on relations between family members through blood, saved in semantics; change *verba facere* → *verba dicere*; figurative usage of the verbs with etymological meaning 'sway, rock' as 'go', 'walk, stroll'; implementation of semantical potential to denote something useless through caritive prefix and root with meaning 'case, thing'; change 'sweep, broom' → 'steal' and 'sweep, broom' → 'chase away' and other.

Key words: semantics, etymology, typology, derivative, verb.

REFERENCES

- Abaev, V. I. (1958–1989). *Istoriko-etimologicheskii slovar osetinskogo yazyka [Historical and Etymological Dictionary of the Ossetian Language]*. (Vols. 1-IV). Moscow; Leningrad: Izd-vo AN SSSR; Nauka [in Russian].
- Abaev, V. I. (1983). Slozhnye slova — khraniteli drevney leksiki [Composite Words as Keepers of the Ancient Lexis]. *Voprosy yazykoznanii — Linguistics Issues*, 4, 75–85 [in Russian].
- Budagov, R. A. (1963). *Sravnitelno-semasiologicheskie issledovaniia [Comparative Semasiological Researches]*. Moscow: Izd-vo Mosk. un-ta [in Russian].
- Voskanian, G. A. (1986). *Russko-persidskiy slovar [Russian-Persian Dictionary]*. Moscow: Russkii yazyk [in Russian].
- Goleva, G. S. (2006). *Frazeologia sovremennogo persidskogo yazyka [Phraseology of the Modern Persian Language]*. Moscow: Muravei [in Russian].
- Dvoretiskii, I. Kh. (1976). *Latinsko-russkii slovar [Latin-Russian Dictionary]*. Moscow: Russkii yazyk [in Russian].
- Dorofeeva, L. N. (1960). *Yazyk farsi-kabuli [Farsi-Kabuli Language]*. Moscow: Izd-vo vostochnoi literatury [in Russian].
- Melnychuk, O. S. (Ed.). (1982–2012). *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Ukrainian Etymological Dictionary]*. (Vols. 1–6). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Zhuravlev, A. F. (2016). *Evolutsii smyslov [Senses Evolutions]*. Moscow: ASK [in Russian].
- Zalizniak, A. A. (2013). *Russkaia semantika v tipologicheskoi perspective [Russian Semantics in the Typological Perspective]*. Moscow: Yazyki slavianskoi kultury [in Russian].
- Iliadi, A. I. (2013). K sravnitelno-istoricheskoi semasiologii iranskikh i slavianskikh yazykov [On the Comparative Historical Semasiology of the Iranian and Slavic Languages]. *Funktsionalnaia Lingvistika — Functional linguistics*, 5, 143–145 [in Russian].
- Ioannesian, Yu. A. (1999). *Geratskii dialekt yazyka dari sovremennogo Afganistana [Herat Dialect of Dari Language in Modern Afghanistan]*. Moscow: Vostochnaia literature [in Russian].
- Korotka, I. M. (2018). Semantychna orhanizatsiia leksychnykh hnizd zi znachenniam 'rosty', 'zbilshuvatsia' u hermanskykh, slovianskykh ta baltiiskykh movakh [The Semantic Organization of Lexical Nests with the Meaning of «grow», «increase» in Germanic, Slavic and Baltic Languages]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kirovohrad [in Ukrainian].
- Levitskii, V. V. (1997). *Etimologicheskie i semasiologicheskie issledovaniia v oblasti german-skikh yazykov [Etymological and Semasiological Researches in the Field of the Germanic Languages]*. Chernovtsy: Ruta [in Russian].
- Merkulova, O. A. (2009). Sravnitelno-istoricheskoe issledovanie reguliarnykh semanticheskikh perekhodov v germanskykh yazykakh [Comparative Historical Study of the Semantic Shifts in the Germanic Languages]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Mikina, O. H. (2012). *Istoryko-semasiolohichne doslidzhennia latynskykh i romanskykh diiesliv movlennia na indoevropeiskomu foni [Historical and Semasiological Researches of the Latin and Romanic Verbs of Speech on the Indo-European Background]*. Donetsk: Yugo-Vostok [in Ukrainian].
- Molchanova, E. K. (2008). Yezdi (zoroastriiskii dari) [Yazdi (Zoroastrian Dari)]. *Osnovy iranskogo yazykoznanii: sredneiranskie i novoiranskie yazyki — Fundamentals of Iranian Linguistics: Central Iranian and New Iranian Languages*. Moscow: Vostochnaia literature RAN. pp. 235–343.

Nepokupnyi, A. P., Bykhovets, N. N., & Ponomarenko, V. A. et al. (2005). *Ocherki po sravnitelnoi semasiologii germanskikh, baltiiskikh i slavianskikh yazykov [Essays on Comparative Semasiology of Germanic, Baltic and Slavic Languages]*. Kyiv: Dovira [in Russian].

Rastorgueva, V. S. (1964). *Opyt sravnitel'nogo izucheniya tadjikskikh govorov [The Experience of the Comparative Study of the Tajik Tongues]*. Moscow: Nauka [in Russian].

Rastorgueva, V. S. (1966). *Srednepersidskii yazyk [Middle Persian Language]*. Moscow: Nauka [in Russian].

Rastorgueva, V. S., & Edelman, D. I. (2000–2015). *Etimologicheskii slovar iranskikh yazykov [Etymological Dictionary of the Iranian Languages]*. (Vols. 1–V). Moscow: Vostochnaya literatura [in Russian].

Filin, F. P., & Sorokoletov F. P. (Ed.). (1965–2019). *Slovar russkikh narodnykh govorov [Dictionary of Russian Folk Tongues]*. (Issues 1–51). Moscow; Leningrad; Saint Petersburg: Nauka [in Russian].

Sokolova, V. S. (1959). *Rushanskije i khufskie teksty i slovar [Rushani and Khuf Texts and Vocabulary]*. Moscow; Leningrad: Izd-vo AN SSSR [in Russian].

Tolstaia, S. (1997). Iz polesskoi obriadovoi leksiki: nashlos ditia [From the Polesie Ritual Vocabulary: There was a Child]. *Ukrainskyi dialektolohichnyi zbirnyk — Ukrainian Dialectological Collection, Book 3*, 287–292 [in Russian].

Fedorova, A. O. (2018). Stanovlennia pravovoi terminolohichnoi semantky v indoevropeiskyykh movakh [Formation of the Legal Terminological Semantics in the Indo-European Languages]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kirovohrad [in Ukrainian].

Khromov, A. L. (1972). *Yagnobskii yazyk [Yaghnobi Language]*. Moscow: Nauka [in Russian].

Edelman, D. I. (2013). Eshche raz o fonemnom sostave obshcheiranskogo prayazyka (fonologicheskii status) [More on the Phonemic Composition of the Common Iranian Protolanguage]. *Voprosy yazykoznanija — Linguistics Issues*, 5, 58–88 [in Russian].

Trubachev, O. N., & Zhuravlev, A. F. (Ed.). (1974–2018). *Etimologicheskii slovar slavianskikh yazykov: Praslavianskii leksicheskii fond [Etymological Dictionary of the Slavic Languages: Proto-Slavic Lexical Fund]*. (Issues 1–41). Moscow: Nauka [in Russian].

Andreev, M. S., Livshits, V. A., & Pisarchik, A. K. (Ed.). (1957). *Yagnobsko-russkii slovar [Yaghnobi-Russian Dictionary]*. (pp. 217–391). Moscow; Leningrad: Izd-vo AN SSSR [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 18.06.2019

УДК 81'42:808.5:316.642.3

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-11>

ПЕРЦЕПТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОСОДІЇ МОДАЛЬНОСТІ ПЕРЕКОНАННЯ В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

Тетяна Корольова

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: kortami863@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3441-196X>

Владислава Аккурт

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: ladyboss2105@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3542-3428>

АНОТАЦІЯ

Наукові розвідки вітчизняних науковців відображають глибоке осмислення проблеми мовної модальності, але дослідження просодичних особливостей віддзеркалення модальних конотацій в судовому дискурсі, на жаль, досі не знайшли відповідного відображення в науковій літературі.

Метою експериментального дослідження є комплексний аналіз функціонально-семантичного та прагматичного аспектів організації модальної семантики переконання в мовленні прокурора на матеріалі двох неблизько споріднених мов (англійської та української).

Результати дослідження надали можливість зробити висновок, що переконлива мова прокурора під час судового засідання залежить від екстралінгвістичних факторів (ситуації судового засідання, соціально-статусних відношень), структурно-семантичних і прагматичних особливостей судової мови взагалі та індивідуальних характеристик промови обвинувача зокрема. Просодія переконання в мові прокурора є найважливішим засобом, що проявляється в реалізації стереотипних правил

фонетичної поведінки оратора, яка спрямована на вплив аудиторії, поєднує в собі стереотипний та творчий аспекти. В промові обвинувача переважає інтелектуальна виразність (аргументованість і стрункість викладу).

Характер взаємодії компонентів просодії при вираженні модальності переконання є спільним у мовах, що вивчаються, але завантаженість просодичних компонентів при реалізації просодичної структури висловлювань не однакова. Так, ритмічна структура англійської мови, важливість темпорального компонента на рівні словесного наголосу, спадний характер складової мелодики (на відміну від української), фіксована позиція словесного наголосу в англійській мові на відміну від рухливості цієї позиції в українській зумовлюють специфіку просодії англомовної комунікації в цілому.

Відмінності лінгвістичних систем між англійською та українською мовами в даному аспекті обумовлені в першу чергу тим, що кожна мовна система має особливу граматичну будову, лексичний склад і фонологічну структуру, які певною мірою зумовлюють просодичні особливості, що характерні кожній з двох мов.

Ключові слова: просодія модальності, судовий дискурс, перцептивні характеристики, модальність переконання, мова прокурора.

Вступ. Модальність переконання слід зарахувати до одного з найважливіших засобів мовної експресивності, оскільки на її основі можна встановити (відновити) особливості контекстуально-ситуативного й прагматично орієнтованого вживання висловлювань, їх необхідність для даних умов спілкування, суб'єктивно-модальні значення, а також супутні їм модально-емоційні конотації (Бачевич, 2004; Брицин, 2006; Климович, 2013; Harris, 1952).

Наукові розвідки вітчизняних науковців зображають глибоке осмислення проблеми мовної модальності, а саме: трактування поняття «модальність», визначення змісту та об'єму даної категорії; дослідження функціонально-семантичної природи модальності як мовної категорії (А. Ю. Биценко, В. М. Брицин, І. В. Смушинська); вивчення лінгвістичних та не лінгвістичних засобів вираження модальних значень (Ф. С. Бачевич, А. А. Калита, Т. М. Корольова); зіставлення форми й змісту модальних проявів у різносистемних мовах для виявлення типологічних рис і універсалій (О. Р. Валігура, Т. Р. Кияк, Т. М. Корольова, В. І. Шаховський). При цьому дослідження просодичних особливостей віддзеркалення модальних конотацій в судовому дискурсі, на жаль, досі не знайшли відповідного зображення в науковій літературі.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю експериментальних робіт, що присвячені вивченню просодичних особливостей модальності переконання в судовому процесі на матеріалі сучасної англійської та української мов.

Метою експериментального дослідження є комплексний аналіз функціонально-семантичного та прагматичного аспектів організації модальної семантики переконання в мовленні прокурора на матеріалі двох неблизько споріднених мов (англійської та української).

Матеріалом дослідження слугували фрагменти автентичних програм відкритих судових засідань англійською та українською мовами. Загальний час звучання досліджуваного матеріалу становив понад 6 годин.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети й розв'язання конкретних завдань дослідження ґрунтується на загальних положеннях комплексного аналізу з використанням елементів загальнонаукових (абстрагування, узагальнення, формалізація) та емпірико-теоретичних методів (аналіз, синтез, ідеалізація). Метод лінгвістичного спостереження застосовується для перцептивного аналізу матеріалу дослідження (слуховий та аудиторський аналіз), експериментально-фонетичне дослідження й опрацювання його результатів здійснювались із використанням емпіричних загальнонаукових методів (експеримент, порівняння) та спеціальних методів визначення специфіки просодичної актуалізації модальності переконання в судовому дискурсі (опитування інформантів, аудиторський аналіз, кількісний підрахунок результатів експерименту).

Результати та дискусія. Особливе значення в цьому дослідженні набуває вивчення ролі просодичних одиниць в реалізації мовної позиції прокурора (сфера самовираження оратора) і забезпеченні адекватного сприйняття повідомлення слухачами (сфера впливу, сфера взаємодії обвинувача й аудиторії). Такий підхід передбачає можливість побачити вплив етносу (соціокультурний контекст) на просодичну реалізацію промов, інтеракційну динаміку звучання тексту, а також включити у сферу розгляду не тільки інваріантні, а й варіативні просодичні ознаки й встановити причини просодійно-семантичного варіювання.

Варто мати на увазі, що просодія як мовленнєвий фактор і як засіб передачі модальності переконання в мові, зокрема, має знакову

природу. В якості знака вона виступає тоді, коли служить для вказівки на завершеність / незавершеність, визначеність / невизначеність висловлювання, а також коли вона передає загальний емоційний настрій обвинувача (Брицин, 2006; Бровченко, 2006; Корольова, 1989; Швецова, 2016; Halliday, 2000).

Досліджуючи вищезазначену проблему на перцептивному рівні, просодія визначена як сполучення системно обумовлених просодичних ознак мовлення, які містять в собі мелодійний компонент, гучність та темп мовлення (Бровченко, 2006; Ромашко, 2000; Королева, 1989; Baum, 2006).

Отже, розглянемо кожен із зазначених компонентів детальніше.

Мелодика. У вираженні модальності переконання в мові обвинувача у двох неспоріднених мовах першорядна роль належить мелодії, тому що вона найкраще сприймається реципієнтом як маркер смислу висловлювання.

На базі перцептивного аналізу (аудитори — 10 викладачів української та англійської мов педагогічного університету) було встановлено, що в передачі переконливих модальних відносин у спілкуванні прокурорів комунікативний тип висловлювань має пріоритетне значення. Нижче наведені кількісні показники рекурентності термінальних тонів оформлення висловлювань переконання.

Таблиця 1

Рекурентність термінальних тонів в мові обвинувача (%)

Термінальні тони	Мова спілкування під час судового засідання	
	українська	англійська
Низхідний	52,3	40,9
Висхідний	18,0	27,5
Рівний	10,8	1,3
Складний	10,6	20,2
Зіставний	8,3	10,1
Всього:	100	100

Як свідчать дані таблиці 1, аудитори визначили, що переважними ядерними тонами досліджуваних висловлювань прокурора в обох мовах були низхідні й висхідні термінальні тони. При цьому висхідний тон частіше зустрічається в англійській мові (27,5 %) у порівнян-

ні з українською (18,0 %), а низхідний навпаки, що означає менший ступінь категоричності англійських мовців (спадні тони виконують функцію завершеності, визначеності, категоричності). Складні тони виконують функцію виділення відрізка висловлювання, що знаходиться під фразовим наголосом, та надають мові особливу виразність і експресивність. Висока частотність складних тонів у висловлюваннях обвинувача під час судового процесу не випадкова, тому що його задача полягає в залученні уваги слухача до предмета мови, роз'ясненні й виділенні найбільш важливих моментів у висловлюваннях. Ця думка збіглася з точкою зору дослідників, що описують інтонацію модальності в публічних промовах. Так, Т. М. Корольова відзначала, що дані ядерні тони є найбільш вживаними для публічних виступів і для розмовної мови (Корольова, 2016; Швецова, 2016). Таким чином, вживання складної тональної конфігурації (спадно-висхідно-спадний) у термінальній позиції під час виступу демонструє, насамперед, цілковиту впевненість прокурора у факті, що повідомляється, і підкреслює значення сказаного.

Слід зазначити, що, стосовно висновків респондентів, у перед'ядерній частині висловлювання інтонаційне оформлення шкали є найбільш інформативним в обох мовах. Саме напрямок тону в шкалі при реалізації переконливого модального значення впливає на ступінь вираження модальності переконання: було виявлено переважання рівної шкали (в українській мові — 42,2 %), наявність спадної (57,3 %) й висхідної (17,7 %) шкал в англійській мові.

Щодо актуалізації семантики конотативного значення при актуалізації модальності переконання в варіативності форми мелодики шкали характерною є наявність таких особливостей:

- *The Low Level Head* підсилює значення сказаного й демонструє вплив на слухача;
- *The Low Descending Stepping Head* підкреслює важливість повідомленого факту;
- *The Low Descending Sliding Head* та *The Low Descending Scandent Head* додають кожному наголошеному слову у висловленнях прокурора важливості та передають такі конотації, як «обурення», «осуд»;
- *The Middle Ascending Sliding Head* вживається з метою акцентуації важливості кожного наголошеного слова у висловлюванні.

Таблиця 2

Рекурентність типів шкал в мові обвинувача (%)

Тип шкали	Мова спілкування	
	українська	англійська
Низхідна	25,6	57,3
Низхідна з підйомом	7,4	17,7
Рівна	42,2	10,0
Висхідна	24,8	15,0
Всього:	100	100

У досліджуваних висловлюваннях аудиторіями зафіксовано домінування низхідної шкали в англійській мові та рівної — в українській. Мелодійне оформлення висловлювань прокурора під час судового процесу відповідає тим завданням, які ставив перед собою оратор. Висловлювання, які характеризуються тональним контуром, що складається з низхідної шкали та низького спадного тону, висловлюють категоричність, впевненість мовця. Мелодійний контур, що складається з низької скандентної шкали й низького спадного тону, передає такі значення, як обурення, несхвалення тощо.

Вивчаючи особливості варіювання мелодики фраз мови прокурора у двох неспоріднених мовах, слід пам'ятати, що воно тісно пов'язане з фразовим наголосом: рух висоти голосу, мелодичний діапазон у реченні змінюється в опорних пунктах, що відзначаються посиленням наголосу, зміною інтервалу. Фразовий наголос суттєво впливає на мелодійний малюнок речення шляхом логічного, емоційного, синтагматичного наголосів. Варіативність просодичного оформлення мовлення прокурора впливає не тільки на розум, але і на почуття слухачів (судову аудиторію).

Гучність. Особливу значущість при інтерпретації даних просодичного аналізу на перцептивному рівні набуває характер варіативності рівня гучності висловлювань. Динамічний компонент інтонації переконання, що інтерпретується на перцептивному рівні як гучність мови. Відзначимо, що гучність мови прокурора залежить від семантичної значущості членів висловлювань. Найбільш значущі, з точки зору звинувачувальної сторони, докази доцільно виділялися гучним голосом, навіть якщо мова прокурора тривала не одну хвилину (також у випадку, коли слухачі вже трохи втомилися).

Динамічний компонент мовного сигналу розглядався, з одного боку, як самостійний параметр просодичного оформлення мови, з іншого — як складова частина словесного і синтагматичного наголосу, а також як ритмостворюючий фактор. Необхідно звернути увагу на характер зміни динамічних параметрів при послівному і контекстуальному проголошенні у мові прокурора. Однією з важливих відмінностей є те, що максимум динамічного компонента в контекстуальному проголошенні локалізується майже завжди на наголошеному складі. Показовою при аналізі динамічного компонента є величина різниці гучності початкового і кінцевого голосного в слові. Цей показник діапазону гучності промови обвинувача значною мірою залежить від прагматичної мети переконати аудиторію в правоті своїх доказів.

Доцільно розглянути питання про безпосередній вплив гучності голосу на просодичне оформлення синтагми (поза зв'язком з участю гучності в оформленні наголосу і ритмічної структури висловлювань).

Зміна гучності використовується, в першу чергу, для того, щоб шляхом сили звучання протиставити більш важливі фрагменти мовних реплік. Важливу роль цей компонент просодії переконання в мові обвинувача грає при передачі різних емоційних і модальних відтінків. Тут гучність може варіюватися від дуже тихої (при вираженні бажання заспокоїти співрозмовника) до дуже гучної (при вираженні бурхливого заперечення, обурення).

Необхідно мати на увазі, що відхилення гучності від середнього рівня іноді було викликано причинами, не пов'язаними з семантичним аспектом мови. Наприклад, гучність голосу мови прокурора при вираженні модальності переконання підвищувалась, коли підіймався шум у залі засідання або комуніканти знаходились на значній відстані один від одного.

Отже, занадто гучна мова швидко стомлює аудиторію і може навіть викликати роздратування у слухачів. Тому для ефективності сприйняття мови прокурор підвищував гучність мовлення при проголошенні мовного потоку на середньому рівні. При цьому позитивний вплив надавав варіювання гучності мови, що дозволяло уникнути монотонності й знизити стомлюваність слухачів.

Темп. Важливою інтонаційною характеристикою мови є часова співвіднесеність відрізків мовлення. Основними параметрами, що

характеризують цей аспект просодії, є тривалість мовного відрізка і темп проголошення окремих його сегментів.

Темпу належить одне із найголовніших місць в мові обвинувача під час судового процесу. Темп мовлення прокурора залежить від змісту висловлювання, від індивідуальних характерних особливостей мовця та його почуттєвого настрою. Під час експериментального дослідження найчастіше вимова обвинувача проявлялась з психічним піднесенням, у ситуації емоційної напруги, що проявляється в прискореному темпі доповіді. Проте занадто прискорений темп не дозволяв сприйняти всю надану інформацію, а надто повільна промова, у свою чергу, справляла враження на учасників судового процесу, що мова державного обвинувача ускладнена через слабку інформативну недостатність стосовно матеріалу справи або відсутність доказів. Повільний темп, як правило, не впливав на ступінь реалізації модальності переконання.

Було помічено, що при незмінному темпі (120 слів у хвилину), мова обвинувача сприймалась важко, через те, що не можна висловлюватись про різні складові доповіді (виклад обставин й характеристика підсудного та оцінка дій) з однаковим темпом. Проводячи аналіз матеріалу справи, прокурор міркує про істинність або хибність деяких доказів, аргументує, спростовує, робить висновки. Окрім цього, майже в кожній промові є так звані загальні місця, в яких прокурор ставить і моральні питання. Природно, що всі ці структурні частини не можуть бути вимовлені з одним темпом. Найважливіші з них вимовлялися в дещо сповільненому темпі, ніж ті, що підкреслювали значущість роздумів, їх вагомість, оскільки неквапливий темп виражає думку, підкреслює її, дозволяє звернути на неї увагу. Не такі важливі частини промови вимовлялися трохи прискорено, легше; емоційна оцінка будь-яких явищ також давалась у прискореному темпі. Відома інформація повідомлялась у мові обвинувача швидше в порівнянні з новою. Факти особливої важливості продукувались повільніше, ніж частини висловлювання, які не мають істотного значення. Темп мовлення тісно пов'язаний з такими фонетичними явищами, як редукція, асиміляція звуків у потоці мовлення. При цьому, чим швидше темп мови обвинувача, тим більше в ній скорочених і асимільованих звуків.

Аудиторами було відзначено і те, що темп висловлювань мав нестабільний характер. Результати аудиторського аналізу показали, що

інформанти визначали варіативний темп мовлення в різних комунікативних типах висловлювань (розповідних, спонукальних та питальних), що відносяться до модальності переконання на судовому процесі. Як вже сказано вище, цей факт тісно пов'язаний з актуальним членуванням фраз: рематична частина вимовляється прокурором повільніше, ніж тематичний відрізок висловлювання. При цьому часто найважливіші слова відзначалися поскладовим продукуванням лексичної одиниці.

Варто відзначити, що мова прокурора сприймалась краще, коли вимовлялась впевнено, неспішно, переконливо, це стосується усіх розділів промови та має особливе значення для підсумків судового засідання — об'єктивність висновків, що впливають на модальність переконання.

В українській мові характер використання темпорального компонента інтонації мови обвинувача в основному схожий з англійським. Певні відмінності обумовлені тим фактом, що в англійській мові (на відміну від української) тривалість є релевантною фонетичною ознакою на сегментному рівні і тому менше віддзеркалена в просодичній структурі фрази в цілому у порівнянні з українською, де темпоральний компонент в повній мірі втілено в супрасегментному рівні мови. В цілому темп мовлення англійською мовою набагато швидший, ніж темп української мови прокурора.

Пауза як компонент темпу мовлення. Пауза є складовою частиною темпорального компонента просодії переконливої промови прокурора під час судових дебатів. В роботі розглянуті паузи, що характеризуються повним припиненням фонації, та паузи, які сприймалися на перцептивному рівні при відсутності переривання фонації на акустичному. Останнє зумовлено низкою різноманітних причин, а саме: різкими перепадами мелодійного інтервалу, певними змінами темпу, елізією сусідніх наголошених складів та іншими фонологічними явищами. Всі перераховані вище зміни інтонаційної моделі переконання сприймалися на слух як паузи між інтонаційними групами, хоча в процесі продукування мовлення зупинки не було.

Під час експериментального дослідження було встановлено, що за допомогою паузи прокурор виділяє ключову думку виступу, ставить питання для уточнення або натяку. Аналіз типів паузації надав

можливість виділити (крім синтаксично обумовлених) три типи пауз в мові обвинувача: смислової, драматичної та емоційної. Розглянемо особливості функціонування кожної з зазначених пауз при актуалізації модальності переконання в мові прокурора:

— **смислова пауза**, яка регулярно використовувалась у мові обвинувача в кінці речення чи абзацу (наприклад, при вступному слові). У свою чергу, цей тип пауз дозволяв слухачам не тільки сприймати нову інформацію, й усвідомлювати думку обвинувача.

— Під час досудового розслідування встановлено, що обвинувачена Волинська Анна Георгіївна, 20.09.2012 року, близько 21 години, під час сімейної святкової вечери в її квартирі в місті Києві, приревнувала Задоева Миколу Сергійовича, з яким вона збиралась одружуватись, до дочки, Волинської Марії Володимирівни, внаслідок чого виникла сварка. || Під час з'ясування стосунків обвинувачена, що перебувала у стані алкогольного сп'яніння, розлютилася, схопила зі столу пляшку шампанського і з силою вдарила потерпілого по голові. || Згідно з висновком судово-медичної експертизи, смерть Задоева настала миттєво від проникливого поранення черепа з ушкодженням мозку. || Таким чином, умисні дії Волинської, що виразились у вбивстві, були кваліфіковані обвинуваченням за частиною першою статті 115 Кримінального Кодексу. ||

— *I just wanted to tell you the first thing that struck me from your statement this morning was that you're terrified and I just wanted to let you know I'm very sorry. || That's not right I know this is stressful and so I would like to set for some guidelines that maybe will alleviate that a little bit. || If I ask you a question that you don't understand please ask me to clarify it or ask it in a different way. || When I ask questions sometimes I'll refer back to other information you've provided if a do that and I get it wrong please correct me. ||*

— **драматична** — пауза такого роду використовувалась обвинувачем для того, щоб увійти в підсвідомість слухачів та надати аудиторії час оцінити значущість сказаних ним слів.

— *Яросименко, от Ви втікли, | ну, а допомогу викликати? || Ну, принаймні міліцію. ||*

— *Thank you Mr chairman when we were stopped you were going to tell us a third correction | that you wanted to make on that statement | oh I'm sorry | the letter to the senator Feinstein.*

— **емоційна** — для підкреслення конкретних ключових моментів, які важливі при переконанні учасників судового процесу.

— *Ось, дивіться: оцей індійський томагавк мирно висів у вбитого на стіні | весь час, а потім четвертого липня цей томагавк знайшли на тілі, | а точніше в голові загиблого. ||*

— *I'm not going to ask you to guess | I know it was a long time ago | If you do estimate | please let me know | that you're estimating. Okay?*

Використання паузи в промові прокурора дозволяє не тільки розставити смислові акценти, а й додати трохи інтриги для посилення емоційного впливу на опонента. Наприклад:

— *Саме цікаво, | що на цьому знарядді зброї вбивства були знайдені відбитки Ваших пальців. || Ви можете прокоментувати це чи ні? || А? || Як Ви туди потрапили? ||*

— *Everybody responded to the sound of their name | except Jordan Davis: || he was lying in the backseat with his head | and Leland Brunson's...*

Дані експериментально-фонетичного дослідження показали, що тривалість пауз кожного з трьох типів не є строго фіксованою і залежить від багатьох екстралінгвістичних чинників. Фактично мова йде не про характеристику абсолютної тривалості пауз, а про їхню відносну протяжність в часі на рівні перцепції.

Тембр голосу. Прагматичний вплив тембру голосу на слухача має велике значення. Так, міцний, гнучкий, виразний голос точно передає ставлення обвинувача до предмета розмови, чітко передає усі смислові та емоційні відтінки мови. При цьому голос має широкий мелодійний діапазон звучання і різноманітне тембральне забарвлення. Плавні переходи з однієї тональності в іншу надають мові виразності, передають думки у всій повноті й різноманітності відтінків. Під час прослуховування матеріалу дослідження зустрічалися випадки, коли бідність голосового діапазону промови обвинувача приводила до монотонності, яка заважала вдатися в суть справи, притупляла сприйняття мови. Це відбувалося, коли прокурор слабо знав матеріали справи, не продумав докази. Ці випадки характеризувались переборами голосу: він ставав глухим, переривчастим, здавленим. Якість сприйняття мови при вищезазначених умовах знижувалась. Обвинувач з тонким, слабким, невпевненим голосом не зміг викликати у слухачів шанобливого ставлення, не змусив їх повірити тому, в чому намагається переконати.

Разом з тим необхідно пам'ятати, що тембр при інтонаційному оформленні емоційних і модальних значень в мові обвинувача виступає в тісній взаємодії з іншими компонентами інтонації. Наприклад,

при проголошенні висловлювань, що несуть негативні емоційно-модальні конотації, поряд з використанням відповідних тембральних характеристик в мові, спостерігається виділення ключового слова у фразі за допомогою подовження паузи, збільшення швидкості зміни мелодійної складової на наголошеному голосному звуці, збільшення часу проголошення занаголошених складів (у порівнянні з нейтрально забарвленими фразами). Таким чином, емоційно-модальні установки переконання представлені у звуковій мові акустичними ознаками різної природи, що і дозволяє безпомилково інтерпретувати їх на перцептивному рівні.

Фразовий наголос. Аналіз експериментальних фраз продемонстрував різновиди актуалізації фразового наголосу в мовленні прокурорів англійською та українською мовами. Логічний тип фразового наголосу, емфатичний, синтагматичний наголоси сприяють диференціації різного ступеня емфазі, контрасту та надають модальним значенням переконання маніпулятивного відтінку. Фразовий наголос — це один з міцних компонентів просодичного оформлення мовлення, що допомагає обвинувачеві втілити модальність переконання в мовленні, продемонструвати впевненість у своїй правоті та спонукати адресата відреагувати певним чином на почуту інформацію. Як складова мовленнєвого портрета англо- та україномовного обвинувача, фразовий наголос не тільки виділяє семантично найвагоміші слова в переконливих висловленнях прокурорів, а й акцентує їхній професіоналізм. Наприклад:

— *The 'third /shot, | the 'fatal \shot, | 'entered the victim's 'back as he 'lay 'helpless on the \sidewalk, | 'face \down.* ||

Аналізуючи особливості фразового наголосу як способу підкреслення семантичного центру синтагми, було виявлено, що в мовленні прокурорів переважає логічний тип фразового наголосу (силового типу), що, у свою чергу, вказує на ставлення прокурора до адресата та передає його емоційний стан. Виділення слова логічним наголосом у промовах обвинувачів має найчастіше вирішальне значення не тільки для інтерпретації логіко-значеннєвої структури переконливого висловлення, підкреслюючи зв'язок між його членами, але й для визначення його модальної спрямованості. Наприклад:

— *Отже, | в діях Мироненка наявний склад злочину | передбачений ч.3 ст.136 ККУ, | тому проОшу | суд | притяг нути | підсудного до кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі строком | на 3 роки.* ||

Як видно з вищенаведеного прикладу, найвагоміше слово в семантичному плані оформлено в мові українського обвинувача логічним фразовим наголосом із метою привернути увагу суду та сприяти досягненню ефективності спрямованих ним зусиль на переконання адресата.

Отже, можна зробити висновок, що переконлива мова прокурора під час судового засідання залежить від самої ситуації мововираження, яке в даному випадку виступає екстралінгвістичним фактором (Климович, 2013; Швецова, 2017; Schwartz, 1997; Gold, 1987), що виділяє судову промову обвинувача як окрему субмову і повинен враховуватися при вивченні особливостей судової мови.

Просодія переконання у мові прокурора є найважливішим засобом персоналізації, оскільки саме у звуковій мові вислів набуває свій істинний сенс, реалізуючи все різноманіття соціальних та індивідуальних відтінків семантики переконання й конотативних відтінків. Виходячи з того, що в широкому сенсі весь інтонаційний репертуар обвинувача можна розглядати як засіб персоналізації, в роботі розділені просодичні засоби персоналізації на соціально-статусні та індивідуальні. Як показало дослідження, соціальна індикація ораторів в аспекті соціо-економічного, соціометричного і рольового планів статусу дуже близька; це проявляється в реалізації стереотипних правил фонетичної поведінки оратора. Риторично значущими є і ті просодичні засоби, які реалізують індивідуально-особистісні якості прокурора і є частиною його індивідуального стилю.

Специфіка дискурсу, спрямованого на вплив, поєднує в собі стереотипний та творчий аспекти (Калита, 2001; Кочерган, 2006; Шульга, 2016; Korolova, 2019; Porova, 2019; Wang, 2004), визначає необхідність включення у сферу аналізу категорії експресивності, яка буде відбивати впливову силу висловлювання і його творчий характер. В промові обвинувача переважає інтелектуальна виразність (аргументованість й стрункність викладу).

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, необхідно відзначити таке:

Прагматична спрямованість, промови обвинувача в обох мовах, що зіставляються, формується засобом дії двох протилежних тенденцій, які характеризують її просодичне оформлення — рекурентності просодичних конструкцій (повтори ритміко-мелодійних, динамічних

структур) й контрасту (контрастне просодичне оформлення відрізків тексту, що несуть раціонально- і емоційно-впливову інформацію).

Усі компоненти просодії модальності переконання промови обвинувача складаються під впливом двох тенденцій: перша пов'язана з використанням одиниць мови для реалізації переконання в рамках прототипної моделі судового дискурсу; друга зображає прагнення оратора до оптимального самовираження в процесі взаємодії зі слухачами. В результаті формуються стереотипний і творчий аспекти виступу. Загалом шляхом комбінації двох вищевказаних факторів англійські та українські обвинувачі за допомогою просодії передають тонкі відтінки конотативних значень різновидів модальності переконання, змушують слухача відреагувати певним чином на почуту інформацію.

Характер взаємодії компонентів просодії при вираженні модальності переконання є також спільним у мовах, що вивчаються, але завантаженість просодичних компонентів при реалізації просодичної структури висловлювань не однакова. Так, ритмічна структура англійської мови, важливість темпорального компонента на рівні словесного наголосу, спадний характер складової мелодики (на відміну від української), фіксована позиція словесного наголосу в англійській мові на відміну від рухливості цієї позиції в українській зумовлюють специфіку англійської просодії в цілому.

Відмінності лінгвістичних систем між англійською та українською мовами в даному аспекті обумовлені в першу чергу тим, що кожна мовна система має особливу граматичну будову, лексичний склад і фонологічну структуру, які певною мірою зумовлюють просодичні особливості, що характерні кожній з двох мов.

Результати, отримані в ході експериментального аналізу, продемонстрували, що просодична організація модальності переконання мовлення прокурора тісно пов'язана з функцією емоційно-впливового характеру процесу комунікації в судовому дискурсі. Просодичні засоби є визначальними у формуванні особистісного переконання прокурором в правоті тієї чи іншої сторони в судовому процесі.

ЛІТЕРАТУРА

- Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
- Брицин В. М. Модальна граматики дискурсу як один із напрямів семантико-синтаксичних досліджень. *Мовознавство*. 2006. № 2/3. С. 101–110.
- Бровченко Т. О., Корольова Т. М. Фонетика англійської мови (контрастивний аналіз англійської та української вимови) : підручник, 2-ге вид., переробл. та доп. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 300 с.
- Дискурс, речь, речевая деятельность : Функциональные и структурные аспекты : сб. обзоров / РАН ; Институт научной информации по общественным наукам ; отв. ред. С. А. Ромашко. Москва : ИНИОН РАН, 2000. 232 с.
- Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : монографія. Київ, 2001. 351 с.
- Климович О. В. Средства речевого воздействия в судебном дискурсе. *Славута*. 2013. № 7. URL: <http://slavutajournal.com.ua/archiv-nomeriv/slavuta-vipusk-7-2013/sredstva-rechevogo-vozdjstviya-v-sudebnom-diskurse/> (дата звернення 17.06.2017).
- Королева Т. М. Механизм взаимодействия лингвистических средств при передаче модальных значений. *Мовознавство*. 1989. № 2. С. 55–58.
- Корольова Т., Попова О. Психолінгвістичні аспекти відтворення китайськомовного військово-політичного дискурсу українською мовою. *Психолінгвістика*. 2019. № 25. С. 92–116. DOI: 10.31470/2309–1797–2019–25–2–92–116.
- Корольова Т. М., Швецова В. Є. Категорія переконання в юридичному дискурсі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса : Астропринт, 2016. Вип. 22. С. 85–89.
- Швецова В. Є. Види судових промов та їх особливості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2017. Вип. 24. С. 95–100.
- Шульга К. С. Роль прокурора в прениях сторон. *Молодой ученый*. 2016. № 10. С. 1074–1077.
- Baum L. Judges and Their Audiences : A Perspective on Judicial Behavior. New Jersey : Princeton University Press, 2006. 231 p.
- Halliday M. A. K. Linguistic studies of text and discourse / Jonathan Webster (ed.). Continuum International Publishing, 2000. 288 p.
- Harris Z. Discourse analysis. *Language*. 1952. № 28(1). P. 1–30.
- Schwartz B. A Book of Legal Lists : The Best and Worst in American Law, with 150 Court and Judge Trivia Questions. New York, NY : Oxford University Press, 1997. 292 p.
- Victor Gold. Psychological Manipulation in the Courtroom. *Neb. L. Rev.* 1987. 66. URL: [ps://digitalcommons.unl.edu/nlr/vol66/iss3/11](https://digitalcommons.unl.edu/nlr/vol66/iss3/11)
- Wang J. A Study on the Verbal Interaction in Adversarial Courtroom Trial. *Applied Linguistics*. 2004. № 3. P. 75–82.

ПЕРЦЕПТИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОСОДИИ МОДАЛЬНОСТИ УБЕЖДЕНИЯ В СУДЕБНОМ ДИСКУРСЕ

Татьяна Королёва

доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения

«Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К. Д. Ушинского», Одесса, Украина
e-mail: kortami863@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3441-196X>

Владислава Аккурт

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения

«Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К. Д. Ушинского», Одесса, Украина
e-mail: ladyboss2105@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3542-3428>

АННОТАЦИЯ

Научные исследования отечественных ученых отражают глубокое осмысление проблемы языковой модальности, но исследования просодических особенностей передачи модальных коннотаций в судебном дискурсе, к сожалению, до сих пор не нашли соответствующего отражения в научной литературе.

Целью экспериментального исследования является комплексный анализ функционально-семантического и прагматического аспектов организации модальной семантики убеждения в речи прокурора на материале двух неблизко родственных языков (английского и украинского).

Результаты исследования дали возможность сделать вывод, что убедительная речь обвинителя во время судебного заседания зависит от экстралингвистических факторов (ситуации судебного заседания, социально-статусных отношений), структурно-семантических и прагматических особенностей судебной речи в общем и индивидуальных характеристик речи прокурора в частности. Просодия убеждения в языке обвинителя является самым важным средством и проявляется в реализации стереотипных правил фонетического поведения оратора, которое воздействует на аудиторию, сочетая в себе стереотипный и творческий аспекты. В речи прокурора преобладает интеллектуальная выразительность (аргументированность и четкость изложения).

Характер взаимодействия компонентов просодии при выражении модальности убеждения являются общим в изучаемых языках, но загруженность просодических компонентов при реализации просодической структуры высказываний не одинакова. Так, ритмическая структура

английского языка, важность темпорального компонента на уровне словесного ударения, нисходящий характер составляющей мелодики (в отличие от украинского), фиксированная позиция словесного ударения в английском языке в отличие от подвижности этой позиции в украинском указывают на специфику просодии английской просодии в целом.

Различия лингвистических систем между английским и украинским языками в данном аспекте обусловлены в первую очередь тем, что каждая языковая система имеет особый грамматический строй, лексический состав и фонологическую структуру, которые определенным образом обуславливают просодические особенности, характерные для каждого из двух языков.

Ключевые слова: просодия модальности, судебный дискурс, перцептивные характеристики, модальность убеждения, речь прокурора.

PERCEPTIVE PECULIARITIES OF PROSODY OF PERSUASION MODALITY IN JUDICIAL DISCOURSE

Tetiana Korolova

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Translation, Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

e-mail: kortami863@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3441-196X>

Akkurt Vladyslava

Candidate of Philology, Senior Lecturer at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

e-mail: ladyboss2105@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3542-3428>

SUMMARY

In spite of the fact that scientific researches reflect the interpretation of the modality problem by modern linguists, there can hardly be found the works devoted to the prosody aspects of modality in court discourse.

The aim of the experimental analysis is a complex examination of functional, semantic and pragmatic characters of convincing attitudinal semantics in prosecutor's speech in two languages: English and Ukrainian.

The results of the research demonstrate that the attitude of convincing the listeners in court depends on extra linguistic factors (situation as well as social and status relations), structural, semantic and pragmatic peculiarities of prosecutor's speech, on the one hand, and individual characteristics of the prosecutor's

communication, on the other. Conviction prosody in a prosecutor's speech is the most important means that actualizes the stereotypic rules of orator's phonetic behavior aimed at influencing the audience and combines general and creative aspects. In the speech under consideration the intellectual expressiveness is the leading character (arguments and logics).

The character of prosody components interaction when exercising the attitude of conviction is similar in both languages, but the role of either component in prosodic structure differs. Thus, the rhythmic structure of English, importance of temporal parameter in the word-stress, falling character of syllabic melody (in contrast to Ukrainian), fixed position of word-stress in English and free position in Ukrainian lead to peculiarities of English and Ukrainian prosody in communication.

Differences in linguistic systems of the two languages: a definite grammar structure, vocabulary peculiarities, phonological system, condition prosodic features characteristic to either of the two languages.

Key words: prosody of modality, judicial discourse, perceptual characteristics, persuasion modality, prosecutor's speech.

REFERENCES

- Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Essentials of Communicative Linguistics]*. Kyiv: Akademiya [in Ukrainian].
- Brytsyn, V. M. (2006). Modalna hramatyka dyskursu iak odyn iz napriamiv semantiko-syntaksychnykh doslidzhen [Modal Grammar of a Discourse as one of Directions in Semantic and Syntactic Researches]. *Movoznavstvo — Linguistics*, 2/3, 101–110 [in Ukrainian].
- Brovchenko, T. O. & Korolova, T. M. (2016). *Fonetyka anhliiskoi movy (konrastyvnyi analiz anhliiskoi ta ukrainskoi vymovy) [Phonetics of the English Language (Contrastive Analysis of English and Ukrainian Pronunciation)]*. Mykolayiv: Petra Mohyly [in Ukrainian].
- Romashko, S. A. (Ed.). (2000). *Diskurs, rech, rechevaia deiatelnost: funktsionalnye i strukturnye aspekty [Discourse, Speech, Speech Activity: Functional and Structural Aspects]*. Moscow: INION RAN [in Russian].
- Kalyta, A. A. (2001). *Fonetychni zasoby aktualizatsii smyslu anhliiskoho emotsiinoho vyslovliuvannia [Phonetic Means of Actualization of a Meaning of English Emotional Expression]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Koroleva, T. M. (1989). Mekhanizm vzaimodeistviia lingvisticheskikh sredstv pri pere-dache modalnykh znachenii [The Mechanism of Interaction of Linguistic Means in Rendering Modal Meanings]. *Movoznavstvo — Linguistics*, 2, 55–58 [in Russian].
- Korolova, T. & Popova, O. (2019). Psykholingvistichni aspekty vidtvorennia kytais-komovnoho viiskovo-politychnoho dyskursu ukrainskoiu movoiu [Psycholinguistic Aspects of Reproducing the Chinese Military and Political Discourse in Ukrainian]. *Psykholingvistyka — Psycholinguistics*, 25, 92–116. DOI: 10.31470/2309–1797–2019–25–2-92–116
- Korolova, T. M. & Shvetsova, V. Ye. (2016). Katehoriia perekonannia v iurydychnomu dyskursi [The Category of Persuasion in Judicial Discourse]. *Naukovyi visnyk Pivden-noukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho. Linh-*

vistychni nauky — Scientific Research Issues of South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky. *Linguistic Sciences*, 22, 85–89 [in Ukrainian].

Klimovich, O. V. (2013). Sredstva rechevogo vozdeistviia v sudebnom diskurse [Means of Persuasion in Judicial Discourse]. *Slavuta — Slavuta*, 7. Retrieved from <http://slavutajournal.com.ua/arxiv-nomeriv/slavuta-vipusk-7–2013/sredstva-rechevogo-vozdeistviia-v-sudebnom-diskurse/> [in Russian].

Shvetsova, V. Ye. (2017). Vidy sudovykh promov ta yikh osoblyvosti [Types of Court Speeches and Their Features]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho. Linhvistychni nauky — Scientific Research Issues of South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky. Linguistic Sciences*, 24, 95–100 [in Ukrainian].

Shulha, K. S. (2016). Rol prokurora v preniakh storon [The Role of the Prosecutor in the Debate of the Parties.]. *Molodoi uchenyi — Young Scientist*, 10, 1074–1077 [in Russian].

Baum, L. (2006). *Judges and Their Audiences: A Perspective on Judicial Behavior*. New Jersey: Princeton University Press.

Halliday, M. A. K. (2000). *Linguistic Studies of Text and Discourse*. Jonathan Webster (Ed.). Continuum International Publishing.

Harris, Z. (1952). Discourse analysis. *Language*, 28(1), 1–30.

Schwartz, B. A. (1997). *Book of Legal Lists: The Best and Worst in American Law, with 150 Court and Judge Trivia Questions*. New York: Oxford University Press.

Victor, Gold (1987). Psychological Manipulation in the Courtroom. *66 Neb. L. Rev.*

Wang, J. A. (2004). Study on the Verbal Interaction in Adversarial Courtroom Trial. *Applied Linguistics*, 3, 75–82.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2019

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛІВ ІЗ СЕРЕДНІМ СТУПЕНЕМ ПОЛІСЕМІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНФЛІКТНИХ ДІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Оксана Мигалець

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна,
e-mail: myhalets.oksana@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0594-3158>

АНОТАЦІЯ

Метою статті є проведення всебічного дослідження дієслів із середнім ступенем полісемії на позначення конфліктних дій в сучасній українській мові з урахуванням їхніх лексико-семантичних та системно-структурних особливостей. У зіставному аспекті шляхом застосування лінгвістичних методів дослідження та формалізованого аналізу лексичної семантики визначено спільні та відмінні риси лексем у досліджуваній мові, а також встановлено їхнє місце й роль у семантичному просторі української мови.

Лексико-семантичний аналіз мовних одиниць на позначення конфліктних дій в сучасній українській мові дозволив розкрити їхню сутність як явищ повсякденного життя і діяльності особи, а також встановити різні засоби їхнього вербального та невербального вираження. Конфліктні дії в українській мові передаються 96 дієсловами із середнім ступенем полісемії, семантика яких розкривається за допомогою 9–2 значень. У цій статті проведено аналіз лише частини досліджуваних дієслів, а саме, 10 мовних одиниць, що розкривають свою семантику за допомогою 9–8 лексичних значень.

Провівши лексико-семантичний аналіз, знаходимо спільні (сперечатися; сваритися; протестувати проти кого-, чого-небудь; чинити опір кому-, чому-небудь; підбурювати проти кого-небудь; боротися проти кого-небудь, за щось; воювати; подолати, перебороти щось; змагатися за що-небудь) та відмінні (бурхливо виявляти незадоволення, незгоду; бушувати; заперечувати проти чогось; намагатися подолати чи затамувати які-небудь почуття, бажання; стикатися з ким-, чим-небудь; хвилювати, бентежити, терзати) риси мовних одиниць.

Крім того, їхня семантика виражає три етапи конфліктних дій: 1) причини виникнення конфліктних дій — провокувати; підбурювати; налаштувати кого-небудь проти когось; викликати вороже ставлення до когось, чогось; 2) активна стадія процесу — спорити; боротися з ким-небудь, за чи проти когось / чогось; битися з, проти кого-, чого-небудь; сперечатися; 3) їхній результат та наслідки — перемогти в суперечці; перевершити кого-небудь; подужати супротивника; змусити противника відступити до певної межі, перепони.

Ключові слова: лексична семантика, лексеми, формалізований аналіз, конфлікт, спільні й відмінні риси.

Вступ. Коло питань, пов'язаних із лексичною семантикою, встановленням основних її елементів та принципів класифікації, зв'язком з різними галузями наук та виявленням нових підходів до її вивчення, належить до основних напрямків сучасного мовознавства. Одним з найефективніших способів дослідження лексичного складу мови, а також особливостей їхньої системної організації є проведення аналізу окремих лексико-семантичних груп як складових елементів мовної системи.

У сучасних лінгвістичних студіях дослідження мови загалом і лексика зокрема набирає все більше популярності як у теоретичному, так і прикладному аспектах. Комплексному вивченню лексичного складу мов присвячено праці відомих учених (Присяжнюк, 2011; Тарасова, 2010; Фабіан, 1998; Edmonds, 1999; Evans, Green, 2006). Варто відзначити, що основою сучасної лінгвістичної семантики стають не лише окремі мови та їхній синхронний стан. Водночас вивчаються семантичні відносини між словами, розглядаються спірні проблеми семантики, досліджуються функціонально-семантичні особливості лексем (Апресян, 2009; Korolova, Demianova, 2019; Murphy, Koskela, 2010). Успішно розвиваються і зіставна, типологічна й порівняльно-історична семантика (Кашнельсон, 2010; Кочерган, 2010; Лучик, 2009).

На думку В. Еванса, «мова не тільки відображає концептуальну структуру, але також може породжувати концептуалізацію», (Evans, Green, 2006: 101). Мова «відображає моделі мислення ... вона пропонує вікно в пізнавальну функцію, що забезпечує розуміння природи, структури та організації думок та ідей ... вона передбачає відображення певних фундаментальних властивостей і конструктивних особливостей людського розуму» (Evans, Green, 2006: 5).

Таким чином, за допомогою мови та її лексичного складу можна досягнути найглибші та найпотаємніші сфери людського буття, оскільки «кожне слово в мові (і, можливо, в різних мовах) можна порівняти з будь-яким іншим словом» (Edmonds, 1999: 33).

Дослідження лексичного складу української мовної системи становить одне з актуальних завдань сучасного мовознавства, оскільки саме в лексиці найчіткіше відображаються зміни, що відбуваються у мові та розкриваються за допомогою вивчення семантики слів. Це явище із самого початку свого виникнення було в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців, проте й досі дієслова на позначення *конфліктних дій* в досліджуваній мові є недостатньо висвітленими.

Аналіз мовних одиниць у межах лексико-семантичної групи, на наш погляд, є найефективнішим при розгляді останньої як найадекватнішої моделі лексико-семантичної системи мови, де лексика — «це не механічне нагромадження слів, а система» (Кочерган, 2010: 263). Розуміння української мови як системи, що має свою структуру й охоплює елементи відповідних рівнів, дозволяє глибше проникнути в саму сутність мови та її внутрішню природу, а також розкрити той чи інший аспект мови в усій її складності як певну цілісність.

Метою статті є розкриття лексико-семантичних особливостей мовних одиниць із середнім ступенем полісемії на позначення *конфліктних дій* в сучасній українській літературній мові.

Завдання роботи полягає в з'ясуванні специфіки семантики дієслів *напускати, побитися, виступати*, які разом з іншими мовними одиницями *змагатися, колотитися, спорити, настроювати, боротися, борюкатися, припирати* формують групу лексем із середнім ступенем полісемії на позначення *конфліктних дій*.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом нашого дослідження слугують дієслова на позначення *конфліктних дій*, вибрані шляхом суцільного аналізу зі Словника української мови в 11 томах.

Оскільки *дієслово* з точки зору частиномовної ієрархії займає одне з центральних позицій, що виражає різноманітні дії, стани та процеси, то вказівка на *конфліктні дії* має широку валентність, визначаючи і виокремлюючи його з-поміж інших класів слів.

Структура і система української літературної мови найприродніше та найоб'ємніше представлена в тлумачних словниках, що служать найповнішими банками інформації стосовно мовних одиниць: чим

повніший словник, тим детальніше описується співвідношення їхньої форми та змісту. Звідси — джерелом збору, аналізу й класифікації мовного матеріалу слугує Словник української мови в 11 томах.

Для вивчення системно-структурних і семантичних характеристик досліджуваних лексичних одиниць були використані лінгвістичні методи дослідження в поєднанні з методикою формалізованого аналізу лексичної семантики, яку представлено працями проф. М. П. Фабіан (Фабіан, 1998, 2011). Одним із положень даної методики є ведення формального, суто мовного критерію — віднесеності слів, які досліджуються, до однієї частини мови, у нашому випадку — дієслова. Ця методика дозволяє визначити й формалізовано описати семантику лексичних одиниць на позначення *конфліктних дій* в сучасній українській мові за допомогою матричного способу представлення семантичних відношень між дієсловами, а матрицю (див. табл. 1) — як модель семантичної структури лексики з одного боку та семантичних зв'язків з іншого.

Таблиця 1
Фрагмент матриці на позначення *конфліктних дій* в українській мові

Семний склад	Сваритися, сперечатися, спорити	Чинити опір кому-, чому-небудь	Не поступатися, не погоджуватися з кимсь, чимсь	Воювати, боротися, битися	Настійливо змагатися за що-небудь, домагатися чогось	Стикатися (про протилежні думки, почуття, бажання і т. ін.)	Заперечувати проти чогось	Намагатися подолати, затамувати в собі яке-небудь почуття, бажання	Хвилювати, бентежити, терзати	Бурхливо виявляти незадоволення, незгоду; бушувати
Змагатися	♦	♦	♦	♦		♦				
Спорити	♦	♦	♦		♦		♦			
Боротися		♦		♦	♦			♦		
Колотитися	♦								♦	♦

У матриці смислові взаємозв'язки між лексемами та їхніми значущими компонентами фіксуються за допомогою рядків і стовпчиків, де по вертикалі розміщується їхній лексичний склад, а по горизон-

талі — семантичний. Знак (♦) показує наявність відношень між лексичними одиницями та їхніми значеннями в системі мови. Слова та їхні значення в матриці групуються по спадній залежності від їхнього кількісного вираження — від найбільш полісемантичних до моносемантичних. Разом із тим однаково важливими є як заповнені, так і незаповнені клітинки матриці, а також віддалі між співвідносними мовними одиницями та напрям їхнього розміщення. Таким чином, місце та роль дієслів на позначення *конфліктних дій* в системі сучасної української мови визначається семантичним простором досліджуваної лексики, завдяки якому дієслова на позначення *конфліктних дій* займають певне ієрархічне положення в семантичній системі мови: найбільш заповнена частина охоплює лексичні одиниці з найвищим ступенем полісемії, далі розташовуються слова з середнім ступенем полісемії, а моносемічні лексеми представляють найменш заповнену ділянку.

Результати та дискусія. Словниковий склад сучасної української мови являє собою обширне і складне об'єднання мовних одиниць та лексико-семантичних груп, утворених на основі семантичних відношень між лексемами.

Дієслова лексико-семантичної групи «*Конфліктні дії*» в сучасній українській мові представлені 125 словами, що містять 381 лексичне значення. За ступенем полісемії вони поділяються на три основні групи: слова з найвищим та середнім ступенями полісемії й моносемічні. Лексичні одиниці на позначення *конфліктних дій* із середнім ступенем полісемії передаються 96 дієсловами, семантика яких розкривається за допомогою 9–2 лексичних значень, і складають 76,8 % усього мовного матеріалу. У цій статті подано аналіз лише частини досліджуваної групи, а саме дієслів, семантика яких містить 9–8 значень.

До таких лексичних одиниць у сучасній українській мові відносимо 3 дев'ятизначних лексем *напускати*, *побитися*, *виступати* та 7 восьмизначних дієслів *змагатися*, *колотитися*, *спорити*, *настроювати*, *боротися*, *борюкатися*, *припирати*.

Спільною властивістю дев'ятизначних мовних одиниць є вираження антагоністичного *конфлікту*, який виникає через неможливість урегулювати ситуацію мирним шляхом та дійти згоди, порозуміння чи спільної точки зору, і як результат — нанесення великої

шкоди та наявність руйнівних наслідків не тільки іншій стороні, але й собі (*напускати*: *направляти*, *посилати когось проти кого-небудь* (з метою нападу і т. ін.); *намовляти*, *підбурювати*, *підбивати когось проти кого-небудь*; *нацьковувати*; *побитися*: *удатися до бійки*, *вчинити бійку з ким-небудь*; *воювати*, *боротися проти кого-небудь*, *за щось якийсь час*; *битися*; *виступати*: *активно діяти*, *боротися або воювати за кого-, що-небудь*, *проти кого-, чого-небудь*) (Білодід, 1970–1980). Указані дієслова характеризуються експліцитним вираженням *конфліктних дій*, де явно, чітко, розгорнуто, доступно зовнішньому спостереженню змальовано активні дії, боротьбу проти кого-, чого-небудь, ведення війни протягом певного періоду часу, спричинення бійки, напад на кого-небудь та цькування одних проти інших.

Об'єднуючою рисою дієслів *виступати* та *побитися* є їхнє вживання в переносних значеннях. Так, лексична одиниця *виступати* позначає *ставати видним*, *з'являтися*, *показуватися*, *виявлятися*, *проявлятися*, а лексема *побитися* виражає *уживати всіх заходів*, *докладати зусиль якийсь час*, *добиваючись чого-небудь* або *переборюючи труднощі*. В семантиці останнього відображено бажання та намагання всіма силами подолати чи перебороти кого-, що-небудь, а також спробу не піддаватися чому-небудь якийсь час, не дивлячись на вмовлення з боку іншої особи (*намагатися подолати*, *перебороти щось*, *не піддаватися чому-небудь якийсь час*). Цю ситуацію розглядаємо як вияв внутрішньоособистісного *конфлікту*, де відбувається активна боротьба між людиною та її внутрішнім світом.

Дієслова *напускати* та *побитися* мають не лише однакоvu кількість значень (9), але й об'єднуються за здатністю вживатися у виразах, що сприяє точнішому розкриттю їхніх лексичних значень. Їхня семантика характеризує обман, приховування правди, обдурення людини, навмисне заплутування справ та активний спір з ким-небудь: *напускати дурману* — *обманюючи*, *завуальовуючи істину*, *заставляти вірити в що-небудь нереальне*; *напускати* (*напустити*, *підпускати*, *підпустити* і т. ін.) *туману*, *перти тумана в очі* — *говорити що-небудь неправдиве або невиразне*, *малозрозуміле*, *щоб приховати істину чи заплутати щось*; *робити що-небудь заплутаним*, *неясним*; *пускати* (*пустити*, *напускати*, *напустити* і т. ін.) *ману* [в вічі] *на кого* — *уводити кого-небудь в оману*, *обдурювати*, *морочити голову комусь*. Це явище може стосуватися використання надприродних, міфічних сил, зокрема в плані напускан-

ня, насилання на кого-небудь біди, страждання, горя, нещастя, хвороби, сліпого кохання тощо. Побитися об (у) заклад — *сперечатися на гроші, яку-небудь річ і т. ін.* Вивчення кола сполучуваності лексичної одиниці, звуження чи розширення її сполучувальних потенцій — це не лише важливий, але й головний аспект дослідження еволюції слова, епідигматичних характеристик і парадигматичних зв'язків з іншими лексемами в межах досліджуваної лексико-семантичної групи (Огуй, 2005: 138).-

Дієсловом із середнім ступенем полісемії **напускати**, **побитися** та **виступати** притаманна й специфічна семантика, що вказує на: 1) дію, пов'язану з невербальним вираженням конфлікту, за допомогою міміки, зокрема вираження незадоволення, досади чи роздратованості ким-, чим-небудь шляхом надання своїй зовнішності неприродного вигляду, хмурачі брови та морщини лоба (**напускати**: *надавати своїй зовнішності, поведінці неприродного вигляду, характеру; виражаючи невдоволення, зсувати, хмурити брови, морицяти лоба*); 2) позитивне ставлення до людини, даючи їй можливість увійти кудись, впустити її в дім, сім'ю, душу, довіру, компанію, при цьому не завдаючи шкоди чи дискомфорту іншим (**напускати**: *дозволяти, давати можливість комусь увійти, в'їхати і т. ін. куди-небудь у якійсь кількості; впускати; давати можливість чомусь проникати куди-небудь, заповнювати, займати собою що-небудь у якійсь кількості*); 3) дію на позначення стану речей внаслідок фізичного впливу, тиску на них, результатом чого є пошкодження, несправність предметів (**побитися**: *розбитися, розколотися на шматки; зазнати пошкодження, стати несправним від ударів, поштовхів; стоптатися, зноситися (про взуття); зіпсуватися*); 4) дію на позначення спортивних цілей, показуючи свою силу та міць, маючи за мету перевершити чи перемогти кого-небудь у чому-небудь, показавши кращі за інших результати (**побитися**: *позмагатися, помірятися з ким-небудь силою*); 5) дію людини, яка активно проявляє своє «я», висловлюючи думку та ставлення щодо інших осіб (**виступати**: *діяти, виявляючи свої переконання, себе та своє ставлення до кого-, чого-небудь*); 6) рух кого-, чого-небудь, наприклад, відокремитись від кого-небудь з метою занурення у власні думки, пошуки істини, правди та брехні, шляхів вирішення проблем, налагодження відносин тощо (**виступати**: *виходити наперед, відокремившись від кого-, чого-небудь; вийти звідки-небудь, із-за чогось; йти поважно, не поспі-*

шаючи; показуватися; виходити за свої межі (про ріку, воду); залишати попереднє місцеперебування, вирушати в похід); 7) вираження акторських здібностей, виступаючи перед глядачами, виконуючи певні дії на мітингу, конференції, зборах, концерті тощо (**виступати**: *говорити перед публікою, виголошувати промову, доповідь, робити заяву, виголошувати інформацію; виконувати перед глядачами літературний, музичний, драматичний або ін. твір, гімнастичні вправи; публічно висловлювати свої думки, погляди*).

Отже, у повсякденному спілкуванні важливу роль відіграють не тільки вербальні, але й невербальні засоби, тому погоджуємося з думкою Г. І. Приходько, що: «словами можна замаскувати, приховати емоційний стан індивіда, справжню думку про людину, в той же час невербальні особливості мовлення чи поведінки мають сильне психологічне значення» (Приходько, 2015: 151), позаяк жестом, поглядом можна сказати набагато більше, ніж словом.

До складу восьмизначних лексичних одиниць на позначення *конфліктних дій* відносимо 7 слів **змагатися**, **колотитися**, **спорити**, **настроювати**, **боротися**, **борюкатися**, **припирати**, спільною рисою яких є здатність утворювати й вступати у взаємозв'язки з іншими словами.

Так, мовні одиниці **спорити**, **змагатися** та **колотитися** об'єднуються спільною семантикою на позначення *відкритих конфліктів*, оскільки, явно виражені дії однієї людини проти іншої з використанням вербального вияву незадоволення, злості, ненависті, результатом чого є зіткнення конфліктантів у сварці чи суперечці (*вести суперечку, сперечатися, доводячи свою правоту; зчиняти сварку*).

Семантично близькими виступають лексеми **змагатися**, **боротися** та **борюкатися**, що характеризують насильницький прояв конфлікту, іноді навіть використовуючи холодну зброю — *воювати з ким-небудь; боротися, битися проти/за кого-небудь/за щось/з ким-, чим-небудь; схопивши один одного, намагатися перевершити, подужати супротивника, перемогти кого-небудь у чому-небудь*. Такі дії часто призводять до політичних непорозумінь, економічних криз, занепадів держави та розривів територіальних зв'язків. Семантичний аналіз мовних одиниць показав, що *конфліктні дії* є суспільно детермінованим феноменом, оскільки відображені поняття характеризують індивіда не з найкращого боку, а як взірця негативних моральних якостей, людину, яка зловживає владою та наданими їй правами.

Спільною властивістю дієслів *спорити*, *змагатися*, *боротися* та *борюкатися* є семантика, що відображає колективне незадоволення, незгоду, напр. з умовами праці, змінами правил, обов'язків та прав людини (*чинити опір кому-*, *чому-небудь*, *протестувати проти когось*, *чогось*; *противитися*). Коли мова йде про вираження протесту в робочій установі, то тут все залежить від керівника організації, оскільки конфліктні ситуації на робочому місці виникають не тільки між керівником і працівником, але й між робітниками всередині групи, між групами працівників різних відділів, між чоловічим та жіночим колективами одного закладу тощо. Звідси — основна мета хорошого керівника, в першу чергу, налагодити позитивну атмосферу в колективі та створити міцну велику сім'ю, яку об'єднує спільна мета й завдання.

Здатність уживатися в переносних значеннях об'єднує лексичні одиниці *боротися*, *борюкатися*, *змагатися*, *колотитися*, *настроювати*, *припирати*, *спорити*, семантика яких характеризує дії, пов'язані зі зважуванням власних думок та намірів «за» і «проти», бурхливим виявом невдоволення та незгоди з ким-небудь, чиненням натиску на кого-небудь, проявом незгоди та протесту. До спільних ознак досліджуваних дієслів *боротися*, *борюкатися*, *колотитися*, *припирати* та *спорити* відносимо їхню здатність уживатися у виразах.

При зіставленні лексичних одиниць *спорити*, *боротися* та *борюкатися* виявляємо спільні вказівки на дії, пов'язані з негатовим суперництвом, прагненням до домінування та задоволення своїх потреб (*настійливо змагатися за що-небудь*, *домагатися чогось*), переступаючи через інших та при цьому завдаючи їм моральних, фізичних, психологічних страждань чи фінансових розорень. Така людина користується гаслом «Хочу, й край!». Вона чітко показує свою неготовність та небажання рахуватись з іншими, водночас тримаючись задуманого плану.

Вищезгадані слова характеризуються й індивідуальною семантикою: 1) *заперечувати проти чогось*, *не давати своєї згоди на щось*; *відстоювати своє право на щось*, *на володіння чимсь (спорити)*, характеризує сильну волю та вдачею особистість, яка всіма силами відстоюватиме свої інтереси, права на кого-, що-небудь; 2) *брати участь у змаганні*; *стикатися (змагатися)*, саме участь у змаганнях дає можливість людині проявити всю свою силу, міць, мудрість, терпіння та

розсудливість, з метою підкорення вершин; 3) *намагатися подолати*, *затамувати в собі яке-небудь почуття*, *бажання (боротися, борюкатися)*. Семантика даних слів показує найважчу боротьбу людини — з самою собою, оскільки прагнення бути почутою, задовольнити свої потреби, біологічні потяги виявляються сильнішими за людину.

Дієслова *настроювати*, *припирати* та *колотитися* характеризуються специфічною семантикою. Таким чином, лексема *настроювати* стосується різних механізмів, музичних інструментів, стану людини, домашніх обов'язків (*надавати якому-небудь музичному інструментові певної висоти звуку*, *певного строю*; *налагоджувати*, *регулювати*, *робити придатним для роботи*; *приспосовувати*, *установлювати для приймання хвиль (радіо, магнітних і т. ін.)*; *викликати у кого-небудь певний настрій*, *стан*), а також розкриває негативні сторони людини, показуючи умисний намір до заподіяння зла та нищівних дій щодо опонента (*підбурювати проти когось-небудь*, *викликати вороже ставлення до когось*, *чогось*), адже, ведучи боротьбу з ким-небудь, людина часто забуває про чесну конкуренцію, надаючи перевагу брудним методам.

Лексична одиниця *припирати* позначає одну з форм виходу з конфліктної ситуації (*змушувати противника відступати до певної межі*, *перепони*), однак відступ, де ініціатором є лише одна сторона, не є вдалим виходом з конфліктної ситуації, позаяк для іншої сторони це може бути лише умовний акт, який дасть можливість відпочити і з новими силами наступати на ворога. Будь-яка людина, яка була змушена піти на поступки не за власним бажанням, згодом оговтується і завдає зворотного удару, але вже з іншими наслідками для конкурента. Досліджувана лексема містить також й інші значення, що не мають відношення до *конфліктних дій (приставивши підпору до чого-небудь, притиснути, закріпити нерухомо; приставляти що-небудь до чогось; принести що-небудь, перев. важке або здалека; прийти куди-небудь (несхвально); прилягати до чого-небудь, межувати з чимсь)*.

Семантика дієслова *колотитися* означає: *хвилюватися*; *трястися від страху*, *холоду*; *тремтіти*, *дрижати*. Передумовами виникнення таких почуттів можуть бути відсутність взаєморозуміння, мирних стосунків, злагоди між ким-небудь, чвари, розлад, розбіжність у поглядах, світогляді, відсутність погодженості в чому-небудь, що проявляється у бурхливому вияві незадоволення, обурення, незгоди з ким-небудь (*бурхливо виявляти незадоволення, незгоду; бушувати*).

Однак, лексичне значення *бушувати* може стосуватися і природних катаклізмів, зокрема сильного вітру чи зливи.

Інші значення вищезгаданої лексичної одиниці відносяться до побутової сфери (*приходити в рух від чого-небудь; коливатися; збиватися (про масло)*) та показують, що для досягнення поставленої мети, бажаних наслідків та позитивних результатів необхідно прикласти певні зусилля, оскільки нічого не буває просто так (*напружувати зусилля для досягнення чого-небудь; бути зайнятим чим-небудь, клопотатися чимось*). Таким чином, активно займаючись справами, старанно виконуючи певну роботу, докладаючи зусилля, можна досягти омріяних звершень.

Висновки. Дослідження лексичних одиниць із середнім ступенем полісемії показало, що їхня семантична структура — це надзвичайно складне явище, основним компонентом якого є значення слова. Лексико-семантичний аналіз мовних одиниць на позначення *конфліктних дій* в українській мові дає підставу стверджувати, що їхнє внутрішнє наповнення є унікальною системою, яка пов'язує між собою головні, прямі та переносні, перехідні і неперехідні, історичні, застарілі, рідко вживані та інші значення. Крім того, проведений лексико-семантичний аналіз дієслів на позначення *конфліктних дій* дозволив розкрити їхню сутність як дій та вчинків повсякденного життя людей, а також встановити різні шляхи та засоби їхнього вираження через мову, рухи, жести, міміку тощо. Застосована методика формалізованого аналізу лексичної семантики в поєднанні з лінгвістичними методами дослідження дозволила розкрити семантику дієслів на позначення *конфліктних дій* шляхом вивчення кореляції між лексемами та їхніми значеннями й виділення особливостей їхньої семантики.

Побудована матриця дала можливість розглянути досліджувані лексичний склад як системне утворення з чітко визначеною структурою. Дієслова із середнім ступенем полісемії характеризуються розгалуженістю своїх лексичних значень, що уможливорює їхні широкі парадигматичні зв'язки, а також сприяє утворенню семантичних мікросистем.

Перспектива подальшого дослідження полягає у всебічному дослідженні моносемічних лексичних одиниць на позначення *конфліктних дій* в сучасній українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

- Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии. Т. I: Парадигматика. Москва : Языки славянских культур, 2009. 568 с.
- Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание. Москва : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2010. 314 с.
- Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2010. 464 с.
- Лучик А. А. Компонентний аналіз у зіставних дослідженнях лексичних одиниць. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2009. Вип.7. С. 258–262.
- Огуй О. Д. Апроксимативні методи в семасіологічних дослідженнях : результати та перспективи застосування. *Проблеми квантитативної лінгвістики*. Чернівці : Рута, 2005. С. 134–148.
- Присяжнюк О. М. Лексикологія та семасіологія української мови. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 122 с.-
- Приходько Г. І. Невербальні засоби вираження емоцій. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія : Філологічні науки (мовознавство). 2015. № 4. С. 150–153.
- Словник української мови : у 11 т. / І. К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- Тарасова В. В. Семантичне поле «Засоби пересування» в сучасних англійській, німецькій, російській та українській мовах : монографія. Київ : ТЗОВ «SprintPrint», 2010. 255 с.
- Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах : монографія. Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство «ІВА», 1998. 255 с.
- Фабіан М. П. Застосування процедури формалізованого аналізу лексичної семантики в зіставних дослідженнях. *Проблеми зіставної семантики*. Київ, 2011. Вип.10, ч. I. С. 202–207.
- Edmonds Ph. Semantic Representations of Near-Synonyms for Automatic Lexical Choice : Ph. D. dissertation. Canada : University of Toronto, 1999. 245 p.
- Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
- Korolova T., Demianova N. Functional and semantic characters of an address in Ukrainian and French. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки. 2019. № 28. С. 129–138. DOI: <https://doi.org/10.24195/2616–5317–2019–28>.
- Murphy M. L., Koskela A. Key Terms in Semantics. London-New York : Continuum International Publishing Group, 2010. 241 p.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЛОВ СО СРЕДНЕЙ СТЕПЕНЬЮ ПОЛИСЕМИИ, ОБОЗНАЧАЮЩИХ КОНФЛИКТНЫЕ ДЕЙСТВИЯ, В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Оксана Мигалец

кандидат филологических наук, доцент кафедры английской филологии
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет», Ужгород, Украина,
e-mail: myhalets.oksana@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0594-3158>

АННОТАЦИЯ

Целью статьи является проведение всестороннего исследования глаголов со средней степенью полисемии, обозначающих конфликтные действия, в современном украинском языке с учетом их лексико-семантических и системно-структурных особенностей. В сопоставимом аспекте путем применения лингвистических методов исследования и формализованного анализа лексической семантики определены общие и отличительные черты лексем в исследуемом языке, а также установлено их место и роль в семантическом пространстве украинского языка.

Лексико-семантический анализ языковых единиц, обозначающих конфликтные действия, в современном украинском языке позволил раскрыть их сущность как явлений повседневной жизни и деятельности человека, а также установить различные способы их вербального и невербального выражения. Конфликтные действия в украинском языке передаются 96 глаголами со средней степенью полисемии, семантика которых раскрывается с помощью 9–2 значений. В этой статье проведен анализ только части исследуемых глаголов, а именно 10 языковых единиц, раскрывающих свою семантику с помощью 9–8 лексических значений.

Проведя лексико-семантический анализ, находим общие (спорить; ссориться; протестовать против кого-, чего-либо; сопротивляться кому-, чему-либо; подстрекать кого-то против кого-либо, бороться против кого-либо, за что-либо; вести войну; побеждать; преодолеть что-то; соревноваться за что-либо) и отличительные (бурно проявлять недовольство, несогласие; бушевать; возражать против чего-то; пытаться преодолеть или затаить какие-нибудь чувства, желания; сталкиваться с кем-, чем-либо; волновать, смущать, терзать) черты языковых единиц.

Кроме того, их семантика выражает три этапа конфликтных действий: 1) причины возникновения конфликтных действий — провоцировать; подстрекать; настроить кого-нибудь против кого-то; вызвать враждебное отношение к кому-либо, чему-либо; 2) активная стадия процесса — спорить; бороться с кем-нибудь, за или против кого-то / чего-то; сразиться с, против кого, чего-либо; спорить; 3) их результат и последствия — победить в споре; превзойти кого-либо; осилить противника; заставить противника отступить до определенной границы, преграды.

Ключевые слова: лексическая семантика, лексемы, формализованный анализ, конфликт, общие и отличительные черты.

LEXICO-SEMANTIC PECULIARITIES OF THE WORDS WITH THE MIDDLE DEGREE OF POLYSEMY DENOTING CONFLICT ACTIONS IN UKRAINIAN

Oksana Myhalets

Candidate of Philology, Associate Professor at English Philology Department,
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine
e-mail: myhalets.oksana@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0594-3158>

ABSTRACT

The purpose of the present article is to conduct the all-round study of the verbs with middle degree of polysemy denoting conflict actions in modern Ukrainian, taking into account their both lexico-semantic and system-structural characteristics. With the help of linguistic methods of research and the formalized analysis of lexical semantics, both common and distinctive features of lexemes in comparative aspect as well as their position and role in the semantic space of modern Ukrainian have been determined.

Lexico-semantic study of the language units denoting conflict actions in modern Ukrainian made it possible to reveal them as a certain means of individual's everyday activities and lives and to establish different ways of their expression both verbally and non-verbally. Conflict actions in Ukrainian are explained by 96 verbs with the middle degree of polysemy possessing 9–2 lexical meanings. The present article deals with the words in question with the middle degree of polysemy comprise 10 verbs characterized by 9–8 meanings.

In the process of our lexico-semantic analysis, we have found common (to argue; to quarrel; to protest against someone or something; to resist against something; to urge; to instigate someone against somebody; to make war; to conquer; to overcome smth.; to compete for something) and distinctive (to show dissatisfaction violently; to disagree; to rage; to object to do something; try to repress or to conceal some feelings, desires; to clash with smb. or smth.; to worry, to embarrass, to torment) features of the language units in question.

Furthermore, their semantics expresses three stages of conflict actions: 1) the cause of conflict actions — to provoke; to incite; to bring someone against someone; to cause a hostile attitude to someone or something; to instigate; 2) the active stage of the process — to wrangle; to fight with, for or against someone/something; to struggle with, against smb. or smth.; to contend; 3) its result and consequences — to win in a dispute; to surpass smb.; to conquer the opponent; to force the enemy to retreat to a certain ambit, obstacles.

Key words: lexical semantics, lexemes, formalized analysis, conflict, common and distinctive features.

REFERENCES

- Apresian, Yu. D. (2009). *Issledovaniia po semantike i leksikografii [Studies in semantics and lexicography]*. Moscow: Yazyki slavianskikh kultur. (Vol.1) [in Russian].
- Katsnelson, S. D. (2010). *Obshchee i tipologicheskoe yazykoznanie [General and typological linguistics]*. Moscow: Knizhnyi dom LIBROKOM [in Russian].
- Kocherhan, M. (2010). *Zahalne movoznavstvo [General linguistics]*. Kyiv: Akademia [in Ukrainian].
- Luchyk, A. A. (2009). Komponentnyi analiz u zistavnykh doslidzhenniakh leksychnykh odyntys [The Component Analysis in Comparative Studies of Lexical items]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii — Contemporary Studies in Foreign Philology*, 7, 258–262. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Ohui, O. D. (2005). Aproxymatyvni metody v semasiolohichnykh doslidzhenniakh: rezultaty ta perspektyvy zastosuvannia [Approximative methods in semasiological studies: results and prospects of application]. *Problemy kvantytatyvnoi linhvistyky — Problems of quantitative linguistics*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
- Prysiazhniuk, O. M. (2011). *Leksykolohiia ta semasiolohiia ukrainskoi movy [Lexicology and semasiology of the Ukrainian language]*. Kyiv: Kyiv. un-t im. Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
- Prykhodko, H. I. (2015). Neverbalni zasoby vyrazhennia emotsii [Non-verbal means of expressing emotions]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seria: Filolohichni nauky (movoznavstvo) — Scientific Bulletin of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)*, 4, 150–153 [in Ukrainian].
- Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). *Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. (11 Vols.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].-
- Tarasova, V. V. (2010). *Semantychne pole «Zasoby peresuvannia» v suchasnykh anhliiskii, nimeckii, rosiiskii ta ukrainskii movakh [Semantic Field «Vehicles» in Modern English, German, Russian and Ukrainian]*. Kyiv: TzOV «SprintPrint» [in Ukrainian].
- Fabian, M. P. (1998). *Etyketna leksyka v ukrainskii, anhliiskii ta uhorskii movakh [Etiquette lexis in Ukrainian, English and Hungarian languages]*. Uzhhorod: Informatsiino-vydavnyche ahentstvo «IVA» [in Ukrainian].-
- Fabian, M. P. (2011). Zastosuvannia protsedury formalizovanoho analizu leksychnoi semantyky v zistavnykh doslidzhenniakh. [The application of the procedure of formalized analysis of lexical semantics in comparative studies]. *Problemy zistavnoi semantyky — Problems of Comparative Semantics*, 10(1), 202–207. Kyiv [in Ukrainian].
- Edmonds, Ph. (1999). *Semantic Representations of Near-Synonyms for Automatic Lexical Choice. Ph. D. dissertation*. Canada: University of Toronto.
- Evans, V., Green M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Korolova, T., & Demianova, N (2019). Functional and semantic characters of an address in Ukrainian and French. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni K. D. Ushynskoho. Linhvistychni nauky — Scientific Research Issues of South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky. Linguistic Sciences*, 28, 129–138. DOI: <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-28>.
- Murphy, M. L., & Koskela A. (2010). *Key Terms in Semantics*. London-New York: Continuum International Publishing Group.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2019

UDC 81'1:[811.111+811.161.2]:316.774:004.738.5

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-13>

ON PECULIARITIES OF TRANSLATING ENGLISH ADVERTISING SLOGANS INTO UKRAINIAN

Kateryna Mulyk

Candidate of Pedagogy, Associate Professor at the Department of Western and Oriental Languages and Methods of their Teaching at the State Institution “South Ukrainian Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: m.katrin81@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6403-3360>

Mykola Gumenny

Academician of the National Academy of Sciences of High School of Ukraine, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Literatures, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: kafedraukrzarlit@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4936-7204>

SUMMARY

The presented article is aimed at elaborating the problem of the peculiarities of translating English advertising slogans into Ukrainian. The corpus of the research was formed on the basis of the advertising slogans widely circulating in the USA. The main objective of the paper consists in defining the basic strategies and tactics of rendering slogans as subtype of commercials with the preservation of the both semantic and pragmatic components. The results of the carried-out research have proved that there exist common strategies and tactics, allowing to perform adequate and faithful translation from the typologically different English language into Ukrainian. The practical value of the research lies in the fact that the conclusions may be applied in the translation activity.

The urgency of this paper arises from the need for efficient strategies and tactics of translating different types of texts in contemporary translation studies. The object of the work is the translation of advertising slogans viewed in the aspect of its faithfulness and adequacy. The subject are strategies, tactics and operations of translating English advertising slogans into Ukrainian. The immediate tasks of the article have been predetermined by the above-mentioned objective and

include respectively: the disclosure of the specifics of slogans in the contrasted languages (English and Ukrainian); the outline of the typologically common strategies, tactics and operations of translating slogans.

The methodology of this research involved the inductive, the deductive method and the method of contrastive analysis. In the course of the research it has been concluded and experimentally and statistically proved that there exist common strategies, tactics and operations of translating slogans into different languages. It has also been postulated that the pragmatic and the expressive potential of slogans is preserved and rendered in translation.

The perspective is seen in reviewing this issue in different Rhaeto-Romanic, Germanic and Slavic languages.

Key words: advertising slogans, commercials, translation strategies, tactics and operations, contrastive analysis.

Problem-setting and recent papers survey. The objective of the following research is to study the peculiarities of translating English advertising slogans into Ukrainian in the aspect of their genre specificity. The theoretical grounding for the ideas supplied was formed on the basis of the fundamental scientific works by P. Berd (Берд, 1997), L. Koniukhova (Конюхова, 2003), L. Yu. Krylova-Hrek (Крылова — Грек, 2008), U. Kurmach (Курмач, 2011), Y. Larynskaia (Лапинская, 2001), V. Zirka (Зирка, 2004).

The research has been conducted on the basis of the English advertising slogans published on-line on the web-sites in the USA and Europe. There has been made an attempt to perform adequate translation of commercial English slogans into Ukrainian. The preliminary linguistic analysis of the authentic English slogan in comparison with their Ukrainian equivalents has allowed to distinguish the distinctive genre features relevant for translation.

The object of the research are respectively English commercial slogans and their Ukrainian translation equivalents. The subject of the research are the peculiarities and problems of rendering English commercial slogans in Ukrainian.

The outline of the specific genre features common for the advertising slogans in typologically different languages under analysis (English and Ukrainian) was preceded by the proper study of the slogans in a broad and narrow sense.

It's well-known fact that advertising is a part of mass media alongside with TV, radio and Internet. The mandatory participants of the advertising process are respectively the addresser, the addressee, the message and the channel (media).

The addresser is often represented by the advertiser who codifies the ad or commercial. The target audience or the addressee is formed by those who perceive the advertisements. The main task is to reveal the message lying behind the words. The pictures, the design, and the layout contribute greatly to the successful transmission of the message.

Advertising places the functional purpose of products on second place and highlights their symbolic importance. For the increase of a product consumption the producers make every effort to improve the tag-lines.

The press is the oldest and the most traditional channel of mass media. Newspapers represent class, political, religious, ethnic and language groups and magazines represent every sort of special interest. However, a disadvantage of printed ads and commercials is the difficulty of evaluating of the target audience's capabilities. Television still remains a powerful mass media channel, while the radio is gradually ousted from this sphere. Internet is replacing TV and radio.

The term "slogan" is etymologically related to the battle cry of ancient Celts, therefore it is often associated with some sort of appeal. First definitions of an advertising slogan were suggested by K. Bove and W. Arens. It was interpreted as a grounding for the synopsis of the advertising campaign, briefly formulating the key idea which should arouse associations with a company, product or service (Бове, Аренс, 1995).

A slogan is also treated as a short autonomous advertisement, capable of functioning apart from advertising products and expressing content of the advertising campaign. It is a short advertising phrase, rendering in a concise form an advertising proposition and included into an advertising campaign (Имшинецкая, 2002).

According to another approach, the main requirement for an advertising text is to contain as much information as possible in the shortest form (Дядечко, 2012). Among the main distinctive features of an advertising slogan there are conciseness and catchiness.

An advertising text is a composite speech genre of appealing-representational nature encompassing emotive features like pragmatically motivated address to the recipient and representative functions in the aspect of the information distribution.

The common features of the genre are respectively the thematic content, style and compositional structure as well as the communicative situation,

expressiveness and expressive intonation, length (approximate length of a speech whole) and the addressee's conception.

Advertising texts consist of the following mandatory elements: the heading, the introduction, the main part and the ending. The heading draws the recipient's attention, arouses interest to the text, motivates the customer. Therefore, its importance shouldn't be underestimated.

Slogans are a way of advertising products. Slogans have become an important part of the advertising strategy. A written advertisement is composed of the following elements: headline (draws the reader's attention and for this purpose it has to use the brand name in the headline), body copy (contains the main part of the advertising information), slogan (catch word, catch phrase), illustrations and colors (present the realistic image of the product but also transmit ideas, attitudes or beliefs), trademark (a distinctive sign that distinguishes a product or service from the others. The trademark comprises a typical name, word, phrase, logo, design and image or a combination of these elements), brand name (a collection of symbols which help the product or service to be recognized in the market).

In order to be effective, every slogan has certain characteristics: it uses simple and colloquial language, the sentences must be short, usually imperative or interrogative, or even sentences without a predicate. Slogans rely on the connotative meaning and ambiguity of words, use puns, well-known phrases, idioms or sayings.

Occasional words and neologisms like blend words, nonce words or compounds make the slogan quickly draw the attention of the audience. As components of an advertising text, slogans use figures of speech, such as: hyperbole, metaphor, repetition or alliteration.

An advertising slogan as a structural and semantic center of an advertising message is a special kind of microtext, pragmatically aimed at provoking certain actions and appealing to the customer to buy a certain product / service. It functions as a part of communicative interaction between the addresser and the addressee.

In its turn, advertising texts are defined as a complex genre of a voluntary information type, namely, an appeal-representative genre that combines appeal-emotional functions, properties (pragmatically interested address to the addressee), representational (presentation of certain information to the consumer) and validity (credibility). to undertake the expected actions — purchase, contribution, circulation, etc.).

1. Advertising texts must be addressed to any addressee. 2. Advertising texts appeals to the addressee's interests. 3. Advertising texts are intended to promote the dissemination of information about products or services and their sales.

An advertising slogan implements the following categories: integrity, cohesion and coherence, anthropocentricity, high information value, conceptuality.

The integrity of the advertising slogan is characterized by the unity of the microtopic and the overall fusion of all its components. The slogan, which can consist of at least one syntactic unit, preferably a sentence, or several syntactic units, should create a single microtext, thus conveying a single communicative situation. Thus, the integrity of the slogan as a categorical parameter is related to its content, communication and structural feature.

Cohesion and coherence of an advertising slogan are linked with integrity and result in its formal and structural fusion, so it is primarily expressed in parallels with syntactic connections implemented through lexical, grammatical and stylistic means.

The syntagmatic nature of the elements' coherence in an tag-line is actualized in such linguistic means as repetitions, parallelism of syntactic structure, rhythm, rhyme and so on. These features are the most prominent in the advertising tag-lines consisting of multiple syntax units, e.g.: “*No RedBull. No wings.*” — “*Немає RedBull. Немає крил*”.

The brevity is related to the requirement to focus on the human operational memory, but not necessarily a slogan should be one sentence long and contain 5–9 words, it may be both longer and shorter.

The anthropocentricity of advertising slogans is due to the fact that they are primarily aimed at positively influencing the addressee and encouraging him to take specific practical action.

High information value of advertising slogans is determined by the presence of a certain message. The distinct features of the contents are: introductory information about a unique business offer, the name of a product or service, the benefits of a product or services.

An advertising slogan informs you how a particular product, service, lifestyle or political program should attract a potential consumer. This fully coincides with the views of scholars who define advertising information as extremely short messages of encouraging nature, containing information about the goods and services provided.

Conceptuality is one of the key requirements for the content of a slogan. The tag-line must convey the main idea of an advertising campaign. At the same time, conceptuality is defined as one of the fundamental text categories for the entire process. Interpretation, however, consists in a scrupulous search for such means expressing the concept, in which all the results of the author's development of reality are concentrated.

Clarity is related to the accessibility and unambiguous interpretation of tag-lines, which should not contain unintelligible vocabulary (terms, case studies, lexical neologisms, etc.), as such slogans are meant to be perceived by the mass addressee.

It is this breach of this requirement that predominantly causes the difficulty of translating slogans into foreign languages, e.g.: *“Zoom-Zoom”* (Mazda's advertising slogan). Slogans should be concise. In addition, the rhythm, rhyme, word play, etc. facilitate memorizing, for example: *“Fly with US — Fly with us / Fly with US”* (US airline slogan). The word game is based on homographs.

Material, methods and data. The corpus of the research was formed on the basis of the free on-line commercial slogans on the official trading sites of the companies with registered trademarks like “Head & Shoulders”, “M&Ms”, “Coca-Cola”, “Nike”, “McDonald's”, “KFC”. In the course of the research both lexical and grammatical distinctive features of the advertising slogans were analyzed in the aspect of the search for strategies and techniques of their rendering in Ukrainian translation.

The methodology of this research involved the inductive and deductive methods and the method of contrastive analysis. The original English advertising slogans and their Ukrainian translation equivalents were analyzed in the aspect of the vocabulary, syntax and pragmatics.

Advertising is aimed at the average consumer. The target audience is quite wide and heterogeneous. Therefore, the advertising slogan should be designed so that it is clear to everyone. Thus, the use of neutral vocabulary is prevailing in advertising slogans.

The translation of lexical means (metaphor, epithet, allusion, antithesis, etc.) contributing to the vividness and expressiveness of the advertisement should be paid particular attention to by the translator. In many cases, translators are successful in rendering the language base and function by means of an equivalent or a variant. *“No battery is stronger longer”* (Duracell's slogan) — *“Жодна батарея не працює довше”*.

Sometimes it's not possible to find a similar equivalent in a system of another language so the translator resorts translation transformations to properly convey stylistic devices.

Among the lexical transformations, which are common in the translation of metaphors, there should be outlined the following: differentiation and concretization; generalization of values; semantic (or logical) development; holistic transformation; compensation. Often the translator uses the techniques of semantic development and holistic transformation as the most creative of all kinds of transformations, which allows to preserve the function of the image of foreign languages in translation.

There are differentiated two-component and one-component clauses among the affirmative slogans-sentences. The two-component simple elementary sentences are recurrent, they are usually translated by grammatical correspondences, e.g.: “Women should have the right to make their own decisions” (the social advertisement of the gender equality is translated as “Жінки повинні мати право приймати власні рішення”).

Such syntactic constructions should be rendered in translation by the identical units — the two-component simple clauses mostly with the preserved word order.

The one-component statements are less typical for advertising slogans. The impersonal clauses are prevailing over the personal ones but the peculiarities of the authentic advertising slogan are still preserved, e.g.: “Helps make pain and fever disappear” (the slogan, advertising the medicine Nurophen) is translated as “Допомагає зникнути жару та болю”.

The appellative sentences are quite typical for advertising slogans in the sample selection. They contain appeal to the action though the action is not related to the addresser's illocution intention. In accordance with the suggestive strategy the illocution in the slogan is implicit and the expected perlocutionary effect is formed in the addressee's subconscious under the influence of the suggestive mechanism.

The key grammatical element is Imperative — the verb form (predicate in two-component clauses or the main predicative in one-component clauses). The exclamatory sentences are built as one-component syntactic constructions, which may be rendered in Ukrainian both as one-component and two-component clauses. The clauses with the predicate expressed by the verb form 2-nd person plural are prevailing, e.g.: “Just quit it” (the slo-

gan of the social advertisement against bad habits, in particular, smoking) is translated as “Просто кидай це”.

Most of advertising slogans perform communicative function. The exclamatory clauses are mostly at work here because they allow to draw the addressee’s attention and encourage him\her for certain actions.

The interrogative clauses are less frequent in the function of the simple single-predicated slogans as compared to the statements and exclamations, but they are distinguished by the high expressiveness which ensures recognition. This may be illustrated by the following example, e.g.: “What are you made of?” (the advertising slogan of the watch trade brand Tag Heuer) is translated as “З чого ти зроблений?”

Multi-predication is realized in the slogans presented by composite sentences with two or more predicates. Such sentences were translated mostly by composite sentences:

1) compound sentences (11 % of all composite sentences), e.g. “Often a bridesmaid — but never a bride” (the advertising slogan of Listerine Mouthwash) is translated as “Часто подружка нареченої, але жодного разу не наречена”;

2) complex sentences (61 % of all composite sentences), e.g.: “It cleans your breath while it cleans your teeth” (the advertising slogan of Listerine Mouthwash) is translated as “Освіжає твій подих, коли чистить твої зуби”;

3) asyndetic composite sentences (28 % of all composite sentences), e.g.: “You press the button — we do the rest” (the advertising slogan of Listerine Mouthwash) is translated as “Ти натискаєш кнопку — ми робимо усе інше”.

It should be borne in mind that the vocabulary of advertising is characterized by emotional expressiveness. Emotionally colored words constitute a specific layer of language vocabulary. They create a certain emotional atmosphere in the context. This is widely used to convey the essential emotional and evaluative overtones, motivating readers to buy the product, forming stable associations. Emotionally colored vocabulary can be divided into the following subtypes:

1. Words with unambiguous evaluative meaning are basically words the lexical meaning of which may be defined as assessment. Examples include the following slogans: “*Trusted Everywhere. Being stylish is being able to dress up with less*”.

2. Connotative words which acquire meaning only in a particular context where they add up to the emotional and expressive coloring.

Lexical features are easier to reproduce in translation than the grammatical ones. The most prominent grammatical peculiarities of English advertising tag-lines are inversion, parallel constructions, rhetoric questions.

There are also employed such techniques as negation (e.g. “*Your Skin Color Shouldn’t Dictate Your Future*” — “*Колір твоєї шкіри не повинен визначати твоє майбутнє*”); the simultaneous use of homogeneous sentence members (e.g. “*Rich and warm and strong*” — “*Гарна кава як дружба: справжня, і тепла, і міцна*”); the repetition of the structural elements or stylistic tautology (e.g. “*Computers help people help people*” — “*Комп’ютери допомагають людям*”); the employment of the same part of speech in the syntactic functions of the Subject and Predicate (e.g. “*Air Power is Peace Power — Lockheed*” — “*Повітряна могутність — мирна могутність*”).

The list of the most memorable English advertising slogans and their Ukrainian equivalents is given below.

Most advertising slogans are catchy and short. Most of them are based on rhyming, assonance, alliteration or intended misspelling or mispronunciation. The phenomenon of paronymic attraction is often at work.

Advertising slogans are created for the three following reasons: differentiation, information dissemination and reinforcement of brand identity.

Table 1
The Most Famous English Advertising Slogans And Their Ukrainian Equivalents

№	The Authentic Advertising Slogans in English	Translation Equivalents in Ukrainian
1	Impossible Is Nothing.	Можливо все.
2	The Ultimate Driving Machine.	Авто для найкращих.
3	Just Do It.	Просто зроби це.
4	The Best a Man Can Get.	Найкраще для чоловіків.
5	Maybe She’s Born with It. Maybe It’s “Maybelline”.	Мабуть, вона такою народилася. Мабуть, це “Maybelline”.
6	Good Things Come to Those Who Wait.	Краще приходиться до того, хто чекає.
7	Think Different.	Думай по-новому.
8	There Are Some Things Money Can’t Buy. For Everything Else, there’s Master Card.	Є речі, які не можна купити за гроші. Дещо не можна купити. Для решти є Master Card.

End of table 1

№	The Authentic Advertising Slogans in English	Translation Equivalents in Ukrainian
9	The Power of Dreams.	Сила думки.
10	I'm Lovin' It.	Мені це подобається.
11	Imagination at Work.	Увага працює.
12	Real Beauty.	Справжня краса.
13	We Place the Power in Your Hands!	Ми надаємо Вам сили!
14	Where Do You Want to Go Today?	Куди ти прямуєш сьогодні?
15	Love Your Hair!	Полюби своє волосся!
16	For the Love of It!	Для тих, хто прагне більшого!
17	Inspire me. Surprise me. AMD me.	Надихай мене. Дивуй мене. AMD мене.
18	The Colors Bright and Fresh.	Яскраві і соковиті кольори.
19	Is it live, or is it Memorex?	Це нажив чи це Меморекс?
20	The King of Beers.	Король пива.
21	I'd Walk a Mile for a Camel.	Заради Camel можна подолати будь-яку відстань.
22	When you Care Enough to Send the Very Best.	Коли ти готовий віддати найкраще.
23	Breakfast of Champions.	Сніданок чемпіонів.
24	A Diamond is Forever.	Діаманти назавжди.
25	Finger Lickin' Good.	Пальчики оближеш.
26	The Milk Chocolate that Melts in your Mouth, not in your Hand.	Молочний шоколад, що тане у роті, не в руці.
27	Have a break...Have a Kit Kat.	Зроби паузу... З'їж Kit Kat
28	Look, Ma, No Cavities!	Дивись, мамо, всі зуби цілі!
29	Think Small.	Простота докільця.
30	We Try Harder.	Ми намагаємось.
31	Fly the Friendly Skies!	Літайте у дружніх небесах!
32	It's the Real Thing!	Це по-справжньому!
33	Nothing Like a Deere.	Ніщо не зрівняється з Deere.
34	Have it Your Way.	На власний розсуд.
35	Because I'm Worth it.	Бо я цього варта.

Differentiation is understood in a sense that an effective slogan sets you apart from the competition. Information dissemination presupposes that these messages always contain information about some business. Reinforcement of brand identity lies in the fact that people tend to remember what they are constantly exposed to, and they easily forget what is not there.

The analysis of the Ukrainian equivalents have revealed the following most often used translation operations performed for adequate rendering of the original English advertising slogans in Ukrainian. Table 2 illustrates the main tendencies in translating English advertising slogans into Ukrainian.

Table 2

Translation Operations Employed In Rendering English Advertising Slogans

Translation Operations	Distribution, %
Choice of the Translation Equivalent	20 %
Transposition	20 %
Concretization	15 %
Functional Replacement	15 %
Complex Operation	30 %

Conclusions and perspectives for the future. In the course of the research it has been revealed that there are common strategies and tactics of rendering English advertising slogans in Ukrainian.

It has been concluded that the dominant strategy so far has been the strategy of the communicatively-relevant translation, achieved by employing the following tactics:

- the tactic of relevant information rendering;
- the tactic of the correct and faithful content conveyance;
- the tactic of the genre-stylistic peculiarities preservation;
- the tactic of the formal and structural features presentation;
- the tactic of linguistic and cultural adaptation.

The main source of difficulties in translating English advertising slogans into Ukrainian is a search for adequate equivalents for words illustrating cases of paronymic attraction, rhyming. The most recurrent translation operations have proved to be transposition, concretization, functional replacement and complex operation.

The perspective is seen in the optimization of the advertising slogans translation into Ukrainian and compiling a dictionary of the authentic advertising slogans and their translation equivalents in different languages.

ЛІТЕРАТУРА

Берд П. Продай себя!: Тактика совершенствования Вашего имиджа. Минск : Амалфея, 1997. 208 с.

- Бове К. В., Аренс У. Ф. Современная реклама. Тольятти, 1995. 704 с.
- Дядечко Л. А. Сучасні прецедентні тексти рекламного походження. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*, 2012. Вип. 18. С. 50.
- Имшинецкая И. Креатив в рекламе. Москва: РИП–холдинг. 2002. 107 с.
- Конюхова Л. Вираження спонукання в слогані телереклами. *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2003. Вип. 23. С. 134.
- Крилова-Грек Ю. Психолінгвістичний підхід до питання перекладу тексту. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 8. С. 74–76.
- Курмач У. Особливості національних, культурних, ментальних та гендерних характеристик при перекладі іншомовних рекламних текстів. *КНУ імені Т. Г. Шевченка*. 2011. № 9(220). С. 161.
- Лापінська Ю. Художественная форма слогана. *Язык, коммуникация и социальная среда*. 2001. № 1. С. 76–81.
- Зирка В. Манипулятивные игры в рекламе: Лингвистический аспект. Днепропетровск: ДНУ, 2004. 294 с.
- 40 Memorable Advertising Slogans and How to Create One. URL: <https://www.cleverism.com/40-memorable-advertising-slogans>
- Dan L. Techniques for the Translation of Advertising Slogans. URL: <https://docplayer.net/18348931-Techniques-for-the-translation-of-advertising-slogans-lavinia-dan-nadrag-prof-phd-ovidius-university-of-constantia.html>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Катерина Мулик

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна
e-mail: m.katrin81@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6403-3360>

Микола Гуменний

академік АН ВШ України, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератур Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна
e-mail: kafedraukrzarlit@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4936-7204>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемі особливостей перекладу англійських рекламних слоганів українською мовою. Корпус дослідження було побудовано на основі рекламних слоганів, розповсюджених у США. Мета статті у визначенні базових стратегій і тактик перекладу рекламних

слоганів зі збереженням семантики та прагматики. Результати здійсненого дослідження підтвердили наявність спільних стратегій і тактик, що дозволяють здійснювати адекватний переклад із типологічно неспорідненої англійської мови на українську. Практична цінність дослідження у тому, що висновки можуть бути використані в перекладацькій діяльності.

Актуальність статті підтверджується необхідністю в ефективних стратегіях і тактиках перекладу різних видів текстів у сучасному перекладознавстві. Об'єктом дослідження є переклад рекламних слоганів в аспекті його адекватності. Предметом дослідження є стратегії, тактики та операції перекладу англійських рекламних слоганів українською. Безпосередні завдання цієї статті, обумовлені вищезазначеною метою, є такими: розкриття особливостей слоганів у мовах, що зіставляються (англійська та українська); огляд типологічно спільних стратегій, тактик і операцій перекладу рекламних слоганів.

Методологія цього дослідження включала індуктивний та дедуктивний методи, а також метод контрастивного аналізу. У процесі дослідження було одержано й експериментально та статистично підтверджено висновки про наявність спільних стратегій і тактик перекладу рекламних слоганів на різні мови. Також було констатовано, що прагматичний і експресивний потенціал рекламних слоганів зберігається та відтворюється у перекладі.

Перспектива у дослідженні цієї проблеми в різних романських, германських та слов'янських мовах.

Ключові слова: рекламні слогани, перекладацькі стратегії, тактики та операції, контрастивний аналіз.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ РЕКЛАМНЫХ СЛОГАНОВ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Екатерина Мулык

кандидат педагогических наук, доцент кафедры западных и восточных языков и методики их обучения Государственного учреждения “Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”,
Одесса, Украина
e-mail: m.katrin81@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6403-3360>

Николай Гуменный

академик АН ВШ Украины, доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедры украинской и зарубежной литературы Государственного учреждения “Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”, Одесса, Украина
e-mail: kafedraukrzarlit@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4936-7204

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме особенностей перевода английских рекламных слоганов на украинский. Корпус исследования был сформирован на основе распространенных в США рекламных слоганов. Цель статьи в выделении базовых стратегий и тактик перевода рекламных слоганов с сохранением семантики и прагматики. Результаты проведенного исследования подтвердили наличие общих стратегий и тактик, позволяющих выполнить адекватный перевод с типологически неродственного английского языка на украинский. Практическая ценность исследования в том, что выводы могут быть использованы в переводческой деятельности.

Актуальность статьи подтверждается необходимостью в эффективных стратегиях и тактиках перевода разных видов текстов в современном переводе. Объектом исследования является перевод рекламных слоганов в аспекте его адекватности. Предметом исследования являются стратегии и тактики перевода английских рекламных слоганов на украинский язык. Непосредственные задачи статьи были обусловлены вышеуказанной целью и включают следующее: раскрытие особенностей слоганов в сопоставляемых языках (английском и украинском); обзор типологически общих стратегий и тактик перевода рекламных слоганов.

Методология исследования включала индуктивный и дедуктивный методы, а также метод контрастного анализа. В ходе исследования были сделаны экспериментально и статистически подтверждены выводы о наличии общих стратегий, тактик и операций перевода рекламных слоганов на разные языки. Также было сделано заключение, что прагма-

тический и экспрессивный потенциал рекламных слоганов сохраняется и воспроизводится при переводе.

Перспектива в исследовании данной проблемы в различных романских, германских и славянских языках.

Ключевые слова: рекламные слоганы, переводческие стратегии, тактики и операции, контрастный анализ.

REFERENCES

- Berd, P. (1997). Pro dai sebia!: Taktika sovershenstvovaniia Vashego imidzha [Sell yourself!: The tactics of improving your image]. Minsk: Amalfeia [in Russian].
- Bove K. V. & Arens, W. F. (1995). *Sovremennaia reklama* [Modern advertisement]. Tolyatti [in Russian].
- Diadechko, L. A. (2012). Suchasni pretsendentni teksty reklamnoho pokhodzhennia [Modern precedent texts of advertising origin]. *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur. — Comparative studies of the Slavic languages and literatures*, 18, 50 [in Ukrainian].
- Imshinetskaia, I. (2002). *Kreativ v reklame* [Creativity in advertising]. Moscow: “RIP–holding” [in Russian].
- Koniukhova, L. (2003). Vyrazhennia sponukannia v slohani telereklamy [How to express imperativeness in TV advertisement]. *Visnyk Lviv. un-tu. Serii zhurnalistyka — The Bulletin of the Lviv University. Journalism Series*, 23, 134 [in Ukrainian].
- Krylova-Hrek, Yu. (2008). Psyholingvistychnii pidkhid do pytannia perekladu tekstu [Psycholinguistic approach to the issue of text translation]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota — Practical psychology and social work*, 8, 74–76 [in Ukrainian].
- Kurmach, U. (2011). *Osoblyvosti natsionalnykh, kulturnykh, mentalnykh ta hendernykh kharakterystyk pry pereklyadi inshomovnykh reklamnykh tekstiv*. [The peculiarities of national, cultural, mental and gender features in translating foreign advertising texts]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka — The Bulletin of T. Shevchenko LNU*, 9(220), 161 [in Ukrainian].
- Lapinskaia, Yu. (2001). Khudozhestvennaia forma slogana [The artistic shape of the slogan]. *Yazyk, kommunykatsiia i sotsyalnaia sreda — Language, communication and social environment*, 1, 76–81 [in Russian].
- Zirka, V. (2004). *Manipulativnye igry v reklame: lingvisticheski aspekt*. [The manipulative games in advertisement]. Dnepropetrovsk: DNU [in Russian].
- 40 Memorable Advertising Slogans and How to Create One. *cleverism.com* Retrieved from: <https://www.cleverism.com/40-memorable-advertising-slogans>
- Dan, L. (2019). *Techniques for the Translation of Advertising Slogans*. Retrieved from: <https://docplayer.net/18348931-Techniques-for-the-translation-of-advertising-slogans-lavinia-dan-nadrag-prof-phd-ovidius-university-of-constantina.html>

Стаття надійшла до редакції 25.06.2019

PSYCHOLOGICAL IMPACT OF QUANTIFIERS IN ADVERTISEMENTS

Kateryna Ohienko

Candidate of Philology, Senior Lecturer at the Department of Foreign, Latin and Ukrainian Languages, State Institution “Luhansk State Medical University”,
Rubizhne, Ukraine

e-mail: k.ogijenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4963-3269>

SUMMARY

The article is devoted to comparative investigation of advertisements of one cosmetic company written in different languages, in particular, we analysed quantifiers in English and Ukrainian Avon brochures on the grounds of their polycode nature.

The analysis of recent publications allowed us to notice that the investigations of both advertisements and the category of quantitativity are based on different theoretical and practical principles.

Being guided by already existing classifications of quantifiers in English and Ukrainian by S. O. Shvachko, V. M. Kondratiuk, O. S. Ananieva, we displayed morphological, structural and combinatory possibilities of quantifiers, textual modifications of numeral combinations in English and Ukrainian advertisements. We suggested main models of quantifiers, emphasizing an important role and functions of units which express definite and indefinite quantity.

Morphologically quantifiers are represented not only by numerals, but also by nouns, pronouns, adjectives, adverbs, verbs, their situational and idiomatic combinations, and even mathematical signs.

The study of structural and combinatory possibilities of quantifiers also showed morphemes-quantifiers, the usage of quantifiers with specifiers, qualifiers and rhematizers, the structures like n- σ -1 (n-in-1), where $n > 1$, as well as word-combinations and phrases synonymic to this structure.

All described morphological, structural and combinatory possibilities of quantifiers have a rather significant psychological impact in advertisements, emphasizing the advantages of some cosmetic goods and calling for trust to them. Besides, language means are supplemented by visual, graphic and sometimes sensory (olfactory) ones, which strengthen the influence on the consumer.

Key words: *quantitativity, quantifier, quantification, qualifier, advertisement, psychological impact, definite quantity, indefinite quantity.*

Introduction. Nowadays advertisements have become an essential part of life of any person, aiming to call for trust to goods or manufacturer. Psycholinguistic impact of advertising texts is usually expressed in titles and slogans. There are a lot of means (both linguistic and extra-linguistic) which influence the person creating a positive image in their mind and thus promoting the item.

Linguists pay great attention to advertisement genres, stylistic, structural and grammatical, pragmatic, polycode, semantic and discursive peculiarities. The outlined problems have been the object of study both in foreign (W. F. Arens, C. L. Bovée (Bovée, 1992), R. D. Blackwell, A. Goddard (Goddard, 2002), P. W. Miniard and others) and Ukrainian linguistics (K. V. Boryskina, O. I. Buhayova, D. M. Dobrovolska (Dobrovolska, 2017), I. V. Horodetska (Horodetska, 2015), S. V. Kharchenko, N. V. Kutuza, V. I. Melnyk N. Reva, T. P. Semeniuk (Semeniuk, 2017), M. H. Shvetsova, O. S. Tielietov, S. H. Tielietova, N. V. Voloshyna (Voloshyna, 2018), O. I. Zelinska and others).

A lot of linguistic works are devoted to the problem of quantitativity basing on different theoretical grounds: study of lexical and grammatical, morphological, word-building, syntactic, typological, stylistic, cognitive, pragmatic and historic aspects of quantifiers (O. S. Ananieva (Ananieva, 2012), H. P. Arpolenko, S. V. Baranova, Ya. H. Birenbaum, C. I. Brendel (Brendel, 2019), Yu. O. Haidenko, I. Ye. Hrachova (Hrachova, 2017), A. A. Kholodovych, I. K. Kobiakova, O. M. Medvid, H. H. Morieva, O. A. Pavlyshenko, O. A. Samochornova, I. P. Savelyeva, S. O. Shvachko (Shvachko, 2008), H. N. Vorontsova, O. I. Yehorova, S. A. Zhabotynska, and others).

Although considerable amount of research has been devoted to the kinds and means of advertising (especially qualitative words), few attempts have been made to investigate the psychological impact of quantifiers (like N. Reva (Reva, 2013) and O. I. Zelinska (Zelinska, 2017)). It would be thus of interest to study quantifiers as a psycholinguistic means. I. Ye. Hrachova justly observed that the category of quantitativity is “diverse, essential and multi-dimensional and, in spite of many relevant problems being investigated, the field for scientific researches remains broad” (Hrachova, 2017: 71).

The purpose of this study is to make a comparative analysis of quantifiers in advertising brochures of one company written in different languages and supposed to influence different customers (we may even say, customers with

different priorities and mentality). In particular, we are going to describe morphological, structural and combinatory peculiarities of quantifiers in English and Ukrainian brochures and show the psycholinguistic impact of units denoting both definite and indefinite quantity on buyer.

Methodology. The data used for this study were collected by complete sample of quantifiers from English and Ukrainian *Avon* brochures (Avon, 2019a; Avon, 2019b). Totally, we got 264 Ukrainian and 396 English phrases (the sample does not include ordinary prices of goods which are used without specifiers or rhematizers as well as ordinary sizes of the goods as they usually do not have any psychological influence).

The obtained quantifiers were analyzed morphologically, structurally and on combinatorial grounds. For this analysis, we took into account the classifications elaborated by O. S. Ananyeva, V. M. Kondratiuk and S. O. Shvachko.

S. O. Shvachko asserts that linguistic field of quantity is a complex continuum which has a corresponding internal structure and contains units with the meaning of plurality, size, weight, capacity, height, depth, length, intensity of properties, volume, square, strength, speed, thickness, number, etc. (Shvachko, 1981: 51). Lexical means which denote definite quantity include numerals, quantitative nouns, singular and plural nouns, roots of numerals in derivative and complex words. Language means of indefinite quantity express not only quantitative relations but also contain assessment (Shvachko, 2008: 66).

V. M. Kondratiuk (Kondratiuk, 2011) focuses on pronouns as a lexical means of realization of quantity nomination in the Ukrainian language. These pronouns may denote space and time orientation, community, mutuality, singularity or totality. The researcher laid the stress on the fact that there is a group of quantifying pronouns which have a function of quantitative index with the meaning of definite number and indefinite amount.

O. S. Ananieva (Ananieva, 2012) depicts the systemic relations of quantifiers in English in the following way: 1. Words that denote definite quantity: a) singularity; b) duality; c) words with the meaning of quantity and numerals; 2. Words with the meaning of indefinite quantity: a) which render total quantity; b) denote indefinite quantity; c) with the meaning of non-discrete dimensions; 3. Quantitative words which characterize the action: a) with the meaning of temporal characteristics; b) with the meaning of local characteristics; c) with the meaning of heterogeneous action.

We would like to make some explanations about the examples which we use to describe our findings. Firstly, we do not preserve the style and type of the original text as it is not the aim of our research. Secondly, we sometimes use bold type in order to emphasize certain points (even though it was not in the original text. So, it means that we preserve only linguistic part of the examples.

Results and discussion. With the help of complete sample of quantifiers from English and Ukrainian *Avon* brochures (Avon, 2019a; Avon, 2019b), we got 264 Ukrainian and 396 English phrases. The analysis of the obtained data allowed us to distinguish some important peculiarities of quantifiers and draw a number of conclusions.

Both Ukrainian and English variants of the brochure contain the codes of the products which help to identify them while ordering, prices, sizes, colours, number in the pack, etc. But in the Ukrainian variant the reduced price draws your attention at once: the old or standard price is crossed out, the new one is written near it, in bigger type, in black, though total sale may be red.

We may often see such Ukrainian price format as *лише за / ціни від / будь-який за 29,99 грн.*, which visually and psychologically prompts the price 20+, and not 30. One more really successful variant is *Будь-які три продукти за ціною двох* (Avon, 2019a: 3), as well as *замовляй... за суперціною* (Avon, 2019a: 40) and *повна вартість набору* (Avon, 2019a: 181).

The prices of the English brochure do not contain tenth or hundredth parts. In order to show the discount, the following variants are used: *worth* (price), *save* (sum), *save up to* (sum), *Will normally be* (price), *Normally, half price*. The most frequent specifiers are *both for* (ціна), *from just* (price), *just* (price), *any 2 for* (price). A real bargain is also emphasized by phrases *buy I choose I for* (price) (Avon, 2019b: 91, 93), *buy either lunch set for* (price) (Avon, 2019b: 118).

Discounts expressed with percents also have positive psychological impact on the buyer. This means is present in both brochures ranging from 40 % to 80 %.

The sizes of goods are usually exact in the Ukrainian brochure (only with several exceptions) while in the English brochure the sizes are all indefinite being used with specifier *approx. (...) cm* (approximately). The measuring unit is centimetre. The size of the clothes is denoted with the help of Arabic or Roman numerals, while in English brochure letters are also possible.

The dosage of the goods usually does not attract attention of the customers, except when it is necessary to draw the attention to bigger or smaller size. In such cases the type and some graphic means become useful. Linguistic means include such variants as *Літо у форматі XXL* (Avon, 2019a: 40), *розмір XXL* (Avon, 2019a: 41), *об'єм волосся XXL* (Avon, 2019a: 41), *великий об'єм* (Avon, 2019a: 80), *розмір XL* (Avon, 2019a: 199), *у великому форматі* (Avon, 2019a: 223); *tote bag* (Avon, 2019b: 2), *big & multiplied mascara* (Avon, 2019b: 42), *big & magic mascara* (Avon, 2019b: 42). Nouns *spritz* (Avon, 2019b: 79) and *dose* (Avon, 2019b: 192) are used to denote a little amount in the English brochure. The phrase *purse spray sets* (Avon, 2019b: 74) is rather interesting as the word *purse* is synonymic to a formant *mini / micro*. By the way, this formant is rather frequent in both brochures: *міні-* (*мінімальна вартість* (Avon, 2019a: 39), *ідеально мінімізує пори* (Avon, 2019a: 163) *міні-версія* (Avon, 2019a: 181), *мінімізація росту волосся* (Avon, 2019a: 227)), *mini-* (*mini eyeshadow palette* (Avon, 2019b: 38), *mini nail file* (Avon, 2019b: 56), *Mini Me pjs* (Avon, 2019b: 100), *facial mini mitt* (Avon, 2019b: 196), *handy mini cleaning tool* (Avon, 2019b: 206), *jacquard minimiser bra* (Avon, 2019b: 142), *mini candle* (Avon, 2019b: 160)); *мікро-* (*Tattoo-маркер забезпечить ефект мікроблендінга брів у домашніх умовах* (Avon, 2019a: 97), *Частинки мікрофібри подовжують і потовщують кожну вію* (Avon, 2019a: 90), *мікробульбашки для глибокого очищення* (Avon, 2019a: 165)), *micro-* (*triple-blade micro tip mimics hair strokes* (Avon, 2019b: 46), *brow tattoo micro styler* (Avon, 2019b: 46), *the microfiber gel brow pen* (Avon, 2019b: 65), *microparticles* (Avon, 2019b: 198)).

SPF (Sun Protecting Factor) is another objective unit of measurement. Ukrainian brochures contain creams with SPF 15, 20, 30 and 50. Besides, SPF 15 is denoted as a medium level of protection, while SPF 30 and 50 are considered to have a high level of protection. The English brochure contains a wider line: SPF 12, 15, 20, 25, 30, 50, and also UV 400.

Cardinal numbers denoting age are often used with qualifiers in the Ukrainian brochure: *Якраз те, що необхідно шкірі в 20 років і старше* (Avon, 2019a: 168), *заряд енергії 20+* (Avon, 2019a: 170), *оновлення 35+* (Avon, 2019a: 172), *омолодження (45–55 років)* (Avon, 2019a: 181), *клітинне відродження 55+* (Avon, 2019b: 176). English variant includes age without qualifiers: *30, 40, 50, 60, all ages, ageless 35+, ageless 55+* (Avon, 2019b: 174).

The numeral *один / 1* arouses positive emotions as its meaning supposes simplicity and quality of usage: *Б'юті бренд № 1 в Україні* (Avon, 2019a: 1), (*Доповни ароматом топпером.*) *Одним, двома, трьома?* (Avon, 2019a: 4), *нанести її рівномірно в один-два шари* (Avon, 2019a: 82), *одним рухом* (Avon, 2019a: 99, 106, 107), *всього 1 шар для насиченого кольору* (Avon, 2019a: 107), *Комплексний догляд в 1 клік* (Avon, 2019a: 174); *in 1 coat* (Avon, 2019b: 17, 21, 42), *in just 1 swipe* (Avon, 2019b: 17), *in 1 sweep* (Avon, 2019b: 19, 39); *1 colour-free liner for every lipstick* (Avon, 2019b: 48), *our No. 1* (Avon, 2019b: 98, 252), *Your One-Stop holiday shop* (Avon, 2019b: 102–122). The word *alone* is synonymous to *1: wear alone* (Avon, 2019b: 30), *use alone* (Avon, 2019b: 30).

Ordinal number *перший / first* always has positive connotation and draws customer's attention: *Вперше!* (Avon, 2019a: 6), *перший подвійний аромат* (Avon, 2019a: 50), *1-а помада з праймером* (Avon, 2019a: 99), *1-а рідка помада, яка не розтікається* (Avon, 2019a: 105), *в першу чергу* (Avon, 2019a: 133), *боротьба з першими віковими змінами* (Avon, 2019a: 181), *з 1-го застосування* (Avon, 2019a: 207); *first ever* (Avon, 2019b: 4). Sometimes numeral *перший* may be seen in set expressions and idioms in the Ukrainian variant (*кохання з першого погляду* (Avon, 2019a: 43), *чистий, немов перше кохання* (Avon, 2019a: 43)), while English idioms include other numerals and nouns: *like second skin* (Avon, 2019b: 5), *Take lashes to cloud 9...* (Avon, 2019b: 43); *light as a feather* (Avon, 2019b: 5), *in a flash* (Avon, 2019b: 29, 40, 43), *in the blink of an eye* (Avon, 2019b: 47).

Numerals which denote a huge amount or quantity of things and plural nouns contain the shade of exaggeration: *Щіточка Lash Seeker складається з 300 щетинок* (Avon, 2019a: 90), *тисячі волокон* (Avon, 2019a: 101), *тисячі сяючих частин у кожній помаді* (Avon, 2019a: 105), *губна помада "Безліч поцілунків"* (Avon, 2019a: 119), *129 000 000 людей у всьому світі вже спробували Avon Care* (Avon, 2019a: 193, 195, 196, 198), *3D об'єм* (Avon, 2019a: 104); *Apply 2–3 drops of this lightweight serum* (Avon, 2019b: 175), *3D plumping lipstick* (Avon, 2019b: 50), *4D Wrinkle Reverse Technology* (Avon, 2019b: 66), *Stretch Mark 24 Total Body Lotion* (Avon, 2019b: 224), *30 oranges in 1 bottle* (Avon, 2019b: 175), *Protection trusted by millions of women worldwide* (Avon, 2019b: 227, 229, 230).

Numerals and nouns with temporal meaning attract special attention (besides, they comprise the biggest group of our sample — 19 Ukrainian and 43 English examples). They have several possibilities of usage: 1) to

denote time necessary for the effect to become evident, the time varying from several seconds to several days, and seldom to weeks or months (*Розкішний колір за 60 секунд* (Avon, 2019a: 107), *60 секунд повного висихання* (Avon, 2019a: 107), *Менше проявів целюліту вже через 2 тижні* (Avon, 2019a: 202), *лічені секунди* (Avon, 2019a: 213), etc.; *in seconds* (Avon, 2019b: 98, 167), *Wake up tired skin with a 15-second face mask* (Avon, 2019b: 173), *dries polish to touch in 30 seconds* (Avon, 2019b: 56), *Removes 12 hours of impurities in 30 seconds* (Avon, 2019b: 191), *Instantly:... in 2 weeks:... in 4 weeks:... (Avon, 2019b: 63),...real results: After 1 use.... In 1 week.... In 2 weeks...* (Avon, 2019b: 175), etc.); 2) to denote the time during which the effect of the make-up item is available, the time varying from 8 to 72 hours (*Стійкість аромату до 8 годин* (Avon, 2019a: 36, 37, 47), *Стійкість кольору до 12 годин* (Avon, 2019a: 88) та інші (Avon, 2019a: 88, 177, 191, 226); *burns up to 16 hours* (Avon, 2019b: 160), *Formulated to help repair 50 % of skin damage caused by the sun within 24 hours* (Avon, 2019b: 184), *18-hour colour* (Avon, 2019b: 38), *24-hour hold / lasting / moisturisation / nourishing moisture* (Avon, 2019b: 207, 218, 230, 233),), або приблизний (*тримається годинами* (Avon, 2019a: 105), *протягом дня* (Avon, 2019a: 201, 226); *for hours* (Avon, 2019b: 22, 39, 52), *for years* (Avon, 2019b: 10)).

Some adjectives and adverbs can also perform the first function named above: *швидкий / швидко, експрес, миттєвий / миттєво, instant / instantly, in an instant*. The second function is also peculiar to adverb *надовго* and adjectives: *тривалий, стійкий, суперстійкий, регулярний, lasting*. But the quantity of time denoted by adjectives and adverbs is not exact and every person will understand its length subjectively.

Also, we want to note that English brochure uses the noun *moment* (*cherish the moment with this floral locket set* (Avon, 2019b: 127), *Sun-Kissed Moments* (Avon, 2019b: 242)), to denote a short but pleasant time for any person, thus its effect and connotation are positive.

Percents have a really huge impact on the customer including 12 Ukrainian (*Довші вії до 87 %* (Avon, 2019a: 11), *98 % жінок підтверджують, що їх волосся виглядає, як після салону краси* (Avon, 2019a: 34), etc.) and 19 English examples (*100 % naturally derived mineral pigments for a luminous finish* (Avon, 2019b: 38), *increase visible volume by up to 200 %* (Avon, 2019b: 40), etc.). We did not take into account the phrases which contained percents in the composition of clothes. All these examples include proofs and

links to corresponding tests, investigations or reports, but often the numbers sound subjective nonetheless, as they describe the customers' perception or opinion. There are also phrases which are very close to percent ones, like *За результатами сліпого тестування 9 з 10 користувачів преміальних брендів вибрали рідку помаду Mark* (Avon, 2019a: 105), *до 5 разів сильніше волосся* (Avon, 2019a: 211), *9 out of 10 women recommend...* (Avon, 2019b: 8), *up to 12x extra volume* (Avon, 2019b: 40), etc.

A rather numeric group is represented by phrases *n-in-1 / n-in-1*, where $n > 1$, including numbers from 2 to 15 and even a pronoun *все / all*. They all denote one make-up item comprising the features of several items: **2-в-1**: *шампунь-ополіскувач* (Avon, 2019a: 9, 79, 211, 212, 215), **2-in-1**: *Shampoo & Conditioner* (Avon, 2019b: 202, 204, 238, 240, 241).

This group has synonymic words, expressions and phrases which also underline item's multifunctionality: *подвійний, двосторонній, двофазний, двошаровий, вбудований, 2 ексклюзивні аромати в одному флаконі, один засіб замінює три; perfect precision liner & colour-saturated lip in 1, colour and care in 1, Oil-in-gel*; names with &: *Cream Cleanser & Mask* (Avon, 2019b: 187), etc.; names with morphemes *double; duo; dual, duet; triple-, tri-, trio*. All these means may be referred to the group *2-in-1* or *3-in-1*. Some nouns also have similar function: *набір, колекція, комплекс, пара, set, pack, collection, pair, partner (=pair)*, though they may denote either one item (*гель з комплексом Cold Therapy* (Avon, 2019a: 202), *гель з Л-Карнітин комплексом* (Avon, 2019a: 202)) or several (*набір для видалення волосся на обличчі: воскові смужки + вологі серветки* (Avon, 2019a: 203)).

Of course it is necessary to mention a large group of morphemes-quantifiers: *моно-, топо-, мульти-, multi-, багато-, гіпер-, гипер-, макси-, тахі-, supreme, туч-, high-, midi-, ultra-* (*чоловічі моноаромати* (Avon, 2019a: 6), *the топо-print top* (Avon, 2019b: 105), *мультизахисний крем для обличчя* (Avon, 2019a: 166), *rich multipurpose cream* (Avon, 2019b: 230), *багатофункціональний крем для обличчя* (Avon, 2019a: 168), *максимальний об'єм* (Avon, 2019a: 212), *maximum duration* (Avon, 2019b: 182), etc.). These morphemes usually underline that the product is the best, or has several different functions, or is very convenient in usage.

Such quantitative pronouns as *весь / all* and *кожний / every, each* have specific functions in both brochures. In some cases, they have direct meaning, while in others the meaning contains exaggeration (compare: *надійний захист від сонця до та під час засмаги для всієї родини* (Avon, 2019a: 29)

and така процедура допомагає активізувати усі корисні компоненти засобу (Avon, 2019a: 204), *all skin types* (Avon, 2019b: 10) and *all-day formula* (Avon, 2019b: 38)).

The word *об'єм* / *volume* is usually used in the brochure without numerals being thus a quantifier with a positive assessing function: *Об'єм на максимум* (Avon, 2019a: 90), *Щіточка Lash Seeker складається з 300 щетинок, які надають кожній вії об'єм і елегантне розділення* (Avon, 2019a: 90), *об'єм і розділення* (Avon, 2019a: 90), *Об'єм. Безмежна довжина* (Avon, 2019a: 101), *блиск з ефектом об'єму* (Avon, 2019a: 104), *ultra volume lash magnify mascara* (Avon, 2019a: 41). Sometimes, the usage of an adjective before this noun may even have a more positive influence on customer: *вибуховий / супер- / феноменальний / додатковий / wow / 3D об'єм* (Avon, 2019a: 97, 99, 104, 213), *ultra volume* (Avon, 2019b: 41). Adjective *об'ємний* also performs similar function: *об'ємна туш для вій* (Avon, 2019a: 90, 91), *колаген + ретинол = формула об'ємних губ* (Avon, 2019a: 104), *(dry shampoo) зробить зачіску об'ємнішою* (Avon, 2019a: 213).

Some adjectives, nouns and adverbs are not frequently used but they have a rather noticeable qualifying function (*густий, негустий, короткий, середньої довжини, рідкий, тонкий, широкий, невагомий, невагомість, легкий, ультралегкий, середній, щільний, глибокий, глибоко, рівномірний, рівномірно, сильний, скільки хочеш разів, безмежний, супердовжина, etc.; long lashes, fine wrinkles / lines, deep wrinkles, wear separately, totally, blend together, etc.*). Adjectives with morphemes *-less* and *-free* denote a zero quantity of some undesired quality or effect and, as a result, have a strong positive influence on buyers emphasizing the advantages of the goods comparing with any other item (*colourless, limitless, endless, smudge-free formula, fuss-free, mess-free, etc.*). Adjective *full*, on the other hand, testifies a huge amount of substance or some effect which it causes, calls for good opinion and promotes the selling of the goods (*full coverage, medium-to-full coverage, full-colour finish, rich, satin-finish, full-on colour*).

Adjectives and adverbs may form the degrees of comparison which have a stronger influence than a normal positive form: *профарбовує навіть найдрібніші та найтонші вії* (Avon, 2019a: 101), *менше проявів целюліту вже через 2 тижні* (Avon, 2019a: 202); *more* (Avon, 2019b: 20, 36, 40, 48, 146), *best* (=the lowest) *price ever* (Avon, 2019b: 35), *fuller-volume look* (Avon, 2019b: 41), *helps nails feel stronger in minutes and look longer in days* (Avon, 2019b: 58), *further damage* (Avon, 2019b: 58).

In our sample we can also see the verbs which include not only the meaning of the action or process, but of the quantity as well: *збільшувати, зменшувати(ся), зливатися, додавати, змішати, подовжувати, потовщувати, розділяти, знижувати, уповільнювати, усунути, видалити; volumise, separate, magnify, stretch lengthen, extend, blend together, spritz, reduce, boost, double, multiply, maximise, add*.

The English brochure includes one more group which is not present in the Ukrainian variant — the names of the goods which are not translated into Ukrainian: *Far Away Infinity, Far Away Rebel, 1 pulse, My Everything, Far Away, Far Away Gold, Full Speed, Full Speed Nitro, Timeless, “The One” Bra Plunge, “One” Bra*.

The systems of steps are rather popular in both brochures. They are easily visualized and attract the customers' attention. These systems may consist of two (Avon, 2019a: 2–4, 166, 167, 178) or three steps (Avon, 2019a: 163, 193, 213) in the Ukrainian variant and one (Avon, 2019b: 191), three (Avon, 2019b: 44, 124, 189) or four steps (Avon, 2019b: 19) in the English brochure. Moreover, some steps, being very simple and effective, suppose certain additional means for better effect, thus prompting the customer to buy more goods.

Sometimes quantifiers are present in slogans both for one item, or for the whole similar group of goods: *Створи 7 образів на кожен день тижня* (Avon, 2019a: 144), *Підбери 7 сумок на кожен день тижня* (Avon, 2019a: 146), *4 переваги* (Avon, 2019a: 183), *Візуалізація процесу змін у схемках* (Avon, 2019a: 193), *Технологія True Colour забезпечує точне відтворення кольору, а нумерація дозволяє створити бездоганний макіяж* (Avon, 2019a: 91), *5 easy looks* (Avon, 2019b: 38), *3 lash-transforming benefits that last* (Avon, 2019b: 40), *set of 7 — that's one for every day of your holiday* (Avon, 2019b: 115),... *so you can look your best every day... and even better the next* (Avon, 2019b: 62), *2 unique scents Countless possibilities* (Avon, 2019b: 68), *Choose from 3 must-have shades — at this price you really can have it all!* (Avon, 2019b: 116), *Dream more* (Avon, 2019b: 146, 148), *Every-day value* (Avon, 2019b: 235).

We would also like to mention one more quantifier which has a positive impact on people: mathematical sign *+*, used in equations or while describing the content of a set: *1 + 1 = 3* (Avon, 2019a: 1), *колаген + ретинол = формула об'ємних губ* (Avon, 2019a: 104), *набір для видалення волосся на обличчі: воскові смужки + вологі серветки* (Avon, 2019a: 203).

And the last but not the least point for referring is the polycode nature of the brochures. Both English and Ukrainian variants contain cross-links following which you can get some additional information about different items, discounts or programmes. Besides, these brochures attract attention not only with the help of linguistic and graphic means but also using pages for smelling the perfumes.

Discussion. The study of quantifiers showed their important role as a means of psychological impact in the advertisements. Though some models of numeral phrases were distinguished and described earlier (compare the researches of S. O. Shvachko and N. Reva), we specified several new models among which $n\text{-}e\text{-}1 / n\text{-}in\text{-}1$, where $n > 1$, is the most significant and influential. In contrast to the research of O. I. Zelinska, we paid attention to different parts of speech taking into account only quantitative characteristics because they serve as a really potent tool of psychological influence in advertisements.

The analysis of the brochures of one company but written in different languages allowed us to compare the corresponding means in different languages. These means are often similar as the aims and purpose of the cosmetic company are the same — call for trust and sell the goods. But because of different economic and sociological conditions these means may differ. Besides, sometimes the means are not translated from English into Ukrainian, other parts of speech or phrases being used.

Conclusions. So, the analysis of quantifiers in advertisements of one company but written in different languages allowed us to reveal the following morphological peculiarities of quantifiers: quantity can be denoted not only by numerals, but also with the help of nouns (both singular and plural), some pronouns (like *весь / all, кожний / every, each*), adjectives, adverbs, verbs and even mathematical signs (+, %, x). Among structural and combinatory peculiarities we depicted quantifying morphemes, which are wide-spread both in English and Ukrainian, the usage of quantifiers with specifiers, qualifiers and rhematizers, the structure of the type $n\text{-}e\text{-}1 / n\text{-}in\text{-}1$, where $n > 1$, and also phrases which are synonymic to this structure. The depicted morphological, structural and combinatory possibilities of quantifiers which denote both definite and indefinite quantity have a very strong impact in advertisements emphasizing the advantages of certain cosmetic items and calling for trust to them. Moreover, linguistic means combine with visual, graphic, and sometimes sensory ones (olfactory), thus strengthening

the effect of the advert on consumer. We consider the research of quantifiers to be rather promising and impelling to further comprehension, interpretation and description of the problem in general and models in particular.

ЛІТЕРАТУРА

- Анан'єва О. С. Вербалізація квантифікатора невизначеності “Few” англійської мови. *Наукові записки*. Серія: Філологічна. Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2012. Вип. 24. С. 3–6.
- Волошина Н. В. Психолінгвістичні аспекти сприйняття рекламного тексту. *Молодий вчений*. 2018. Квітень, № 4 (56). С. 638–641.
- Городецька І. В. Англійськомовний рекламний текст косметичних засобів: структура, семантика, прагматика : дис.... канд. філол. наук : 10.02.04 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2015. 203 с.
- Грачова І. Квантитативність як мовна картина світу. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія: Філологія. 2017. Вип. 25. С. 65–73.
- Добровольська Д. М. Мовні особливості англомовних рекламних слоганів та їх відтворення українською і російською мовами : дис.... канд. філол. наук : 10.02.16 / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2017. 226 с.
- Зелінська О. І. Особливості функціонування частин мови в рекламних текстах. *Держава та регіони*. Серія: Гуманітарні науки. 2017. № 3 (50). С. 26–30.
- Кондратюк В. М. Лексичні засоби вираження означеної/неозначеної кількості в українській мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 42–46.
- Рева Н. Статус числівника в журнальній рекламі косметики. *Науковий вісник Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. Вип. 20. С. 235–238.
- Семенюк Т. П. Когнітивно-семантичні та прагматичні особливості німецькомовних полікодових текстів (на матеріалі комерційної реклами) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 23 с.
- Швачко С. А. Языковые средства выражения количества в современных английском, русском и украинском языках. Киев : Вища школа, 1981. 144 с.
- Швачко С. О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти : навч. посіб. для студ. вузів. Вінниця : Нова Книга, 2008. 128 с.
- Avon. 2019. No. 11. URL: <https://avon.org.ua/future-catalog#2> (дата звернення: 12.07.2019).
- Avon. 2019. No. 11. URL: <https://www.avon.uk.com/brochure> (дата звернення: 10.07.2019).
- Bové C. L., Arens W. F. Contemporary advertising. 4th ed. Homewood, IL : Irwin, 1992. 718 p.
- Brendel C. I. An Investigation of Numeral Quantifiers in English. *Glossa: a journal of general linguistics*. 2019. 4 (1):104. P. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.5334/gjgl.391>.
- Goddard A. The Language of Advertising. London : Routledge, 2002. 131 p.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ СЛІВ-КВАНТИФІКАТОРІВ В РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ

Катерина Огієнко

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов з латинською та українською мовами, Державний заклад “Луганський державний медичний університет”, Рубіжне, Україна
e-mail: k.ogijenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4963-3269>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено компаративному дослідженню різномовних рекламних текстів однієї компанії, зокрема проаналізовано слова-квантифікатори англійських та україномовних каталогів “Avon” з огляду на їхній полікодовий характер.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволив помітити, що вивчення як рекламних текстів, так і категорії квантитативності виконуються на різних теоретичних та практичних засадах.

Спираючись на вже наявні класифікації квантитативної лексики в англійській та українській мовах С. О. Швачко, В. М. Кондратюк, О. С. Анан'євої, виявлено морфологічні, структурні та комбінаторні можливості кількісних одиниць, текстові модифікації нумеральних сполучень в англійських та україномовних рекламних текстах. Запропоновано основні моделі слів-квантифікаторів, відмічено роль та функції одиниць, що позначають означену та неозначену кількість.

Морфологічно квантитативна лексика представлена не лише числівниками, а й іменниками, займенниками, прикметниками, прислівниками, дієсловами, їхніми ситуативними або ідіоматичними сполученнями, а також математичними знаками.

Вивчення структурних та комбінаторних можливостей квантитативної лексики показало морфеми-квантифікатори, вживання слів-квантифікаторів з уточнювальними формантами, кваліфікаторами та рематизаторами, структури типу $n-v-1 / n-in-1$, де $n > 1$, а також словосполучення, синонімічні до неї.

Відмічені морфологічні, структурні та комбінаторні можливості слів-квантифікаторів, які позначають як означену, так і неозначену кількість, мають досить вагомий психологічний вплив у рекламних текстах, підкреслюючи переваги косметичних засобів та викликаючи довіру до них. Крім того, мовні засоби доповнюються візуальними, графічними, а подекуди сенсорними (ділянки на сторінках, де можна відчути аромат), що значно посилює ефект впливу на споживача.

Ключові слова: квантитативність, квантифікатор, квантифікація, кваліфікатор, рекламний текст, психологічний вплив, означена / точна кількість, неозначена / неточна кількість.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ СЛОВ-КВАНТИФИКАТОРОВ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ

Екатерина Огиенко

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков с латинским и украинским языками, Государственное учреждение “Луганский государственный медицинский университет”, Рубежное, Украина
e-mail: k.ogijenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4963-3269>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена компаративному исследованию разноязычных рекламных текстов одной косметической компании, а именно проанализированы слова-квантификаторы англоязычных и украиноязычных каталогов “Avon”, учитывая их поликодовый характер.

Анализ последних исследований и публикаций позволил заметить, что изучение как рекламных текстов, так и категории квантитативности осуществляется на различных теоретических и практических принципах.

Опираясь на уже существующие классификации квантитативной лексики в английском и украинском языках С. А. Швачко, В. М. Кондратюк, О. С. Ананьевой, мы смогли определить морфологические, структурные и комбинаторные возможности количественных единиц, текстовые модификации нумеральных словосочетаний в английских и украинских рекламных текстах. Предложены основные модели слов-квантификаторов.

Морфологически квантитативная лексика представлена не только именами числительными, но и именами существительными, местоимениями, именами прилагательными, наречиями, глаголами, их ситуативными и идиоматическими сочетаниями, и даже математическими знаками.

Изучение структурных и комбинаторных возможностей квантитативной лексики показало морфемы-квантификаторы, использование слов-квантификаторов с уточняющими формантами, кваліфікаторами и рематизаторами, структуры типа $n-v-1 / n-in-1$, где $n > 1$, а также словосочетания, которые синонимичны этой структуре.

Отмеченные морфологические, структурные и комбинаторные особенности слов-квантификаторов, которые обозначают как точное, так и неточное количество, имеют весомое психологическое влияние на покупателя, подчеркивая преимущества косметических средств и вызывая к ним доверие. Языковые средства дополняются графическими, визуальными, а иногда и ароматическими, что еще больше усиливает эффект на потребителя.

Ключевые слова: квантитативность, квантификатор, квантификация, кваліфікатор, рекламный текст, психологическое влияние, определенное / точное количество, неопределенное / неточное количество.

REFERENCES

- Ananieva, O. S. (2012). Verbalizatsiia kvantyfikatora nevyznachenosti “Few” anhliiskoi movy [Verbalization of indefinite quantifier “Few” in English]. *Naukovi zapysky. Seriiia “Filolohichna” — Scientific notes. Series “Philology”* (Issue 24), (pp. 3–6). Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia” [in Ukrainian].
- Voloshyna, N. V. (2018). Psykholingvistychni aspekty spryniatia reklamnoho tekstu [Psycholinguistic aspects of advertising text perception]. *Molodyi vchenyi — Young scientist* (No. 4 (56)), (pp. 638–641) [in Ukrainian].
- Horodetska, I. V. (2015). Anhliiskomovnyi reklamnyi tekst kosmetychnykh zasobiv: struktura, semantika, prahmatyka [English advertisements of cosmetic articles: structure, semantics, pragmatics]. *Candidate’s thesis*. Chernivtsi [in Ukrainian].
- Hrachova, I. (2017). Kvantytavnist yak movna kartyna svitu [Quantitativity as a language picture of the world]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia. Seriiia “Filolohiia” — Theoretical and didactic philology. Series “Philology”* (Issue 25), (pp. 65–73) [in Ukrainian].
- Dobrovolska, D. M. (2017). Movni osoblyvosti anhlovnykh reklamnykh slohaniv ta yikh vidtvorennia ukrainskoiu i rosiiskoiu movamy [Language peculiarities of English advertisement slogans and their rendering in Ukrainian and Russian]. *Candidate’s thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Zelinska, O. I. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannia chastyn movy v reklamnykh tekstakh [Features of parts of speech functioning in advertising texts]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia: Humanitarni nauky — State and regions. Series: Humanities* (No. 3 (50)), (pp. 26–30). [in Ukrainian].
- Kondratiuk, V. M. (2011). Leksychni zasoby vyrzhennia oznachenoj/neoznachenoj kilkosti v ukrainskii movi [Lexical means of expression of definite/indefinite quantity in the Ukrainian language]. *Naukovi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10: Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy — Scientific periodical of M. P. Drahomanov National Pedagogical University. Series 10: The problems of grammar and lexicology of the Ukrainian language* (Issue 8), (pp. 42–46). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Reva, N. (2013). Status chyslivnyka v zhurnalnii reklamii kosmetyky [The status of numeral in cosmetics magazine advertising]. *Naukovi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky — Scientific bulletin of Lesia Ukrainka Eastern European National University* (Issue 20), (pp. 235–238). [in Ukrainian].
- Semeniuk, T. P. (2017). Kohnityvno-semantychni ta prahmatychni osoblyvosti nimetskomovnykh polikodovykh tekstiv (na materialii komertsiinoi reklamy) [Cognitive and semantic and pragmatic peculiarities of German polycode texts (based on materials of commercial advertisements)]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Shvachko, S. A. (1981). *Yazykovye sredstva vyrazheniia kolichestva v sovremennykh angliiskom, russkom i ukrainskom yazykakh [Linguistic means of quantity expression in modern English, Russian and Ukrainian languages]*. Kiev: Vyscha shkola [in Russian].
- Shvachko, S. O. (2008). *Kvanytyatynni odynytsi anhliiskoi movy: perekladatski aspekty [Quantitative units of the English language: the aspects of translation]*. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].
- Avon. (2019a), 11. *avon.org.ua*. Retrieved from: <https://avon.org.ua/future-catalog#2> [in Ukrainian].

- Avon. (2019b), 11. *avon.org.ua*. Retrieved from: <https://www.avon.uk.com/brochure> [in Ukrainian].
- Bovée, C. L., & Arens, W. F. (4th ed.). (1992). *Contemporary advertising*. Homewood, IL: Irwin.
- Brendel, C. I. (2019). An Investigation of Numeral Quantifiers in English. *Glossa: a journal of general linguistics*, 4 (1):104, 1–25. DOI: <https://doi.org/10.5334/gjgl.391>.
- Goddard, A. (2002). *The Language of Advertising*. London: Routledge.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2019

УДК 81'25+ 811.111+82–96

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-15>

ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОГО ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (на прикладі текстів з фізики та інженерної механіки)

Олександра Ордановська

доктор педагогічних наук, доцент кафедри інноваційних технологій та методики навчання природничих дисциплін Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: aleksordanovskaya@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4868-0087>

Олександр Іліади

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Кропивницький, Україна
e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316>

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі якості комп'ютерного перекладу наукових текстів, яка сьогодні є досить актуальною у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних систем автоматизованого перекладу та їх масовим використанням. Метою дослідження став аналіз і порівняння комп'ютерних перекладів англійських текстів з фізики й інженерних наук українською мовою за допомогою онлайн-перекладачів *Pereklad.online.ua*, *Google Translate*, *PROMT*, *Pragmа*. Порівняння якості одержаних комп'ютерних перекладів текстів відбувалося за параметрами врахування синтаксичних особливостей, технічної адаптації тексту, коректного вживання термінологічної лексики. В результаті дослідження було з'ясовано, що більш якісними виявилися переклади *Google Translate*, який ґрунтується на статистичному алгоритмі (*statistical (phrase-based)*). Так, на відміну від перекладів, зроблених в інших онлайн-перекладачах, в перекладах *Google Translate* спостерігалось врахування

синтаксичних особливостей тексту і невелика кількість помилок у вжитих граматичних формах; проводилась технічна адаптація тексту (вживання коректних математичних записів десяткових дробів, позначок математичних дій, транслітерація одиниць вимірювання; використовувалась еквівалентна термінологічна лексика тощо); відбувалося удосконалення наступних перекладів завдяки вбудованій системі перекладацької пам'яті. Водночас аналіз перекладу *Google Translate* тексту з фізики, в якому використовувалась термінологічна лексика, яка не має однозначних еквівалентів в науковій українській мові, показав неможливість онлайн-перекладача виконувати контекстний переклад. Отже, комп'ютерні перекладачі можуть виконувати тільки допоміжну роль і використовуватися в якості первинного перекладача стандартних науково-технічних текстів.

Ключові слова: комп'ютерний переклад, науково-технічна література, онлайн-перекладач.

Вступ. У сучасному полікультурному суспільстві здійснення міжмовної комунікації, обмін інформацією є невід'ємною частиною сьогодення. Зрозуміло, що від якості перекладу, зокрема еквівалентності першоджерелам, і технічної адаптації тексту, особливо науково-технічного профілю, залежить ефективність використання інформації. Водночас в сучасному світі особливого значення набуває оперативність в інформаційному обміні, тому швидкість перекладу є також не менш важливою, а це, в свою чергу, призводить до зростання попиту на системи комп'ютерного перекладу (*Computer Aid Translation — CAT*).

Зрозуміло, що за швидкістю автоматизованого комп'ютерного перекладу значно виграє за ручний, проте якість таких перекладів ще далека від досконалості. І якщо для фахівців іноді не має потреби в коректних перекладах і технічних адаптаціях наукових текстів відповідної галузі знань, оскільки вони знайомі з предметом і їм достатньо виявити основний зміст, то для людей, які вперше стикаються з відповідним науковим текстом в навчальній літературі, підручниках, коректний переклад, його технічна адаптація, коректне використання еквівалентних термінологічних одиниць є дуже важливими для розуміння представленої інформації. Тому є досить актуальною проблема якості комп'ютерного перекладу наукових текстів.

Актуальність. Однією з проблематик перекладу науково-технічної літератури, зокрема автоматизованого перекладу як складової сучасної інформаційної культури, є питання еквівалентності варіантів пе-

рекладу різномовних наукових текстів, відображення синтаксичних особливостей тексту оригіналу у перекладі тощо, які ставали предметом розвідок багатьох науковців (Білецька, 2013; Карабан, 1997; Мушніна, 2006; Савченко, 2018; Черноватий, 2006). Водночас стрімкий розвиток інформаційних систем автоматизованого перекладу, які сьогодні наділено перекладацькою пам'яттю і власним штучним інтелектом, масове їх використання внаслідок зручності попри недостатню якість потребує постійного аналізу.

Метою дослідження є аналіз і порівняння онлайн-перекладів англійських текстів з фізики й інженерних наук українською за такими параметрами: врахування синтаксичних особливостей, технічна адаптація тексту і коректне вживання термінологічної лексики.

Матеріалом дослідження слугували англійські тексти підручників з фізики (Physics for Cambridge, College Physics) і навчальні матеріали з інженерних наук (Engineering Mechanics for University of Strathclyde, Glasgow). Для порівняння якості перекладу було обрано найбільш популярні онлайн-перекладачі Translate Online.ua (<https://pereklad.online.ua/>), Google Translate (<https://translate.google.com.ua/>), PROMT (<https://www.translate.ru/>), Pragma (<http://m.translate.ua/us>). Добір матеріалу загальною кількістю проаналізованих текстів 4 др. арк. ґрунтувався на методі суцільної вибірки.

Результати та дискусія. Задля демонстрації якості сучасних онлайн-програм зупинимось детальніше на окремому прикладі перекладу завдань тесту з інженерної механіки, оскільки цей текст містить специфічну нерозповсюджену термінологію, щоб виключити первинний вплив перекладацької пам'яті. Розуміючи також, що онлайн-перекладач Promt вміщує лише бета-версію перекладу українською, ми включили в аналіз і російськомовний переклад.

Перше завдання в оригінальному тексті тесту було таким:

Q. 1 (a) What do you understand by the bulk modulus of a material?

Українською це запитання матиме вигляд: «*Що ви розумієте під модулем всебічного тиску речовини?*», російською — «*Что вы понимаете под объемным модулем упругости вещества*», бо саме про такий технічний термін йде мова в запитанні.

Використовуючи онлайн-перекладачі українською і російською, одержуємо такі варіанти перекладу (див. табл. 1).

Таблиця 1
Порівняння онлайн-перекладів англійського тексту з інженерної механіки (приклад 1)

Оригінальний текст	Онлайн-перекладач	українською	російською
<i>What do you understand by the bulk modulus of a material?</i>	1 Translate Online.ua (Техніка)	Що ви розумієте насипним модулем матеріалу?	Что вы понимаете насыпным модулем материала?
	2 Google Translate	Що ви розумієте під основним модулем матеріалу?	Что вы понимаете под объемным модулем материала?
	3 Prompt (Природничі науки)	Що ви розумієте під оптовим модулем матеріалу?	Что Вы понимаете под объемным модулем материала?
	4 Pragma (Техніка)	Що ви розумієте масовим модулем матеріалу?	Что вы понимаете массовым модулем материала?

Аналіз даних таблиці уможливив, по-перше, звернути увагу на переклади Google Translate і Promt всього речення, коли правильно використано орудний відмінок з прийменником *під*, порівняно з некоректними перекладами Translate Online.ua і Pragma без використання прийменника. По-друге, бачимо, що використаний в запитанні термін *bulk modulus* має одразу декілька перекладів українською («насипний модуль», «основний модуль», «оптовий модуль», «масовий модуль»), жоден з яких не є коректним, тоді як російською в двох випадках вжито термін «объемный модуль», найбільш наближений до основного правильного перекладу цього терміна.

Звертаючись до словника АБВУЯ Lingvo Live, взагалі не знаходимо переклад терміна українською, а російською мовою, з посиланням на фізичний словник, одержуємо «*модуль всестороннього сжатия, модуль объемного расширения, модуль объемного сжатия, модуль объемной деформации, объемный модуль упругости*». Цей перелік російськомовних перекладів з посиланнями на різні технічні, політехнічні, фізичні словники можна побачити в онлайн-перекладачі ресурсу Академік (<https://dic.academic.ru/>). Цей самий ресурс надає українськомовний переклад терміна — «*модуль всебічного тискання; об'ємний модуль*».

По-третє, жоден перекладач не надав альтернативний україномовний переклад слова *material*, а саме синонім *речовина* (або російською — *вещество*), зупинившись на варіанті *material*, хоча в україномовній і російськомовній технічній літературі термін *модуль всебічного тиску* визначається як характеристика речовини.

Наступне тестове завдання являє собою задачу з декількома запитаннями:

(b) *When water freezes, its volume increases by 9.05 %. What force per unit area is water capable of exerting on a container when it freezes? (The bulk modulus of water can be taken as $2.2 \times 10^9 \text{ N/m}^2$). From the solution, is it surprising that such forces can fracture engine blocks, boulders and the like?*

Текст цієї задачі українською має мати вигляд: «Коли вода замерзає, її об'єм збільшується на 9,05 %. Яку силу на одиницю площі вода здатна чинити на контейнер, коли вона замерзне? (Модуль всебічного тиску води можна вважати $2,2 \cdot 10^9 \text{ Н / м}^2$). З розв'язку зробить висновок, чи можуть такі сили розбивати блоки двигунів, валуни тощо».

Звернемо увагу на те, що останнє речення задачі переведено в традиційний академічний стиль формулювання інженерних задач, який притаманний україномовним підручникам і збірникам задач, зокрема, виключено буквальний переклад фрази «*is it surprising...*» — «чи не дивно...», і питальна форма речення трансформована у стверджувальну.

Проаналізуємо тепер, які варіанти перекладу цієї задачі пропонують онлайн-перекладачі (див. табл. 2).

Як бачимо, переклади Translate Online.ua, Promt і Pragma є взагалі невдалими, оскільки спостерігається відсутність перекладу окремих слів (наприклад, «volume» в російському перекладі), помилкові застосування відмінків, перетворення основних частин речення з іменників на прикметники, дієслів на іменники (*water freezes* — «водні заморожування»), що взагалі робить текст задачі незрозумілим.

Найбільш вдалим виявився переклад Google Translate, в якому за умови буквального перекладу дотримано переважно правильного вживання синтаксичних форм. Крім того, в перекладі проведено технічну адаптацію тексту: запис десяткового дробу в числових значеннях величин з використанням коми замість крапки («9,05 % замість першоджерельного «9.05 %»), зміна знаку добутку з \times на звичну в україномовних наукових текстах позначку \square , транслітераційний переклад одиниць вимірювання N/m^2 — Н / м^2 .

Таблиця 2

Порівняння онлайн-перекладів англomовного тексту з інженерної механіки (приклад 2)

Оригінальний текст		Онлайн-перекладач	українською	російською
<i>When water freezes, its volume increases by 9.05 %. What force per unit area is water capable of exerting on a container when it freezes? (The bulk modulus of water can be taken as $2.2 \times 10^9 \text{ N/m}^2$). From the solution, is it surprising that such forces can fracture engine blocks, boulders and the like?</i>	1	Translate Online.ua	Коли водні заморожування, його volume збільшення до 9.05 %. What сила за площу одиниці водна здібний до прояву на контейнері, коли це замерзає? (Насипний модуль води може бути узятий як $2.2 \times 10^9 \text{ N/m}^2$). Від рішення, дивно, що такі сили можуть роздрібнити машинні блоки, валуни і Like?	Когда водные замораживания, его volume увеличения к 9.05 %. Что сила за площадь единицы водная способный к проявлению на контейнере, когда это замерзает? (Насыпной модуль воды может быть взят как $2.2 \times 10^9 \text{ N/m}^2$). От решения, удивительно, что такие силы могут раздробить машинные блоки, валуны и Ликаси?
	2	Google Translate	Коли вода замерзає, її об'єм збільшується на 9,05 %. Яку силу на одиницю площі має вода, здатна чинити вплив на ємність, коли вона замерзає? (Об'ємний модуль води можна сприймати як $2.2 \times 10^9 \text{ Н / м}^2$). З рішення, чи дивно, що такі сили можуть розбити блоки двигунів, валуни тощо?	Когда вода замерзает, ее объем увеличивается на 9,05 %. Какая сила на единицу площади способна оказывать вода на контейнер при замерзании? (Объемный модуль воды может быть принят за $2.2 \times 10^9 \text{ Н / м}^2$). Из решения, удивительно ли, что такие силы могут сломать блоки двигателя, валуны и тому подобное?

Закінчення табл. 2

Оригінальний текст	Онлайн-перекладач	українською	російською
	3 Prompt (Природничі науки)	Коли вода заморожується, її збільшення обсягу на 9,05 %. Кака сила за область одиниці — вода, здатна до прояву на контейнері, коли підморожує? (Оптовий модуль води може бути взятий в якості $2.2 \times 10^9 \text{ N/m}^2$). З рішення дивно, що такі сили можуть зламати блоки двигуна, валуни і т. п.?	Когда вода замораживается, ее увеличения объема на 9.05 %. Кака сила за единицу площади — вода, способная к проявлению на контейнере, когда подмораживает? (Объемный модуль воды может быть взят в качестве $2.2 \times 10^9 \text{ N/m}^2$). Из решения удивительно, что такие силы могут сломать блоки двигателя, валуны и т.п.?
	4 Pragma (Техніка)	Коли водні заморожування, його об'єм підвищений 9.05 %. Що змушує за одиничну площу прояву на контейнері, коли це замерзає? (Масовий модуль води може бути узятий як $2.2 \times 10^9 \text{ N/m}^2$). Від рішення, дивно, що таке змушує може роздрібнити машинні блоки, валуни і подібні?	Когда водные замораживания, его объем возрастает 9.05 %. Что вынуждает за единичную площадь водный способный к проявлению на контейнере, когда это замерзает? (Массовый модуль воды может быть взят как $2.2 \times 10^9 \text{ N/m}^2$). От решения, удивительно, что такое вынуждает может раздробить машинные блоки, валуны и подобные?

Слід відмітити також правильний переклад українською цим ресурсом фрази *when it freezes* — «коли вона замерзає», оскільки мається на увазі замерзання води, тоді як в інших перекладах цей займенник переведено як «це». В російськомовному варіанті взагалі застосовано більш вдалий переклад — «при замерзании», бо у такий спосіб вдається уникнути перекладу займенника *it*.

Третє завдання тесту англійською:

(c) *Two wooden discs have the same mass & radius. One has a heavy brass centre and the other a heavy brass rim. Which one will reach the bottom first and why?* в перекладі українською є таким: *Два дерев'яних диска мають однакову масу і радіус. В одного — важкий латунний центр, а в другого — важкий латунний обідок. Який диск першим потоне (досягне дна) і чому?*

Одержуємо такі переклади (див. табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння онлайн-перекладів англomовного тексту з інженерної механіки (приклад 3)

Оригінальний текст	Онлайн-перекладач	українською	російською
<i>Two wooden discs have the same mass & radius. One has a heavy brass centre and the other a heavy brass rim. Which one will reach the bottom first and why?</i>	1 Translate Online.ua (Техніка)	Два дерев'яні диски мають ту ж масу & радіус. Один має важкий латунний центр і інший важкий латунний обідок. Який один досягне низу спочатку і чому?	Два деревянных диска имеют ту же массу & радиус. Один имеет тяжелый латунный центр и другой тяжелый латунный ободок. Который один достигнет низа сначала и почему?
	2 Google Translate	Два дерев'яних диска мають однакову масу та радіус. Один має важкий мідний центр, а другий важкий мідний обід. Хто перший досягне дна і чому?	Два деревянных диска имеют одинаковую массу и радиус. Один имеет тяжелый латунный центр, а другой — тяжелый латунный ободок. Кто первым достигнет дна и почему?

Закінчення табл. 3

Оригінальний текст	Онлайн-перекладач	українською	російською
	3 Prompt (Природничі науки)	У двох дерев'яних дисків є та ж маса і радіус. У кожного є важкий мідний центр та іншої важка мідна оправа. Какою досягне підстави спочатку і чому?	У двух деревянных дисков есть та же масса и радиус. У каждого есть тяжелый медный центр и другой тяжелой медная оправа. Какою достигнет основания сначала и почему?
	4 Pragma (Техніка)	Два дерев'яні диски мають ту ж масу і радіус. Один має важкий латунний центр і інший важкий латунний обідок. Якого один досягне низ перший і чому?	Два деревянных диска имеют ту же массу и радиус. Один имеет тяжелый латунный центр и другой тяжелый латунный ободок. Которого один достигнет низ первый и почему?

Як бачимо з прикладів, що наведені в таблиці, за синтаксисом переклади, що зроблені Translate Online.ua, Prompt і Pragma як українською, так і російською залишаються невдалими, знову виявляється тенденція неврахування граматичних форм, внаслідок чого тлумачення завдання і відповідно до цього його розв'язок може бути зовсім різним.

Переклад Google Translate з позиції використаних лексичних форм є доволі якісним, навіть у правильному вживанні тире в російському перекладі. Зауваження викликає використання в українському перекладі термінів «*brass centre*» і «*brass rim*» слова «мідний» замість «латунний» («мідний центр», «мідний обід»). І якщо в цій задачі така заміна не призводить до іншого результату, в іншому випадку це могло би вплинути на одержаний результат.

Розберемо ще приклад перекладу тексту з підручника фізики College Physics, розділу 2.3 Time, Velocity, and Speed (режим до-

ступу: <https://openstax.org/books/college-physics/pages/2-3-time-velocity-and-speed>), в якому використовується термінологічна лексика, яка не має однозначних еквівалентів в науковій українській мові. В розділі йдеться про відмінності з фізичної точки зору понять *velocity* і *speed*, обидва з яких українською перекладаються як *швидкість*. Оригінальний текст та його онлайн-переклади Google Translate українською і російською мовами представлені в таблиці 4.

Як бачимо з таблиці, комп'ютерні переклади і українською, і російською не розрізняють фізичні поняття *velocity* і *speed*, не враховують контекст вживання цих термінів, тому одержуємо тавтологію «*Так само, як нам потрібно розрізнити миттєву швидкість і середню швидкість, ми також повинні розрізнити миттєву швидкість і середню швидкість*». Справа в тому, що у вітчизняній науці для позначення поняття, яке англійською має назву «*instantaneous velocity*», використовується термін «*миттєва швидкість*», а для «*instantaneous speed*» — «*модуль миттєвої швидкості*» або «*значення миттєвої швидкості*»; для термінів «*average velocity*» і «*average speed*» використовуються відповідно — «*середня швидкість за переміщенням*» і «*середня швидкість*» (або «*середня шляхова швидкість*»).

Зауважимо, що лише заміна термінів в комп'ютерному перекладі не є достатнім кроком, щоб зробити його зрозумілим і якісним:

«У щоденній мові більшість людей взаємозамінно використовують терміни «*модуль швидкості*» та «*швидкість*». Однак у фізиці вони не мають однакового значення і вони є окремими поняттями. Одна з головних відмінностей полягає в тому, що модуль швидкості не має напрямку. Таким чином, модуль швидкості є скалярним. Так само, як нам потрібно розрізнити миттєву швидкість і середню швидкість за переміщенням, ми також повинні розрізнити модуль миттєвої швидкості і середню шляхову швидкість... Модуль миттєвої швидкості — це величина миттєвої швидкості. Однак середня шляхова швидкість сильно відрізняється від середньої швидкості за переміщенням. Середня шляхова швидкість — це пройдена відстань, поділена на минулий час...»

Вільний ручний переклад українською цього фрагменту тексту з врахуванням традиційного для вітчизняної науки вживання фізичних термінів мав би приблизно такий вигляд:

Таблиця 4

Порівняння онлайн-перекладів англomовного тексту з фізики (приклад 4)

Оригінальний текст	Онлайн-перекладач Google Translate	
	українською	російською
In everyday language, most people use the terms «speed» and «velocity» interchangeably. In physics, however, they do not have the same meaning and they are distinct concepts. One major difference is that speed has no direction. Thus <i>speed is a scalar</i> . Just as we need to distinguish between instantaneous velocity and average velocity, we also need to distinguish between instantaneous speed and average speed... Instantaneous speed is the magnitude of instantaneous velocity. Average speed, however, is very different from average velocity. Average speed is the distance traveled divided by elapsed time...	У щоденній мові більшість людей взаємозамінно використовують терміни «швидкість» та «швидкість». Однак у фізиці вони не мають однакового значення і вони є окремими поняттями. Одна з головних відмінностей полягає в тому, що швидкість не має напрямку. Таким чином, швидкість є скалярною. Так само, як нам потрібно розрізнити миттєву швидкість і середню швидкість, ми також повинні розрізнити миттєву швидкість і середню швидкість... Миттєва швидкість — це величина миттєвої швидкості. Однак середня швидкість сильно відрізняється від середньої швидкості. Середня швидкість — це пройдена відстань, поділена на минулий час...	На повседневном языке большинство людей используют термины «скорость» и «скорость» взаимозаменяемо. Однако в физике они не имеют одинакового значения и представляют собой разные понятия. Одно из основных отличий заключается в том, что скорость не имеет направления. Таким образом, скорость — это скаляр. Точно так же, как мы должны различать мгновенную скорость и среднюю скорость, мы также должны различать мгновенную скорость и среднюю скорость... Мгновенная скорость — это величина мгновенной скорости. Средняя скорость, однако, очень отличается от средней скорости. Средняя скорость — это пройденное расстояние, деленное на прошедшее время...

«У повсякденній мові більшість людей використовують однакове слово «швидкість» в різних ситуаціях. Однак у фізиці розрізняють поняття, пов'язані з терміном «швидкість». Одна з головних відмінностей полягає в тому, що в одних випадках враховується напрям швидкості, а в інших — ні. Миттєва швидкість — це векторна фізична величина, яка має напрямок і значення. Це значення миттєвої швидкості, яке називається також «модулем миттєвої швидкості», є скалярною величиною. Також слід розрізнити середню швидкість за переміщенням, яка є векторною величиною, і середню шляхову швидкість, яка є скалярною величиною. Ці поняття суттєво відрізняються одне від одного. Середня шляхова швидкість (або просто — середня швидкість) — це відношення пройденого шляху до часу...».

Отже, у випадках, коли термінологічні лексичні одиниці не мають однозначних еквівалентів, їх заміна, зберігання в перекладацькій пам'яті комп'ютерного перекладача і подальше використання хоча і робить переклад більш наближеним до оригіналу («fidelity»), проте не відображає суті тексту, не стає зрозумілим і ясним («transparency»), оскільки не враховується контекст вживання термінів.

Підсумовуючи результати аналізу проведених перекладів, можемо зробити такі **висновки**.

Тестування онлайн-перекладачів для автоматизованого перекладу текстів з фізики й інженерних наук виявило, що в перекладах, зроблених за допомогою Translate Online.ua, Promt і Pragma, не враховано синтаксичні особливості тексту, спостерігаються суттєві помилки в застосуванні граматичних форм, не відбувається технічна адаптація тексту, некоректно вживається термінологічна лексика. Значно кращими виявилися переклади Google Translate: синтаксичні особливості майже враховано, зокрема кількість помилок у вжитих граматичних формах є невеликою; проводиться технічна адаптація тексту, зокрема вживання коректних математичних записів десяткових дробів, позначок знаків математичних дій, транслітерація одиниць вимірювання тощо; використовується еквівалентна термінологічна лексика; завдяки вбудованій системі перекладацької пам'яті спостерігається удосконалення наступних перекладів. До аналогічних результатів дійшли науковці, які досліджували особливості перекладу анотацій наукових статей за допомогою Google Translate і Translate Online.ua, зауважуючи, що більш якісними й наближеними до перекладу, здійсненого люди-

ною-фахівцем, є варіанти, запропоновані програмою Google Translate (Башманівський, Усатий, Дяченко, Халін, 2019: 206).

Причини одержаних результатів, на наш погляд, полягають в різних підходах до алгоритмів машинного перекладу: статистичний алгоритм (statistical (phrase-based)), на якому ґрунтується Google Translate, показав кращі результати перекладу науково-технічного тексту, ніж алгоритм, заснований на правилах (rule-based), який використано, наприклад, в системах Promt і Pragma. Отже, перекладач Google Translate може бути використаний в якості первинного перекладача стандартних науково-технічних текстів завдяки можливості швидкого наповнення, зберігання, обробки і використання термінологічних баз. Проте, незважаючи на вищевказані переваги порівняно з іншими системами, виконувати якісний контекстний переклад Google Translate ще нездатний, тому вважати одержаний таким засобом переклад точним і якісним ще зарано.

ЛІТЕРАТУРА

- Башманівський О. Л., Усатий А. В., Дяченко Н. М., Халін В. В. Особливості перекладу анотацій наукових статей за допомогою вільнопоширюваних програмних продуктів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 69, № 1. С. 198–210. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
- Білецька О. О. Автоматизований переклад у контексті сучасної інформаційної культури. *Вісник КНУКіМ*. Мистецтвознавство. Київ, 2013. № 28. С. 28–32.
- Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову: граматичні труднощі. Флоренція; Гранада; Київ: Tempus, 1997. 317 с.
- Мушніна О. О. Граматичні особливості українського перекладу англомовної науково-технічної та художньої прози: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2006. 15 с.
- Савченко Є. Ю., Столяр В. В. Відображення синтаксичних особливостей тексту оригіналу у перекладі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки. 2018. № 26. С. 133–139.
- Черноватий Л. М., Карабан В. І., Омелянчук О. О. Переклад англомовної технічної літератури: навч. посіб. Вінниця: Нова книга, 2006. 296 с.

ОСОБЕННОСТИ КОМПЬЮТЕРНОГО ПЕРЕВОДА АНГЛОЯЗЫЧНОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК (на примере текстов по физике и инженерной механике)

Александра Ордановская

доктор педагогических наук, доцент кафедры инновационных технологий и методики обучения естественно-научным дисциплинам Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, Украина
e-mail: aleksordanovskaya@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4868-0087>

Александр Илиади

доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой методик дошкольного и начального образования Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко, Кропивницкий, Украина
e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме качества компьютерного перевода научных текстов, которая сегодня является весьма актуальной в связи со стремительным развитием информационных систем автоматизированного перевода и их массовым использованием. Целью исследования стал анализ и сравнение компьютерных переводов англоязычных текстов по физике и инженерным наукам на украинский язык с помощью онлайн-переводчиков *Pereklad.online.ua*, *Google Translate*, *PROMT*, *Pragma*. Сравнение качества полученных компьютерных переводов текстов происходило по параметрам учета синтаксических особенностей, технической адаптации текста, корректного употребления терминологической лексики. В результате исследования было выяснено, что более качественными оказались переводы *Google Translate*, которые основываются на статистическом методе (statistical (phrase-based)). Так, в отличие от переводов, сделанных в других онлайн-переводчиках, в переводах *Google Translate* наблюдались учет синтаксических особенностей текста и небольшое количество ошибок в грамматических формах; проводилась техническая адаптация текста (использование корректных математических записей десятичных дробей, знаков математических действий, транслитерация единиц измерения; использовалась эквивалентная терминологическая лексика; происходило совершенствование следующих переводов благодаря встроенной системе переводческой памяти и т. д.). Вместе с тем анализ перевода *Google Translate* текста по физике, в котором использовалась

терминологическая лексика, не имеющая однозначных эквивалентов в украинском языке, показал невозможность онлайн-переводчика выполнять контекстный перевод. Итак, компьютерные переводчики могут выполнять только вспомогательную роль и использоваться в качестве первичного переводчика стандартных научно-технических текстов.

Ключевые слова: компьютерный перевод, научно-техническая литература, онлайн-переводчик.

FEATURES OF COMPUTER TRANSLATION OF ENGLISH SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE INTO UKRAINIAN (on the example of texts on physics and engineering mechanics)

Oleksandra Ordanovska

Doctor of Pedagogy, Associate Professor at the Department of Innovative Technologies and Methodology of Teaching Natural Sciences State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: aleksordanovskaya@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4868-0087>

Alexander Iliadi

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Methods of Preschool and Primary Education at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine
e-mail: alexandriliadi@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316>

SUMMARY

The article is devoted to the problem of the quality of computer translation of scientific texts that today is very relevant because of intensive progress and mass using of the Systems of Computer Aid Translation. The research aim was the analysis and comparison of computer translations of English texts on physics and engineering sciences into Ukrainian with using *Pereklad.online.ua*, *Google Translate*, *PROMT*, *Pragma*. The quality comparison of the texts' computer translations took place according to the parameters taking into account syntactic features, technical adaptation of the text, and correct use of terminological vocabulary. As a result of the research it was found that *Google Translate* translations which are based on the statistical (phrase-based) method turned out to be better. *Google Translate* translations took into account the syntactic features of the text and made a little of errors in grammatical forms; the technical adaptation of the text was carried out (the use of correct mathematical records of decimal fractions, signs of mathematical actions, transliteration of units of measurement;

equivalent terminological vocabulary was used etc.) unlike another online translators' translations. The following *Google Translate* translations were improved due to the built-in translation memory system. At the same time the analysis of the *Google Translate* translation of the text on physics that used terms without unambiguous equivalents in Ukrainian has showed the inability of the online translator to perform the contextual translation. So computer translators can only play a supporting role and be used as the primary translator of standard scientific and technical texts.

Key words: computer translation, scientific and technical literature, online translator.

REFERENCES

- Bashmanivskyi, O. L., Usatyi, A. V., Diachenko, N. M., & Khalin, V. V. (2019). Osoblyvosti perekladu anotatsii naukovykh statei za dopomohoiu vilnopoшыriuvanykh prohramnykh produktiv [Peculiarities of translation scientific articles' annotations with the help of freely redistributable software products]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia — Information technology and training tools*, 1 (69), 198–210. Retrieved from <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> [in Ukrainian].
- Biletska, O. O. (2013). Avtomatyzovanyi pereklad u konteksti suchasnoi informatsiinoi kultury [Automated translation in the context of modern information culture]. *Visnyk KNU-KiM. Mystetstvoznavstvo — Bulletin of KNUKIM. Series in arts*, 28, 28–32 [in Ukrainian].
- Karaban, V. I. (1997). *Posibnyk-dovidnyk z perekladu anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury na ukrainsku movu: Hramatychni trudnoshchi [Handbook for translation of English scientific and technical literature into Ukrainian: Grammatical difficulties]*. Florence; Hranada; Kyiv: Tempus [in Ukrainian].
- Mushnina, O. O. (2006). Hramatychni osoblyvosti ukrainskoho perekladu anhlovnoyi naukovotekhnichnoi ta khudozhnoi prozy [Grammatical Peculiarities of the Ukrainian Translation of English Language Scientific-Technical and Literary Prose]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Chernovatyi, L. M., Karaban, V. I., & Omelianchuk, O. O. (2006). *Pereklad anhlovnoyi tekhnichnoi literatury [Translation of English-language technical literature]*. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.07.2019

UDC 81'253+372.461+81'282

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-16>

ON THE ISSUE OF RENDERING STYLISTIC COLORING OF COCKNEY DIALECT IN TRANSLATION

Nataliia Oskina

Candidate of Pedagogy, Associate Professor at the Department of Western and Oriental Languages and Methods of their Teaching at the State Institution “South Ukrainian Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: natalyaoskina1980@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5764-2600>

Raisa Martynova

Doctor of Pedagogy, Professor at the Department of West and Oriental Languages and Methods of their Teaching, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: mytnyk_lar@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7201-4247>

SUMMARY

The presented article is aimed at elaborating the problem of specific stylistic coloring achieved by the employment of the Cockney dialect in English literature in the 19th century. The main objective of the paper consists in investigating the stylistic value of the Cockney rhymed dialect as the powerful expressive means in the English literature of realism as well as the possible ways of its rendering in artistic translation. The results of the carried-out research have proved that there exist common strategies and techniques of both employing Cockney in English literature of the given period and reproducing it in literary interpretations. The practical value of the research lies in the fact that the conclusions may be applied in the educational activity, namely in the course of English stylistics.

The urgency of this paper arises from the need for all-sided review of difficulties of translating belles-lettres works in contemporary translation studies. The object of the work is a Cockney dialect viewed in the aspect of its translatability. The subject is the specific stylistic function of Cockney dialect in B. Shaw's play. The immediate tasks of the article have been predetermined by the above-mentioned objective and include respectively: the disclosure of the specifics of Cockney

dialect; the outline of the strategies and tactics of translating Cockney in belles-lettres works.

The methodology of this research involved the inductive and deductive methods, the method of contrastive analysis and ethnic methodological conversation analysis. In the course of the research it has been concluded and experimentally and statistically proved that there exist common strategies and tactics of translating Cockney. It has also been postulated that the pragmatic and the expressive potential of Cockney is rendered in translation.

The perspective is seen in reviewing the peculiarities of rendering Cockney in literary interpretations in various Western and Oriental languages.

Key words: stylistic value, the Cockney dialect, strategies and techniques, literary interpretations.

Introduction. Problem-setting and recent papers survey. The purpose of the following research is the systematization and unification of the existing approaches to the study of Cockney dialect and its representation in translation. The theoretical grounding for the ideas supplied was formed on the basis of the fundamental scientific works by W. Matthews (Matthews, 1972), P. Wright (Wright, 1981), G. Vettore (Vettore, 2019). The Oxford English Dictionary's first recorded use of Cockney language is dated 1776.

The **urgency** of the research lies in the attempt to form the methodology of translating social dialects, particularly Cockney, into Russian and Ukrainian. The problem of rendering dialects in fictional works quite often appears in the focus of the research as it's very essential for fictional works. In this aspect Cockney is distinguished by the peculiar social specificity which is due to its sphere of application. The specificity is manifested by the grammatical and phonetic speech errors and the slang rhyming.

The main distinctive features of Cockney dialect are deviations from literary norm, namely Standard English received pronunciation, highlighted by the following:

- the omission of [h] (e.g. “not 'alf” instead of “not half”);
- the replacement of “is not” or “am not” by “aint”;
- the pronunciation of [θ] as [f] (e.g. “faas'nd” instead of “thousand”) and [ð] for [v] (e.g. “bover” for “bother”)
- the replacement of [aʊ] by [æ:] (e.g. “down”[dæ:n]);
- the employment of the rhyming slang (e.g. “feet” — “plates of meat”, instead of “head” — “loaf of bread”);
- the addition of glottal [t] between the vocals and sonants in the unstressed position [botl] instead of [bol];
- replacement of labial-dental [r] for [v] imitating [w]

In the focus of the research there is Cockney dialect as a specific object of translation in the aspect of its translatability. The subject of the research are the strategies and tactics of rendering Cockney dialect in the literary translations of B. Shaw's play "Pygmalion: A Romance in Five Acts" in Ukrainian and Russian. The play was first translated into Ukrainian in 1940–1950s by the outstanding Ukrainian translator Mykola Pavlov and published in the journal "Vsesvit" in 1999.

The **objective** of this work is to outline the common features and differences in translating dialect Cockney by Ukrainian and Russian translators and also in defining the role of translation strategies and tactics in preserving the author's authenticity.

To obtain the goal the following tasks should be formulated and solved:

1) to study the peculiarities of Cockney in the social and cultural aspect in B. Shaw's play "Pygmalion: A Romance in Five Acts";

2) to analyze the strategies and tactics of translating Cockney dialect in Russian and Ukrainian literary interpretations of B. Shaw's play "Pygmalion: A Romance in Five Acts".

It is a well-known fact that literature of each nation has a row of literary works with themes and plots, borrowed from the life of other nations and nevertheless marked by specific national uniqueness.

It is possible to solve the problem of national coloring only by realizing the organic entity of the content and form of a literary work, taking into account the national conditionality, nation's life, language and the cultural background knowledge in general.

Another urgent issue is the problem of historical uniqueness and value rendering. The time when the literary work was created is imprinted in artistic images.

The play "Pygmalion" was written in 1912–1913 years. In this play, B. Shaw used the myth about the sculptor Pygmalion who molded a statue of rare beauty. Madly in love with his creation, Pygmalion managed to breathe life into the Galatians by the force of his feelings, and the myth ended with their happy union.

B. Shaw presented his own interpretation of the myth in his play. Higgins, professor of phonetics, who acts as Pygmalion in the Shaw's drama, makes a bet with Colonel Pickering that he will conduct a scientific experiment — in a few months, he will teach Eliza Doolittle, a street flower girl, the British Standard pronunciation.

Higgins's experiment has ended brilliantly. Eliza has revealed extraordinary abilities, intelligence, talent and a sense of inner dignity. Pygmalion-Higgins has introduced Eliza into an aristocratic society where she has actually overshadowed the noble ladies with her exquisite beauty and charm.

The main characters in this play are Professor of English Phonetics Henry Higgins, a specialist in Indian dialects Colonel Pickering and Eliza. Henry Higgins and Pickering are very different in character and appearance. Professor Higgins is a man of fifty, with gray hair and wrinkled face, small in stature. And Colonel Pickering is a sixty-years-old man, tall and fat with the wrinkled face.

Eliza is a girl of a strong character who tries to keep her dignity and fights for her life, avoiding the flaws and bad habits inherent in the environment in which she lives. Higgins was constantly unhappy, angry, and seemingly unhappy at first. At first, he treated Eliza worse than his maid. But there was always Colonel Pickering near him who tried to calm him down.

B. Shaw really showed master hand in portraying Eliza Doolittle due to the implementation of London Cockney dialect into her speech. B. Shaw introduced speech variations aptly employing the Cockney dialect. Cockney is one of the most well-known types of London's dialects, widely spread among the representatives of the lowest social and living standards.

As it is well-known, colloquial speech is opposed to the belles-lettres style according to such criteria as spontaneity\preparedness, formality\non-formality, the employment of the extralinguistic factors like gestures, facial expression, kinesics, proxemics and peculiar linguistic features as well.

The language means are distinctly revealed on all levels. On the phonetic level it's not typical phrase stress, emphatic stress, deviations from the accepted literary norms in pauses, tempo, rhythm, alliteration, assonance and graphemes; on the lexical level it's slang, dialectal units, metaphors, epithets, phraseological units, emotional and expressive words, interjections); on the grammatical level it's double negation, different grammatical irregularities and deviations from Standard English, emphatic constructions, parentheses, elliptical sentences, addresses, detachment, apokoinu construction.

The examples of such are given below in Table 1.

Table 1

Grammatical Peculiarities of the Cockney Dialect

Distinctive features	Percentage, %	Examples
incorrect verb form	18	<i>He's been gone twenty minutes.</i> (Shaw, 1994) <i>I knowed he was a plain-clothes cop- per.</i> (Shaw, 1994)
colloquial verb form	17	<i>Well, it aint my fault, missus.</i> (Shaw, 1994)
double negation	22	<i>He wont get no cab not until half-past eleven, missus, when they come back after dropping their theatre fares.</i> (Shaw, 1994)
emphatic construction	24	<i>Do hold your tongue, Clara.</i> (Shaw, 1994)
combined form	19	<i>I aint done nothing wrong by speaking to the gentleman. Ive a right to sell flowers if I keep off the kerb</i> (Shaw, 1994)

Table 2

Lexical Peculiarities of the Cockney Dialect

Distinctive features	Percentage, %	Examples
Slang	25	<i>It's aw rawt: e's a gentleman: look at his be-oots. She thought you was a copper's nark, sir.</i> (Shaw, 1994)
dialectal units	20	<i>Nah then, Freddy: look wh'y'gowin, deah.</i> (Shaw, 1994)
colloquial words	35	<i>He aint a tec. He's blooming busy-body: that's what he is. I tell you, look at his be-oots.</i> (Shaw, 1994)
phraseological units	20	<i>The floor is yours, Mr Doolittle.</i> (Shaw, 1994)

One of the main difficulties in translating Cockney into Ukrainian is constituted by the typological difference of phonetic variations in Ukrainian and English as a manifestation of incorrect speech. At the same time the basis of Cockney is rhyming, among other peculiarities of this specific dialect there are phonetic violations, grammatical discrepancies and certain

peculiarities of construction formation patterns. Non-literary or stylistically marked Ukrainian speech has other distinctive features such as incorrect pronunciation, redundancy, certain morphological transformations; grammatical errors are practically absent, as they are not typical for an authentic Ukrainian speaker. The percentage of the above mentioned deviations from regular speech doesn't coincide in English Cockney and Ukrainian informal speech.

Table 3

Phonetic Peculiarities of the Cockney Dialect

Distinctive features	Percentage, %	Examples
graphons	55	<i>Theres menners f' yer! Teoo banches o voylets trod into the mad.</i> (Shaw, 1994)
multiplication	30	<i>Ahyee, beyee, ceyee, deyee. A cappete-ee.</i> (Shaw, 1994)
omission of [h]	15	Professor Iggins? (Shaw, 1994)

Material, methods and data. The research was carried out on the basis of the literary interpretations of B. Shaw's play in Russian and Ukrainian. The methodology of the research was formed on the basis of the theory of metaphorical modeling grounded by the key concepts in the theory and practice of translation.

The methods at work are the empirical method, the methods of linguistic and contrastive analysis, of deduction and induction. The research has revealed evident deviations from the authentic literary work for the sake of free breathing in dialogues and amplification of expression.

The deviations have been outlined on all the linguistic levels (phonetic, lexical and grammatical). There are a great many phonetic differences between Cockney and Received Pronunciation Standard English. Some of the most noticeable are include the replacement of the voiceless "th" [θ] in words like "think", "theatre", "author", with [f], so they would be pronounced [fɪŋk], [fɪətə], [ɔ:fə]. The use of the glottal stops to replace [t] before the consonants and weak vowels: "water" [wɔ:ʔə], "cottage" [kɔʔɪdʒ].

However, lexical deviations from Received Pronunciation Standard English in Cockney are more striking as Cockney is first and foremost a dialect most notable as a sort of coded language, which was born out of

ingenious rhyming slang. There are as many as 150 terms that are recognized instantly by any rhyming slang user.

Still the differences in stylistic coloring are the most prominent especially in the first two acts of the play. The contrast between B. Shaw's picturesque and vivid dialectal lexis and its rendering in Ukrainian is especially evident on the lexical level.

The problem with literary interpretation in Russian is similar to Ukrainian. Dialects in Russian are not so wide-spread and diverse as in English. Besides, the territorial and social diversities in Russian dialects are manifested mainly on the lexical level while orthoepic differences are not that numerous. Moreover, the target audience in Ukraine is not aware of the existing dialects while Cockney dialect is very recognizable in Great Britain.

The first appearance of Eliza Doolittle is vitally important as by means of the orthographical transcription technique B. Shaw very skillfully portrayed the Eliza Doolittle's character, living standards and origin.

This may be illustrated by the following example: "THE FLOWER GIRL: *Nah then, Freddy: look wh' y' gowin, deah*". "THE FLOWER GIRL: *Theres manners f' yer! Te-oo banches o voylets trod into the mad*" (Shaw, 1994). "КВІТАРКА: *Ну, ти, Хреді, диви, куди сунеш.*" "ЦВЕТОЧНИЦА: *Куда прѣшь, Фредди! Возьми глаза в руки! А ещо образованный! Все фиалочки в грязь затоптал*" (Шоу, 2011).

As we see, there are no colloquial words or word combinations violating the established linguistic norms in Eliza Doolittle's speech, while grammatical errors do occur. E. g.: "Theres manners f' yer; than ran awy athaht pyin" (Shaw, 1994). But the speech peculiarities which are most remarkable are the phonetic ones. It is understood from the flower girl's first phrase that she is illiterate, originating from the East End. It is most vital for translators to render such social and cultural specificities of the character than to translate the linguistic peculiarities proper.

The translators achieve this effect through the compensatory employment of slang and jargon. A wide use of colloquial words and expressions is made (e.g. "куда прѣшь", "смылся"). Illiterate speech, marked both by stylistic and linguistic irregularities is also recurrent e.g. "все фиалочки в грязь затоптал" (grammatically correct spelling — "втонтал"); "возьми глаза в руки" (the combination of the following phraseological units: "возьми себя в руки" and "разуй глаза")

(Шоу, 2011). The translators introduced a vast majority of low register vulgar words. The name "Freddy" is phonetically corrupted resulting in "Фредди". The use of "х" or "хв" instead of "f" is a typical case of mispronunciation in Ukrainian.

The multiplication is also typical of Cockney dialect.

E. g.: "THE FLOWER GIRL: *Ow, eez ye-ooa san, is e? Wal, fewd dan y' de-ooty bawmz a mather should, eed now bettern to spawl a pore gel's flahrzn than ran awy atbaht pyin. Will ye-oo py me f'them?*". "КВІТАРКА: *О! Так це синок ваш?! Ніщо не скажеш, виховала мамуся! Це ж тре: виваляв мені всі хвіалки в грязі і втік! Навіть не заплатив бідній дівчині! Так шо, ви заплатите?*" (Шоу, 2012). "ЦВЕТОЧНИЦА: *Auf, так это ваш сынок? Нечего сказать, хорошо вы его воспитали... Разве это дело? Раскидал у бедной девушки все цветы и смылся, как миленкий! Вот вы теперь и гоните монету, мамаша!*" (Шоу, 2011).

The translators widely employed syllables swallowing to render the incorrect pronunciation (e.g. "то" — "тоже").

Some other ways of sounds double duration were presented in the following example:

E. g.: "LIZA: *Nah-ow. You got no right to touch me*" (Shaw, 1994). "ELIZA: *Ой, не! Ой, не! А чо ж ви дражнітесь?*" "ELIZA: *Ну, ну! Вы не имеете права меня трогать!*" (Шоу, 2011).

Another way of sounds double duration rendering is repetition (e.g.: "Ой не! Ой не!"). This stylistic device contributes to the expressiveness and at the same time demonstrates phonetic irregularities.

The written text only approximately reproduces the phonetic features of the characters' speech. B. Shaw graphically restores the incorrect pronunciation of certain words to render the peculiarities of their idiolect.

This pronunciation was only partially preserved in Russian translation. While Ukrainian allows equivalent substitution of Cockney both acoustically and graphically. Unfortunately, the systematized foundations of graphon-building haven't been elaborated in Ukrainian translation theory so far. Graphon is defined as the deliberate corruption of the word form to render the authentic pronunciation.

B. Shaw widely employed graphons in his play. So a translator's task is to render this specificity in Ukrainian and Russian translations.

Though the phonetic aspect seemed to be the key feature of the main character's image, the translators made use of the compensation strategy by

replacing the phono-graphical irregularities by the pejorative and stylistically vulgar vocabulary.

B. Shaw's foreword and afterword were both dedicated to the review of the phonological and graphical peculiarities of Standard English as compared to the existing social dialects.

The translators treated the social dialect Cockney as an inseparable constituent of the translation invariant in all Eliza's remarks. There were even introduced swear words like "дідько", "до біса" тощо.

The most widespread strategies of text adaptation in the translation language are given in Table 4. The means of compensation strategy realization in Ukrainian and Russian translations of B. Shaw's "Pygmalion: A Romance in Five Acts" are illustrated quantitatively in Table 5. Table 6 and Table 6 illustrate respectively the means of explication and domestication strategy realization in Ukrainian and Russian translations of B. Shaw's play "Pygmalion: A Romance in Five Acts".

Table 4

The Strategies of Cockney Dialect Translation in B. Shaw's Play "Pygmalion: A Romance in Five Acts" (%)

Strategies	Translation I	Translation II
Compensation	29	21
Explication	20	19
Neutralization	15	16
Convergence	7	12
Domestication	19	14
Foreignization	10	18

Table 5

The Means of Compensation Strategy Realization in Ukrainian and Russian translations of B. Shaw's "Pygmalion: A Romance in Five Acts" (%)

Translation Means	Translation I	Translation II
Transposition	22	16
Contextual Replacement	15	15
Transcoding	19	12
Calque Translation	16	20
Author's Occasional Words	18	18
Functional Replacement	10	19

Table 6

The Means of Explication Strategy Realization in Ukrainian and Russian Translations of B. Shaw's "Pygmalion: A Romance in Five Acts" (%)

Translation Means	Translation I	Translation II
Translator's Commentary	24	23
Descriptive Translation	44	30
Broadening	13	18
Semantic Development	11	12
Antonymous Translation	8	17

Table 7

The Means of Domestication Strategy Realization in Ukrainian and Russian Translations of B. Shaw's "Pygmalion: A Romance in Five Acts" (%)

The Translation Means	Translation I	Translation II
The Author's Occasional Words	17	16
The Descriptive Translation	13	11
The Transposition	27	31
The Contextual Replacement	15	12
The Calque Translation	23	22
The Functional Replacement	5	8

B. Shaw: "You see this creature with her *kerbstone English*: the English that will keep her in the gutter to the end of her days. Well, sir, in three months I could *pass that girl off* as duchess at an ambassador's garden party. I could even get her a place as lady's maid or shop assistant, which requires better English" (Shaw, 1994).

This citation is Professor Higgins's remark, which is of great interest because it embodies in itself the evaluation of one person (Eliza Doolittle) by the other person (Professor Higgins) on the grounding of the correctness of speech. It was translated into Russian as: "Вы слышали ужасное *произношение* этой уличной девчонки? Из-за этого произношения она до конца своих дней обречена оставаться на дне общества. Так вот, сэр, дайте мне три месяца срока, и я сделаю так, что *эта девушка с успехом сойдет за герцогиню* на любом посольском приеме. Мало того, она сможет поступить куда угодно в качестве горничной или продавщицы, а для этого, как известно, требуется еще большее совершенство речи" (Шоу, 2011).

In the lexical composition of this fragment B. Shaw employed phraseological units “**kerbstone English**” and “**pass that girl off**”, which are translated in the dictionaries as “*уличный английский*”; “**pass that girl off**” — “*выдавать за*”... (Мюллер, 2006: 526).

The use of phraseological units have contributed to the expressivity and emotionality of the text on the whole. Therefore, the quality of the translation was estimated according to the novelty, up-to-datedness and practical value of the employed linguistic means.

Conclusions and perspectives for the future. The comparative analysis of the translations of B. Shaw’s play “Pygmalion: A Romance in Five Acts” with the source text resulted in the conclusion that both translators chose compensation as the leading translation strategy to render the artistic uniqueness of B. Shaw’s play.

The translation of low colloquial and dialectal words was performed by means of the colloquial equivalents of English words in Ukrainian and Russian. The same technique was employed to translate expressive and pejorative lexis in Professor Higgins’ speech. This educated gentleman made use of such vocabulary for art’s sake to create a controversial image.

The analysis of the translations allowed to sum up such results. The translation of the author’s motivated deviations should be preserved on all the linguistic levels (phonetic, lexical and grammatical). All this serves to render the unique writer’s style and the national and cultural identity.

The translators adhered to the text’s stylistics although it was quite a challenge. As a result, there were created literary interpretations of B. Shaw’s play through the prism of their own understanding and also contributed to the stylistic vividness and variety.

The most recurrent translation strategies were compensation and explication. The most wide-spread translation operations were transposition, contextual replacement and the author’s occasional words.

In B. Shaw’s work, phraseological turns are used in the speech of the characters. Thus, phraseological and logical turns become a means of creating a speech characteristic of a character (linguistic personality).

The analysis showed that the phraseological units used by B. Shaw are polysemantic. It was remarked, however, that the translators mainly followed the lexicographical description presented in the dictionaries while

translating English phraseological units. But at the same time, both translators allowed a synonymous substitution which greatly contributed to the emotiveness and expressiveness.

The research has a great perspective and a practical value as its findings may be employed in translation studies and stylistics. The perspective is seen in the cross-cultural approach to the study of Cockney dialect and its rendering in different languages.

LITERATURE

Мюллер В. Большой англо-русский словарь. М.: Рипол Классик, Цитадель-трейд, 2006. 2016 с.

Шоу Б. Пигмалион. Пьесы / пер. Е. Калашниковой. Москва : АСТ : Астрель; Владимир : ВКТ, 2011. 284 с.

Шоу Б. Пігмаліон: П'єси / пер. М. Павлов. Київ : Країна Мрії, 2012. 260 с.

Matthews W. Cockney past and present: A Short History of the Dialect of London. London : Routledge & Kegan Paul Books, 1972. 245 p.

Shaw, B. Pygmalion. Dover thrift Editions, 1994. 250 p.

Vettore G. Cockney: An Overview of the London dialect and its representation in fictional works. URL: <https://www.academia.edu/21557287> 2019.

Wright P. Cockney Dialect and Slang. London : R. T. Bratsford Ltd, 1981. 28 p.

ПРО ПЕРЕДАЧУ СТИЛІСТИЧНОГО ЗАБАРВЛЕННЯ КОКНІ У ПЕРЕКЛАДІ

Наталія Оськіна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна
e-mail: natalyaoskina1980@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5764-2600>

Раїса Мартинова

доктор педагогічних наук, професор кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна
e-mail: mytnyk_lar@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7201-4247>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемі специфічного забарвлення, що досягається за рахунок застосування діалекту кокні в англійській літературі XIX сторіччя. Мета розвідки у дослідженні стилістичної цінності римованого діалекту кокні як потужного виражального засобу в англійській літературі реалізму, а також у визначенні можливих способів його відтворення у художньому перекладі. У результаті здійсненого дослідження виявлено спільні стратегії та тактики як застосування кокні в англійській літературі визначеного періоду, так і його відображення в літературних інтерпретаціях. Практична цінність одержаних результатів у тому, що висновки може бути використано в практичній освітній діяльності, а саме у викладанні курсу англійської стилістики.

Актуальність статті підтверджується необхідністю у всебічному огляді труднощів перекладу художніх творів у сучасному перекладознавстві. Об'єктом дослідження є діалект кокні в аспекті перекладності. Предметом дослідження є специфічна стилістична функція діалекту кокні в п'єсі Б. Шоу. Безпосередні завдання цієї статті, обумовлені вищезазначеною метою, є такими: розкриття особливостей діалекту кокні; огляд стратегій і тактик перекладу кокні у художніх творах.

Методологія цього дослідження включала індуктивний та дедуктивний методи, а також метод контрастивного аналізу. У процесі дослідження було одержано й експериментально та статистично підтверджено висновки про наявність спільних стратегій і тактик відтворення діалекту кокні у різних мовах. Також було констатовано, що прагматичний та експресивний потенціал діалекту кокні відтворюється у перекладі.

Перспектива у дослідженні особливостей відтворення кокні у літературних інтерпретаціях різними західними та східними мовами.

Ключові слова: стилістична цінність, діалект кокні, стратегії і тактики, літературні інтерпретації.

О ПЕРЕДАЧЕ СТИЛИСТИЧЕСКОЙ ОКРАСКИ КОКНИ В ПЕРЕВОДЕ

Наталія Оськіна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна
e-mail: natalyaoskina1980@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5764-2600>

Раїса Мартинова

доктор педагогічних наук, професор кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса, Україна
e-mail: mytnyk_lar@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7201-4247>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме специфической стилистической окраски, достигаемой за счет использования диалекта кокни в английской литературе XIX столетия. Цель статьи в изучении стилистической ценности рифмованного диалекта кокни как мощного выразительного средства в английской литературе реализма, а также в определении возможных способов его отображения в художественном переводе. В результате проведенного исследования выявлены общие стратегии и тактики как употребления кокни в английской литературе выделенного периода, так и его воспроизведения в литературных интерпретациях. Практическая ценность полученных результатов в том, что выводы могут быть использованы в практической образовательной деятельности, а именно при преподавании курса английской стилистики.

Актуальность статьи подтверждается необходимостью во всеобъемлющем обзоре трудностей перевода художественных произведений в современном переводе. Объектом исследования является диалект кокни в аспекте переводимости. Предметом исследования является спе-

цифическая стилистическая функция диалекта кокни в пьесе Б. Шоу. Непосредственные задачи статьи были обусловлены вышеуказанной целью и включают следующее: раскрытие особенностей диалекта кокни; обзор стратегий и тактик перевода кокни в художественных произведениях.

Методология исследования включала индуктивный и дедуктивный методы, а также метод контрастивного анализа. В ходе исследования были сделаны и экспериментально и статистически подтверждены выводы о наличии общих стратегий и тактик передачи диалекта кокни в других языках. Также было сделано заключение, что прагматический и экспрессивный потенциал диалекта кокни воспроизводится при переводе.

Перспектива в исследовании особенностей передачи кокни в литературных интерпретациях на разных западных и восточных языках.

Ключевые слова: стилистическая ценность, диалект кокни, стратегии и тактики, литературные интерпретации.

REFERENCES

- Miuller, V. (2006). *Bolshoi anglo-russkii slovar*. “Ripol Klassik, Tsitadel-treid” [in Russian].
- Shaw, B. (2011). *Pigmalion: Piesy [Pygmalion: Plays]*. (Ye. Kalashnikova, Trans). Moscow: AST: Artel; Vladimir [in Russian].
- Shaw, B. (2012). *Pihmalion: Piesy [Pygmalion: Plays]*. (M. Pavlov, Trans). Kyiv: Kraina Mrii [in Ukrainian].
- Matthews, W. (1972). *Cockney past and present: A Short History of the Dialect of London*. London: Routledge & Kegan Paul Books.
- Shaw, B. (1994). *Pygmalion*. Dover thrift Editions.
- Vettore, G. (2019). *Cockney: An Overview of the London dialect and its representation in fictional works*. https://www.academia.edu/21557287/_Cockney_An_Overview_of_the_London_dialect_and_its_representation_in_fictional_works
- Wright, P. (1981). *Cockney Dialect and Slang*. London: R. T. Bratsford Ltd.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2019

УДК 81'42:24–282(485)

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-17>

ПОХОДЖЕННЯ ШВЕДІВ (ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕТНОСУ)

Валентин Таранець

доктор філологічних наук, професор кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародного гуманітарного університету, Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7573-8523>

Наталія Шкворченко

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародного гуманітарного університету, Одеса, Україна
e-mail: nikolette@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7146-7244>

Ігор Пересада

кандидат філологічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету, Одеса, Україна
e-mail: igrperesada@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2240-6170>

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається проблема походження шведського племені на фоні індоєвропейського етногенезу в порівнянні з племенем руси, які сформувались на базі територіальної та язичницької близькості у відносно єдиний етнос та надмову (коїне) на Дону. Дослідження ґрунтується на міфологічному матеріалі *Ynglinga saga* та *Велесової книги*, лексикографічному матеріалі, топонімах зазначених племен, в яких виділяються корені етносів. Останнє знаходить підтвердження у фінських найменнях щодо країни Швеції, яку фіни називають *Ruotsi*, *Ruossi*, *Ruohiti*, *Ruotti*, водь — *Rötsi*, естонці — *Rõts*, з іншого боку, назва країни Швеція має давні форми *Swes*, *Sues*, *Swēorice* — «Королівство шведів», а також сучасні зі значенням «Швеція»: ісландська *Svíþjóð*, шведська *Sverige*. Зародження слов'янського та германського етносів відбувалося в період сумісного проживання цих народів в індоєвропейському праєтносі на берегах р. Дон орієнтовно в II тис. до н. е.

До зазначених витоків відноситься походження індоєвропейського кореня *k^weruki, з якого розвинулися наймення етносів: праслов'янська *k^werugi > (палаталізація) > rusi > rusy «руси» та *k^weruki ~ *-rutii (субституція) > фінська ruotsi «шведи». Із індоєвропейського кореня *k^wa «Всесвіт, Бог» походить нсл.-герм. *sve-/swe-, що породило наймення Suionen (Таїт), Swēorice «Королівство шведів» та Swerikl, Swealand, Swithiod, лат. Svedia, Svecia, Sveonia зі значенням «Швеція». Підтвердженням вищезазначеного є наявність спільної богині Матері-СВА (у слов'ян) та Moder Svea (у шведів).

Ключові слова: германо-слов'янська спільнота, пам'ятки Ynglinga saga, Велесова книга, етимологія етносів, шведи, руси, спільність кореня, Матір-СВА (у слов'ян), Moder Svea (у шведів).

Вступ. Проблема походження окремих племен, в тому числі шведського, розглядається нами в світлі індоєвропейського (іє.) етногенезу, що дає можливість звернутися до витоків прадавніх етносів та їхньої мови. В основі такого аналізу знаходиться концепція **конвергенційно-го** розвитку народів, згідно з якою окремі племена, витворившись із іє. спільноти, являли собою первісно гетерогенну етномовну сукупність (союз племен). Дослідження у сфері лінгвістики підтвердили реальність зазначеної гіпотези (І. О. Бодуен де Куртене, Ф. де Сосюр, В. Порціг, Г. П. Півторак, М. О. Трубачов, Ю. Шевельов), розуміння якої може бути продовжено на час формування окремих субетносів та їхніх прамов.

Дослідження германського та слов'янського етносів свідчать, що ці народи сформувались на базі територіальної та язичницької близькості у відносно єдиний етнос та надмову (койне), що постала у вигляді слов'яно-германської прамови. Починаючи від Я. Грімма і А. Шлейхера, існує точка зору, згідно з якою після розпаду іє. прамови деякий час існувала слов'яно-германська мовна спільність. Проведені впродовж більше ніж сторіччя дослідження не дають однозначної відповіді на поставлену проблему. Спільна для обох груп мов лексика опонентами кваліфікується як індоєвропейська за своїм походженням або розглядається як запозичена однією із мов, а звукові зміни — як загальнофонетичні, притаманні також мовам різних систем, в тому числі і не контактуючим між собою. До сьогодні не існує достовірного критерію, який би міг стверджувати чи заперечити поставлену проблему (Grimm, 1848; Schleicher, 1876; Непокупный, Быховец, Буниятова и др., 1989; Таранець, 1998).

Проблема походження шведів існує з часів фундаментального дослідження історії їхньої держави зі сторони відомого археолога Олафа Даліна у XVIII столітті, який вважав, що назва *Швеція* споріднена з найменнями численних озер в Скандинавії, де знаходилася ця країна (Olaf Dalins, 1756).

Йорген Вейбуль згідно з науковим дослідженням давнини Швеції зазначає, що біля 7000 років до н. е. суша сучасної країни піднялась від океану і з'єдналась з річкою **Свеа** «нині не існуючою», а сучасний вигляд Балтійське море і Скандинавія отримали 4500 років до н. е. (Вейбуль, 1997: 8). Людина вперше з'явилася тут біля 8 000 року до н. е., а примітивні приладдя землеробства та скотарства відносяться до пізнього кам'яного віку (2500–1800 років до н. е.) (Вейбуль, 1997: 9). Далі активізуються зв'язки з материковою Європою, скандинавське племена доходять до Каспійського та Чорного морів (Вейбуль, 1997: 15).

Автор зазначеного дослідження пише про період язичництва у шведів, коли люди подавали офіру багатьом божествам, пантеон яких очолював бог Один, за ним слідує Тор, бог грому та бог Фрей, або Фре (бог родючості) (Вейбуль, 1997: 16).

Першим християнським місіонером Йорген Вейбуль називає монаха *АНСТАРІЯ*, а починаючи від архієпископа у 1164 році в Упсалі Швеція управляється одним королем і з цього часу вона становить собою єдину самостійну державу (Вейбуль, 1997: 17).

Стосовно питання походження назви Швеція, Йорген Вейбуль називає три підходи до його вирішення: перша теорія — загальна, до 800 року, друга — від **свеїв**, які мешкали в центрі Швеції, в Упсалі та третя — від Геталанде (Вейбуль, 1997: 17).

Важливим при розгляді названої проблеми є визначення часу співіснування слов'янських і германських мов. Це — час після розпаду індоєвропейської прамови після 4 тис. до н. е. (Таранець, 2009). У нашому аналізі розглядаються іє. початкові приголосні *k^w та *s, зміни яких виступають у вигляді різних варіацій у подальшому розвитку окремо германських і слов'янських мов, що характеризує відповідно **кентумні** та **сатемні** мови (Schuster-Sewz, 2000).

Метою нашого дослідження є пошук оптимального вирішення проблеми походження наймення *шведи*, розглянутого одночасно з його етномовною контрверсією у вигляді наймення *руси*.

Об'єкт спостереження становлять давні наймення етносів скандинавів-шведів та слов'ян-русів, засвідчених у різних мовах та народів.

Предмет вивчення утворюють відносини духовного та світського життя слов'ян та скандинавів з позицій їхньої початкової родинності та зародження специфічних рис, які згодом визначили мовну та етнічну диференціацію.

Матеріалом аналізу виступають давні тексти, серед них міфологеми, засвідчені в пам'ятках «Старшої Едди» *Ynglinga saga* (Sturlason Snorre, 1837) та «Велесової Книги» (ВК) (Лозко, 2015). Аналізуються численні етноніми, що позначали шведів та русів у давнину, і засвідчені в лексикографічному матеріалі (Hellquist, 1922).

При цьому використовуються різні історико-лінгвістичні порівняльні **методи**, а також давно забутий принцип евгемеризму.

Результати та дискусія. *Принцип евгемеризму при розгляді походження етносів.* Спершу розглянемо питання походження богів у свідомості наших далеких предків. У літературі часто зустрічаємо свідчення того, що першопредок у міфології відповідного етносу з плином часу обожествлявся і ставав захисником своїх колишніх одноплемінників. Таким шляхом зародилися ромейські народи, нібито від Ромула, легендарного засновника і першого царя Риму, який правив у 753–717 роках до н. е. Після смерті Ромула римляни вшанували його як бога під іменем *Квіріна*, що первинно був покровителем хліборобства. Аналогічно, за поглядами філософа Евгемера (гр. *Euhemeros*), вважається, що Зевс та інші грецькі боги є історичними особами, які згодом були прийняті греками як боги (Dahlke, 2005).

Саме у такому вигляді, вважаємо, зароджувалися у народів божества: їхній шлях пролягав у напрямку від людини через посередництво напівбога / напівлюдини і далі в сферу небесних сутностей, які вже сприймалися земними людьми як всесильні та безсмертні. Подібне розуміння людиною обожнювання засвідчено в культурі шумерів, де відображено найдавніший ступінь зазначеного шляху: людина → напівбог → бог (Крамер, 1965), та в епосах Гомера «Іліада» і «Одіссея».


Такий же шлях від воїна-героя в його обожненні зустрічаємо в ісландських сагах (Sturlason Snorre, 1837). Як реальність сприймає це П. І. Шафарик, який відмічає, що Водан (Одін) «змінився із богатира в полубога, із полубога в бога» (Шафарик, 1847: 257). Згідно з текста-

ми «Велесової книги» старотець Ор, першопредок слов'ян-русинів, виступає як напівбог — він і з богами знався, і з русинами ходив у походи і разом з ними боровся з ворогами.

Аналогічно розглядає О. П. Потебня зародження міфології, опираючись на ідеї М. Мюллера та О. М. Афанасьєва. Коли слова стають міфологічними, їхнє корінне значення затемнюється, переходить згодом до забуття (Потебня, 1990: 296). Забуте значення слова приходить до його нового зародження у смислі буквального розуміння і стає приміненним у звичайному побуті людини.

Вищезазначена методологічна установка, заснована на поглядах вчення евгемеризму, зародженого в кінці 3 ст. до н. е., дозволяє сприймати Бога Одіна, виходячи із скандинавських едд, як реально існуючу особистість в житті давніх германців. В одному із текстів «Старшої Едди» *Ynglinga saga* (Sturlason Snorre, 1837: 9) ведеться оповідь про боротьбу *асів* (Æsir) та *ванів* (Vanir), що мешкали обопільно. Дону (Tanakvísl). Як показав наш аналіз, аси і вани представляють відповідно протоплемна германців та слов'ян-венедів. Під асами слід розуміти предків готів, які в давні часи мешкали в Північночорноморському регіоні. Про це пише і Олаф Далін у своїй уже згадуваній праці. Відомі топоніми також підтверджують реальність помешкання в зазначених місцях германців-готів. До таких топонімів уналежнюємо назву м. Азов, Азовське море, де корінь асоціюється з назвою божества Ас- та племені Æsir. Про це плем'я у вигляді *асуни* згадує також автор Велесової книги (Таранець, 2015).

На схід від Дону знаходилася країна Асів (*Ásaland, Ásaheimr*) зі столицею *Ásgarð*, правителем яких був *Óðinn*. Зазначена скандинавська Едда свідчить також про тривалі та виснажливі сутички асів та ванів і нарешті про їхнє перемир'я, яке привело до добросусідських відносин між германцями та слов'янами та до культурного взаємовпливу племен. Вважаємо, що звідси бере початок існування слов'яно-германського мовного союзу, що знаменує собою початок розпаду іє. спільноти та утворення окремих етносів. До цього часу відносимо також зародження прадавнього письма, що має єдині витoki (Таранець, 2018). Переконливими є наступні свідчення, подані у зазначеній праці, пор: у Велесовій книзі (Таранець, 2018) вживаються такі

варіанти букви (А):  і в германських

текстах: *α. †††††* *á:* (Thormod Gustav, 1829), зокрема в готському тексті зустрічаємо такі приклади: *ᚱ, ᚱ, ᚱᚱ* (Срібний кодекс).

Виходячи із давньоісландської літератури, представлені в едді *Ynglinga saga*, знаходимо свідчення того, що рунічне письмо було створено Удіном та волхвами із ванів, а скандинавські аси прийшли в Скандинавію зі Сходу.

Розглянувши «Африканську теорію походження аріїв» (Таранець, Ступак, 2017), приходимо до висновку, що арії перед виходом із Африки (біля 8 тис. років до н.е.) у своїх субмовах уже розрізняли ці дві групи мов, тобто кентумні та сатемні. Про це свідчать дослідження В. М. Ілліча-Світлича, зокрема пор: іє.*k^w|á|k(h)â- 'гілка з розвилкою, соха' ~ сем. *š-k-k-) (Іллич-Свитыч, 1964: 9). На зорі існування компаративістики в іє. прамові започаткували два ряди задньоязикових зімкнених приголосних — веллярні (*k^w) та лабіовеллярні (*š) / (Schleicher, 1876).

Для нашого аналізу є надзвичайно важливим час, коли в етногенезі іє. мов стали розрізняти ці дві групи мов, оскільки германські та слов'янські прамови належать до різних із зазначених груп. Повертаючись до помешкання германців та слов'ян у дельті Дону, зазначимо, що в скандинавській едді детально викладені відносини між ванами (венедями) та асами (скандинавами) та переселення останніх на Північ у вигляді **свевів**, майбутніх шведів (Sturlason Snorre, 1837). Цей час відносимо до II тис. до н. е., коли, як свідчать археологічні розкопки, відбувся розпад арійського етносу і почалося розселення племен в Європі. У цій же едді значиться, що Один був мудрим, своєму мистецтву він вчив рунами і піснями (Sturlason Snorre, 1837). Тут згадується жриця Фрейя, яка вперше навчила асів чаклувати, як було прийнято у ванів (Sturlason Snorre, 1837).

Викладений вище матеріал свідчить, що у глибоку давнину германці та слов'яни проживали в єдиному мовному просторі в дельті та обабіч Дону, життя яких характеризується спільними рисами в язичництві та в мовних реаліях.

Етимологія слів шведи та руси. З середини XVIII ст. існує «норманський» погляд на походження *Русі*, згідно з яким *Руська держава* з'явилася внаслідок приходу до слов'ян варягів-шведів (Г. Ф. Мюллер, А. Л. Шльоцер, В. Томсен, С. Томашівський, А. Стендер-Петер-

сен та ін.). Спираючись на хоронім фін. *Ruotsi* «Швеція», норманісти виводять усі фонетично подібні слов'янські форми з цього імені, включаючи семантику. Для підтвердження вказаної точки зору використовуються окремі місця із літопису «Повість временних лѣт», в яких неоднозначно інтерпретуються слова *руси, варяги, Русь*.

Протилежний підхід до розв'язання проблеми походження *Русі* поданий у працях М. С. Грушевського, Б. Д. Грекова, С. В. Юшкова, Б. О. Рибаківа, В. Т. Пашуто, М. М. Тихомирова, П. П. Толочко та ін. Вчені сходяться на думці, що назва *Русь* з'явилася до прибуття варягів і під таким іменем існувало індоєвропейське плем'я в Південно-Східній Європі. О. М. Трубачов обґрунтовує у своїх працях наявність Азово-Чорноморської *Русі*, яка виникла в I тис. н. е., де на основі назви племені *роси*, що проживало в цій місцевості, зародилося наймення *Русь*.

Отже, наукова література представлена на сьогодні двома шляхами розв'язання зазначеної проблеми, проте не має однозначного її вирішення. Існуючим точкам зору бракує глибокого історизму, який би дозволив вийти за рамки окресленого поля спостереження і підійти до первинного стану зародження словоформ та їхніх складових, розвитку і функціонування у загальному іє. мовному контексті. Такий стан вивчення проблеми ставить перед нами завдання комплексно розглянути у даній статті ряд питань, зокрема зародження етносів *руси* та *шведи* та їхніх міграцій, вивчення етимології відповідних груп слів, опираючись при цьому на сучасний стан міфологічних, лінгвістичних, етнологічних та археологічних досліджень. Широке використання останніх результатів дослідження зазначеної проблеми дозволяє окреслити нові підходи та шляхи наближення до її вирішення.

Як показав проведений аналіз, *аси* і *вани* представляють відповідно протоплемена германців та слов'ян. *Аси* походять від першопредка германців, це напівбог *Ас*, а *вани* відображають плем'я *венеди*. На схід від Дону знаходилася країна Асів (*Asaland*), тут помешкання Асів (*Asaheimr*) зі столицею *Asgard*, правителем яких був *Odinn*, а на правобережжі Дону мешкали вани. Зазначена едда свідчить також про тривалі та виснажливі сутички асів та ванів і, нарешті, про їхнє перемир'я, яке привело до добросусідських відносин між германцями та слов'янами та до культурного взаємовпливу племен. Вважаємо, що звідси бере початок існування слов'яно-германського мовного союзу,

що знаменує собою початок розпаду іє. спільноти та утворення окремих етносів та мов (Таранець, 2009: 171). Утворенню зазначеного союзу сприяло також сусідське мешкання цих субетносів у дельті Дону.

В основі тривалих суперечок щодо розв'язання проблеми знаходиться також походження наймення *Русь*, яке засвідчено фін. *Ruotsi* «Швеція», що етимологічно виводиться зі словоформи *Русь*. Існуючі підходи при розгляді етнологічної проблеми породили дві концепції при її розв'язанні — норманську та антинорманську, що мають в собі різні погляди на контroversні вихідні положення. У зв'язку з цим, вважаємо, постає питання дослідити зародження і розвиток не тільки безпосередньо слова *Русь*, а й наймення *Швеція*, які відприродно включають в себе єдність та протиріччя, що привели до існування існуючої проблеми щодо імені *Русь*. Останнє дозволяє подивитися на цю проблему під кутом зору існування в іє. ареалі відомого в лінгвістиці мовного союзу зароджуваних германського та слов'янського етносів. Праїндоевропейське співіснування германців та слов'ян вперше відмітив у XIX ст. Август Шлейхер (Schleicher, 1863). Теза про існування слов'яно-германської мовної єдності була підтверджена рядом досліджень, зокрема в працях Т. Лер-Сплавинського, В. Георгієва, А. П. Непокупного, В. І. Карабана. Взагалі-то про деяку спорідненість атрибутів язичництва у германців та слов'ян була у нас мова раніше в одному із досліджень (Таранець, 2013: 217–236). Територіальна близькість зазначених протоплемен та їхня мовна спорідненість знаходять також, на нашу думку, реальне підтвердження у скандинавській міфології.

Грунтовне дослідження, яке провів В. Г. Скляренко, показує, що під назвою «руські наймення» Запорізьких порогів знаходяться в своїй більшості слова скандинавського походження (Скляренко, 2006: 75–91). У нашому розумінні це так і є, оскільки назва «руські наймення» могла долучати до себе слова тих мов, носії яких знаходилися на Дону, в *Русколані*, серед яких були і скандинави. Очевидно, виходячи з вищезазначеного, назви Дніпровських порогів включають у себе імена власне «слов'янські» та «руські», під останніми можуть бути скандинавські, венецькі (антські, руські) чи назви інших племен.

У ході аналізу текстів ВК нами було зроблено висновок, що в Приазов'ї мешкали різні племена, серед них *венеди* (*анти*, *руси*) та *асуни*. Саме це дозволяє припустити перебування в дельті Дону **скан-**

динавів, зокрема шведів. Про це досить переконливо свідчать також скандинавські саги, в яких детально викладені відносини між *ванами* (ведами) та *асами* (скандинавами) та переселення останніх на Північ у вигляді *свевів*, майбутніх шведів (Sturlason, 1837). Таким чином, можна стверджувати, що в зазначених місцях у країні *Rhos* разом зі слов'янами проживали також *свеви*, які пішли на Північ, створивши країну Швецію. Останнє знаходить підтвердження у фінських найменнях щодо країни *Швеції*, яку фіни називають *Ruotsi*, *Ruossi*, *Ruohti*. *Ruotti*, водське *Rôtsi*, ест. *Rôt's* (Браун, 1899: 17). У той же час фіни іменують руських *Wánáleiset*, що співпадає зі старою назвою слов'ян *Venedi*, *Venden*, *Vanadis* (Geijer, 1832: 36). Зв'язки королівських сімей Київської Русі та Швеції й Норвегії продовжувались в історичний час, скандинави були на службі на Русі, активно велась з ними торгівля через Новгород, шляхом «із варяг в греки». Окрім давньоруських літописів, ці свідчення мають місце в скандинавських сагах, які доповнюють слов'янські джерела (Джаксон, 2000).

Таким чином, предки шведів, перебуваючи в *Opmanii* (*Orthani*, Руськолань) разом з венедами та іншими племенами, отримали назву *Ruotsi*, яка поширилася серед сусідніх народів Півночі. Як зазначає О. М. Трубачов, фін. *Ruotsi* своєї етимології не має (Трубачев, 2005: 50), що свідчить «про запозичення цього слова» (Скляренко, 2006: 92). Але це ж наймення своєї батьківщини мали на увазі й шведи, говорячи у відомих в історіографії **Бертинських анналах** (839р.) про своє походження із країни *Rhos*. Саме так вони називали свою північну країну Швецію.

До сказаного необхідно додати, що у зазначеному руслі знаходиться й походження етноніма *шведи* та назва країни *Швеція*. Їхнє мовне вираження має в собі давні форми *Swes*, *Sues* (Ibn-Foszlán, 1823: 200), *Swēorice* «Королівство шведів», а також сучасні зі значенням «Швеція»: ісл. *Svíþjóð*, шв. *Sverige* (Hellquist, 1922: 917), фін. *Ruotsi*, ест. *Roots*. Корінь *sve-/swe-* можна віднести до вихідного іє. **k^we-* зі значеннями 'Всесвіт; природа; Бог; людина', як про це була мова раніше. Тут йшлося також про те, що слов'янські й германські божества мали в собі один і той же вихідний корінь іє. **k^we*, проте форма *sve-* є типовою слов'янською ознакою з початковим /s-/, характерним для мов *самем*. З іншого боку, дослідження свідчать, що чіткої межі між мовами груп *самем* і *кентум* не існувало, тим більше в той час, коли

ця мовна відмінність повністю ще не наступила. Іншими словами, в давній час існування Ортанії (Русколані) в мові її мешканців, зокрема венеців та скандинавів (шведів), переважали спільні мовні риси, серед них і вживання зазначеного вище кореня *sve-*. До цієї думки схиляє нас розуміння того, що народ, який має своїх богів та подає їм офіру, природно не може запозичити для наймення свого етносу ім'я від «чужого» племені, а це значить, що шведи взяли для свого етносу назву у вигляді *sve-*, що було спільним для мови венеців та шведів в єдиній країні. Згадаймо, що в давнину етнічна межа між племенами існувала перше, ніж мовна (Feist, 1927: 45).

Уже Тацит у відомій праці про германців згадує плем'я *Suionen*, більш ранніми є події, викладені в Старших еддах, в яких згадується шведський народ у вигляді *Svi-thiod* (Geijer, 1832: 6). З цими племенами мігрував Один із Сходу на Північ, поселившись у Скандинавії. Один став для одноплемінників родоначальником їхніх королів, прабатьком племен, йому й до сьогодні поклоняються дани, шведи, нормани. Він сприймався як Бог всіма германськими народами (Geijer, 1832: 13–14). Після його смерті королем став *Riord*, який родом був із ванів (венеців) (до поїздки на Північ він з дітьми перейшов до асів) (Geijer, 1832: 21). Один із наступних королів Уппсали *Swegder* відвідав одного разу своїх родичів у країні ванів (на Дону) і звідси взяв собі жінку (Geijer, 1832: 36). Е. Г. Гейер, переповідаючи із Королівських саг життя й діяння правителів Швеції (до 30-го коліна), свідчить, що згідно з давньою міфологією «предки королів переводяться в ранг богів» (Geijer, 1832: 22).

Повертаючись до наймень держави *Швеція*, зустрічаємо давню назву у вигляді *Swerikl*, а також *Swealand*, *Swithiod*, у латині: *Svedia*, *Svecia*, *Sveonia* (Geijer, 1832: 61). Із далеких часів походить аналог слов'янському шв. *Moder Svea* (Матір-Сва), яка персоніфікувала країну шведів. У давній структурі слова *Svithiod* (Тацит) очевидними є корінь *Svi-*, що походить із іє. **k^we* «Всесвіт, Бог», та **-thiod* зі значенням «народ». У цілому етнонім *Svithiod* мав у давнину мотивацію «Божий народ», що згодом став значити «Шведський народ; шведи». Реалізація палаталізованого /s-/ в анлауті терміна є закономірним для сатемних мов, до яких належать слов'янські, і неприпустимим для мов кентум, типу германських. Наявність слов'янського приголосного в германському етнонімі свідчить про тісну мовну спільність одних

і других мов, в яких сатемні ознаки могли бути в цих різнотипних мовах. Повернімося знову до розгляду богині Матері-Сва в текстах ВК.

Існування в слов'янському пантеоні богині СВА підтверджується також культурологічними дослідженнями фольклорного матеріалу слов'ян. До них відносимо прадавні відтворення на полотнах рушників Великої Богині. Ця богиня, як зазначає Л. П. Саннікова, є «першопричиною життя» і відображена у вигляді «Першоптахи» (Саннікова, 2012: 19). Такі зображення, поширені на обрядових предметах у різних народів, є священними і володіють надприродними силами. Зазначені ознаки Птахи ріднять її з богинею СВА із ВК та шв. *Moder Svea*.

Раніше нами було показано, що терміни *слов'яни* та *руси* позначали в X ст. н. е. різні етнічні групи племен, і звідси, вважаємо, походить розрізнення мов «слов'янська» та «руська». Остання представляє собою населення *Русколані*, до якої належать, окрім венеців, також скандинави.

Висновки. Розгляд етнонімною контроверсії з позиції протиставлення культурологічних концептів *руси*, *Русь* та *шведи*, *Швеція* привів до таких висновків:

1. Зародження слов'янського та германського етносів відбувалося в період сумісного проживання цих народів в іє. праєтносі на берегах р. Дон орієнтовно в II тис. до н. е.

2. До зазначених витоків відноситься походження іє. кореня **k^weruki*, з якого розвинулися наймення етносів: псл. **k^weruxi* > (палаталізація) > *rusi* > *rusy* 'руси' та **k^weruki* ~ **-ruti* (субституція) > фін. *ruotsi* 'шведи'.

3. Із іє. кореня **k^wa* «Всесвіт, Бог» походить псл.-герм. **sve-/swe-*, що породило наймення *Suionen* (Тацит), *Swēorice* 'Королівство шведів' та *Swerikl*, *Swealand*, *Swithiod*, лат. *Svedia*, *Svecia*, *Sveonia* зі значенням «Швеція». Підтвердженням вищезазначеного є наявність спільної богині *Mamepi-CBA* (у слов'ян) та *Moder Svea* (у шведів).

ЛІТЕРАТУРА

Браун Ф. Разыскания в области готто-славянских отношений. I : Готы и их соседи до V века. Санкт-Петербург, 1899. 412 с.

Вейбуль Й. Краткая история Швеции. Второе, исправленное и дополненное издание / перевод : Нозми Валлениус. Стокгольм : Шведский институт, 1997. 86 с.

Джаксон Т. Н. Четыре норвежских конунга на Руси : Из истории русско-норвежских политических отношений последней трети X — первой половины XI вв. Москва : Языки русской культуры, 2000. 192 с.

Иллич-Свитыч В. М. Древнейшие индоевропейско-семитские языковые контакты. *Проблемы индоевропейского языкознания : Этюды по сравнительно-исторической грамматике индоевропейских языков*. Москва : Наука, 1964. С. 3–12.

Крамер С. Н. История начинается в Шумере. Москва : Наука, 1965. 257 с.

Лозко Г. С. Велесова Книга — Волховник. Вид. 7-ме, зі змінами та доповненнями. Київ, 2015. 512 с.

Непокупный А. П., Быховец Н. Н., Буниятова И. Р. и др. Общая лексика германских и балто-славянских языков. Киев, 1989. 357 с.

Потебня А. А. Характер мифического мышления. *Теоретическая поэтика*. Москва : Высшая школа, 1990. С. 288–300.

Саннікова Л. П. Розмай — Зелен Гай : ГіпоТези про Первину. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. 452 с.

Скляренко В. Г. Русь і варяги : Історико-етимологічне дослідження. Київ : Довіра, 2006. 119 с.

Таранець В. Велесова книга (історико-лінгвістичне дослідження) : монографія. Одеса : Вид-во КП ОМД, 2015. 173 с.

Таранець В. Г. До питання слов'яно-германської мовної спільності. *Слов'янський збірник*. Одеса : Astroprint, 1998. Випуск III (присвячений ювілею проф. А. К. Смольської). С. 102–104.

Таранець В. Г. Трипільський субстрат : Походження давньоєвропейських мов : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 276 с.

Таранець В. Г. Українці : етнос і мова : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. 364 с.

Таранець В., Ступак І. Африканська теорія походження аріїв : монографія. Одеса : «Айс-Принт», 2017. 140 с.

Таранець В. Велесова книга : Графіка письма : Частина 2. Одеса : Вид-во КП ОМД, 2018. 104 с.

Трубачев О. Н. В поисках единства : Взгляд филолога на проблему истоков Руси. Изд. третье, доп. Москва : Наука, 2005. 286 с.

Шафарик П. И. Славянские древности / пер. с чеш. О. Бодянского. Изд-е 2-е, исправл. Москва, 1847. Том I, книга I. 464 с.

Dahlke H. Auch Götter sind nur Menschen. *P. M. Perspektive*. München, 2005. № 4. S. 40–46.

Die Edda : Göttersagen, Heldensagen und Spruchweisheiten der Germanen / in Übertragung von Karl Simrock. 2. Auflage. Berlin : Verlag Neues Leben, 1988. 296 S.

Feist S. Germanen und Kelten in der antiken Überlieferung. *Germanic philology pamphlets*. Halle (Saale) : Max Niemeyer Verlag, 1927. Bd. 6. 75 S.

Geijer E. G. Geschichte Schwedens. Hamburg, 1832. Erster Band. 331 S.

Grimm J. Geschichte der deutschen Sprache. Leipzig, 1848. Bd. II. 1035 S.

Hellquist E. Svensk Etymologisk ordbok. Lund, 1922. 1372 p.

Ibn-Foslan's and anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit : Text und Übersetzung. St. Petersburg, 1823. 377 S.

Dalins O. Geschichte des Reiches Schweden / aus dem Schwedische Übersetzt. Greifswald, 1756. Erster Teil.

Schleicher A. Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Weimar, 1876. 829 S.

Schleicher A. Der wirtschaftliche Culturstand des indogermanischen Urfolkes. *Journal of Economics and Statistics*. 1863. Vol. 1. P. 401–411.

Schuster-Sewz H. Zur Etymologie einiger mit *ъ- anlautender slawischer Wörter. Ein Beitrag zur Genese des urslaw *ch. *Das Sorbische im slawischen Kontext. Ausgewählte Studien*. Bautzen : Domowina-Verlag, 2000. S. 292–298.

Sturlason S. Sagen der Könige Norwegens / Aus dem Isländischen von D. G. Wohnike. Stralsund, 1837. Erster Band. 617 S.

Thormod G. Die Runen und ihre Dänkmäler. Leipzig, 1829.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ШВЕДОВ (ИСТОРИКО-ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭТНОСА)

Валентин Таранец

доктор филологических наук, профессор кафедры перевода и языкознания
Международного гуманитарного университета, Одесса, Украина
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7573-8523>

Наталья Шкворченко

кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и языкознания
Международного гуманитарного университета, Одесса, Украина
e-mail: nikolette@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7146-7244>

Игорь Пересада

кандидат филологических наук, доцент, в. о. заведующего кафедрой германских
и восточных языков Международного гуманитарного университета, Одесса, Украина
e-mail: igrperesada@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2240-6170>

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается проблема происхождения шведского племени на фоне индоевропейского этногенеза в сравнении с племенем русов, которые сформировались на базе территориальной и языковой близости в относительно единый этнос и свержязык (койне) на Дону. Исследование основывается на мифологическом материале *Ynglinga saga* и Велесовой книги, на лексикографическом материале, топонимах указанных племен, в которых выделяются корни этносов. Последнее находит подтверждение в финских названиях, связанных со страной Швецией, которую финны называют *Ruotsu, Ruossi, Ruohiti, Ruotti, voodь — Rõisi, эстонцы — Rõis*,

с другой стороны, название страны Швеция имеет древние формы *Swes*, *Sues*, *Swēorice* «Королевство шведов», а также современные со значением «Швеция»: исландский *Svíþjóð*, шведский *Sverige*. Зарождение славянско-го и германского этносов происходило в период совместного проживания этих народов в индоевропейском прэтносе на берегах р. Дон приблизительно во II тыс. до н. э.

К указанным источникам относится происхождение индоевропейского корня **kweruki*, из которого развились названия этносов: праславянский **kweruxi* (палатализация) > *rusi* > *rusy* «русы» и **kweruki* ~ **-ruti* (субституция) > фин. *ruotsi* «шведы». Из индоевропейского корня **k^wa* «Вселенная, Бог» происходит праславянско-германский **Sve- / swe-*, что породило наименование *Suionen* (Тацит), *Swēorice* «Королевство шведов» и *Swerikl*, *Swealand*, *Swithiod*, латинский *Svedia*, *Svecia*, *Sveonia* со значением «Швеция». Подтверждением вышесказанного является наличие общей богини Матерь-СВА (у славян) и *Moder Svea* (у шведов).

Ключевые слова: германо-славянская общность, *Ynglinga saga*, Велецова книга, этимология этносов, шведы, русы, общность корня, Матерь СВА (у славян), *Moder Svea* (у шведов).

THE ORIGIN OF THE SWEDES (HISTORICAL-LINGUISTIC ANALYSIS OF THE ETHNOS)

Valentyn Taranets

Doctor of Philology, Professor at the Department of Translation and Linguistics,
International Humanitarian University, Odesa, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7573-8523>

Nataliia Shkvorchenko

Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Translation and Linguistics,
International Humanitarian University, Odesa, Ukraine
e-mail: nikolette@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7146-7244>

Ihor Peresada

Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of German
and Oriental Languages, International Humanitarian University, Odesa, Ukraine
e-mail: igrperesada@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2240-6170>

SUMMARY

The article is dedicated to the problem of the origin of the Swedes tribe against the background of Indo-European ethnogenesis in comparison with the Rus tribe, which were formed on the basis of territorial and pagan proximity to a relatively single ethnic group and a super-language (koine) on the Don. The study is based on the mythological material of the *Ynglinga saga* and the *Book of Veles*, lexicographic, toponymic features of the indicated tribes, in which the roots of the ethnic groups stand out. The latter is confirmed in Finnish names regarding the country of Sweden, which the Finns call *Ruotsi*, *Ruossi*, *Ruohti*, *Ruotti*, the Votes — *Rôtsi*, the Estonians — *Rôts*, on the other hand, the name of the country Sweden has the ancient forms of *Swes*, *Sues*, *Swēorice* «Kingdom of the Swedes» and modern with the meaning «Sweden»: Icelandic *Svíþjóð*, Swedish *Sverige*. The origin of the Slavic and German ethnic groups occurred during the period of cohabitation of these peoples in the Indo-European proto-ethnics on the banks of the Don River, approximately in the second millennium BC.

These origins include the origin of Indo-European root of *kweruki*, which the names of the ethnic groups are evolved from: **k^weruxi* (palatalization) > *rusi* > *rusy* «Rus» and **k^weruki* ~ **-ruti* (substitution) > фин. *ruotsi* «swedes». The Indo-European root of **k^wa* in the meaning of «Universe, God» is the origin of Germanic **sve- / swe-*, which gave birth to the names of *Suionen* (Tacitus), *Swēorice* «Kingdom of the Swedes» and *Swerikl*, *Swealand*, *Swithiod*, as well as Latin *Svedia*, *Svecia*, *Sveonia* with the meaning «Sweden».

The above is proved by the presence of the common goddess Mother-SVA (Slavs) and Moder Svea (Swedes).

Key words: German-Slavic commonality, Ynglinga saga, the Book of Veles, etymology of ethnos, Swedes, Rus, common root, Mother-SVA (Slavs) and Moder Svea (Swedes).

REFERENCES

- Braun, F. (1899). *Razyskaniia v oblasti goto-slavianskikh otnoshenii. I. Goty i ikh sosedii do V veka* [Investigations in the Field of Gotho-Slavic Relations. I. Goths and their Neighbors until the 5th Century]. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Weibull, J. (1997). *Kratkaia istoriia Shvetsii* [Swedish History in Outline]. Stockholm [in Russian].
- Dzhakson, T. N. (2000). *Chetyre norvezhskikh konunga na Rusi : iz istorii rusko-norvezhskikh politicheskikh otnoshenii poslednei treti X — pervoi poloviny XI vv.* [Four Norwegian Konungs in Rus : from the History of Russian-Norwegian Political Relations of the last third of the 10th — the first half of the 11th centuries]. Moscow: Iazyki russkoi kultury [in Russian].
- Illich-Svitych, V. M. (1964). Drevneishie indoevropaisko-semitskie iazykovye kontakty [The Oldest Indo-European-Semitic Language Contacts]. *Problemy indoevropaiskogo iazykoznaniiia. Etiudy po sravnitelno-istoricheskoi grammatike indoevropaiskikh iazykov — Problems of Indo-European Linguistics. Studies on the Comparative Historical Grammar of Indo-European Languages.* (pp. 3–12). Moscow: Nauka [in Russian].
- Kramer, S. N. (1965). *Istoriia nachinaetsia v Shumere* [History Begins at Sumer]. Moscow: Nauka [in Russian].
- Lozko, H. S. (2015). *Velesova knyha — Volkhovnyk* [Veles Book — Volkhovnyk]. Kyiv [in Ukrainian].
- Nepokupnyi, A. P., Bykhovets, N. N., & Buniatova, I. R. et al. (1989). *Obshchaia leksika germanskikh i balto-slavianskikh iazykov* [Common Vocabulary of Germanic and Balto-Slavic languages]. Kyiv [in Russian].
- Potebnia, A. A. (1990). *Kharakter mificheskogo myshleniia* [The Nature of Mythical Thinking]. Moscow: Vysshiaia shkola [in Russian].
- Sannikova, L. P. (2012). *Rozmai — Zelen Hai. Hipotezy pro Pervynu* [Razmai — Green Grove. Hypotheses about Beginning]. Ivano-Frankivsk: Tipovit [in Ukrainian].
- Skliarenko, V. H. (2006). *Rus i variaty: istoryko-etymolohichne doslidzhennia* [Rus and Varangians: The Historical and Etymological Study]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Taranets, V. (2015). *Velesova knyha (istoryko-etymolohichne doslidzhennia)* [Veles Book (The Historical and Etymological Study)]. Odesa: Vydavnytstvo KP OMD [in Ukrainian].
- Taranets, V. H. (1998). Do pytannia sloviano-hermanskoii spilnosti [On the issue of Slavic-German commonality]. *Slovianskyi zbirnyk — Slavic collection*, (Issue III), (pp. 102–104). Odesa: Vydavnytstvo ODU «Astroprint» [in Ukrainian].
- Taranets, V. H. (2009). *Trypilskyi substrat: Pokhodzhennia davnioevropeiskikh mov* [Trypillian Substratum: The Origin of Ancient European Languages]. Odesa: ORIDU NADU [in Ukrainian].
- Taranets, V. H. (2013). *Ukrainsi: etnos i mova* [Ukrainians: Ethnos and Language]. Odesa: ORIDU NADU [in Ukrainian].

- Taranets, V., & Stupak, I. (2017). *Afrykanska teoriia pokhodzhennia ariiv* [African Theory of Aryan Origin]. Odesa: «Astroprint» [in Ukrainian].
- Taranets, V. (2018). *Velesova Knyha. Hrafika pysma* [Veles Book. Writing Graphics]. (Part 2). Odesa: Vydavnytstvo KP OMD [in Ukrainian].
- Trubachov, O. N. (2005). *V poiskakh iedinstva. Vzgljad filologa na problemu istokov Rusi* [Searching the Unity: Philologist's View on the Problem of the Origins of Rus]. Moscow: Nauka [in Russian].
- Shafarik, P. I. (1847). *Slavianskie drevnosti* [Slavic Antiquities]. (Volume 1), (Book 1). Moscow [in Russian].
- Dahlke, H. (2005). Auch Götter sind nur Menschen. *P. M. Perspektive*, 4, 40–46. München.
- Die Edda: Göttersagen, Heldensagen und Spruchweisheiten der Germanen.* (1988). (in Übertragung von Karl Simrock). Berlin: Verlag Neues Leben.
- Feist, S. (1927). Germanen und Kelten in der antiken Überlieferung. *Germanic philology pamphlets.* (Bd. 6). Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag.
- Geijer, E. G. (1832). *Geschichte Schwedens.* (Erster Band). Hamburg.
- Grimm, J. (1848). *Geschichte der deutschen Sprache.* (Bd.II). Leipzig.
- Hellquist, E. (1922). *Svensk Etymologisk ordbok.* Lund.
- Ibn-Fozlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit. Text und Übersetzung.* (1823). St. Petersburg.
- Olaf, Dalins. (1756). *Geschichte des Reiches Schweden* (aus dem Schwedische Übersetzt). (Erster Teil). Greifswald.
- Schleicher, A. (1876). *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen.* Weimar.
- Schleicher, A. (1863). Der wirtschaftliche Culturstand des indogermanischen Urfolkes. *Journal of Economics and Statistics.* (Vol. 1), (pp. 401–411).
- Schuster-Sewz, H. (2000). Zur Etymologie einiger mit *ъ- anlautender slawischer Wörter. Ein Beitrag zur Genese des urslaw *ch. *Das Sorbische im slawischen Kontext. Ausgewählte Studien.* Bautzen: Domowina-Verlag.
- Sturlason, Snorre. (1837). *Sagen der Könige Norwegens* (aus dem Isländischen von D. G. Wohnike). (Erster Band). Stralsund.
- Thormod, Gustav. (1829). *Die Runen und ihre Dänkmäler.* Leipzig.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2019

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ ТА ЦІННІСНИХ КОНЦЕПТІВ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ ТА ФРАЗЕМАХ: ВІД СОВІСТІ ДО ЗАЗДРОСТІ

Олег Тищенко

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Львів, Україна, професор Університету Кирила і Мефодія, Трнава, Словаччина
e-mail: olkotiszczenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7255-2742>

АНОТАЦІЯ

У пропонованій розвідці представлена образно-метафорична і паремійна складова концептосфер Душі, Сівісті, Заздрості, Ревнощів у польській, російській, українській, чеській та словацькій мовній і концептуальній картинах світу (передусім в пареміях, фраземіці, образних знаках вторинної номінації як загальномовних, так і локально-регіональних, діалектних) за ознакою холистичності та семантичного перетину цих концептів, описано сфери їх типологічного збігу і відмінності з точки зору мотивації образності. З'ясовано символічні функції цих етнокультурних концептів (предметної сфери) з огляду на специфіку прояву заздрості в архаїчних текстах, віруваннях, мові традиційної народної культури та найдавніших сентенціях релігійного змісту, що сягають християнської ідеології, ідеї моральної чистоти та бруду, Тіла і Душі. Встановлені особливості колокацій з компонентом *envy* та *jealousy* в окремих двомовних і перекладних словниках з точки зору специфіки міжмовних еквівалентів на позначення заздрості й суміжних негативних емоцій та їх функціонування в українських та англійських корпусах текстів.

Чимало образних контекстів ЗАЗДРОСТІ корелюють з такими концептуальними опозиціями та концептами як багатство-бідність, світло-темрява, успіх, співвідносяться з фреймами «чуже краще, ніж своє», де через заздрість кодується ідея зазіхання на чужу власність, «краще заздрість, ніж співчуття», «заздрість переважає там, де багатство, успіх, матеріальне благополуччя, щастя» і т.ін., що підтверджує тези представників психоаналізу, культурної антропології і соціології. В окремих мовах простежуються мотиви чорної магії, злого ока, виражені через

семантику кривизни, кривого, злого ока, погляду (в польській, російській, українській), закоріненій у сфері народних вірувань і магично-заклинальних текстів, культурних антропонімах.

Ключові слова: совість, заздрість, концептосфера, ціннісно-метафоричний складник, паремія, аксіологія, символіка, первісне мислення, когнітивна метафора, мовна картина світу у слов'янських мовах.

Вступ. Сукупність ціннісних орієнтацій у лінгвокультурі, їх пріоритетність, специфічна комбінаторика формують систему національних цінностей, які, будучи закріпленими в одиницях мови й оформлені як її своєрідний оцінний код, дають змогу виділити певний тип культури, сформований під впливом найрізноманітніших чинників, найважливішими з яких є історія, природно-географічні та соціально-економічні умови побутування нації, зовнішні культурні впливи, які у своїй сукупності закладають основи національного характеру. Цінності є тим всепроникним фактором, який визначає особливості самоусвідомлення окремої людини, етносу, народу і цілого світу загалом. Дослідження паремійних корпусів мов, що є скарбницями ідіоетнічних і водночас уселодських культурних цінностей, засвідчує, що «в глибинних основах культури будь-якого народу завжди — або, можливо, за рідкісним винятком — закладено базові, більш-менш однакові для всіх культур цінності, які виступають у ролі культурних універсалій (Коцюба, 2014: 221).

Мовне моделювання культурних цінностей, за В. М. Топоровим, включає в себе формування соціокультурного словника, який відображає базові категорії культури, регулятиви духовного і практичного досвіду людини, її емоцій та оцінок, зокрема й специфікацію семантики, форми та сфери вживання мовних елементів, які експлікують ці категорії.

В процесі становлення і розвитку певного типу культури оформлені в мові культурні та ціннісні смисли («згустки культури в мові й концептосфері») гармонізують культурну пам'ять, формують уявлення про культурну ідентичність..., про морально-етичні, філософські та життєві цінності тієї чи тієї мовної спільноти та стереотипи ціннісного й духовного типу, що можуть бути змодельовані як концептосфери (Запольская, 2000: 37).

При дослідженні суспільних цінностей в тій чи тій етнічній культурі в ролі об'єкта постає їх зміст, специфічний для певної етнічної

культури, зіставний аналіз цього етнокультурного змісту, а в ролі матеріалу можуть розглядатися вербальні та невербальні символічні виразники (зовнішньовиражальні засоби) змісту суспільних цінностей. Етнічні правила співжиття, з одного боку, зумовлені характером та зовнішніми та внутрішніми якостями людини... а з іншого детерміновані релігійними регулятивами, що мають етноспецифічну культурну маркованість (Тарасов: 2).

Досить часто дослідження культурних концептів і цінностей у мові поєднується із когнітивним і ментальним досвідом людини, опосередкованим особливостями національного характеру, що стало об'єктом зацікавлень І. Голубовської, М. Піменової, О. Урисон, Д. Шмельова, В. Маслової, М. Голованівської та ін. Так, тільки концепти *душа* і *серце* у різних дискурсивних практиках в різних мовах розглядали Н. В. Брагінець, К. Голобородько, О. М. Каракуця, Т. І. Прудникова (Голобородько, 2002; Каракуця, 2002). О. В. Мазепова звернулася до специфіки мовної концептуалізації понять ДУША/ДУХ у перській лінгвокультурі в синхронії та діахронії (Мазепова, 2016: 60). С. Толстая розглянула категорії Душі й Тіла в слов'янській культурній традиції, фраземіці, віруваннях, ранньохристиянських текстах (Толстая, 2008). І. О. Голубовська цілком слушно доходить висновку про зв'язок тілесно-концептуальних метафор Душі та Серця з іншими ментальними корелятами, зокрема у віддалено споріднених лінгвокультурах (Голубовська, 2002: 40). «Можна припустити, що концепти ДУША і ДУХ є універсальними, адже поняття, що лежать в їх основі, існують у переважній більшості лінгвокультур світу. Проте в кожній з них вони мають свій набір і конфігурацію особливостей, частина з яких носить загальнолюдський характер, інші — культурно детерміновані» (Мазепова, 2016: 60); детальний огляд цієї проблематики у східнослов'янських мовах подано у дисертації О. Мазепоної.

Те ж саме можна сказати й про такі філософські категорії, як Сомовість і сумління (Арутюнова, 2000: 20), психічні — заздрість і ревність (Несветаїлова, 2010; Шапран, 2015), ненависть, страх, турбота, етичні — справедливість, правда (Воркачев, 2002), гідність, честь, правда (Байрамова, 2011: 55; Коцюба, 2014), які, принаймні у своїй образно-асоціативній і метафоричній складовій, тісно переплітаються, а їхні колокації виразно співвідносяться з предикатами деструкції, хвороби та психічного стану людини, ідеєю чистого і брудного, світла і тем-

яви, гріха, орієнтації у просторі, деякими давніми біблійними істинами, християнською ідеологією (злочин і покарання, норми моралі й стереотипи поведінки, деонтичний дискурс). Суто літературознавчі сюжети та мотиви заздрості в українській культурі представлені в (Юнацький, 1959).

Мета. У пропонованій розвідці розглянемо особливості концептуалізації цих понять в слов'янських асоціативно-символічних і образних номінаціях, фраземах і пареміях (в чеській, словацькій та польській мовах на тлі окремих східнослов'янських), відтак змодельємо концептосферу заздрості з огляду на вторинну сферу її означування (у прислів'ях, приказках, порівняльних конструкціях і т.ін.), символіку та належність до інших концептів культури та емоційних станів.

Результати та дискусія. Наголосимо, що подібні емоції в чеській мові виявляють синкретично-амбівалентний зв'язок із поняттям Душі та іншими тілесними метафорами, параметризують глибину почуттів, інтелект, пам'ять (рух згори до низу, через дієслова: *prohlédnout na dno duše* «бачити когось наскрізь», *vrýt si do duše* — досл. *впунуть в душу* «надовго запам'ятатись, врзатись у пам'ять») (ČRFS, 2002: 128), при цьому душа може бути умістищем або інструментарієм, засобом здійснення певних дій, наприклад, *mluvit/promluvit (hovorit, psát z duše* «высказывать, читать/прочесть чьи мысли», досл. — говорити, писати з чиеї душі, а може одночасно виступати і заміном совісті, пор. контексти (*promluvit (povedet) do duše* досл. сказати в душу кому 'обратиться к чьей совести; пристыдить') (ČRFS, 2002: 128). Синонімія понять **душа і серце** виражається і при позначенні страху за кількісною його ознакою в таких стійких висловах чеської мови: *duša mu spadla do kalhot* — у него душа ушла в штани, у него сердце оборвалось (упало), *je v nem malá duše*. Ці фразеологічні звороти мають в чеській мові кілька варіантів, які модифікують напрям падіння об'єкта — в черевики, штани (досл. *Душа в штани впала, Srdce mu spadlo do bot* — сердце упало в ботинки (ČRFS, 2002: 46), *Byla v nem duše na krajíčku*, яким в російській та українській мовах відповідає символіка тілесного низу (в російській та українській цей образ передається через соматіку низу, нижніх кінцівок — *в н'ятку*). При цьому зменшувальна форма *dušička* позначає і фізичний стан (*mel hlad) až mu dušička pískala*, стан голоду у поєднанні з дієсловами звучання, і сферу емоцій, як позитивних, так і негативних: *dušička v nem radostí podskočila* «он не помнил себя от

радошти», *je (byla) v nem malá dušička* — 'его берет страх, у него душа в пятки уходит' (ČRFS, 2002: 129).

У найдавнішому словнику чеської мови В. Фляйшганса концепт *сумління*, вербалізований лексемою *svedome* як ідентифікатор свідомості (принаймні, ці слова мають спільну внутрішню форму). У В. Фляйшганса (ČRř, II: 560–561) *svedome* у складі фразем і паремій відноситься до сфери етики і релігії, через протиставлення добра і зла, зокрема виражених через метафори контролю і суду, умістища (*svedomie či iti komu z čeho, v svedomie sáhati komu*), правдивих свідчень (*dobré svedomi nejhorši soudce, svedomie jest za tisíc svedku*), неможливість очищення сумління язиком, божий голос як голос совісті. Представлені також і компаративні фраземи з пейоративною конотацією (пор. *svedomie jako formanská plachta*), із соматичною символікою і семіозисом порожніх предметів (*zle svedomie, nakažený žaludek a prazdnu tobolku*).

Таку ж саму картину спостерігаємо і в деяких двомовних словниках. Наприклад, у згадуваному чесько-російському фразеологічному словнику виявлено близько 20 одиниць, здебільшого співвіднесених з дієсловами деструкції і руйнування (*žere ho...*), *чистого-брудного*, *svedome* поєднується з параметричними прикметниками (*má široké svedomi* — совість у него стоворчивая, покладистая), *živé svedomi* — больная, живая совість, частину-ціле (*nema kouska svedomi [v tele]*) і под. (ČRFS, II: 507).

Деякі російські дослідники говорять про те, що совість — це «маленький гризун» (А. Залізник, О. Урисон, М. Голованівська), особливо це стосується пов'язаних з тілесною метафорою душі ситуацій негативного внутрішнього стану людини (*нудьги, неспокою, турботи, заздрості, жадібності*). Справді, згадувана універсальна метафора *душі*, емоційного і психічного стану людини виражається через активний агент, який виконує певну деструктивну дію — *рує, крутиться, нівечить, точить* (рос. *гложет*), про що свідчать деякі образні контексти в польській мові, де ментальним об'єктом дії виступають — *ребро, серце, душа: robak sumienia w sercu moim gryzie/wierci/ ryje/toczy, tęsknota stała się robakiem, który pożerał, robak wierci się pod żebrem, jakiś robak toczy i dręczy, dręczy robak niepokoju, robak zgryzoty toczył wnętrze jego duszy, robak zgryzoty toczy mu sumienie, robak serce gryzie* (НКРР, III: 44), *Zgryzota sumienia — pierwsza rata długu* (НКРР, III: 354), *Sumienie*

gryzie, gdy na spocie brudno, пор. російське *червь сомнения*, (чеськ. *červ svedomi*), *Совість без зубів, а гложет/грызет* (БСРП, 2010: 847). З іншого боку, можна говорити і про протилежну ситуацію, коли таких відчуттів немає, людина нічого не відчуває тривожного, на сумлінні немає і залишку встиду чи докорів сумління. Про це, зокрема, свідчить російський регіональний стійкий вислів, що в словниках його подано як 'зневажливе': *не оставить стыда* (карельське) «не устыдиться, не испытать угрызеный совести за что-л» (БСРпог, 2007: 145).

До речі, подібні контексти виявляємо і при розгляді інших ідеологічних, правових, емоційних понять — *sprawiedliwość, prawda, zazdrość*, пор. *zazdrość w oczu kole, Заздрість їсть людину, як посуха билину* — від посухи в'яне рослина, а від заздрості людина., рос. *Завидливый всегда сохнет* (БСРП, 2010: 356), *Завистливый сохнет от зависти, а добрый плачет от радости* (БСРП, 2010: 356), Пор. *...роз'їдений, мов іржею, заздрістю, підлістю, зрадою... Нарешті в одній із редакцій змилюстивились і продиктували...* (ГРАК, 2017–2019). Зрідка в польських пареміях, належних до цього цього фразео-семантичного поля, простежується ідея *твердості, надійності* як семантична ознака позитивного, чистого сумління: *Mur żelazny — dobre sumienie, Sumienie dobre za twierdże stanie* (пор. латин. *Magnum est praesidium consciesta*) [НКРР III: 352], *Sumienie dobre — najlepsze szczęście*.

У свідомості польської мовної особистості (терміна *совість* взагалі немає в польській лінгвокультурі), наскільки можна судити з наївно-побутових уявлень, втілених у прислів'ях і приказах, *sumienie* містить в собі подібну до української мови семантику фізичного впливу на об'єкт (*wyrzuty sumienia, Chodzi za nim jak wyrzut sumienia*) або ж, навпаки, сумління виступає в ролі агенса, що впливає на певний об'єкт: *Złe sumienie tłoczy* або ж пацієнта: *mieć kogoś (coś) na sumieniu, Lepiej dziesięcioro na ramieniu niż jednego na sumieniu* (НКРР, III: 351).

Фраземні синтагматичні зв'язки актуалізують зокрема й просторову ідею руху та порожнечі або, як в російській мові, незамкнутого, відкритого простору, виражену відповідними дієсловами (*sumienie ruszyło/go rusza*) й прикметниками у поєднанні з іменем (*dziurawe sumienie — дирява совість*). В польській наївній свідомості ідея дирявості, пустоти поєднується зі згадуваним концептом *цноту* у її зв'язку з ідеєю матеріального (*Tam nie pomogą złota, gdzie dziurawa cnota, Dla marnego złota dziurawieje cnota*). У цьому разі реконструюється семан-

тичне протиставлення *відкритого-закритого* в стійких оціночних порівняннях: *Sumienie przestronne jak wrota wjezdne, Ma sumienie jak rękaw i mnicha/jak żebracza torba, Cnota dla wszystkich ma otwarte wrota*, рос. (діалектне) *открыться чистой совестью*. Експресивн. «Сказать честно, откровенно». — *Я вам чистой совестью открылась...* (Венгеров. Новосиб., 1974; ФСРГС, 1983: 129). Пор. також *Подушка под головой не вертится* (у кого) Народн. «о человеке с чистой совестью» (БСРпог., 2007: 512).

В російській народній регіональній мові ідея добра і зла у належності до совісті реалізується через рух прямою дорогою, як позначення правильного, рівного, нормативного: *Идти по доброй совести* «жити чесно; вибрати правильну дорогу в житті» (Две внучки у меня, все учительницы. *Все пошли по доброй совести* (ФСРГС: 86), *Держать крест на вороту* (карельське) «иметь совесть, быть порядочным, честным». СРГК 1, 454 (БСРпог.: 328).

Аксіологічні прикметники (звичайно, у вторинному метафоричному семіозисі) маркують асоціативно-оціночні ряди аналізованих концептів (які, як бачимо, виявляються перехресними) за допомогою образу фальші, пліток, бруду, обману; не останню роль тут відіграють і згадувані релігійно-етичні ментальні кореляти, передусім пов'язані з *добром і злом*, протиставленням *свого і чужого*: *Чужая совесть — могила, Со по тieniu, gdy czarno w sumieniu, Mieć czyste sumienie, Czyste sumienie nie obawia się złego, Przy czystym sumieniu zaśniesz smacznie i na kamieniu*. Явно метафорична ознака совісті простежується і в російській мові: *Черной совести и кочерга виселицей кажется, Спокоен тот, у кого совесть чиста, У кого совесть не чиста, тому и тень кочерги виселица* (БСРП: 847). В окремих польських контекстах оціночний полюс цієї етичної категорії ідентифікується як позитивна емоція в предикаціях і атрибутивних сполуках: *Sumienie dobre — wielka uciescha, Sumienie dobre niczego się nie boi/ nie lęka*; чиста совість прирівнюється до молитви, духовної цноти, іншого позитивного начала, святості, честі: *Sumienie jest stróż pilny poczciwości (cnoty), Za совесть да за честь хоть голову снесеть*.

Прикметною виявляється ідея правого як правильного в її обрядовому і релігійному утіленні: *To grunt wesela prawego, kiedy człowiek sumienia całego, Czyste sumienie stoi za modlitwą, Czystemu sumieniu wszystko czysto, duchowny przewodnik — sumienie, Kto dobrego sumienia,*

gardzi obmowiskiem, Na smiertelnej pościeli czyste sumienie: ostatni uśmiech świata, Sumienie zawsze tam radzi, gdzie cnota, przyrodzenie z nią zawsze ciągnie kota, рос. *Совесть позарила, не допустила до греха*. Цілком логічно, що на протилежному полюсі аксіологічної шкали будуть перебувати смисли, пов'язані з порушенням ustalених суспільних норм, стереотипів поведінки, гріховності: *Kto sumienia uchyli na jeden grzech mały, i wielkie się tą dziurą będą napierały* (НКРР III: 351), *Najsroźsi to są dwaj z miotłą bakalarze, kogo sumienie z świętą cnotą karze*.

Придивимось до прислів'їв іншого тематичного кола (*заздроті*), які семіотично й мотиваційно виявляються ізосемічними розглянутим: *Gdyby nie było zazdrości, nie byłoby piekła, Zawsze zazdrość przy snocie na smyczu, Zazdrość z światłości ciemność robi* (останнє прислів'я має архетипну прив'язку до образу світла і темряви). Божественний первінь розгляданого концепта (ідея звернення до Бога в ситуації тривоги, коли людині важко і вона прагне спілкування з Богом через молитву, протиставлення божественного і демонічного, добра і гріха) натрапляємо в такому оточенні: *Sumienie prawie jest to wójt od Boga, aby powściągał, kiedy we łbie trwoga*, позаяк чорт-спокусник стоїть по інший бік совісті: *W rozprawach z samym sobą oskarżycielem sumienie, a obrońcą diabeł*; рос. *Добрая совесть — глаз Божий, добрая совесть надобна нам для Бога, добрая слава — для людей* (БСРП: 846).

Як бачимо, важливою семантичною ознакою *совісті* є відбиття в значенні християнського (очевидно, ранньохристиянського) розуміння співвіднесеності *духовного і матеріального*. Чистій совісті чужі підкуп, багатство, фальш, брехня, втрата совісті не завжди бажана, і часто не може бути нічим заповненою: польськ. *Sumienia nie da się przekupić* (НКРР, III: 352), рос. *Добрая совесть не боится лжи, Добрая совесть не боится клевет, Богатый совести не купит, а свою погубляет, Бедный от богатого невинно погибает, а богатый совесть из людей мешками выгоняет, Совесть потеряешь — другой не купишь* (БСРП: 847). В цих контекстах представлено стійкий зв'язок між совістю як виявом духовності й матеріальним аспектом життя, що, зокрема, конкретизується в тезі про те, що накопичення моральних цінностей тягне за собою деформацію або втрату совісті. Як зазначалось, правовий аспект совісті, пов'язаний з ідеєю присяги, правди, чесних вчинків, покарання за лжесвідчення в суді об'єктивовані в таких одиницях: *Sumienie stoi za tysiąc świadków, Najpewniejsze świadectwo jest*

sumienie własne, Sumienie świadek nieomylny, Ujdziesz sędziego karania, nie sumnienia katowania (НКРР III: 354). Подібні уявлення знаходимо і в російській мовній картині світу: *Совесть паче тысячи свидетелей*. Згадувана ідея кривизни простежується в польській мові, щоправда, в контекстах, пов'язаних із заздрістю: *Kto zazdrościw, sam sobie krzyw* [НКРР III: 834], *Zazdrość prosto nie patrzy* (НКРР III: 836), а в російських наказах у зв'язку із совістю та справедливістю: *покривить весы правосудия* (книжн. устар.) «поступить против совести, против справедливости, скрыв правду» (БСРпог: 81), соматичний код (з ідеєю закритих очей, сліпоті): *Глаза попонкой завёрнуты* у кого, представленим двома діалектними значеннями: (Новгородське) 1. 'Об ослепшем человеке'; 2. Неодобр. 'о бессовестном человеке' (БСРпог: 422).

Моральні властивості нечистої совісті, наклепу, пліток в багатьох мовах реалізуються за допомогою метафоричних ознак нечистоти, бруду, плями й відповідно предикатів очищення, обмивання: укр. *Якби сам був білий, то б не чорнив другого; Хто обкидає болотом других, у того руки брудні, Водю що хочеш, лиш сумління не сполочеш* (Плав'юк, 1998: 326), рос. *Мазать/ замазать чёрной краской что*. Публ. 'клеветать, очернять кого-л.' БМС 1998, 314. (БСРпог: 145), *Клевета — как (что уголь): не обожжет, так замазает* (БСРП: 409).

Далі звернемося до мовної концептуалізації заздрості в наївно- побутовій свідомості, мові народної культури, що відображає пов'язані з нею культурні стереотипи та уявлення (вірування, магичні тексти). Зауважимо, що австрійський психолог Г. Чьок в оперті на сферу культурної антропології та психіки людини, доводить, що страх і заздрість становлять невід'ємні взаємини людей, представлені і в сучасних, і в первісних культурах, де відповідні уявлення і концепти категоризують і регулюють різні прояви заздрості (Schoeck, 2008: 11).

Він присвятив цілий розділ чарам (чорній магії) та її відображенню у первісній наївній свідомості, магичним обрядодіям захисту від злого ока. Дослідник, зокрема, наводить спостереження Карстена над індіанцями дживахро (хиваро), згідно з якими ці племена намагаються різними магичними засобами викликати дощ, керуючись при цьому наміром нанести шкоду представникам свого племені виключно із заздрості, щоб і іншим доводилось під час подорожі, особливо рікою, долати різні труднощі (Schoeck, 2008: 71).

Згадаємо також про деякі найдавніші повір'я і стереотипи, пов'язані із заздрістю. Передусім звернемо увагу на деякі білоруські повір'я про ходячих покійників, засвідчені Н. Нікіфоровським: У «зайздросьника»моги́льная насыпь опадаєть ниже моги́льных краевъ, при чемъ въ разныхъ местахъ будутъ виднеться то большія, то малыя норки. Чтобы остановить и прекратить выходъ «зайздросьника», нужно просыпать въ каждую норку немного маку. Натолкнувшись при выходе на макъ, онъ займется сборомъ зеренъ и забудеть про людей (Никифоровский, 1897: 293). Етнограф згадує і деякі пов'язані зі смертю заборони: Носить одежду умершаго и, въ особенности, спать въ ней бываетъ не безопасно, особенно, если то одѣжда «скнары» и «зайздросьника»: эти заведомые «нипритомники» могутъ задушить соннаго владетеля ихъ одежды. Чтобы не произошло ничего подобнаго, приобретенную одежду нужно сперва вымыть въ трехъ водахъ изъ различныхъ местъ и сушить въ сильномъ дыму, как напр., въ курной избе, въ бане и овине Никифоровский, 1897: 294).

В народі заздрісні, злі жінки не користувалися повагою, їх прирівнювали до стихійного лиха, до «нечистої сили», пор. *Заздрісна жінка цілу хату держить у вогні* (Плав'юк, 1998: 126). В мові традиційної народної культури також засвідчені народні повір'я, пов'язані з деякими хрононімами, зазвичай з негативною символікою у традиційному народно-християнському календарі, що особливо стосується високосного року як несприятливого часу. Так, ще В. Даль наводить у «Словаре» такі факти: День 29 февраля в народе *Касьяна завистливого: Касьяна злопамятного, недоброжелателя, немилостивого, скупого. Касьян на скот взглянет, скот валится; на дерево, дерево сохнет. Касьян, на что ни взглянет — все вянет. Касьян на народ — народу тяжело; Касьян на траву — трава сохнет; Касьян на скот — скот дохнет* (Даль 1: 167).

За даними деяких двомовних перекладних словників, можемо говорити про різне семантичне членування заздрості при міжмовних зіставленнях фразеосоматики. Так, у словаків заздрість ідентифікується через очі, на відміну від корелята в англійській мові, де вона 'написана на обличчі', пор. словацьк. *Z očí mu pozerá závist — Engl. Envy is written all over his face* [SAFS: 878]. В польській етносвідомості ревність, як і заздрість, набувають виразної пейоративної оцінки як найгірша потвора, якої треба уникати або позбавлятися, поде-

куди у співвідношенні зі згадуваними етичними категоріями, такими як гідність, честь, сценарієм ходіння на поводку: *Zazdrość jest to najbrzydsza poczwała, której cnotliwy unikać się stara, Nie masz cnoty bez zazdrości* (НКРР, III: 835), *Zawsze zazdrość przy snocie na smyczu*. Наголосимо, що амбівалентність таких емоцій в деяких мовах виражена вербально, як-от в польській: *Zazdrość płacze na tych, którzy się cieszą, cieszy się z tych, którzy płaczą, Zawiść rodzi nienawiść*. В польській лінгвокультурі *zazdrіć* ідентифікується як «собачий звичай», прояв незадоволення, коли комусь віддають в чомусь перевагу: *Marna zazdrość też zwyczaj psiego, wnet będzie jeden warczał, gdy głaszczą drugiego, Gniew rychło upłynie, zawiść nie utynie* (НКРР, I: 686), *Miłość i zawiść częstokroć ze sobą przemieszkują* (НКРР, II: 483).

Руйнівна сила означених емоцій виражається в таких асоціативно-символічних референціях епідигматичного, антонімічного типу світло (йдеться про оксюморонні контекстуальні антоніми *світло/темрява, сніг/смола*), наприклад, *Zazdrość z światłości ciemność robi, z śniegu smołę*. В СОСА трапляються такі предикати заздрості та ревновості, як *розривати* — Garnett knew that jealousy and envy tore Shaq and Kobe apart, and so he was doing all he could to create the opposite dynamic in Boston... *наповнювати* — Tomorrow the grounds of the Dungeon House would teem with people, brimming with envy and admiration... And so she was filled with envy...;

прорізатись — His admiration, his envy, cut through his fear as he crouched behind the partition, staring at the monitors and listening over the headset... заздрість ще *може мати запах* — Mr. Anderson began his paper by proclaiming that «... one finds the sharp fangs of coercion and compulsion, the faint whiff of envy and hatred of the young, and the ideological yearning for elements of a totalitarian society «in programs for national service... *смак* — Im sorry — did I detect a note of bitter envy in there! діяти хвилеподібно. До певної міри з когнітивним умістищем можна пов'язати і такий контекст, де йдеться про «начинення російської влади гординею і заздрістю як своєрідними антицінностями, що має вибухонебезпечний характер»: Russia's legislature has blocked the return of any objects, and the dispute — laden with pride, envy and two conflicting worldviews — threatens to become a dangerous flash point.

Проте сама метафорична модель *заздрість* — *це хвороба* з ознаками фізичного і психічного виснаження, руйнування, зменшення об'єкта

у формі представлена як типологічна культурна константа у супроводі інших емоцій практично в усіх обстежуваних лінгвокультурах. Пор. англ. *An envious man grows lean with the fatness of his neighbor, Love and envy make a man pine*. В СОСА знаходимо як прямі **номінації хвороби**: *The display of raw wealth was such that Anton felt faintly ill with envy...*, так і її **симптоми**, наприклад, *For a moment I felt a spasm of envy...* чи **згубний вплив** — *Winded by a stroll to the end of the driveway to pick up the Sunday papers, he could only gaze up the hill with his heart corroding with envy, pierced by desire, викликати страждання — It may sound surprising to suggest that Americans also suffer from envy of the Arab world... поїдати живо* — *In Israel, Jews are getting blown up every day by murderers who are eaten alive by envy... засліплювати* — *Заздрість тебе, Мино, засліплює, — каже господар сумовито;*

вбивати: Всім однаково, нікому немає діла до нього, князівство осамотнює людину безмірно, оточують тебе тільки вороги, чим більше в тебе звитяг, тим більше ворогів, чим вище станеш, тим більша заздрість оточує тебе, може, *заздрістю вбивають великих людей навіть частіше, ніж війни*.

Пор. ще укр. *Заздрий від чужого щастя сохне; Заздрість здоров'я їсть, Людська заздрість — гірша, як слабкість, Zazdrość najgorsza choroba, Rybie nigdy dosyć wody, zawistnemu cudzej szkody. — Риби ніколи не вистачає води, а завистнику чужої шкоди* (НКРР, III: 833), *Boć zawsze wspaniałe zazdrość chodzi, a kto ją ma, temu szkodzi, Zazdrość sobie szkodliwa, Zazdrość lakomego nieuleczalna, mó wią, choroba* (жадібний), *Patrząc na cudze zbiory, zazdrośny schnie marnie*. Як ми переконались, ідея всихання, хвороби в польській мові концептуалізується досить експліцитно і стосовно ревношів, і стосовно заздрості: *Od zazdrości usechł, Zazdrośny schnie od tego, kiedy widzi szczęście drugiego, Usychać z zazdrości, Patrząc na cudze zbiory, zazdrośny schnie marnie*. Окремі образні контексти співвідносяться з ідеєю кривого у поєднанні з дієсловами руйнування: *Kiedy się zazdrość krzywi, niechaj zazdrość pęka, Niechaj się zazdrość puka, Chcę, żebyś pękł z zazdrości, Pęknąć z zazdrości*.

У цьому місці слід згадати про такі польські вислови (з різними варіантами), які пов'язуються з легендою про матір Святого Петра, яка внаслідок своєї заздрості і ревношів потрапила у пекло: *Przed zazdrością w niebie nie być, Przed zawiścią w niebie nie być, Przed zazdrością ludzie w niebie nie będą, Przed zawiścią Boga nie widzieć, Niecnotliwa*

zazdrość, chyba w niebie jej nie masz, Bez zazdrości ani w piekle miejsca nie zagrzeje, Przed zazdrością i w piekło nie ujdiesz, Dla zawiści w piekle być. Найдавніші сентенції та порівняння про задрість мають виразне релігійне підґрунтя, і містять метафори деструкції та шкоду, яку наносить задрість людині та оточенню: *Zawiść jest najtrudniejszym do pokonania rodzajem wrogości (Św. Bazyli Wielki), Podobnie jak o niektórych stworzeniach mówią, iż te rodzą się przegryzając noszące je lono, tak zawiść pożera zazwyczaj duszę, którą najpierw dręczy (Św. Bazyli Wielki), Jak rdza niszczy żelazo, tak zawiść duszę, w której żyje (Św. Bazyli Wielki) (Wojnowski: 36), Zawiść pod pozorami pobożności — pełna goryczy woda w złotych naczyniach (Dobrotolubije) (Wojnowski: 39), Zawiść podobna jest do mola, który zjada odzież, w której się urodził. Tak też zjada ona serce, w którym się pojawiła (Św. Dymitr z Rostowa) (Wojnowski: 40), Kto pozwala się zranić zawiści i rywalizacji, ten godzien jest pożałowania, bo stał się współnikiem diabła... Biada człowiekowi zawistnemu, bo serce jego wciąż chore jest od smutku, ciała gnębi bladość, a siły jego są na wyczerpaniu. Dla wszystkich jest przykry, dla wszystkich jest wrogiem, wszystkich nianawidzi, wobec wszystkich jest fałszywy, knuje przeciw wszystkim, zawsze nosi maskę, dziś przyjaźni się z jednym, jutro z innym; jest zmienny, udaje, że spełnia życzenia każdego, a po pewnym czasie osądza wszystkich; oczernia jednego przed drugim, wciąż coś gmatwa. Straszny to jad — zawiść i rywalizacja. Z nich rodzą się oszczerstwa, nienawiść i zabójstwa (Wojnowski: 41) (Św. Efreim Syryjczyk, Wojnowski: 40), Zawiść trudniej wyleczyć niż wszystkie inne namiętności... dla tego kogo raz zatrula swym jadem, nie ma już lekarstwa. Jest to bowiem rodzaj zatrucia, o którym w sposób obrazowy powiedziane zostało przez usta proroka: Bo oto: Wysyłam przeciw wam węże jadowe, których nie można zaklinać: bedą was kąsać... (Św. Jan Kasjan, Wojnowski: 45).*

В польських пареміях актуалізується психологічний ґештальт, співвіднесений з вищою оцінкою власного «я», який формує субфреймову структуру на кшталт «краще щоб заздрили мені, ніж я комусь» (ХТО-КОМУ): *Lepiej, że mi kto zajrzy, niż ja komu (NKPP, III: 834), Kto komu zazdrości, nie ma w sercu miłości, Kto czego zażrzy, pewnie sam nie miewa* і под. Для зіставлення наведемо ще таку словацько-англійську паралель *Vzbudzovat' závist niekoho — arouse sb's envy or jealousy (SAFS: 878)*. Зауважимо, що в польській етносвідомості на рівні паремій і крилатих висловів зафіксований зв'язок ревності і заздросців з **чужим успіхом, щастям**: *Zazdrość towarzyszy powodzeniu jak*

*cień światła, Zazdrość rodzi się z cudzego powodzenia. Zazdrość z cudzego dobra się rodzi. Zazdrość z cudzego szczęścia pochodzi, Zazdrość jest żalosc i frasunek przychodzący ludziom z cudzego szczęścia, Zazdrość nie może, jeno z fortunym być, Zazdrość przeklęta rodzi oskominy, gdy na cudze szczęście patrzy, Zazdrośny schmie od tego, kiedy widzi szczęście drugiego, Cudza dola pod bok kole (NKPP, I: 464), словацьк. Závidel mi mój uspech (SAFS: 877), укр. Нема щастя без заздросци (Номис, 2004: 55). Пор. релігійну сентенцію: Człowiek zawistny nigdy nie będzie się powodzeniem innych. Jeśli ujrzy człowieka, który nie dba o sprawę, nie zachęci go, a raczej popchnie ku gorszemu. Gdy ujrzy kogoś śpiącego pod czas modlitwy, nie obudzi go, raczej będzie się starał zachować ciszę; odpoczywającego będzie ganil, temu, któremu zdarzył się upadek, oczerni przed wszystkimi (Św. Efreim Syryjczyk, Wojnowski: 40). Отже, в багатьох пареміях реалізується семантична модель свого і чужого (чужі успіхи, кар'єра, здобутки завжди породжують почуття заздросці). Свідченням тому може слугувати і субфрейм «чуже краще ніж своє», пор. польське *Zazdrościwemu swoje rzeczy nie smakuja (NKPP, III: 834)*. Чимало паремійних контекстів в польській мові, як, зрештою і в українській, пов'язані з функцією очей, кривого заздрісного погляду (*Lepsza jest zawiść niż politowanie; nie dbaj, że ci cnot zajrzy, krzywo patrząc na nie*), загалом, врекливого погляду, такий погляд може принести уроки. Підтвердженням цієї думки може бути дієслово *patrzyć* в такому оточенні, як біль, деякі інші дієслова з просторовою семантикою: *Największy ból z oczu, zazdrość, Zazdrość prosto nie patrzy, Zawiść patrzy tylko przed siebie*, в українській мові представлене таке прислів'я: *Як заздрісне око, то ціле міло терпить* (Wojnowski: 234).*

Лікарі Гіппократ та Гален свого часу звернули увагу на інтенсивне виділення жовчі при негативних емоціях: коли людина відчуває задрість або ревності, в неї шкіра набуває жовто-зеленого відтінку. Свідченням тому є деякі мотиви, представлені в «Словнику символів»: *Зелено-жовтий колір* символізує зраду, ревності, задрість, звідси вислів: *«Від заздросців аж позеленіє»* (СС: 54).

Особливо це стосується фразеологізмів в германських мовах, семантична структура яких містить колоративний компонент, напр., англ. *Greeneye* (досл.: зелене око) — «задрість / ревність»; *look through green glasses* (досл.: дивитися через зелені окуляри) — «заздрити / ревнувати»; *thegreen-eyed monster* (досл.: зеленоокий монстр) — «задрість / ревність»; *long-nosed* (досл.: довгоносий) — «заздрісний / ревнивий»;

wearyellowhose / stockings / breeches (досл.: одягти жовті рейтузи / панчохи / бріджи) — «бути заздрісним / ревнивим» (ТЕТМ: 58, 253, 593, 596, 831). В СОСА виявлено колокації на кшталт *Want the neighbors to be green with envy over your grass next summer? When is it a sickly pea green shade of envy? Across the nation, most teachers, government workers and even private sector employees would be green with pension envy. So you will not believe and may be green with envy when I tell you about Latanna Stone. If you are feeling a little green with envy... Standing 5-foot-6 at best and still in perfect shape, this green-eyed actress turns out to be the one who, without even trying, invokes the green eye of envy in women half her age... The old man saw the sparkle of jewels on the gorgeous raiment and the glittering dyes; green, which was the colour of the hope which he had lost, and yellow, which was the colour of the envy that he felt for all that was strong and beautiful... (СОСА)*. В чеській і словацькій мовах також представлена зелена і біла заздрість, виражена зокрема і через дієслова у складі стійких сполук слів *bledá/zelená závist, zezelenat závisti* (ČRFS: 629), *bledá závist — the green-eyed monster* (SAFS: 878). Те ж саме маємо і в польській мові: *Zzieleniał z zazdrości (zawiści)* (НКРР, III: 836), *Chce kto konterfekt zazdrości widzieć: blada, schnie, gdy widzi szczęśliwego*. В українському корпусі (<http://www.mova.info/corpus.aspx>) природно виявляємо контексти з чорною заздрістю: Але це викликало в Петлюри чорну заздрість, ревності... Запам'ятай! — підвищив голос Калужний, і я побачив, як у його каламутних очах тверднуть зниці...

Наголосимо, що деякі типові, типологічно подібні перекладні еквіваленти зі словацької мови англійською співвідносяться з неоднаковими вербалізаторами, пор. словацьке *žiarlivost* 'ревності' — *the green-eyed monster*, *Zo žiarlivosti — out of jealousy*, *Záchvat žiarlivosti — a fit of jealousy* (SAFS: 924).

Промовистими виявляються і вислови про те, що заздрять не бідності, а добробуту, багатству, а бідність не може викликати заздрість, а тільки співчуття. Наприклад, англ. *Nobody is envious of him that is poor or is in trouble* (досл.: ніхто не заздрить тому, хто бідний або в біді); *Envy does not enter an empty house* (досл.: заздрість не заходить до порожнього будинку); *Envy never enriched any man* (досл.: заздрість не збагатила ще жодну людину); нім. *Das ist ein Mann von schlechten Gaben, der keine Neider hat* (досл.: у того чоловіка немає заздрісників, хто має мізерний достаток); *Neid kriecht nicht in leere Scheuern* (досл.: заздрість не повзе в

пусту комору); *Der Neid hat noch niemand reich gemacht* (досл.: заздрість ще нікого не зробила багатим); *Wo Neid wuchert, da kann Verdienst nicht auf kommen* (досл.: де розплоджується заздрість, там не росте заробіток); *der Neid der Besitzlosen* (досл.: заздрість незаможних) — «заздрять лише ті, хто не має нічого» (ТЕТМ: 601), в словацькій, чеській та польській мовній картині світу є подібні образні аналоги: *Radšej nech ti ľudia závidia, ako by ťa mali ľutovať* — Краще нехай люди тобі заздрять, ніж співчують; *Lepšie je mať sto závistníkov, ako jedného poľutovníka* — Краще мати сто зависників, ніж одного співчуючого (RSFS: 637), *Lepši jest závist na sebe věsti, než ulitovani/politováni* (ČPř., II: 852), польськ. *Lepsza jest zawiść, niż politowanie* (НКРР III:), *W każdej rzeczy zazdrość, chyba w nędzy nic, Lepiej, gdy komu ludzie zazdroszą, jak gdy go żalują, Lepiej, że ci zazdroszą, niż że cię żalują, Wolę, żeby mi ludzie zazdrościli, niż żeby się nade mną litowali*, чеськ. *Lidska závist mé štěstí (ČPř., II: 852), Zlý pláče od závisti, a dobrý od radosti*, рус. *Lukavyy plačet ot zavisti, a dobryj ot radosti* (ČPř., II: 853). В українській мові ідея заздрості корелює з мотивами матеріального благополуччя і достатку, як це маємо у М. Номиса: *Нехай завидують гірше, щоб прибуло більше, Завидуй гірше, так уродить більше* (Номис, 2004: 279). Осібно можна відзначити польські паремії із семантикою і прагматикою застереження і дидактично-повчальним змістом: *Dla ludzkiej zazdrości nie pokazuj majątności, Dla zazdrości nie pokazuj majątności* або прагматику актив-побажань: *Bodaj mi zajrzano, Wolę to, niżliby mię pożałować miano*. В українській етнокультурі засвідчені подібні мотиви ЗРАДИ як вияв пересудів, наговорів і наклепів: *Роззярили, розсудили, щоб ми в парі не ходили* — Заздрісні люди поріжнили нас, щоб нам не жити в купці (Wojnowski: 241) або інших застережень: *Заздрівому боком вилізе* (Номис, 2004: 110).

Висновки. Таким чином, ми намітили семантико-когнітивні механізми коцептуалізації деяких негативних емоцій у поєднанні із тілесно-ментальною й етичною сферою, з'ясували особливості колокацій з компонентом *envy* в окремих двомовних і перекладних словниках з точки зору специфіки міжмовних еквівалентів на позначення заздрості та суміжних негативних емоцій та їх функціонування в українських та англійських корпусах текстів.

Аналіз продемонстрував, що практично в усіх зіставлених лінгвокультурах заздрість асоціюється із жадібністю і ревністю, психіч-

ною хворобою з відповідним комплексом переживань, виражених передусім метафоричними предикатами руйнування і докорів сумління, що кодують морально-правовий аспект совісті (совість — суддя, свідок і кат); відмінними виявляються в слов'янських і германських мовах колоративні метафори заздрості, а спільними артефактно-предметні та просторові, спорадично представлені також ольфакторні та смакові ознаки заздрості передовсім у вибіркових сполученнях слів в англійській мові (за даними окремих корпусів, зокрема СОСА). Впадає в очі звукова ознака і семіотичне вираження Низу (у поєднанні із категоризацією нижніх кінцівок і одягу, взуття) при позначенні емоції страху і деяких інших фізіологічних станів (чеська концептуалізація страху через Душу й серце, 'що падають в черевики', пор. ще *až tu dušička pískala*), які здебільшого домінують у чесько-словацьких фразеологічних паралелях. Переважають в чеських фраземах просторові метафори Душі й Серця (в польській такі вторинні номінації пов'язані з компонентами *sumienie* і *cnota*, чеськ., словац. *svedome*), хоча трапляються і параметричні (ознака малого розміру на кшталт *(byla) v nem malá dušička*). Подібні образні одиниці можуть бути співвіднесені з іншими параметричними прикметниками, зокрема й сигніфікатом частина-ціле (*má široké svedomi* або *nema kouska svedomi*).

Чимало образних контекстів ЗАЗДРОСТІ корелюють з такими концептуальними опозиціями та концептами як багатство-бідність, світло-темрява, успіх, своє-чуже. В окремих мовах простежуються мотиви чорної магії, злого ока, виражені через семантику кривизни, кривого, злого ока, погляду (в польській, російській, українській), закорінені у сфері народних вірувань і магічно-заклинальних текстів, культурних антропонімах (хрононімах, пор. образ *Касьяна-завистника* в російській календарно-обрядовій традиції).

ЛІТЕРАТУРА

- Арутюнова Н. Д. О стыде и совести. *Логический анализ языка. Языки этики*. Москва : Наука, 2000. С. 54–78.
- Байрамова Л. К. Аксиологический фразеологический словарь. Слоты. Казань : Центр инновационных технологий, 2011. 92 с.
- БСРП: Мокиенко В. М., Никитина Т. Г., Николаева Е. К. Большой словарь русских пословиц. Москва : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2010. 1024 с.
- БСРпог: Мокиенко В. М., Николаева Т. Г. Большой словарь русских поговорок. Москва : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. 784 с.

- Воркачев С. Г. Правды ищи: идея справедливости в русской лингвокультуре. Волгоград : Парадигма, 2009. 190 с.
- Голобородько К. Концепт «душа» в структуре духовного поля (на матеріалі поезії Олександра Олеся). *Південний архів. Філологічні науки*. Херсон, 2002. Вип. XIV. С. 336–341.
- Голубовська І. О. ДУША І СЕРЦЕ в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 40–47.
- ГРАК: Генеральний регіонально анотований корпус української мови / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, М. Крук, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк. Київ: Осло; Єна, 2017–2019. — URL: uacorp.us.org.
- Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 томах. Т. 1–4. Москва, 1989–1991.
- Запольская Н. Н. Спасение, любовь, милосердие: К вопросу о языковом моделировании культурных ценностей. *Эволюция ценностей в языках и культурах*. Москва : Пробел, 2000. С. 37–50.
- Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти) : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 19 с.
- Коцюба З. Честь і чесність: взаємодія концептів в ієрархії цінностей різномовних народів (на матеріалі паремій слов'янських, германських і романських мов). *Studia slavistyczne: Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa*. Т. I: Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2014. S. 221–233.
- Кутер П. Любовь, ненависть, зависть, ревность. Психологический анализ страстей / пер. с нем. С. С. Панкова. Санкт-Петербург : Б. С. К., 1998. 115 с.
- Мазепова О. В. Мовна концептуалізація внутрішнього світу людини в перському лінгвоментальному просторі. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.13. Київ, 2016. 473 с.
- Несветайлова И. В. «Зависть» и «ревность» как эмоциональные концепты русской и английской лингвокультуры: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Армавир, 2010. 215 с.
- Никифоровский Н. Простонародные приметы поверья. Суевские обряды обычаи, легендарные сказания о лицах и местах, собрания в Витебской Белоруссии. Витебск, 1897. 300 с.
- Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ, 2004. 768 с.
- Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Літери Д-Е. Буенос Айрес : Накладом Адміністрації УАП Церкви в Аргентині : Чампіон, 1959. 347 с.
- Плав'юк С. Приповідки, або українсько-народна філософія: зібрав, підготував до друку та опублікував Володимир С. Плав'юк. Едмонтон, 1998. 354 с.
- Радзівська Т. В. Сумління і совість крізь призму української мови. *Мовознавство*. 1999. № 1. С. 31–39.
- СС: Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. Словник символів. Київ : Народнознавство, 1997. 156 с.
- Тарасов Е. Ф. Проблема анализа содержания общечеловеческих ценностей. URL: <https://cyberleninka.ru>.
- Толстая С. М. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской персептиве. Москва : Индрик, 2008. 528 с.

ФСРГС: Фразеологический словарь русских говоров Сибири / ред. А. И. Федоров. Новосибирск : Наука, 1983. 232 с.

Шапран Н. В. Семантико-когнітивна структура концепту заздрість у лінгвокультурологічному висвітленні (на матеріалі англійської, німецької та української мов): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса. 2015. 194 с.

COCA: The Corpus of Contemporary American English. URL: <http://corpus.byu.edu/coca/>

ČPr.: Česka příslovi. Sbirka příslovi, prupovedi lidu českého v cechach, na Morave a v Slezsku /vybral a uspořadal V. Flajhans. D. 1–2. Praha: Nakladem F. Šimacka, 1911–1913.

ČRFS: Mokienko V., Wurm A. Česko-ruský frazeologický slovník. Olomouc, 2002. 660 s. Nie tylko o zawiści. Mała antologia tekstów dawnych i nowszych /przekł. i oprac.

A. Wojnowski. URL: <https://www.emag.pl/nie-tylko-o-zawisci-mala-antologia-tekstow>

NKPP: Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. T. 1–4 / red. J. Krzyżanowski, S. Swirko. Warszawa 1969–1978.

RSFS: Dorotjaková V., Durčo P., Milkusová M., Petrufová M., Malíková M.- O. Rusko-slovenský frazeologický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998. 673 s.

SAFS: Fronek J., Mokráň P. Slonensko-anglický frazeologický slovník. Velký výběr slovných spojení. Bratislava : Nová práca Veda, 2018. 929 s.

Schoeck H. Envy. A theory of Social behaviour. Liberty Fund Indianapolis = Зависть: теория социального поведения / Гельмут Шёк; пер. с англ. В. Кошкина; под ред. Ю. Кузнецова. Москва : ИРИСЭН, 2008. 544 с.

TETM: Wilkinson P. R. A thesaurus of traditional English metaphors. London; New York, 1993. 490 p.

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ЭМОЦИЙ И ЦЕННОСТНЫХ КОНЦЕПТОВ В СЛАВЯНСКИХ ПАРЕМИЯХ И ФРАЗЕМАХ: ОТ СОВЕСТИ К ЗАВИСТИ

Олег Тищенко

доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой иностранных языков и переводоведения Львовского государственного университета жизнедеятельности человека, Львов, Украина, профессор Университета Св. Кирилла и Мефодия,

Трнава, Словакия

e-mail: olkotiszczenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2240-6170>

АННОТАЦИЯ

В статье представлена образно-метафорическая и паремийная составляющая концептосфер Души, Совести, Зависти, Жадности в польской, русской, украинской, чешской и словацкой языковой и концептуальной картине мира (предже всего в паремиях, фраземике, образных знаках вторичной номинации, как общеязыковых, так и в диалектной фразеологии, в устойчивых сравнениях) по признаку холистичности и семанти-

ческого пересечения этих концептов, выяснены случаи типологического сходства и различия их образной структуры в сопоставляемых лингвокультурах.

В аспекте реконструкции предыстории концепта зависти обнаружена ее связь с символической функцией предметов и реалий в языке традиционной народной культуры, верованиях, в народных представлениях, а также в древних сентенциях религиозного содержания, восходящих к христианской идеологии, в частности идеи моральной чистоты и нечистоты, Тела и Души.

Выяснены особенности сочетаемости ключевой лексики в отдельных билингвальных переводных словарях с точки зрения специфики межъязыковых эквивалентов и функционирования в корпусах английских и украинских текстов.

Проведенный анализ показал, что во всех сопоставляемых лингвокультурах Зависть связывается с жадностью и ревностью, психической болезнью с соответствующим комплексом переживаний, выраженных метафорическими предикатами деструкции и «угрызений совести», представляющими морально-правовой аспект совести (совесть — это судья, свидетель и палач). Различия обнаруживаются в цветочных метафорах зависти, а сходство — в артефактно-предметном, пространственном, вкусовом, ольфакторном, звуковом кодах. Многочисленные паремии и фразеологизмы с компонентом зависти соотносятся с соответствующими концептуальными противопоставлениями и концептами — богатство-бедность, свой-чужой, свет-тьма, успех, а также входят в состав фреймов «чужое лучше, чем свое», «лучше зависть, чем сочувствие», «зависть всегда представлена там, где имеет место богатство и материальное благополучие», подтверждающих тезисы представителей культурной антропологии, психоанализа, философии и проч. В русских аграрных праздниках и православных обрядах представлены имена некоторых персонажей, связанных с вредоносной магией зависти.

Ключевые слова: совесть, зависть, концептосфера, ценностно-метафорическая составляющая, паремийная группа, символика, первобытное мышление, когнитивная метафора, языковая картина мира в славянских паремиях.

THE CONCEPTUALIZATION OF EMOTIONS AND AXIOLOGICAL CONCEPTS IN SLAVONIC PROVERBS AND IDIOMS: FROM CONSCIENCE TO ENVY

Oleh Tyshchenko

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Foreign Languages and Translation Studies, Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine
Professor at The University of Ss. Cyril and Methodius, Trnava, Slovakia,
e-mail: olkotiszczenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2240-6170>

SUMMARY

The presented research reveals imagery-metaphoric and phraseological objectivities of the conceptual spheres Soul, Consciousness, Envy, Jealousy and Greed in Polish, Russian, Ukrainian, Czech and Slovak languages and conceptual picture of the world (first of all in proverbs and sayings, idioms, imagery means of secondary nomination both in standard language and its regional or dialectal variants) according to the indication of holistic characteristic and semantic intersection of these concepts. It describes the spheres of their typological coincidence and differences from the point of imagery motivation. It defines the symbolic functions of these ethno cultural concepts (object sphere) with respect to the specificity of manifestation of Envy in archaic texts, believes, in the language of traditional folk culture and archaic expressions with religious sense that reach Christian ideology, ideas of moral purity and dirt, Body and Soul. It has been defined the collocations with the components envy and jealousy in some thesauri and dictionaries in terms of the specificity of interlingual equivalence and expressions of envy and similar negative emotions and their functioning in the Ukrainian and English text corpora.

The analysis demonstrated that practically in all compared languages and linguistic cultures Envy is associated with greed and jealousy, psychic disorders with a corresponding complex of feelings, expressed by metaphoric predicates of destruction and remorse that encode the moral and legal aspect of conscience (conscience is a judge, witness and executioner). Metaphor of Envy containing nominations of colours differ in the Slavonic and Germanic languages whereas those denoting spatial, gustatory, odour, acoustic and parametrical meaning are similar. Many imagery contexts of Envy correlate with such conceptual oppositions as richness and poverty, light and darkness; success is associated with the frames «foreign is better than domestic» where Envy encodes the meaning of encroachment upon another's property, «envy is better than sympathy», «envy dominates where there are richness, success, welfare, happiness» which confirms the ideas of representatives in the field of psychoanalysis, cultural anthropology and sociology. In some languages the motives of black magic, evil eye (in Polish, Ukrainian and Russian) are rooted in the sphere of folk believes and invocations, as well as cultural anthroponyms.

Key words: conscience, envy, conceptual sphere, value-metaphoric component, paremia, axiology, symbolic, primordial thinking, cognitive metaphor, language picture of the world in Slavonic languages.

REFERENCES

- Arutyunova, N. D. (2000). *O styde i sovesti. Logicheskii analiz yazyka. Yazyki etiki [About shame and conscience. Logical language analysis. Languages of Ethics]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Bayramova, L. K. (2011). *Aksiologicheskii frazeologicheskii slovar. Sloty [Axiological phraseological dictionary. Slots]*. Kazan: Tsentr innovatsionnykh tekhnologii [in Russian].
- BSRP: Mokiyenko, V. M., Nikitina, T. G., & Nikolayeva, Ye. K. (2010). *Bolshoy slovar russkikh poslovits [A large dictionary of Russian proverbs]*. Moscow: ZAO «OLMA Media Grupp» [in Russian].
- BSRpog.: Mokiyenko, V. M., & Nikolayeva, T. G. (2007). *Bolshoy slovar russkikh poslovits [A large dictionary of Russian proverbs]*. Moscow: ZAO «OLMA Media Grupp» [in Russian].
- Vorkachev, S. G. (2009). *Pravdy ishchi: ideya spravedlivosti v russkoy [Look for the truth: the idea of justice in Russian linguistic culture]*. Volgograd: Paradigma [in Russian].
- Holoborodko, K. (2002). Kontsept «dusha» v strukturi dukhovnoho polya (na materialy poeziyi Oleksandra Olesya) [The concept of «soul» in the structure of the spiritual field (on the material of the poetry of Alexander Oles)]. *Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky — Southern Archives. Philological Sciences, XIV*, 336–341 [in Russian].
- Holubovska, I. O. (2002). DUSHA I SERTSE v natsionalno-movnykh kartynakh svitu (na materialy ukrayinskoyi, rosiyskoyi, anhliyskoyi ta kytayskoyi mov) [SOUL AND HEART in national-language paintings of the world (based on material of Ukrainian, Russian, English and Chinese)]. *Movoznavstvo — Linguistics, 4–5*, 40–47 [in Ukrainian].
- Shvedova, M., R. fon Valdenfels, Yaryhin, S., Kruk, M., A. Rysin, Starko, V., & Voznyak, M. (2017–2019). *GRAK Heneralnyy rehionalno anotovanyy korpus ukrayinskoyi movy [General regionally annotated housing of the Ukrainian language]*. Kyiv, Oslo, Yena. Retrieved from <http://uacorp.us> [in Ukrainian].
- Dal, V. I. (1989–1991). *Tolkovyy slovar zhivogo velikorusskogo yazyka v 4-kh tomakh [Explanatory dictionary of living Great Russian language in 4 volumes]*. Moscow (Vols.1–4) [in Russian].
- Zapolskaya, N. N. (2000). *Spaseniye, lyubov, miloserdiye: K voprosu o yazykovom modelirovaniy kulturnykh tsennostey. Evolyutsiya tsennostey v yazykakh i kulturakh [Salvation, love, mercy: On the issue of linguistic modeling of cultural values. The evolution of values in languages and cultures]*. Moscow: Probel [in Russian].
- Kotsyuba, Z. (2014). *Chest i chesnist: vzayemodiya kontseptiv v iyerarkhiyi tsinnostey riznomovnykh narodiv (na materialy paremiy slovyanskykh, hermanskykh i romanskykh mov) [Honor and Honesty: the interaction of concepts in the hierarchy of values of multilingual peoples (based on the material of Slavic, Germanic and Romance languages)]*. Studia slawistyczne: Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa. Vol.I Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II [in Ukrainian].
- Kutter, P. (1998). *Lyubov, nenavist, zavist, revnost. Psikhooanaliz strastey [Love, hate, envy, jealousy. Psychoanalysis of passions]*. (S. S. Pankova, Trans). St. Petersburg: B. S. K. [in Russian].

Mazepova, O. V. (2016). Movna kontseptualizatsiya vnutrishnoho svitu lyudyny v perskomu linhvomentalnomu prostori [Linguistic conceptualization of the inner world of man in Persian linguistic space]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in ukrainian].

Nesvetaylova, I. V. (2010). «Zavist» i «revnost» kak emotsionalnyye kontsepty russkoy i angliyskoy lingvokultur [«Envy» and «jealousy» as emotional concepts of Russian and English linguistic cultures]. *Candidate's thesis*. Armavir [in Russian]

Nikiforovskiy, N. (1897). *Prostonarodnyye primety poveriya. Suyeverynyye obryady obychai, legendarnyye skazaniya o litsakh i mestakh, sobrany v Vitebskoy Belorussii* [Common signs of belief. Superstitious customs rituals, legendary tales of persons and places that collected in Vitebsk Belarus]. Vitebsk [in Russian].

Nomys, M. (2004). *Ukrayinski prykazky, pryslivya i take inshe* [Ukrainian sayings, proverbs etc.]. Kyiv [in Ukrainian].

Onatsky, YE. (1959). *Ukrayinska mala entsyklopediya. Litery D-E* [Ukrainian Small Encyclopedia. Letters D-A]. Buenos Ayres: Nakladom Administratury UAP Tserkvy v Arhentiini: Champion [in Ukrainian].

Plavyuk, S. (1998). *Prypovidky, abo ukrayinsko-narodnya filosofofiya* [Proverbs, or Ukrainian-folk philosophy]. Edmonton [in Ukrainian].

Radziyevska, T. V. (1999). Sumlinnya i sovist kriz pryzmu ukrayinskoyi movy [Conscience and conscience through the prism of the Ukrainian language]. *Movoznavstvo — Linguistics, 1*, 31–39 [in Ukrainian].

SS: Potapenko, O. I., Dmytrenko, M. K., & Potapenko, H. I. (1997). *Slovnyk symboliv* [Dictionary of Symbols]. Kyiv: Narodnavstvo [in Ukrainian].

Tarasov, Ye. F. *Problema analiza soderzhaniya obshchechelovecheskikh tsennostey* [The problem of analysis of the content of human values]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru> [in Russian].

Tolstaya, S. M. (2008). Prostranstvo slova. Leksicheskaya semantika v obshchslavyanskoj perspektive [The word space. Lexical semantics in General Slavic perspective]. Moscow: Indrik [in Russian].

Fedorov, A. I. (Ed.). (1983). *FSRGS: Frazeologicheskij slovar russkikh govorov Sibiri* [Phrasological Dictionary of Russian Siberian dialects]. Novosibirsk: Nauka [in Russian].

Shapran, N. V. (2015). Semantyko-kohnityvna struktura kontseptu zazdrist u linhvokulturolohichnomu vysvitleni (na materialy anhliyskoyi, nimetskoyi ta ukrayinskoyi mov) [The semantic-cognitive structure of the concept of envy in linguistic and cultural elucidation (in English, German and Ukrainian)]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

COCA: The Corpus of Contemporary American English. Retrieved from <http://corpus.byu.edu/coca>.

ČPř.: Česka příslovi. Sbirka příslovi, prupovedi lidu českého v cechach, na Morave a v Slezsku /vybral a uspořadal V. Flajhans, D. 1–2, Praha: Nakladem F. Šimacka, 1911–1913.

ČRFS: Mokienko, V., & Wurm, A. (2002). Česko-ruský frazeologický slovník. Olomouc.

Nie tylko o zawiści. Mała antologia tekstów dawnych i nowszych /przekł. i oprac. A. Wojnowski, s.36. Retrieved from <https://www.emag.pl/nie-tylko-o-zawisci-mala-antologia-tekstow>

J. Krzyżanowski, & Swirko S. (Eds.). (1969–1978). NKPP: Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich. Vol.1–4. Warszawa.

RSFS: Dorotjaková, V., Durčo, P., Milkusová, M., Petrufová, M., & Malíková, M. (1998). O. Rusko-slovenský frazeologický slovník. — Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

SAFS: Fronek Josef & Mokráň Pavel. (2018). Slonensko-anglický frazeologický slovník. Velký výběr slovných spojení.- Bratislava: Nová práca Veda.

Schoeck, H. Envy. A theory of Social behaviour. Liberty Fund Indianapolis.

Koshkina, V. (Ed.). (2008). *Zavist': teoriya sotsial'nogo povedeniya*. (YU. Kuznetsova, Trans). Moscow: IRISEN.

TETM: Wilkinson, P. R. (1993). A thesaurus of traditional English metaphors. London; New York.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2019

ЗМІНИ В СЕМАНТИЦІ ПРАВОВОЇ ЛЕКСИКИ В ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВАХ (за матеріалами дисертації «Становлення правової термінологічної семантики в індоєвропейських мовах»)

Анастасія Федорова

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології
та перекладу Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна

e-mail: anastasiaprospertylovehealth@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6927-1739>

АНОТАЦІЯ

Історія правової лексики сягає додержавної доби давніх народів. Вивчення мови права дає можливість реконструкції індоєвропейських ритуально-правових старосвітщин на вербальному, мовному рівнях. Архаїчні суспільства не мали правової культури, натомість норми звичаєвого права давніх суспільств передавалися поняттям «передправо», що включало в себе синкретизм права, релігії, міфа, поезії та моралі. Синкретична ритуально-правова свідомість давніх народів у додержавний період і в добу ранніх державних утворень має своє конкретне відображення у мові, яка дістає такого визначення як «мова права». Систему «мови права» індоєвропейських народів частково ми змальовуємо у цій науковій розвідці за допомогою опису змін в семантиці правової лексики в індоєвропейських мовах, яка базується на аналізі виокремлених еволюційних моделей семантики (ЕМС) у германських, слов'янських та іранських мовах. Еволюційна модель семантики виступає методом дослідження і процедурною схемою пояснення історії правового значення. У ході дослідження було виокремлено 79 ЕМС, які показують генезу значення «влада», «володар», «правили», «закон», «(релігійне) право», «застава», «(кровна) помста», «суд», «суддя». Використовуючи дані виокремлених ЕМС, які яскраво показують зміну семантичного обсягу слова, ми визначили певний тип зміни значення правової лексики у лексико-семантичній системі індоєвропейських мов для кожної ЕМС, а саме — розширення, звуження, підвищення чи пониження значення слова. В ході дослідження було виявлено, що кількісно семантична деривація правової індоєвропейської термінології найбільше зазнала

змін такого типу, як звуження значення слова, що, на думку дослідників, належить до семантичних універсалій. Також було виокремлено метафоричні та метонімічні зміни значення у правовій лексиці індоєвропейських мов, що будуть потребувати подальшого вивчення.

Ключові слова: передправо, мова права, індоєвропейські мови, еволюційна модель семантики, розширення, звуження, підвищення, пониження значення слова, метафора, метонімія.

Вступ. Історія правової лексики сягає додержавної доби давніх народів. Історичне вивчення мови права має ретроспективний характер, що включає в себе вивчення текстів (гімнів, саг, пісень, історичних писемних пам'яток і, звичайно, окремих слів). Таке вивчення мови права дає можливість реконструкції індоєвропейських ритуально-правових старосвітщин на вербальному, мовному рівнях, чим займалися О. І. Фалілеєв, В. М. Топоров, Вяч. Вс. Іванов, Е. Бенвеніст та інші видатні вчені своєї доби.

Архаїчні суспільства не мали правової культури як такої в сьогоднішньому розумінні, натомість їхні відносини всередині суспільства мали ритуально-правовий характер, що, безперечно, знаходило своє відображення у мові. Ті чи інші норми звичаєвого права давніх суспільств у науковій літературі дістали визначення «передправо» (*prédroit*) (термін Л. Жерне) (Іванов, Топоров, 1978: 221–222). Аналізуючи цілі ряди спеціальних лексем на позначення реалій життя тогочасних суспільств, необхідно пам'ятати той факт, що в архаїчній передправовій культурі індоєвропейських народів (передусім тих, чия правова лексика є об'єктом дослідження, а саме — германських, слов'янських та іранських) не існувало межі між правом, релігією, міфом, поезією та мораллю. Ці межі були розмиті, умовні, і часто одна й та сама лексема вживалася на позначення сукупності понять, які зараз, в сьогоденному суспільстві категоріально розмежовуються. Синкретизм цих понять знаходив своє безпосереднє відображення у лексиці, яка, так би мовити, репрезентувала синкретичну ритуально-правову свідомість давніх етносів у додержавний період і в добу ранніх державних утворень. Доказом цього слугують, наприклад, пісні «Старшої Едди», що є найдавнішою збіркою епічних творів ісландської літератури (тексти IX–XII ст.). Її численні міфи й легенди скандинавського культурного простору часів Середньовіччя репрезентують приклади життєвої мудрості (моралі), що водночас функці-

онують як юридичні формули або максими (Гуревич, 2009: 335). Ще одним яскравим прикладом слугує «Авеста», священна книга релігії давніх іранців — зороастризму (маздаїзму), яка містить стародавні гімни, молитви, вислови, легенди. Відомо, що найдавніші частини «Авести» зберігалися спочатку в усній традиції, імовірно, ще за часів індоєвропейської спільноти. Міфологія «Авести» дотична до індійських Вед, саме дотична, не ідентична, адже в зороастризмі та індуїзмі є певні розмежування стосовно релігійних уявлень, наприклад, про божества. Наразі для нас цікавим виявляється факт того, що Наски, що складають основу «Авести» (21 книга — Наска) були науковими, юридичними і релігійними, які містили гати (пісні, молитви), які також відображають синкретичну неподільність релігії та права у культурній площині давніх іранців. Священні тексти стародавньої Індії «Веди», що складені тисячі років тому та передують релігійно-правовим текстам «Авести» (зауважимо, що тексти «Авести» відображали реалії Давнього Ірану 1-ї пол. I тис. до н. е., які написані були спершу авестійською (давньоіранською) мовою) та записані у I–III ст. н. е., друга редакція була вже перекладена на середньоперську (пехлевійську) мову у період правління династії Сасанидів (III–VII ст. н. е.) поділяються на 4 частини — Рігведи (Веди гімнів), Самаведи (Веди пісень), Яджурведи (Веди жертвних формул) та Артхарваведи (Веди заклинань), які складаються з гімнів, віршів, піснеспівів, афоризмів, мантр, описів ритуалів. Вважається, що «Веди» є найдавнішими священними писаннями в світі, які спочатку протягом століть передавалися в усній традиції з XVI ст. до н. е. по V ст. до н. е., потім були записані (найдавніший манускрипт «Вед», що зберігся до нашого часу, датується XI ст. н. е.). Існує теорія, висунута індійським брахманом Б. Г. Тілаком, що «Веди» були створені ще близько 4500 років до н. е., але ця теорія не знайшла підтримки (Мифы народов мира, 2008: 235–241, 183–187; Lindow, 2001; Юридична енциклопедія, 1998).

Всі ці філософські, релігійні, ритуально-правові уявлення, світобачення давніх народів акумулюються у мові як способі спілкування й самовираження конкретного етносу. З плином часу такі синкретичні, певною мірою розмиті поняття, що позначають певну організацію світобачення народу, викристалізуються у більш конкретні, що належать до певних структурних підрозділів суспільства. Відтак, можна

стверджувати, що організація правових відносин у суспільстві пройшла тим же шляхом. Спершу існували ритуально-правові уявлення народу, потім був етап «передправа», про який вже згадувалось, далі складався інститут права загалом з усіма законодавчими актами, законами, установами. На кожному етапі зародження, розширення та еволюції інституту права у тому чи іншому суспільстві можна говорити про існування такого поняття, як «мова права», що вживається для вираження правових норм, які можуть існувати лише у певних мовних проявах, формах. У розвитку суспільства в певний момент настає період, коли традиції, у т. ч. й правові, зазнають кодифікації, тобто фіксації усної традиції передачі знань, уявлень, вірувань, системи цінностей та ритуально-правових установлень. Але до цього часу проходять століття, навіть тисячоліття в окремих випадках, протягом яких релігійно-правові поняття, які сьогодні виступають в ролі правових термінів, розвиваються та отримують своє юридико-правове забарвлення. Шлях правової спеціалізації таких понять є довгим, але не менш цікавим з точки зору лінгвіста. Лінгвіст споглядає мовний бік розвитку правового поняття, розглядає, наприклад, формування й функціонування англійської юридичної термінології в процесі становлення держави й права, аналізує словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів, семантичну структуру юридичних термінів англійської та української мов, англійську юридичну термінологію в економічних текстах (див., напр., праці Авакової О. В. (Авакова, 2006), Дерді Е. Т. (Дерді, 2003), Ляшук А. М. (Ляшук, 2007), Гумовської І. М. (Гумовська, 2000)).

Метою нашої розвідки є відтворення етапів процесу становлення термінологічного правового значення. **Завданнями** дослідження на сьогодні виступають: виокремлення типів змін значень правової лексики у лексико-семантичній системі індоєвропейських мов; аналіз віднесення ЕМС до певного типу зміни семантичного обсягу слова (звуження значення, розширення значення, підвищення значення, пониження значення); аналіз кількісних показників змін значення правової лексики у лексико-семантичній системі індоєвропейських мов; виокремлення випадків вживання метафори та метонімії при формування ЕМС правової термінологічної семантики в індоєвропейських мовах. Еволюційна модель семантики (ЕМС) виступила основним **методом дослідження** і процедурною схемою пояснення іс-

торії правового значення. ЕМС пояснюють механізм та послідовність етапів семантичної еволюції системи спільнокореневих (генетично тотожних) форм на шляху їхньої правової спеціалізації, тобто це типові схеми розвитку значення (Федорова, 2018, 2019).

Використовуючи **матеріал** пам'яток, етимологічних словників, еволюційні моделі семантики ми вибудували за перспективним принципом, який полягає у просуванні від найдавніших засвідчених станів семантики до найпізніших. Аналіз германської, слов'янської та іранської лексики дозволив виокремити загалом сімдесят дев'ять ЕМС (див. табл. 1).

Таблиця 1

Гене́за значе́нь право́ї лексики в індоєвропейських мовах

Гене́за значе́нь 'влада', 'володар', 'правити'	
Значення, сформовані у рамках ритуалізованих дій	Значення, сформовані в рамках правової практики
1. 'Сила', 'бути сильним' → 'влада', 'володарювати, бути при владі' 'збільшувати, примножувати силу' → 'здобувати владу, вплив'	6. 'Спрямовувати, направляти (= правити)' → 'правління', 'влада'
2. 'Рука' → 'влада'; 'хапати', 'збирати' → 'рука' → 'влада'	7. 'Держава' → 'влада'
3. 'Отримувати', 'могти' → 'могутність' → 'влада'	8. '?' → 'влада'
4. 'Установлювати, ставити' → 'влада'	9. 'Закон' → 'влада'
5. 'Могти, мати силу' → 'володар'	10. 'Воля', 'свобода волі' → 'влада'
	11. ('Мірило' →) 'правило', 'принцип' → 'володарювання'
	12. ('Крутити' →) 'спритність', 'умілість' → 'влада', 'сила'
	13. 'Люди, челядь, рать' → 'влада' (= 'захист, піклування')
	14. 'Могти' → 'володар (= могутній)'
	15. 'Спрямовувати', 'робити прямим' → 'володар, правитель' і 'прямий', 'праведний', 'справедливий' → 'володар, правитель' (?)
	16. 'Направляти, правити' → 'правитель'
	17. 'Хто бере за руку [і веде]' → 'володар'
	18. 'Хто високо тримає голову' → 'володар'
	19. 'Сильний' → 'володар'
	20. 'Самодостатній' → 'володар'
	21. 'Самопосталий' → 'володар'
	22. 'Славний/прославлений', 'високоповажний' → 'володар'

Продовження табл. 1

	23. 'Стверджувати, виражати власну волю' → 'самовладець', 'цар'
	24. 'Хто захищає царство, владу' → 'правитель'
	25. 'Перший (серед народу)' → 'володар'
	26. 'Народ, плем'я' → 'володар (= вождь народу)'
	27. 'Рать, дружина' → 'правитель, володар' (= 'той, кого підтримує рать')
	28. 'Суддя' → 'правитель'
	29. 'Бажання', 'воля' → 'мати владу'
	30. 'Кермо' → 'керувати човном, кораблем' → 'правити'
Гене́за значе́нь 'закон', '(релігійне) право'	
Значення, сформовані у рамках ритуалізованих дій	Значення, сформовані в рамках правової практики
31. 'Встановлювати' → ('(релігійний) звичай') → 'закон'; 'закладати (в основу' → ('(релігійний) звичай') → 'закон'.	36. 'Рух', 'хід' → 'звичка', '(священний) звичай' → 'закон', 'право'
32. 'Упорядкований', 'придатний', 'відповідний ритуалу' → 'священний порядок', 'закон', '(релігійне) право'	37. 'Слід' → 'наслідування', 'звичай' → 'закон'.
33. 'Показувати, вказувати (словом)' → '(Боже) знамення/знак' → 'закон'	38. 'Суд' → 'рішення суду, справедливість' → 'закон, право'
34. 'Започатковувати, починати' → 'установлений першим, початковий звичай' → 'закон'	39. 'Воля', 'бажання' → 'право'
35. 'Слово' → 'закон'	40. 'Прямий' → 'справедливий', 'правий' → 'право'
	41. 'Знати', 'бачити' → 'побачене', 'пізнане' → 'закон', 'право'
Гене́за значе́ння 'застава'	
Значення, сформовані у рамках ритуалізованих дій	Значення, сформовані в рамках правової практики
42. 'Ставити' → 'застава'	47. 'Віра', 'довіра' → 'застава'
43. 'Лежати', 'закладати' → 'застава'	48. 'Брати, хапати' → 'застава'
44. 'Зв'язувати,	49. 'Захоплювати', 'займати' → 'застава'
	50. 'Зберігати, тримати' → 'застава, заклад'

Продовження табл. 1

пов'язувати' → 'застава' 45. 'Загострена паличка' → 'зарубка, мітка', 'ціль', 'знак' → 'застава' 46. 'Ціна' → 'застава'	51. 'Посудина, жбан' → 'застава' 52. 'Клаптик тканини' → 'застава' 53. 'Рука' → 'запорука' 54. 'Зберігання, гарантія' → 'застава'
Генега значення '(кровна) помста'	
Значення, сформовані у рамках ритуалізованих дій 55. 'Рахуватися з чимось' → 'карати', 'мститися' ↔ 'відшкодувати', 'платити ціну, штраф', 'спокутувати (провину)' 56. 'Обмін', 'змінювати' → 'помста', 'мститися' 57. 'Гнати, переслідувати' → 'мститися' і 'переслідування' → 'помста' 58. 'Приносити жертву, жертвувати' → 'помста, відплата' → 'платити' 59. (?) 'Вказувати (на), показувати (помсту)' → 'мститися, відплачувати'	Значення, сформовані в рамках правової практики 60. 'Знати' → 'прагнути (помсти), ставити/ мати на меті (помсту)' → 'карати', 'мститися' 61. 'Стримувати, заважати, примушувати' → 'мститися', '(кровна) помста' 62. 'Бути у стані ворожнечі' → 'мститися' і '(смертельна) ворожнеча' → 'помста' 63. 'Дихати' → 'забрати душу (останній подих)' → 'карати, мститися' 64. 'Жага, жадання (відплати)' → 'помста' 65. 'Бути у стані готовності, у змозі (здійснювати помсту, карати)' → 'помста' 66. 'Здійснити, виконати' → 'помста' (= 'взяте чи 'здійшене')
Генега значень 'суд', 'суддя'	
Значення, сформовані у рамках ритуалізованих дій 67. 'Ставити', 'встановлювати' → 'положення', 'правило', 'закон' → 'суд'	Значення, сформовані в рамках правової практики 68. 'Спільний розгляд', 'спільне діяння' → 'суд' (→ 'положення', 'правило', 'право' (→ 'воля'), 'закон', 'покарання', 'вирок', 'огуда', 'рішення' → 'думка') 69. 'Закон' → 'суд, правосуддя' 70. 'Справа, здійснена суддею', 'діяння судді' → 'суд' 71. 'Хто несе закон' → 'суддя' 72. 'Творити закон' (→ 'вершити суд') → 'хто творить закон' → 'хто вершить суд, суддя' 73. 'Прямий (у тому числі як правильний)' → 'справедливе діяння' → 'суд' 74. 'Правий' → 'правити' → 'приймати'

Продовження табл. 1

	справедливе рішення, виносити справедливий вирок', '(правильно) судити' → 'суд' 75. 'Припущення' → 'тлумачення', 'інтерпретація (права, закону)' → 'суд' 76. 'Хто чинить суд' → 'суддя' 77. 'Упорядковувати', 'порядок' → 'суддя' (= упорядник) 78. 'Припускати' → 'тлумач (права, закону)' → 'суддя' 79. 'Господар', 'батько, старшина роду' → 'суддя'
--	--

Результати та дискусія. Наразі маємо детальніше осягнути такий динамічний процес у лексико-семантичній системі індоєвропейських мов (конкретніше — германських, слов'янських та іранських мов) на позначення правової лексики. Результатом аналізу становлення правової термінологічної семантики в індоєвропейських мовах стало виокремлення вищезазначених 79 ЕМС, які яскраво показують зміну семантичного обсягу слова. Вітчизняні лінгвісти виділяють такі типи семантичної деривації: «1) *перенесення значення* на основі суміжності, причиново-наслідкових відношень або асоціативних зв'язків (метафора, метонімія, синекдоха: уточнення. — А. Ф.); 2) *розширення значення* як наслідок збільшення обсягу значення й збіднення змісту понять; 3) *звуження значення* як наслідок зменшення семантичного обсягу слова й збагачення змісту понять; 4) *зміщення*, або *зсув, значення*, що полягає у зміні значення без зрушень у його обсязі (енантіосемія)» (Пономаренко, Ляхова, 2014). Нам близька ще одна класифікація, наведена у праці «Лексикологія англійської мови» (Гинзбург, 1979: 31), де зазначається, що до змін денотативного значення слова належать *розширення* та *звуження* значення, а конотативне значення слова може набувати таких змін у семантичному обсязі слова, як набуття словом *пейоративного* та *меліоративного* забарвлення значення (Гинзбург, 1979: 31), іншими словами відбувається *пониження* та *підвищення значення* слова.

В аналізі виокремлених ЕМС, які показують становлення правової термінологічної семантики в індоєвропейських мовах, була використана саме ця класифікація, завдяки якій були отримані на-

ступні результати (див. табл. 2, 3, діаграма 1). В табл. 2, 3 чітко розписано ЕМС, що відносяться до певного типу зміни семантичного обсягу слова. В табл. 3 наведено кількісні результати проведеного аналізу.

Таблиця 2
Зміни значення правової лексики у лексико-семантичній системі
індоєвропейських мов

Розширення значення	Звуження значення	Пониження значення	Підвищення значення
'Справа, здійснена суддею', 'діяння судді' → 'суд'	'Правий' → 'правити' → 'приймати справедливе рішення, виносити справедливий вирок', '(правильно) судити' → 'суд'	'Здійснити, виконати' → 'помста' (= 'взяте' чи 'здійснене')	'Знати', 'бачити' → 'побачене', 'пізнане' → 'закон', 'право'
'Стримувати, заважати, примушувати' → 'мститися', '(кровна) помста'	'Закон' → 'суд, правосуддя'	'Дихати' → 'забрати душу (останній подих)' → 'карати, мститися'	'Прямий' → 'справедливий', 'правий' → 'право'
'Приносити жертву, жертвувати' → 'помста, відплата' → 'платити'	'Творити закон' (→ 'вершити суд') → 'хто творить закон' → 'хто вершить суд, суддя'	'Знати' → 'прагнути (помсти), ставити/мати на меті (помсту)' → 'карати', 'мститися'	'Брати, хапати' → 'застава'
'Рахуватися з чимось' → 'карати', 'мститися' ↔ 'відшкодувати', 'платити ціну, штраф', 'спокутувати (провину)'	'Спільний розгляд', 'спільне діяння' → 'суд' (→ 'положення', 'правило', 'право' (→ 'воля'), 'закон', 'покарання', 'вирок', 'ограда', 'рішення' → 'думка')		'Захоплювати', 'займати' → 'застава'

Продовження табл. 2

Розширення значення	Звуження значення	Пониження значення	Підвищення значення
(?) 'Вказувати (на), показувати (помсту)' → 'мститися, відплачувати'	'Господар', 'батько, старшина роду' → 'суддя'		'Упорядкований', 'придатний', 'відповідний ритуалу' → 'священний порядок', 'закон', '(релігійне) право'
'Загострена паличка' → 'зарубка, мітка', 'ціль', 'знак' → 'застава'	'Бути у стані готовності, у змозі (здійснювати помсту, карати)' → 'помста'		'Показувати, вказувати (словом)' → '(Боже) знамення/знак' → 'закон'
'Посудина, жбан' → 'застава'	Ставити', 'встановлювати' → 'положення', 'правило', 'закон' → 'суд'		'Слід' → 'наслідування', 'звичай' → 'закон'
'Клаптик тканини' → 'застава'	'Бути у стані ворожечі' → 'мститися' і '(смертельна) ворожеча' → 'помста'		
'Рука' → 'запорука'	'Гнати, переслідувати' → 'мститися' і 'переслідування' → 'помста'		
'Слово' → 'закон'	'Обмін', 'змінювати' → 'помста', 'мститися'		
'Суд' → 'рішення суду, справедливість' → 'закон, право'	'Жага, жадання (відплати)' → 'помста'		
'Воля', 'бажання' → 'право'	'Припускати' → 'тлумач (права, закону)' → 'суддя'		
('Мірило' →) 'правило', 'принцип' → 'володарювання'	'Упорядковувати', 'порядок' → 'суддя (= упорядник)'		

Продовження табл. 2

Розширення значення	Звуження значення	Пониження значення	Підвищення значення
'Держава' → 'влада'	'Припущення' → 'тлумачення', 'інтерпретація (права, закону)' → 'суд'		
'Закон' → 'влада'	'Прямий (у тому числі як правильний)' → 'справедливе діяння' → 'суд'		
'?' → 'влада'	'Віра', 'довіра' → 'застава'		
	'Зберігати, тримати' → 'застава, заклад'		
	'Ціна' → 'застава'		
	'Зв'язувати, пов'язувати' → 'застава'		
	'Лежати', 'закладати' → 'застава'		
	'Ставити' → 'застава'		
	'Зберігання, гарантія' → 'застава'		
	'Встановлювати' → ('(релігійний) звичай') → 'закон'; 'закладати (в основу' → ('(релігійний) звичай') → 'закон'		
	'Започатковувати, починати' → 'установлений першим, початковий звичай' → 'закон'		
	'Рух', 'хід' → 'звичаї', '(священний) звичай' → 'закон', 'право'		

Продовження табл. 2

Розширення значення	Звуження значення	Пониження значення	Підвищення значення
	'Сила', 'бути сильним' → 'влада', 'володарювати, бути при владі'. 'збільшувати, примножувати силу' → 'здобувати владу, вплив'		
	'Отримувати', 'могти' → 'могутність' → 'влада'		
	'Установлювати, ставити' → 'влада'		
	'Могти, мати силу' → 'володар'		
	'Спрямувати, направляти (= правити)' → 'правління', 'влада'		
	('Крутити' →) 'спритність', 'умілість' → 'влада', 'сила'		
	'Воля', 'свобода волі' → 'влада'		
	'Могти' → 'володар (= могутній)'		
	'Спрямувати', 'робити прямим' → 'володар, правитель' і 'прямий', 'праведний', 'справедливий' → 'володар, правитель' (?)		
	'Направляти, правити' → 'правитель'		

Продовження табл. 2

Розширення значення	Звуження значення	Пониження значення	Підвищення значення
	'Стверджувати, виражати власну волю' → 'самовладець', 'цар'		
	'Бажання', 'воля' → 'мати владу'		

Діаграма 1 чітко показує, що кількісно семантична деривація правової індоєвропейської термінології найбільше зазнала такого типу, як звуження значення слова, яке, на думку дослідників, разом з розширенням значення слова «<...> належить до семантичних універсалій» (Пономаренко, Ляхова, 2014). При цьому дослідники відзначають, що «<...> звуження є в цілому більш звичайним явищем, ніж розширення» (Пономаренко, Ляхова, 2014).

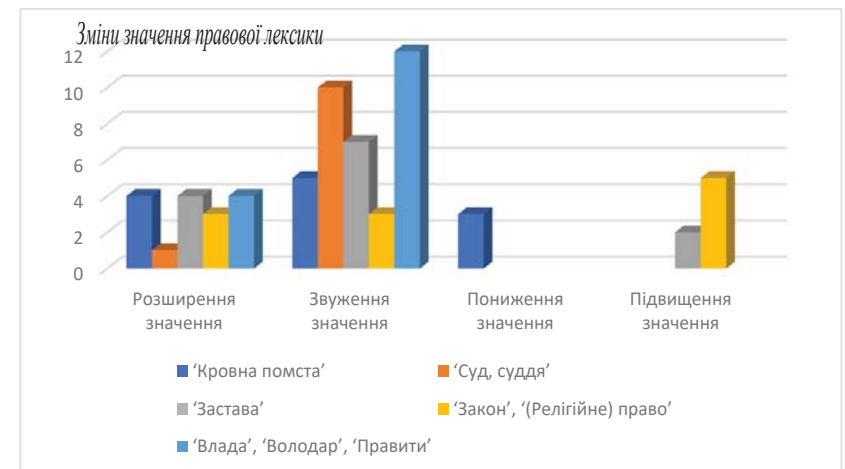
С. Ульманн наводить цитату Г. Вернера, який указує на причини того, що звуження значення є більш розповсюдженим явищем: «Перша причина полягає в тому, що панівна тенденція розвитку — це розвиток у бік диференціації, а не в бік узагальнення. Друга причина, пов'язана з першою, — це те, що утворення загальних понять із часткових менш важливе для ненаукової комунікації, хоча для наукового мислення воно більш характерне» (Ульман, 1970: 281).

Всі приклади ЕМС, виокремлені нами, які зазнали звуження значення, напр., ЕМС 'Отримувати', 'могти' → 'могутність' → 'влада', 'Започатковувати, починати' → 'установлений першим, початковий звичай' → 'закон', 'Гнати, переслідувати' → 'мститися' і 'переслідування' → 'помста', 'Господар', 'батько, старшина роду' → 'суддя' та ін., доводять, що правове, більш спеціалізоване поняття, у ході історичного розвитку викристалізовується з більш широких, загальних, загально-теоретичних понять, що не дивно, адже, як зазначалося на початку нашої розвідки, в архаїчній передправовій культурі індоєвропейських народів не існувало межі між правом, релігією, міфом, поезією та мораллю, а норми звичаєвого права давніх суспільств дістали визначення «передправо». Тож не дивно, що диференційними семемами на позначення поняття '(кровна) помста' є, наприклад, «гнати», «переслідувати», «преслідування», «мститися», а в семан-

тичній структурі ЕМС 'Започатковувати, починати' → 'установлений першим, початковий звичай' → 'закон' є такі диференційні семемами, як «започатковувати», «починати», «установлений першим», «початковий звичай», які показують розвиток поняття 'закон' від загального до конкретного, що віддзеркалює звуження значення унаслідок історичного розвитку формування правосвідомості, державності від існування відносин всередині суспільства, що мали ритуально-правовий характер, до етапу передправових і, зрештою, нормативно-правових, установлених суспільством, відносин.

Діаграма 1

Зміни значення правової лексики



Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. У ході дослідження було виявлено, що найбільш загальним і найбільш чисельним кількісно типом зміни значення правової лексики індоєвропейських мов є звуження значення, що відбулося унаслідок історичного розвитку формування правосвідомості індоєвропейських народів, а саме — германських, слов'янських та іранських. Звуження та розширення значення відбувалося у розвитку всіх п'яти досліджуваних понять, а саме у генезі значень 'влада', 'володар', 'правити', 'закон', '(релігійне) право', 'застава', '(кровна) помста', 'суд', 'суддя', в той

Таблиця 3

Кількісні показники зміни значення правової лексики у лексико-семантичній системі індоєвропейських мов

<p>Розширення значення: 'Кровна помста': 4 ЕМС (з них — 3 ЕМС (R)¹; 1 ЕМС (P) 'Суд, суддя': 1 ЕМС (P) 'Застава': 4 ЕМС (1 ЕМС (R); 3 ЕМС (P) 'Закон', '(Релігійне) право': 3 ЕМС (1 ЕМС (R); 2 ЕМС (P) 'Влада', 'Володар', 'Правити': 4 ЕМС (P)</p>	<p>Звуження значення: 'Кровна помста': 5 ЕМС (3 ЕМС (P); 2 ЕМС (R) 'Суд, суддя': 10 ЕМС (9 ЕМС (P); 1 ЕМС (R) 'Застава': 7 ЕМС (4 ЕМС @; 3 ЕМС (P) 'Закон', '(Релігійне) право': 3 ЕМС (2 ЕМС (R); 1 ЕМС (P) 'Влада', 'Володар', 'Правити': 12 ЕМС (4 ЕМС (R); 8 ЕМС (P)</p>
<p>Пониження значення: 'Кровна помста': 3 ЕМС</p>	<p>Підвищення значення: 'Застава': 2 ЕМС (P) 'Закон', '(Релігійне) право': 5 ЕМС (2 ЕМС (R); 3 ЕМС (P)</p>
<p>Метонімія: 'Рука' → 'влада'; 'хапати', 'збирати' → 'рука' → 'влада' 'Люди, челядь, рать' → 'влада' (= 'захист, піклування') 'Народ, плем'я' → 'володар' (= 'вождь народу') 'Рать, дружина' → 'правитель, володар' (= 'той, кого підтримує рать') 'Суддя' → 'правитель'</p>	<p>Метафора: 'Сильний' → 'володар' 'Самодостатній' → 'володар' '«Самопосталий»' → 'володар' 'Хто бере за руку [і веде]' → 'володар' 'Хто високо тримає голову' → 'володар' 'Славний/прославлений', 'високоповажний' → 'володар' 'Хто захищає царство, владу' → 'правитель' 'Перший (серед народу)' → 'володар' 'Кермо' → 'керувати човном, кораблем' → 'правити' 'Хто несе закон' → 'суддя' 'Хто чинить суд' → 'суддя'</p>

¹ (R) — Значення, сформовані у рамках ритуалізованих дій.

(P) — Значення, сформовані в рамках правової практики.

час, як пониження значення спостерігалось тільки у генезі значення '(крвна) помста', а підвищення значення — в еволюції значень 'застава' і 'закон', '(релігійне) право'.

Подальші наукові пошуки вбачаємо у більш детальному аналізі зміни значення правової лексики у лексико-семантичній системі індоєвропейських мов, ретельному поясненні саме такого розподілу ЕМС згідно з обраною для аналізу класифікації та вивченні випадків вживання метафори та метонімії при формуванні еволюційних моделей семантики в індоєвропейських мовах.

ЛІТЕРАТУРА

Авакова О. В. Формирование и функционирование английской юридической терминологии в процессе становления государства и права в Англии : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2006. 23 с.

Авеста в русских переводах (1861–1996) / сост., общ. ред., примеч., справ. разд. И. В. Рака. Санкт-Петербург : Журнал «Нева» — РХГИ, 1997. 480 с.

Веди. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. URL: <http://leksika.com.ua/11921013/ure/vedi> (дата звернення: 15.07.2019).

Гинзбург Р. С., Хидекель С. С., Князева Г. Ю., Санкин А. А. Лексикология английского языка : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Высш. Школа, 1979. 269 с.

Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2000. 19 с.

Гуревич А. Я. Избранные труды. Норвежское общество. Москва : Традиция, 2009. 470 с.

Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 21 с.

Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н. О языке древнего славянского права (к анализу нескольких ключевых терминов). *Славянское языкознание: VIII Международный съезд славистов* (Загреб–Любляна, сентябрь 1978 г.). Москва : Наука, 1978. С. 221–240.

Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Кіровоград, 2007. 335 с.

Мифы народов мира: энциклопедия. / Токарев С. А. (гл. ред.) и др. Москва : Советская Энциклопедия, 2008. 1147 с. URL: https://www.indostan.ru/biblioteka/knigi/2730/3412_1_o.pdf

Пономаренко В. Д., Ляхова О. В. Звуження значення як динамічний процес у лексико-семантичній системі сучасної української мови. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер. : Філологія. Харків, 2014. № 1107, вип. 70. С. 92–97.

Федорова А. О. Моделирование семантических процессов та еволюційна модель семантики. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки. Одеса, 2018. Випуск 27. С. 197–210.

Федорова А. О. Становлення правової термінологічної семантики в індоєвропейських мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Кропивницький, 2019. 295 с.

Ульманн С. Семантические универсалии / перев. С англ. Л. Н. Иорданской. *Новое в лингвистике* / перев. п англ. под ред. и с предисл. Б. А. Успенского. Москва, 1970. Вып. 5. С. 250–299.

Lindow J. Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs. Oxford : Oxford University Press, 2001. 364 с.

ИЗМЕНЕНИЯ В СЕМАНТИКЕ ПРАВОВОЙ ЛЕКСИКИ В ИНДОЕВРОПЕЙСКИХ ЯЗЫКАХ

(на основе материалов диссертации «Становление правовой терминологической семантики в индоевропейских языках»)

Анастасия Федорова

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры английской филологии и перевода Института филологии Киевского университета имени Бориса Гринченко, Киев, Украина
e-mail: anastasiaprospertylovehealth@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6927-1739>

АННОТАЦИЯ

История правовой лексики уходит в глубину догосударственной эпохи древних народов. Изучение языка права дает возможность реконструкции индоевропейских ритуально-правовых древностей на вербальном, речевом уровнях. Архаичные общества не имели правовой культуры, а нормы обычного права древних обществ передавались понятием «предправо», которое включало в себя синкретизм права, религии, мифа, поэзии и морали. Синкретичное ритуально-правовое сознание древних народов в догосударственный период и во время ранних государственных образований имеет свое конкретное отражение в языке, который получает такое определение, как «язык права». Систему «языка права» индоевропейских народов частично мы описываем в нашей научной статье с помощью описания изменений в семантике правовой лексики в индоевропейских языках, основанной на анализе выделенных эволюционных моделей семантики (ЭМС) в германских, славянских и иранских языках. Эволюционная модель семантики выступает методом исследования и процедурной схемой объяснения истории правового значения. В ходе исследования были выделены 79 ЭМС, которые показывают генезис значения 'власть', 'властитель', 'править', 'закон', '(религиозное) право', 'закон', '(кровная) мсть', 'суд', 'судья'. Используя данные выделенных ЭМС, которые ярко показывают изменение семантического объема слова, мы обо-

значили определенный тип изменения значения правовой лексики в лексико-семантической системе индоевропейских языков для каждой ЭМС, а именно — расширение, сужение, повышение или понижение значения слова. В ходе исследования было выявлено, что количественно семантическая деривация правовой индоевропейской терминологии претерпела более всего изменений такого типа, как сужение значения слова, что, по мнению исследователей, относится к семантическим универсалиям. Также были выделены метафорические и метонимические изменения значения в правовой лексике индоевропейских языков, которые будут нуждаться в дальнейших исследованиях.

Ключевые слова: *предправо, язык права, индоевропейские языки, эволюционная модель семантики, расширение, сужение, повышение, понижение значения слова, метафора, метонимия.*

CHANGES IN THE SEMANTICS OF LEGAL LEXIS IN THE INDO-EUROPEAN LANGUAGES

(based on the materials, retrieved from the thesis paper «Formation of the legal terminological semantics in the Indo-European languages»)

Anastasiia Fedorova

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of English Philology and Translation, Institute of Philology of Borys Hrinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine
e-mail: anastasiaprospertylovehealth@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6927-1739>

SUMMARY

The history of legal lexis dates back to the ancient times of ancient peoples. The study of legal language enables the reconstruction of Indo-European ritual-legal ancients at verbal, linguistic levels. Archaic societies had no legal culture, instead, the norms of customary law of ancient societies were referred to as «pre-law», which included syncretism of law, religion, myth, poetry, and morality. The syncretic ritual and legal consciousness of the ancient peoples in the pre-state period and in the early state formations has its specific reflection in a language that receives such a definition as «the language of law». The system of «language of law» of Indo-European peoples is partly outlined in today's scientific survey by describing changes in the semantics of legal lexis in the Indo-European languages, based on the analysis of the distinguished evolutionary models of semantics (EMS) in the Germanic, Slavonic and Iranian languages. The evolutionary model of semantics is a method of inquiry and a procedural scheme for explaining the history of legal meaning. 79 EMS were distinguished during the research, showing the genesis of the meaning 'power', 'lord', 'to rule', 'law', '(religious) law', 'pledge', '(blood) feud', 'court', 'judge'. Using data of the distinguished EMS, that clearly shows the change in the semantic volume of a word, a specific

type of change in the meaning of legal lexis in the lexical and semantic system of the Indo-European languages was identified for each EMS, namely, expanding, narrowing (specializing), amelioration or pejoration of the meaning of the word. The study found that quantitatively the semantic derivation of the Indo-European legal terminology most experienced the type of narrowing of the meaning of the word, which, according to the researchers, belongs to the semantic universals. Metaphorical and metonymic changes in the meaning in the legal lexis of the Indo-European languages were also highlighted, that will need further study.

Key words: pre-law, language of law, Indo-European languages, evolutionary model of semantics, extension, narrowing, amelioration, pejoration of meaning, metaphor, metonymy.

REFERENCES

- Avakova, O. V. (2006). Formirovanie i funktsionirovanie angliiskoi yuridicheskoi terminologii v protsesse stanovleniia gosudarstva i prava v Anglii [Formation and functioning of English juridical terminology in the process of the formation of state and law in England]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Rak, I. V. (Eds.). (1997). *Avesta v russkikh perevodakh (1861–1996) [Avesta in Russian translations (1861–1996)]*. St. Petersburg : Zhurnal «Neva» — RHGI [in Russian].
- Shemshuchenko, Yu.S. (Eds.). (1998).. *Vedy: Yurydychna entsyklopediia [Vedas: Juridical encyclopaedia]*. *leksika.com.ua*. Retrieved from <http://leksika.com.ua/11921013/ure/vedi> [in Ukrainian].
- Ginzburg, R. S., Khidekel, S. S., Knyazeva, G. Yu., & Sankin, A. A. (1979). *Leksikologiya angliiskogo yazyka [Lexicology of the English language]*. Moscow: Vyssh. Shkola [in English].
- Humovska, I. M. (2000). Anhliiska yurydychna terminolohiia v ekonomichnykh tekstakh: henezys, deryvatsiini ta semantyko-funktsionalni aspekty [English juridical terminology in economical texts: genesis, derivational, semantic and functional aspects]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
- Gurevich, A. Ya. (2009). *Izbrannye trudy. Norvezhskoe obshchestvo. [Selected works. Norwegian society]*. Moscow: Traditsiia [in Russian].
- Derdi, E. T. (2003). Slovtovirni ta strukturmo-semantichni kharakterystyky anhliyskykh yurydychnykh terminiv [Derivational and structural and semantic characteristics of English juridical terms]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Ivanov, Viach.Vs., & Toporov, V. N. (1978). O yazyke drevnego slavianskogo prava (k analizu neskolkikh kliuchevykh terminov) [On the language of ancient Slavonic law (to the analysis of several key terms)]. *Slavianskoe yazykoznanie — Slavonic Linguistics: Proceedings of the VIIIth International Congress of Slavists*. (pp. 221–240). Moscow: Nauka [in Russian].
- Liashuk, A. M. (2007). Semantichna struktura yurydychnykh terminiv ukrainskoi ta anhliiskoi mov [Semantic structure of the juridical terms of the Ukrainian and English languages]. *Candidate's thesis*. Kirovohrad [in Ukrainian].
- Tokarev, S. A. (Eds.). (2008). *Mify narodov mira. Entsiklopediia [Myths of the world's nations. Encyclopedia]*. Moscow: «Sovetskaia Entsiklopediia». Retrieved from https://www.indostan.ru/biblioteka/knigi/2730/3412_1_o.pdf [in Russian].

Ponomarenko, V. D., & Liakhova, O. V. (2014). Zvuzhennia znachennia yak dynamichni protsesy u leksyko-semantichnii systemi suchasnoi ukrainskoi movy [Specialization of meaning as a dynamic process in the lexical and semantic system of the contemporary Ukrainian language]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Filologiya — Scientific bulletin of Harkiv National University named after V. N. Karazin. Series: Philology*, 70 (1107), 92–97 [in Ukrainian].

Fedorova, A. O. (2018). Modeliuvannia semantichnykh protsesiv ta evoliutsiina model semantyky [Modeling of semantic processes and evolutionary model of semantics]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho: Lihvistychni nauky — Scientific bulletin of The State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»: Linguistic Sciences*, 27, 197–210 [in Ukrainian].

Fedorova, A. O. (2019). Stanovlennia pravovoi terminolohichnoi semantyky v indoievropeyskykh movakh [Formation of the legal terminological semantics in the Indo-European languages]. *Candidate's thesis*. Kropyvnytskyi [in Ukrainian].

Ulmann, S. (1970). Semanticheskie universalii [Semantic universals]. (L. N. Iordanskaia, Trans.). *Novoe v lingvistike — Novelties in Linguistics*, 5, 250–299. B. A. Uspenskiy (Ed.), Moscow [in Russian].

Lindow, J. (2001). *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs*. Oxford: Oxford University Press.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2019

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЛЕКСИКОНУ ПЕРСОНАЖА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анна Шаповал

кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: skarlet77777@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9718-5002>

Леонід Велитченко

доктор психологічних наук, професор кафедри теорії і методики практичної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: leonidvelitchenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3786>

АНОТАЦІЯ

Вивчення мовної особистості персонажа неможливе без осмислення його індивідуального лексикону. Дослідження було здійснено на основі романів Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана». У статті розглядаються основні теоретичні аспекти поняття «індивідуальний лексикон» персонажа. Конкретизуються терміни «індивідуальний лексикон», «ментальний лексикон» та «внутрішній лексикон». Здійснюється порівняльний аналіз індивідуального лексикону реальної мовної особистості та мовної особистості персонажа, визначається самостійна цінність останнього. Аналіз індивідуального лексикону здійснюється на морфологічному та синтаксичному рівнях.

Для концептосфери обох героїнь визначальними є такі поняття, як знання, надія, діти, свобода, велич (тріумф), живопис (спів). Пріоритетними для Роксолани є концепти: віра, рідна земля, щастя, порятунок. Для Цисі — світ, тріумф, борг, народ.

Можна зі всією визначеністю констатувати, що показникам індивідуального лексикону персонажа притаманні дистинктивні характеристики

тики мовної особистості, тобто закритість списку лексичних одиниць, яка відрізняється від відкритої системи індивідуального лексикону реальної мовної особистості, та статичність системи порівняно з динамічністю індивідуального природного лексикону. Індивідуальні лексикони персонажів аналізованих творів мають спільні морфологічні показники (переважають іменники та дієслова). Диференціація на синтаксичному рівні обумовлена соціальним статусом героїнь, у лексиконі яких переважають прямі імперативні форми (наказ, вимога: Цисі — 48 %, Роксолана — 35 %). У мовленні обох персонажів при аналізі стверджувальної форми імперативу переважають дієслова руху і слухового сприйняття. Речення-погрози більш характерні для мовлення Цисі, ніж Роксолани. Що стосується непрямих імперативних форм (прохання, пропозиція, порада, переконання, похвала, підтримка і розрада), вони є домінуючими у лексиконі Роксолани. Встановлені факти свідчать про переважне застосування прямих імперативних форм в індивідуальному лексиконі героїнь, які мають вищу ситуативно-статусну позицію в певній соціальній групі, у суспільстві.

Ключові слова: мовна особистість, індивідуальний лексикон, імперативні форми, персонаж.

Вступ. У рамках дослідження мовної особистості персонажа художнього твору аналіз особливостей індивідуального лексикону персонажа є надзвичайно актуальним, бо дає можливість пізнати особистість автора. Остання ж розкривається через лексикон створених ним персонажів. Авторський світогляд, авторська картина світу актуалізується через мовлення персонажа. Індивідуальний лексикон персонажа — це словник мовних одиниць, які він використовує, лексико-семантичні взаємозв'язки та їх частотність.

Основні наукові розробки щодо вивчення проблеми індивідуального лексикону персонажа висвітлено в працях із психолінгвістики та когнітивної лінгвістики. Теоретичному обґрунтуванню зазначеного питання присвячено чимало фундаментальних робіт вітчизняних і закордонних вчених (О. Гапченко, О. Залевська, Ю. Караулов, О. Кубрякова, Дж. Кормос, М. Шварц).

Мета даної розвідки передбачає аналіз особливостей індивідуального лексикону мовної особистості персонажа художнього твору.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- 1) визначити особливості індивідуального лексикону мовної особистості персонажа на відміну від реальної мовної особистості;
- 2) дослідити індивідуальний лексикон персонажа на морфологічному рівні;

3) виявити особливості індивідуального лексикону персонажа на синтаксичному рівні.

Матеріалом дослідження стали романи Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана», загальним об'ємом 958 сторінок.

Результати та дискусія. Термін «індивідуальний лексикон персонажа» можна співвіднести із термінами «ментальний лексикон» і «внутрішній лексикон». Вказані терміни набули широкого використання в публікаціях останніх років, однак єдність термінологічної бази відсутня. Мовознавець А. Залевська тлумачить термін як «за-сіб доступу до єдиного інформаційного тезауруса, тобто до повного об'єму енциклопедичних і мовних знань, які зберігає пам'ять людини, що супроводжуються емоційними враженнями і накладеними на наявні знання виробленої в соціумі системи норм і оцінок» (Залевская, 1978: 46).

Розмежовуючи поняття «індивідуальний лексикон персонажа» — «внутрішній лексикон» — «ментальний лексикон», можна наголосити на тому, що індивідуальний лексикон персонажа є спрощеною моделлю внутрішнього лексикону і служить засобом вербальної презентації в тексті ментального лексикону внутрішньотекстової мовної особистості або індивідуальної системи концептів, образів, уявлень (Залевская, 1978: 154).

«Пріоритетним напрямом в аналізі експериментального матеріалу є визначення специфіки внутрішньої організації індивідуального лексикону персонажа, тобто специфіки зв'язків і стосунків, що складаються між словами як одиницями «присвоєної» лексичної системи. Сам по собі словник персонажа як список слів, що становлять його дискурс, може сказати про свого власника далеко не все, бо лексикон відіграє допоміжну роль у відтворенні особливостей тієї чи іншої мовної особистості. Аналіз же співвідношення між словами як одиницями індивідуального лексикону відкриває шлях до визначення співвідношення елементів концептуальної системи індивіда» (Шаповал, 2015: 73).

Таким показником є перелік номінацій цінностей персонажів аналізованих текстів, розташованих відповідно до міри їх зростання в кількісному відношенні. Концептуальна система Роксолани демонструє таке співвідношення лексичних елементів: *віра, вітчизна, свобода, пісня, воля, рідна земля, діти, порятунок, опора, надія, визволення,*

вознесіння, знання, любов, щастя, велич, влада, спасіння дітей (Шаповал, 2015: 73).

Концептуальна сфера персонажа Цисі представлена в такій послідовності: *fate, destiny, power, greatness, safety, comfort, promise, freedom, duty, motherhood, secret love, hope, knowledge, triumph, painting, nation, peace.*

Для обох персонажів визначальними є концепти: *знання, надія, діти, свобода, велич (триумф), живопис (спів)*. Концепт *влада* переважає у лексоні Роксолани (363 одиниці). У мові Цисі зазначений концепт складає лише 18 одиниць (Шаповал, 2015: 73).

Цікавим моментом є ставлення двох героїнь до любові: для Роксолани — це самовіддане кохання, а для Цисі — таємний зв'язок. В інших випадках пріоритети Роксолани — *віра, рідна земля, щастя, порятунок*. Для Цисі — *світ, триумф, борг, народ* (Шаповал, 2015: 73).

На думку Ю. М. Караулова, індивідуальний лексикон персонажа є штучним утворенням, тому він не може включатися в означену систему психолінгвістичних понять на рівних із реальною мовною особистістю. О. С. Кубрякова ж порівнює внутрішній лексикон персонажа зі словником мовних одиниць, відомих мовцю, який характеризує його як певну мовну особистість (Кубрякова, 1991: 91). Але розроблений автором художнього тексту словник не володіє важливою рисою будь-якого природного лексикону — динамічністю.

Наведені вище характеристики вказують на високу міру умовності поняття «індивідуальний лексикон персонажа», але не виключають його самостійної цінності. Останню можна окреслити такими чинниками:

1) невід'ємною рисою індивідуального лексикону є його умовність, адже це конструкт, що виділяється з метою більш детального наукового опису, але «в реальності існує в нерозривній взаємодії з усіма психічними процесами» (Залевская, 1990: 166);

2) можливості вивчення індивідуального лексикону реальної мовної особистості обмежені, чим обумовлена цінність зазначеного явища як штучно змодельованої системи;

3) індивідуальний лексикон персонажа є презентацією індивідуального образу світу, що спричиняє його подібність до будь-якого іншого лексикону; відмінність визначається тим, що в художньому

тексті маємо справу зі створеною уявою автора моделлю образу світу суб'єкта (Залевская, 1990: 166).

Визначальним показником вербально-семантичного рівня комунікативної поведінки персонажа є морфологічна структура його висловлювань. Аналіз матеріалу дослідження було здійснено у дисертації А. С. Шаповал. Результати наводимо у таблиці.

Таблиця 1

Розподіл одиниць індивідуального лексику персонажа Цисі і Роксолани за частинами мови (%)

Частина мови	Цисі	Роксолана
Дієслова	30,0	28,0
Іменники	38,0	35,0
Прикметники	10,0	15,0
Займенники	17,0	16,0
Числівники	5,0	6,0
Всього	100,0	100,0

Аналіз отриманих числових показників дозволяє говорити про явну перевагу в словнику мовної особистості персонажа іменників і дієслів, що не належать до специфічних ознак індивідуального лексику, оскільки таке співвідношення є однією з мовних універсалій (Шаповал, 2015: 74).

Стосовно синтаксичних характеристик мови персонажів, що порівнюються, виявлено переважне застосування прямих імперативних форм у мовленні героїнь. Імперативні форми притаманні статусно-маркованим актам мовлення і використовуються у висловленнях адресантів, які мають вищу ситуативно-статусну позицію у суспільстві. Грамема наказового способу означає імперативну дію, яка виражає волевиявлення адресанта, спонукання у формі наказу, прохання, побажання, поради, вимоги.

Специфіку семантики імператива можна охарактеризувати таким чином: імператив (або наказовий спосіб) виражає волевиявлення мовця, яке, залежно від конкретної комунікативної ситуації, набуває модальних відтінків наказу, команди, заклику, побажання, прохання, поради, застереження тощо (Ильин, 1990: 419).

Розрізняють прямі та непрямі імперативні форми. До прямих належать накази, вимоги, примус. До непрямих форм дії на суб'єкта —

прохання, пропозиція (порада), переконання, похвала, підтримка і розрада (Ильин, 1990: 88).

Наказ — офіційне розпорядження того, хто наділений владою. Вимога — це виражене в рішучій, категоричній формі прохання про те, що повинно бути виконано, на що той, хто вимагає, має право (Ильин, 1990: 103). Підтвердження зазначеної думки знаходимо в аналізованих текстах: «*Иди геть! Сама зустріну султана і його вбивць*» (Загребельний, 1983: 533). У наказовому способі речення починається з дієслова в основній формі. «*Fan me, Tzu Hsi commanded*» (Buck, 1990: 138).

Заборона — форма впливу, при якій людині не дозволяють щонебудь робити, використовувати. Імператив у поєднанні із запереченням означає спонукання до невиконання дії (Ильин, 1990: 103): «*No, do not speak — not yet*» (Buck, 1990: 174); «*He підходьте до нього*» (Загребельний, 1983: 274).

У лексику обох імператриць форми заборони часто збігаються за лексико-синтаксичним складом, наприклад: *do not touch, do not leave, do not fear, do not act* (Цисі). («*Do not touch him*», *the Empress commanded sharply*. «*He must come to me of his own accord*» (Buck, 1990:280); «*Do not leave your country*», *she commanded*») (Buck, 1990:155). У мовленні Роксолани зустрічаються такі лексеми, як: *не слухай, не підслуховуй, не дивися, не проси, не плач, не чіпай*. Вони, як правило, пов'язані з побутовими проблемами («*Не чіпай мене! Нещасне дитя... Не хочу більше жити, не хочу, не хочу*» (Загребельний, 1983: 274); «*Не проси мене ні про що, це вже неможливо*» (Загребельний, 1983: 250)), а у репліках Цисі переважають проблеми правління, взаємовідносин з представниками двору: *do not speak, do not call, do not lie, do not allow, do not fight*: «*Do not call me Majesty*», *she said*» (Buck, 1990:304); «*Do not allow yourself to be frightened, my lord, even by Prince Kung. The sea is very far from here, and can there be a cannot long enough to reach as high as our city walls*» (Buck, 1990:70). Кількісні показники заперечної форми наказового способу дії у мовленні персонажів майже співпадають (Цисі — 26 %, Роксолана — 23 %).

Форми творення наказових конструкцій розрізняються в англійській та українській мовах. Граматична структура імперативних форм персонажів має спільні риси: англійська імперативна форма «let» в індивідуальному лексику Цисі має відповідний український екві-

валент в мовленні Роксолани — «хай» («нехай»). Заперечна форма утворюється за допомогою заперечної частки та дієслова в мовленні обох персонажів, але в англійській мові додається допоміжне дієслово, в українській — відповідне закінчення до дієслова для збереження категорії часу.

Крім заперечення для реалізації наказового способу використовується стверджувальна форма. Для утворення імперативних речень використовується обмежена кількість дієслів. Необхідною умовою таких конструкцій є відповідність між лексичним значенням дієслів та граматичним формою спонування. Дослідження індивідуального лексикону Цисі дало можливість встановити частоту вживання дієслів наказового способу дії. Переважає лексема *let* — 11,8 %, Менш вживаними є лексеми: *come* — 3,68 %, *go* — 1,84 %, *leave* — 1,84 % («*Leave me*», *Yehonala told him*) (Buck, 1990: 48)), *fetch* — 1,31 %, *bring* — 1,31 % («*Bring to me here my kinsman*», *she said, my cousin brother, Jung Lu*) (Buck, 1990: 32)), *sit down* — 1,31 %, *summon* — 1,31 %, *bid* — 1,31 %, *get up* — 1,08 %, *take* — 1,08 %, *tell* — 1,08 %, *put* — 1,08 % («*Put them away*», *she said at last*) (Buck, 1990: 49)), *send* — 0,79 % («*Send to me the eunuch Li Lien-ying*», *Yehonala commanded her*) (Buck, 1990: 32)), *enter* — 0,79 %, *invite* — 0,79 %, *rise* — 0,52 %, *loose* — 0,52 %, *fan* — 0,52 %, *stand* — 0,52 %, *forbid* — 0,52 %, *name* — 0,52 %, *get back* — 0,52 %, *give* — 0,52 %, *say on* — 0,52 %, *remember* — 0,52 %. Зрідка зустрічаються наказові форми із дієсловами: *go out*, *come out*, *breathe*, *hush*, *collect*, *read*, *close*, *stop*, *seize*, *lean*, *begin*, *inform*, *take away*, *sit up*, *dispense*, *replace*, *kneel*, *take down*, *follow*, *light*, *amuse*, *watch*, *pick up*, *walk*, *weep*, *cry*, *go back*, *pray*, *put down*, *stand back*, *remove*, *speak*, *lift up*, *lead*, *put away*, *promise*, *kill*, *wait* — 0,26 % («*Wait*», *Yehonala commanded*. «*Wait until the Consort has borne her child*» (Buck, 1990: 44)); («*Come out*», *he said*. «*We must not meet inside your chamber*» (Buck, 1990: 32)).

Аналізуючи мовлення Роксолани, можна простежити частоту вживання дієслів наказового способу дії. У таких конструкціях, як правило, використовується частка хай/нехай та дієслово (*хай передасть*, *хай остерігається*, *нехай передасть*, *хай відкриють*, *хай побачить*, *хай подбає*, *хай стає*, *хай виженуть*). Таких форм у мовленні Роксолани — 5,54 % («*Хай передасть через кизляр-агу*» (Загребельний, 1983: 248)). Найбільше використовується у мовленні героїні наказів із дієсловами: *іди* — 3,07 %, *встань* — 1,86 % («*Встань*, — *звеліла йому*

Роксолана... — Підведися, — *знов наказала Гасан-азі Роксолана*» (Загребельний, 1983: 233)), *кажи* — 1,86 %, *приведіть* — 1,86 % («*Приведіть його сюди, хочу його бачити, хочу чути його голос звідти...*» (Загребельний, 1983: 241)), *читай* — 1,86 %, *візьми* — 1,23 % («*Візьми їх усіх до себе! Візьми негайно всіх!*» (Загребельний, 1983: 242)), *відповідай* — 1,23 % («*Відповідай про те, про що я тебе питаю*» (Загребельний, 1983: 242)), *віднеси* — 1,23 %, *віддай* — 1,23 %. Значно рідше використовуються накази із такими лексемами: *простеж*, *забери*, *мовчи*, *змініть*, *розкажи*, *піди*, *поясни*, *прийми*, *сховай*, *подивись*, *намалюй*, *сядьте*, *подай*, *розгорни*, *повезеш*, *додай*, *слухай*, *ввійди*, *квася*, *муч*, *заспокойся*, *приберіть*, *прийди* — 0,61 %. («*Забери все це й віднеси назад великому візиріві*» (Загребельний, 1983: 249)).

При аналізі частоти вживання наказового способу у стверджувальній формі також виявлено переважне застосування часток «хай» («нехай») у лексиконі Роксолани та імперативної форми «let» у Цисі. Лексикону обох героїнь притаманні побутові імперативні форми дієслів, які використовуються для надання наказів слугам при дворі. Опираючись на кількісне дослідження, у лексиконі Цисі найбільш поширеними є такі накази: *come*, *go*, *leave*, *fetch*, *bring*, *sit down*, *summon*, *bid*, *get up*, *take*, *tell*, *put*, *send*, *enter*. У лексиконі Роксолани найбільш вживаними є лексеми *встань*, *кажи*, *приведи*, *читай*, *візьми*, *відповідай*, *віднеси*, *віддай*, *простеж*, *забери*, *мовчи*, *змініть*, *розкажи*, *піди*. У мовленні обох персонажів при аналізі стверджувальної форми наказового способу переважають дієслова руху і слухового сприйняття.

Ще одним способом впливу на людину є погрози. Базуючись на міркуваннях Є. Льїна, А. Шаповал пікреслює: «Погроза — це обіцянка заподіяти людині неприємність, зло. Її використовують, щоб викликати в людини тривогу або страх: стривожена, і тим більше злякана, людина легко піддається чужому впливу» (Шаповал, 2015: 80). «*Go back to your place! For a year you will receive no salary. As for these vagabonds, these scavengers who follow you, I will have them beheaded*» (Buck, 1990: 354); «*Вб'ю, коли поткнешся*» (Загребельний, 1983: 275).

Крім наказу та заборони, у мовленні обох героїнь часто вживаються критичні ремарки (8 % — однакова кількість вживань в обох персонажів по відношенню до загальної кількості досліджених фраз з негативним забарвленням). Критика — це обговорення, розбір чого-небудь із метою винести оцінку, виявити недоліки; негативне судження про

що-небудь, вказівка на недоліки (Ильин, 1990: 107). Наприклад: «*This Tseng Kuo — fan...how dare he keep back the full force of the Braves while every day the rebels rob us of more southern provinces? When the real misgone, what value are his Braves*» (Buck, 1990: 174). У поданому реченні дієслово *dare* вживається у значенні ризикнути, мати мужність щось зробити, кинути виклик і виконує функцію модального дієслова. У такому значенні *dare* зазвичай використовується в негативних пропозиціях.

Слід зауважити, що українська форма *не можна* + інфінітив у вустах Роксолани, окрім критичної оцінки дій співрозмовника, містить відтінок осуду, незгоди, застереження: «*Словами не можна гратися, ваша величність... За кожним вашим словом або людина, або й ціла держава*» (Загребельний, 1983: 283). Як і в реальних умовах комунікації, тут ми маємо справу з випадком накладання декількох модальних конотацій в одному реченні (Королёва, 1989: 28).

Повсякчас героїні аналізованих романів у діалогах використовують прохання. «Прохання — це форма зовнішньої ініціації мотиваційного процесу суб'єкта, використовується в тому випадку, коли не хочуть надавати впливу офіційний характер або коли хтось потребує допомоги» (Ильин, 1990: 88). Наприклад: «*Let me bid a eunuch hang it in one of the northern wells to cool it,*» *Tzu Hsi said*» (Buck, 1990:22); «*Mu з його величністю султаном хочемо попросити тебе...*» (Загребельний, 1983: 395). Прохання змінює відношення суб'єкта до такої дії: в його свідомості може виникнути розуміння своєї значущості у ситуації, що склалася. «*О мій повелителю, не думайте довго, зробіть це для вашої маланької Хуррем! Для щастя і мудрості нашого сина, благаю вас!*» (Загребельний, 1983: 182).

Важливим засобом впливу на свідомість персонажа є переконання. Героїні аналізованих романів використовують переконання для перетворення бажаного в реалізоване: «*Змініть звичай, мій повелителю! Хіба ви не Володар віку і хіба не в вашій волі змінити те, що застаріло? І чому яничарам заборонено мати родини? Це варварський звичай! Може, тому вони так часто бунтують, повстаючи навіть проти султанів*» (Загребельний, 1983: 283); «*Any man deserves to die who insults the Son of Heaven. But you know, my lord, that one strikes a viper, the head must be severed at the first blow, else the creature will turn and attack. Therefore your weapon must be sharp and certain. We don't know what the weapon should be, but we know this serpent is both wily and strong. Therefore I*

beg you delay and make excuse, never yielding but never refusing, until the way is clear» (Buck, 1990:22).

Поради, що звучать із вуст героїнь, — це пропозиції, вказівки, як діяти за певних обставин. Мовна особистість Роксолани розкривається через звернення до порад для підкреслення авторитетності власної особи: «*Поставте Ібрагіма, начальника білих євнухів*» (Загребельний, 1983: 232). Ступінь поваги та довіри до Цісі дозволяє їй зрідка звертатися до зазначеної імперативної форми: «*Delay — delay*» *she said*. «*Do not answer their pleadings, ignore their messages, refuse to receive their envoys. This give us time. They will not attack us so long as there is hope that we will renew the treaty*» (Buck, 1990:69).

Результати дослідження прямих та непрямих імперативних форм подано у таблицях 2, 3.

Таблиця 2

Частота вживання прямих та непрямих імперативних форм у мовленні персонажів Цісі та Роксолани (%)

Форма впливу	Цісі	Роксолана
Наказ	48,0	35,0
Заборона	26,0	23,0
Погроза	15,0	10,0
Критика	8,0	8,0
Прохання	2,3	9,0
Переконання	0,4	10,0
Порада	0,3	5,0
Всього	100,0	100,0

Таблиця 3

Кількісне співвідношення прямих та непрямих імперативних форм у мовленні персонажів Цісі та Роксолани (%)

Форма впливу	Цісі	Роксолана
Непрямі імперативні форми (всього)	3,0	24,0
Прямі імперативні форми (всього)	97,0	76,0
Всього	100,0	100,0

У лексиконі обох персонажів на синтаксичному рівні переважають речення-наказ та речення-вимога, що складає у Цісі — 48 %, Роксолани — 35 %, це спричинено соціальним статусом героїнь

(Цисі — імператриця Китаю, Роксолана — законна дружина султана Османської імперії). У кількісному вираженні речення-погрози більш притаманні мовленню Цисі — 15 %, ніж Роксолани — 10 %. Приклади заборони та критики мають майже однакові показники у лексиконі обох персонажів. Конструкції, що виражають прохання, пропозицію (пораду), переконання, похвалу, підтримку і розраду, домінують у мовленні персонажа Роксолани.

Висновки. Показниками індивідуального лексикону персонажа, що вважаються дистинктивними характеристиками мовної особистості, є закритість списку лексичних одиниць (на відміну від відкритої системи індивідуального лексикону реальної мовної особистості), статичність системи (у порівнянні з динамічністю індивідуального природного лексикону). Щодо концептосфери обох персонажів, то визначальними є такі поняття: *знання, надія, діти, свобода, велич (триумф), живопис (спів)*. Концепт *влада* переважає у лексиконі Роксолани.

На морфологічному рівні при дослідженні індивідуального лексикону персонажів Цисі та Роксолани виявлено перевагу іменників і дієслів, але ці морфологічні одиниці не належать до числа специфічних ознак індивідуального лексикону, оскільки таке співвідношення є однією з мовних універсалій.

Переважне застосування прямих імперативних форм у комунікативних актах героїнь пов'язане (наказ, заборона) з тим, що саме імперативні форми характерні для статусно-маркованих мовленнєвих актів і позначають у висловленнях адресантів вищу ситуативно-статусну позицію у суспільстві (співвідносяться з проблемами правління, взаємовідносин з представниками двору).

ЛІТЕРАТУРА

- Загребельний П. А. Роксолана: роман. Київ : Дніпро, 1983. 583 с.
 Залевская А. А. Вопросы организации лексикона в лингвистических и психолингвистических исследованиях. Калинин : Калининский гос. ун-т, 1978. 88 с.
 Залевская А. А. Слово в лексиконе человека: психолингвистическое исследование. Воронеж, 1990. 206 с.
 Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений. Санкт-Петербург : Питер, 2013. 576 с.
 Корольова Т. М. Интонация модальности в звучащей речи. Київ ; Одесса : Вища школа, 1989. 146 с.

Кубрякова Е. С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона. *Человеческий фактор в языке и речи. Язык и порождение речи*. Москва : Наука, 1991. С. 82–140.

Шаповал А. С. Лінгвокультурологічна характеристика мовної особистості персонажа художнього твору (на матеріалі романів Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана»): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15/ Південноукраїнський нац. педагог. ун-т. Одеса, 2015. 203 с.

Buck P. S. Imperial woman: The story of the Last Empress of China. New York : Moyer bell, 2009. 378 p.

ОСОБЕННОСТИ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ЛЕКСИКОНА ПЕРСОНАЖА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Анна Шаповал

кандидат филологических наук, преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»,

Одесса, Украина

e-mail: skarlet77777@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9718-5002>

Леонид Велитченко

доктор психологических наук, профессор кафедры теории и методики практической психологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, Украина

e-mail: leonidvelitchenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3786>

АННОТАЦИЯ

Изучение языковой личности персонажа невозможно без анализа его индивидуального лексикона. Исследование было осуществлено на основе романов Перл Бак «Императрица» и Павла Загребельного «Роксолана». В статье рассматриваются основные теоретические аспекты понятия «индивидуальный лексикон» персонажа. Конкретизируются термины «индивидуальный лексикон», «ментальный лексикон» и «внутренний лексикон». Осуществляется сравнительный анализ индивидуального лексикона реальной языковой личности и языковой личности персонажа, определяется самостоятельная ценность последнего. Анализ индивидуального лексикона осуществляется на морфологическом и синтаксическом уровнях.

Для концептосферы героинь определяющими являются такие понятия, как знание, надежда, дети, свобода, величие (триумф), живопись (пение). Приоритетными для Роксоланы являются концепты: вера, родная земля, счастье, спасение. Для Цыси — мир, триумф, долг, народ.

Со всей определенностью необходимо констатировать, что показателям индивидуального лексикона персонажа присущи дистинктивные характеристики языковой личности, то есть закрытость списка лексических единиц, которая отличается от открытой системы индивидуального лексикона реальной языковой личности, и статичность системы по сравнению с динамичностью индивидуального природного лексикона. Индивидуальные лексиконы персонажей анализируемых произведений имеют общие морфологические показатели (преобладают существительные и глаголы). Дифференциация на синтаксическом уровне обусловлена социальным статусом героинь, в лексиконе которых преобладают прямые императивные формы (приказ, требование: Цыси — 48 %, Роксолана — 35 %). В речи обеих персонажей при анализе утвердительной формы императива преобладают глаголы движения и слухового восприятия. Предложения-угрозы более характерны для речи Цыси, чем Роксоланы. Что касается непрямых императивных форм (просьба, предложение, совет, убеждение, похвала, поддержка и утешение), они являются доминантными в лексиконе Роксоланы. Установленные факты свидетельствуют о преимущественном применении прямых императивных форм в коммуникативных актах героинь, которые имеют высокую ситуативно-статусную позицию в определенной социальной группе, в обществе.

Ключевые слова: языковая личность, индивидуальный лексикон персонажа, императивные формы, персонаж.

PECULIARITIES OF CHARACTER'S INDIVIDUAL LEXICON IN FICTION

Anna Shapoval

Candidate of Philology, Lecturer at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

e-mail: skarlet77777@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9718-5002>

Leonid Velitchenko

Doctor of Psychology, Professor at the Department of theory and methodology of practical psychology, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

e-mail: leonidvelitchenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3786>

SUMMARY

Learning the character's linguistic personality is impossible without exploring its individual vocabulary. The study was based on the novels Pearl Buck «Imperial woman» and Pavlo Zagrebelnyi «Roxolana». The main theoretical aspects of the concept of «character's individual lexicon» are considered in the article. The terms «individual lexicon», «mental lexicon» and «internal lexicon» are specified. The comparative analysis of the individual lexicon of the real linguistic personality and character's linguistic personality is carried out. The independent value of the character's individual lexicon is determined. Analysis of the individual lexicon is performed at the morphological and syntactic level.

For both heroines, concepts such as knowledge, hope, children, freedom, greatness (triumph), painting (singing) are most essential. In other cases, Roxolana's priorities are faith, native land, happiness, salvation. For Tzu Hsi — peace, triumph, debt, people.

The individual lexicon of the character is characterized by the distinctive characteristics of the linguistic personality (the closeness of the list of lexical units, statical state of the system). The individual lexicons of the characters share common morphological indicators (nouns and verbs predominate). From the point of view of syntax the prevailing use of direct imperative forms in the communicative acts of the characters has been revealed (order, requirement Tzu Hsi — 48 %, Roxolana -35 %). In the speech of both characters in the analysis of the affirmative form of imperative is dominated by verbs of movement and auditory perception. Direct imperative forms testify to the highest situational and status position of both ladies. Threat sentences are more typical of Tzu Hsi. Indirect imperative forms (request, offer, advice, persuasion, praise, support and consolation) are dominant in Roxolana's individual lexicon.

Key words: linguistic personality, individual lexicon of character, imperative forms, character.

REFERENCES

- Zahrebelnyi, P. A. (1983). *Roksolana: roman [Roksolana: novel]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Zalevskaia, A. A. (1978). *Voprosy organizatsii leksikona v lingvisticheskikh i psikholingvistichestkikh issledovaniakh [Issues of lexicon organization in linguistic and psycholinguistic studies]*. Kalinin: Kalinin. gos. un-t [in Russian].
- Zalevskaia, A. A. (1990). *Slovo v leksikone cheloveka: psikholingvisticheskoe issledovanie [The word in the human lexicon: psycholinguistic study]*. Voronezh [in Russian].
- Ilin, E. P. (2013). *Psikhologiya obshcheniia i mezhlchnostnykh otноshenii [Psychology of communication and interpersonal relations]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Koroleva, T. M. (1989). *Intonatsiia modalnosti v zvuchashchei rechi [Intonation of modality in speech]*. Kyiv–Odessa: Vyshcha shkola [in Russian].
- Kubriakova, E. S. (1991). *Osobennosti rechevoi deiatelnosti i problemy vnutrennego leksikona [Features of speech activity and problems of internal lexicon] Chelovecheskii faktor v yazyke i rechi. Yazyk i porozhdenie rechi — Human factor in language and speech. Language and speech generation.* (pp. 82–140). Moscow: Nauka [in Russian].
- Shapoval, A. S. (2015). *Lingvokulturolohichna kharakterystyka movnoi osobystosti personazha khudozhnogo tvoru (na materialii romaniv Perl Bak «Imperatrytsia» ta Pavla Zahrebelnoho «Roksolana»)* [Lingvocultural features of character's linguistic personality of the belles-lettres (on material of novel Perl Buck «Imperial woman» and Pavlo Zagrebelnyi «Roksolana»)]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Buck, Pearl S. (2009). *Imperial woman: The story of the Last Empress of China*. New York: Moyer bell.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2019

Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в «Науковому віснику Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки»

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ:

Обсяг основного тексту статті (*без анотацій та літератури*) має становити **не менше 0,5 др. арк. / 12 стор. / 21600–22000 знаків з пробілами. Загальний обсяг статті не повинен перевищувати 25 сторінок.**

Шрифт тексту — Times New Roman, розмір 14, через інтервал 1,5; поля з усіх сторін — 20 мм.

Якщо стаття містить таблиці і (або) рисунки, то вони повинні бути компактними, мати назву, шрифт тексту — Times New Roman, розмір 14.

Математичні формули мають бути ретельно перевірені та чітко надруковані. Кількість таблиць, формул та ілюстрацій має бути мінімальною та доречною.

СТРУКТУРА СТАТТІ:

1. Шифр УДК, без абзацного відступу, у верхньому лівому куті першої сторінки.
2. Наступний рядок — вирівняно справа інформація мовою, якою написана стаття (українська, російська, англійська) — ім'я та прізвище автора (авторів), інформація про автора (авторів) (науковий ступінь, учене звання, посада, назва організації, в якій працює автор, країна, E-mail, ORCID ID, Researcher ID або Scopus ID — якщо автор має).
3. Наступний рядок — назва статті з великої літери напівжирним шрифтом, без абзацного відступу, вирівняно центром. Назва має бути короткою (не більше 12 слів) і відображати зміст статті.
4. Наступний рядок — анотація мовою статті (слово «АНОТАЦІЯ», без абзацного відступу, вирівняно по центру, великими літерами, на-

півжирним шрифтом). Обсяг 1500–1800 знаків без пробілів з ключовими словами. Анотація має бути написана зв'язним текстом і містити таку інформацію: актуальність дослідження, мету статті, зміст дослідження та його результати. Текст анотації оформляється курсивом, шрифт тексту — Times New Roman, розмір 12.

5. Наступний рядок — ключові слова (словосполучення «**Ключові слова**» напівжирним шрифтом, абзацний відступ, вирівняно шириною тексту, інтервал між рядками одинарний, курсив). Ключові слова оформляються курсивом, шрифт тексту — Times New Roman, розмір 12.

6. Через рядок — основний текст статті.

Стаття **обов'язково** повинна містити такі елементи із **зазначенням у тексті окремим реченням**: *Вступ* (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми); *Мета та завдання дослідження*; *Матеріали та методи дослідження*; *Результати та дискусія* (висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження; виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів); *Висновки* (і перспективи подальших наукових розвідок); *Література*; *References*.

7. Цитування та внутрішньотекстове посилання у тексті подавати **за стилем АРА**, наприклад (Петров, 2018); якщо зазначається сторінка джерела, то вона подається через двокрапку, наприклад (Петров, 2018: 120).

8. Таблиці, схеми, рисунки, діаграми повинні бути авторськими, а не скопійованими з інших видань. Розміщуються без абзацу в центрі сторінки безпосередньо після покликання на них у тексті статті. Слово «Таблиця» та її номер пишуться курсивом зверху вирівняно справа, а рядком нижче вирівняно центром — назва таблиці. Інші ілюстрації, теж нумеровані, підписуються знизу вирівняно центром.

9. Формули подаються в окремому рядку без абзацного відступу вирівняно центром, нумеруються арабськими цифрами в круглих дужках з правого боку сторінки.

10. Після основного тексту статті подається список *Літератури*. У ньому мають бути лише ті джерела, на які зроблено посилання у тексті. Слово «Література» з великої букви пишеться вирівняно по центру

без абзацного відступу. Нижче подаються за алфавітом використані літературні джерела БЕЗ НУМЕРАЦІЇ. Література оформляється відповідно до вимог «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Правила за посиланням <https://drive.google.com/file/d/1kzdm06bLZpdEozS3taZWVq-jtBENGsAZ/view>

11. *References* оформлюється згідно зі стандартом АРА. Правила за посиланням <https://drive.google.com/file/d/1QifHOMhkTgUOsKampMLcnoqUTLjFfg8F/view>

References — це список літератури, перекладений англійською мовою та транслітерований і оформлений відповідно до міжнародного стилю оформлення наукових публікацій *APA (American Psychological Association) style*.

12. У тексті статті необхідно розрізняти тире, яке з двох сторін відділяється пробілом (—), від дефісу (-), який ставлять без пробілів. Також, будь-ласка, користуйтеся функцією **нерозривного тире і нерозривного пробілу** для того, щоб уникнути переносу тире і, наприклад, ініціалів людей на наступний рядок.

У тексті статті вживаються такі знаки: лапки — (« ») для української, російської мов, лапки – (“ ”) для англійської, німецької, французької мов тощо, апостроф — ('). Двокрапка (:) ставиться без пробілу.

13. Після викладу матеріалу статті подається інформація **українською** (якщо стаття російською мовою) та **англійською** мовами **про авторів** (ім'я та прізвище автора (авторів), науковий ступінь, учене звання, посада, назва організації, в якій працює автор, країна, E-mail, ORCID ID, Researcher ID або Scopus ID — якщо автор має), назва статті, **авторське резюме (АННОТАЦІЯ, SUMMARY) обсягом 1500–1800 знаків**, включаючи ключові слова. Анотація має бути зв'язним текстом і містити таку інформацію: актуальність дослідження, мету статті, зміст дослідження та його результати. Слід уникати в тексті анотації повного повторення назви статті.

14. У кінці сторінки вказується дата її надсилання у редакцію журналу.

ЗМІСТ

Васильєва Надія Гендерна інтерпретація запахів природи у творах французької прози	5
Велитченко Леонід Буттєві концепти як суб'єктний зміст буття особистості	19
Величенко Олена & Попова Олександра Крос-культурні особливості відтворення текстів з питань лікарської етики у перекладі українською мовою	36
Huschko Svitlana & Chernenko Natalia Konzeptionelle Kategorien des Menschenverhaltens in Sprachstudien: Deutscher und Ukrainischer Kontext	51
Дербенёва Лидия Роль антропонимов в семантическом поле художественного произведения	66
Derik Ilona & Druzhyna Tetyana On Strategies and Tactics of Translating Amateur Prose	78
Донец Поль Стилистические средства выражения трансгуманизма в творчестве раннего Олеса Бердника	92
Жмасёва Наталя & Юхимець Світлана До питання визначення критеріїв оцінювання адекватності перекладу	104
Илиади Александр Типология в семантике: ирано-славянские семасиологические встречи	120
Корольова Тетяна & Аккурт Владислава Перцептивні характеристики просодії модальності переконання в судовому дискурсі	135

Мигалець Оксана Лексико-семантичні особливості слів із середнім ступенем полісемії на позначення конфліктних дій в українській мові	154
Mulyk Kateryna & Gumenny Mykola On Peculiarities of Translating English Advertising Slogans into Ukrainian	169
Ohiienko Kateryna Psychological Impact of Quantifiers in Advertisements	184
Ордановська Олександра & Ліади Олександр Особливості комп'ютерного перекладу англомовної науково-технічної літератури українською мовою (на прикладі текстів з фізики та інженерної механіки)	200
Oskina Nataliia & Martynova Raisa On the Issue of Rendering Stylistic Coloring of Cockney Dialect in Translation	216
Таранець Валентин & Шкворченко Наталія & Пересада Ігор Походження шведів (історико-лінгвістичний аналіз етносу)	231
Тищенко Олег Концептуалізація емоцій та ціннісних концептів у слов'янських пареміях та фраземах: від совісті до заздрості	248
Федорова Анастасія Зміни в семантиці правової лексики в індоєвропейських мовах (за матеріалами дисертації «Становлення правової термінологічної семантики в індоєвропейських мовах»)	272
Шаповал Анна & Велитченко Леонід Особливості індивідуального лексикону персонажа художнього тексту	292
Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в «Науковому віснику Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки»	307

CONTENTS

Vasylieva Nadiia	
Gender Interpretation of Natural Scents in French Prose	5
Velitchenko Leonid	
Existential Concepts as Subjective Content of the Individual's Personality Existence	19
Velychenko Olena & Popova Oleksandra	
Cross-cultural Specificities of Rendering Texts on Medical Ethics in Ukrainian Translation	36
Grushko Svitlana & Chernenko Natalia	
Conceptual Categories of Human Behavior in Linguistic Researches: German and Ukrainian Language Contexts	51
Derbenyova Lidiya	
The Role of Anthroponyms in the Semantic Field of Artistic Works	66
Derik Ilona & Druzhyna Tetyana	
On Strategies and Tactics of Translating Amateur Prose	78
Donets Pol	
Stylistic Means of Expressing Transhumanism in Oles Berdnyk's Early Novels	92
Zhmayeva Natalya & Yukhymets Svitlana	
On the Issue of Translation Adequacy Assessment Criteria	104
Iliadi Alexander	
Typology in Semantics: Iranian-Slavic Semasiological Parallels	120
Korolova Tetiana & Akkurt Vladyslava	
Perceptive Peculiarities of Prosody of Persuasion Modality in Judicial Discourse	135
Myhalets Oksana	
Lexico-Semantic Peculiarities of the Words with the Middle Degree of Polysemy Denoting Conflict Actions in Ukrainian	154

Mulyk Kateryna & Gumenny Mykola	
On Peculiarities of Translating English Advertising Slogans into Ukrainian	169
Ohienko Kateryna	
Psychological Impact of Quantifiers in Advertisements	184
Ordanovska Oleksandra & Iliadi Alexander	
Features of Computer Translation of English Scientific and Technical Literature into Ukrainian (on the example of texts on physics and engineering mechanics)	200
Oskina Nataliia & Martynova Raisa	
On the Issue of Rendering Stylistic Coloring of Cockney Dialect in Translation	216
Taranets Valentyn & Shkvorchenko Nataliia & Peresada Ihor	
The Origin of the Swedes (Historical-linguistic Analysis of the Ethnos)	231
Tyshchenko Oleh	
The Conceptualization of Emotions and Axiological Concepts in Slavonic Proverbs and Idioms: from Conscience to Envy	248
Fedorova Anastasiia	
Changes in the Semantics of Legal Lexis in the Indo-European Languages (based on the materials, retrieved from the thesis paper “Formation of the legal terminological semantics in the Indo- European languages”)	272
Shapoval Anna & Velitchenko Leonid	
Peculiarities of Character's Individual Lexicon in Fiction	292
Requirements to the content and structure of the articles published in Scientific Research Issues of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky	307